

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः १८

सौरपुराणं व्यासकृतम् ।

एतत्पुस्तकं लेले इत्युपाह्वैः कारीनाथशास्त्रिभिः
संशोधितम् ।

संय

श्री० ए० इत्युपपदभारिभिः

विनायक गणेश आपटे

इत्येतेः

पुण्यालयपत्रने

आनन्दाश्रममुद्रणालये

आयसाक्षरैर्मुद्रयित्वा

प्रकाशितम् ।

द्वितीयमङ्कनावृत्तिः ।

प्रालिखाहनशकाब्दाः १८४६

सिस्ताब्दाः १९२४

१९३६

(अल्पे सर्वे अधिकारी राज्यासनानुसारेण स्थापयन्ति)

मूर्त्तं रूपककल्पम् । (३)

अथ सौरपुराणस्थविषयानुक्रमः ।

अध्यायः १—वैदिपारण्यवशंसा । सूतागमनम् । सूतवशंसा । सौर-
पुराणमशंसा । आदित्यस्तुतिः । आदित्यमनुसंवादः ।

अध्यायः २—भानोर्मनुं मति शिवमहिमकथनम् । महादेवस्य ब्रह्मा-
र्हिसृष्टेः कथनम् । वेदोक्तं शिवमहिमवर्णनम् । महादेवस्य वेदेभ्यो हे वेदा सो-
कपृनिन्ना भविष्यध्वमित्यादिवरमदानम् ।

अध्यायः ३—आदित्यस्य मनुं मति शिवधर्मकथनम् । महादेवस्मरण-
महिमा । सुशुभ्राख्यानम् । सुशुभ्रं मति तृणविन्दोरागमनम् । सुशुभ्रस्य तृण-
विन्दुं मति पूर्वजन्मवृत्तकथनम् ।

अध्यायः ४—जालेश्वरमहिमा । वाराणसीमहिमा । मङ्गलमहिमा ।
मणिकर्णारुणतीर्थमहिमा । कलिगुणवर्णनम् ।

अध्यायः ५—विश्वेश्वरलिङ्गमहिमा । व्यासकृता शिवस्तुतिः । व्या-
साय महादेवस्य वरमदानम् ।

अध्यायः ६—वाराणस्यामपिङ्गलेश्वरस्याऽऽश्रेण्यां स्थिताया वाण्याः
स्नानादिकफलकथनम् । लालङ्करीवर्णनम् । मूलपाणिमहिमा । तारकेश्वरपाहा-
त्म्यम् । शुक्रेश्वरमहिमा । ओंकारेश्वरमाहात्म्यम् । कृत्तिसंज्ञेश्वरलिङ्गमहिमव-
र्णनम् । ईसतीर्थकथनम् । रत्नेश्वरमाहात्म्यम् । मृदकालेश्वरवर्णनम् । मध्यमे-
श्वरवर्णनम् । घण्टाकर्णद्वयवर्णनम् । कपर्दीश्वरवर्णनम् । पिशाचमोचनतीर्थ-
माहात्म्यम् ।

अध्यायः ७—दशेश्वरमाहात्म्यम् । दक्षोपाख्यानम् । तत्कृतयज्ञवर्ण-
नम् । शंकरेण विना कथं सर्वे देवाः समाहृता इत्यादिर्दलं मति ब्रह्मण उक्तिः ।
शिवमहिमकथनम् । दधीचिदक्षयोः संवादः । दधीचेः शिवं मति दक्षयज्ञवृत्ता-
न्तकथनम् । तं यज्ञमुपिष्य पार्वतीपरमेश्वरयोः संवादः । वीरभद्रोत्पत्तिः । द-
क्षयज्ञविघातः । वाराणस्यां दक्षस्य दशेश्वरालयलिङ्गमतिष्ठापनम् ।

अध्यायः ८—त्रिलोचनमाहात्म्यवर्णनम् । कामेश्वरमाहात्म्यम् । दुर्वा-
ससे महादेवस्य वरमदानम् । व्यासकृता विशालाक्षीस्तुतिः । तस्या दर्शनम-
हिमा । वाराणसीमाहात्म्यपठनादिकलम् ।

अध्यायः ९—पुराणलक्षणम् । यथाक्रममष्टादशपुराणवर्णनम् । तेषां दानफलकथनम् ।

अध्यायः १०—दानमहिमा । दानार्हविमाः । नित्यदानम् । नैमित्तिकदानम् । काम्यदानम् । विमलदानम् । अधिकदानम् । भूमिदानफलम् । विद्यादानफलम् । अन्नदानफलम् । जलदानफलम् । तिलदानफलम् । वासोदानफलम् । दीपदानफलम् । यानदानफलम् । शय्यादानफलम् । धान्यदानफलम् । अश्वदानफलम् । ब्रह्मदानफलम् । गोश्रासदानफलम् । शाकदानफलम् । इन्धनदानफलम् । छत्रदानफलम् । औषधदानफलम् । गोदानफलम् । संक्रान्त्यादिपर्वकालदत्तदानफलम् ।

अध्यायः ११—शिवस्कन्दसंवादः । शिवभक्तमहिमा । शिवभक्तिमहिमा । शिवस्य स्कन्दं प्रत्यात्मज्ञानकथनम् ।

अध्यायः १२—योगसाधननिरूपणम् । यमकथनम् । नियमकथनम् । अहिंसाकथनम् । स्तेयकथनम् । ब्रह्मचर्यकथनम् । अपरिग्रहकथनम् । तपःकथनम् । स्वाध्यायकथनम् । संतोषकथनम् । शौचकथनम् । ईश्वरपूजाकथनम् । समावेशितिसंख्याकासनकथनम् । प्राणायामकथनम् । तस्य भेदाः । समाधिककथनम् ।

अध्यायः १३—उपसर्गकथनम् । सात्त्विकराजसादिविभक्तकथनम् । उपसर्गनाशोपायाः । ईश्वरध्यानम् ।

अध्यायः १४—कृष्णाष्टमीव्रतम् ।

अध्यायः १५—श्रवणद्वादशीकथनम् ।

अध्यायः १६—अनङ्गनयोदशीव्रतकथनम् ।

अध्यायः १७—वर्णभेदाः । आचारभेदाः । वर्णाश्रमविधिनिरूपणम् । अनधीताविमर्दणम् । साधुष्कीर्तनम् । शुभ्यदेशकथनम् । वर्ण्यदेशकथनम् ।

अध्यायः १८—द्विजधर्मकथनम् ।

अध्यायः १९—श्राद्धविधिकथनम् ।

अध्यायः २०—वानप्रस्थधर्माः । संन्यासधर्माः ।

अध्यायः २१—माकृतसर्गकथनम् । ब्रह्माण्डोत्पत्तिः ।

अध्यायः २२—वाराहकल्पकथनम् । ब्रह्ममृष्टिकथनम् । पञ्चसर्गकथनम् ।

अध्यायः २३—सनकादिसृष्टिकथनम् । इरोत्पत्तिकथनम् । शिवाष्टम-
तिकथनम् । शिवस्तुतिः । हरस्य ब्रह्माणं प्रति प्रसादः ।

अध्यायः २४—विष्णुब्रह्मसंवादः । ब्रह्मपञ्चयोनित्वकथनम् । विष्णु-
ह्रीराद्वरप्राप्तिः । शिवमहिमवर्णनम् । अहमज्ञेन भविता पुत्रस्तव पितामहो
ब्रह्मणे हरस्य वरप्रदानम् । नाऽऽवाभ्यां विद्यते भेदो मच्छक्तिस्त्वं (विष्णुः
न संशय इत्यादिः शिवविष्णुसंवादः ।

अध्यायः २५—ब्रह्मोक्तगौरीस्तुतिः । गौर्या ब्रह्मदुहितृत्वम् ।

अध्यायः २६—परीच्यादिसर्गकथनम् । दक्षकन्यासंततिकथनम् ।

अध्यायः २७—उत्तानपादसंततिकथनम् । सुशीलस्य वाशुपतयोगप्राप्तिः ।

अध्यायः २८—सुरासुरसृष्टिकथनम् । हिरण्यकशिपुवधः

अध्यायः २९—हिरण्याक्षवधः । महादं प्रति विमशापः । अन्धकासुर-
वधः । अन्धककृतशिवस्तुतिः । अन्धकस्य महादेवाद्वरप्राप्तिः । शिवविष्णुरूप-
संमेलनम् । हरिहरभेददर्शनां पातकम् ।

अध्यायः ३०—महादराज्याधिरोहणम् । तस्य तपोवर्नं प्रति गमनम् ।
तरपुत्रवंशः । पुलस्त्यसंततिः । अत्रिसंततिः । कश्यपसंततिः । इक्ष्वाकुवंशः ।
रघुवंशः । रामचरितम् । रामस्य कुशलवादिसंततिः ।

अध्यायः ३१—गुरुवोवंशः । यदुर्वंशः । विश्रुतचरितम् । विश्रुतोर्व-
शीवंशः । बंसुदेवसंततिः । जनार्दनस्य महादेवाद्वरप्राप्तिः ।

अध्यायः ३२—शिविनामधेयदेवेन्द्रचरितम् ।

अध्यायः ३३—नित्यनैमित्तिकमाकृतात्यन्तिकमतिसंश्वरकथनम् ।

अध्यायः ३४—त्रिपुरवर्णनम् । देवानां विष्णुं प्रति गमनम् । भूतान्मति
नारायणस्य नियोगः । विष्णोस्त्रिपुरं प्रति मायिमेषणम् । दानवसंमोहनम् ।
तेषां स्वधर्मत्यागः । त्रिपुरवधार्थं विष्णुकृतमहादेवस्तुतिः । शिवविष्णुसंवादः ।

अध्यायः ३५—शिवरथवर्णनम् । त्रिपुरवधार्थं देवानां प्रस्थानम् । महा-
देवं प्रति ब्रह्मणो विद्महिः । त्रिपुरदहनम् ।

अध्यायः ३६—उपमन्पूर्वार्णवम् ।

अध्यायः ३७—जालंवरवधः ।

अध्यायः ३८—शिवमहिमा । शिवविष्णु उद्दिश्य सूतशौनिकसंवादः । मतर्दनोपाख्यानम् । मतर्दनभयपणकसंवादः । मतर्दनस्य राज्यं त्यक्त्वा तपश्चरणम् । ब्रह्ममतर्दनसंवादः । मतर्दने महीं शासति वर्णाश्रमाचारवर्णनम् । सुर्विन्द्रसंवादः । मतर्दनप्रजानां सन्मार्गाच्चालनार्थं देवान्यति बृहस्पतेरुपायकथनम् । सुर्वं गत्वा विष्णोः किंकरः शिव इति त्वया वक्तव्यमित्यादिः । किंनरं प्रति शचीपतेरादेशः । शिवविष्णु उद्दिश्य मतर्दनवैष्णवाभाससंवादः ।

अध्यायः ३९—कलिप्रवेशः । संभासे कलौ मतर्दनपालितमन्वानस्थावर्णनम् । शिवमुद्दिश्य लक्ष्मीनाराणसंवादः । तयोः कैलासं प्रति प्रस्थानम् । मतर्दनचरितमुद्दिश्य शिवसुरसंवादः । मध्वाचार्यमधिकृत्य ब्रह्मणो भविष्यकथनम् ।

अध्यायः ४०—श्रीमदेशस्य विष्णोश्च कथं तुल्यत्वमित्यादिः शौनकादीनामृषीणां सूतं प्रति वक्षः । तमुद्दिश्य तेषां सूतेन सह संवादः । रतिवसन्तादिसंवादः । कर्दपनाशमधिकृत्य ब्रह्ममोहादिसंवादः । कलिमोहादिसंवादः । मधुमुद्दिश्य सूतस्य भविष्यकथनम् मध्वाचार्यस्य गुरुं प्रति स्वोत्पत्त्यादिकथनम् । अन्धता तव सिद्धान्ते पूर्वपक्षे च पाटवमित्यादिर्मधुं प्रति गुरोः शापः । कलिमहिमवर्णनम् । रते मा कुरु संतापमहं मोहः कलेः सखेत्यादि मोहादिभी रतेः समाश्रासनम् ।

अध्यायः ४१—विष्णोः सुदर्शनाख्यचक्रप्राप्तिमुद्दिश्य सूतशौनकादिसंवादः । विष्णोस्त्वरिताख्यरुद्रलिङ्गप्रतिष्ठापनम् । विष्णुप्रोक्तशिवसहस्रनामस्तोत्रम् । दैत्यनिपूदनार्थं श्रीमदेश्चाद्विष्णोः सुदर्शनप्राप्तिः । भक्तिर्मपि ददा विष्णो भविष्यति तवानघ । अजेयस्त्रिषु लोकेषु मत्प्रसादाद्भविष्यसीति विष्णवे शंभोर्वरमदानम् । विष्णुसमुदीरितशिवसहस्रनामस्तोत्रपठनादिमहिमा ।

अध्यायः ४२—शिवपूजाविधिः ।

अध्यायः ४३—उपामहेश्वरव्रतम् । दूर्वागणपतिव्रतम् ।

अध्यायः ४४—शिवालयकरणफलम् । शिवालये कृतस्य कर्मणः फलम् । शिवालयसंमार्जनादिफलम् । जलादिस्नानफलम् । वर्णमण्डलपूजनादिप्रकारः । अर्हिसाफलम् । शिवभक्तिफलम् । रुद्रपूजनमहिमा ।

अध्यायः ४५—महेश्वरं दिदृक्षुणां ब्रह्मादिदेवानां मन्दरं प्रति प्रया-

णम् । महेश्वरसुरसंवादः । शिवस्तुतिः । पाशुपतव्रतम् । पाशुपतव्रतमाहात्म्यम् । भस्मधारणफलम् ।

अध्यायः ४६ — शिवमाहात्म्यम् ।

अध्यायः ४७ — अरुन्धतीसावित्रीसंवादः । शिवायतनसंमार्जनफलम् । शिवपूजामाहात्म्यम् । कथं वैश्रवणः पूर्वं समाराध्य महेश्वरम् । लब्धं तस्मान्कुबेरत्वं सूत तद्भ्रूमर्हसीति शौनकादीनां सूतं प्रति प्रश्नः । सूतस्य तान्मति वैश्रवणस्य पूर्वजन्मप्रभृति कुबेरत्वमाप्तिपर्यन्तमशौचचरित्रकथनम् । कुबेरकृतशिवस्तोत्रम् । कुबेरस्य महेश्वराद्वरप्रयमाप्तिः । शिवपूजनादिमहिमा । कुबेरकृतशिवस्तोत्रमहिमा ।

अध्यायः ४८ — शिवमाहात्म्यम् । शिवधर्ममहिमा । शिवार्चनादिकलम् । नरवर्मणो राज्ञो महिष्याः सुदेव्या उपाख्यानम् । शिवदर्शनमहिमा ।

अध्यायः ४९ — धर्मसंस्थापनार्थाय पार्वत्या अवतारः । रक्तासुरविक्रमवर्णनम् । तस्य मन्त्रिनामानि । अहमेव भवतां पूज्य इत्यादिर्दानवान्मति रक्तासुरस्योक्तिः । लोकस्य धर्महानिः । असुराभिभूतेन्द्रस्य बृहस्पतिसमीपं गत्वा स्वावस्थानकथनम् । न कालो विग्रहस्याद्येत्यादिर्भवन्तं प्रति बृहस्पतेरुपदेशः । पुरोधोपचनमाकर्ष्य देवेन्द्रस्य अभिभूतो भृशं दैत्यैर्माहं जीवितुश्चरसह इत्यादिस्तं प्रति पुनरुक्तिः । मा विषादं कृथाः शक शरणं ब्रज पार्वतीमित्यादि ब्रह्मणो देवेन्द्रं मत्पुपारुक्थनम् । विदेशैः सार्धं शकस्य हिमवन्तं गिरिं प्रति प्रस्थानम् । पार्वत्यसुरसुद्धवर्णनम् । रक्तासुरवधः । शत्रुवधानन्तरं मदनते देव्या जगद्वैश्वर्यमदानम् ।

अध्यायः ५० — मातराख्यं सुराधिपं ब्रह्मद्विज्जिजादिद्विनीनामान्मनम् । कथमाराध्यते देवी वरदाऽचलकन्यकेत्यादिदेवेन्द्रस्य मुनीन्मति प्रश्नः । भवानीभूजनमहिमा । वल्कानवपीव्रतम् । गिरिजार्चनमाहात्म्यम् ।

अध्यायः ५१ — तिथिनिर्णयः । अर्कसंक्रान्त्यादिपर्वण्यकालादिनिर्णयः । पुंसादयः । मन्वन्तरादयः ।

अध्यायः ५२ — प्रायश्चित्तिधिः ।

अध्यायः ५३ — भानुमत्संवादः । शिवस्मरणमहिमा । तारकासुरोपाख्यानम् । तारकभयाभिभूतानां देवानां ब्रह्माणं प्रति रक्षणार्थं गमनम् । ब्रह्मघ्नस्वारकाय वरप्रदानम् । ब्रह्मसुरसंवादः । इन्द्रकामसंवादः । मदनदहनम् ।

अध्यायः ५४ — वरमाह्वयार्थं पार्वतीकृतमहादेवस्तुतिः । भवत्वनङ्गो मदनस्त्वत्प्रियार्थमित्यादि महादेवस्य पार्वत्यै वरप्रदानम् ।

अध्यायः ५५ — पित्रे हिमालयाय पार्वत्या माहेश्वरज्ञानकथनम् ।

अध्यायः ५६ — पार्वतीपरमेश्वरविवाहमण्डपकरणमुद्दिश्य पार्वतीश्वरविश्वकर्मसंवादः । विवाहमण्डपवर्णनम् ।

अध्यायः ५७ — ईश्वरविवाहार्थं कालान्यायावाहनम् । हरसंस्थानं प्रति कालान्यायदिग्देशः । शिवरूपवर्णनम् । शैलादेर्महेश्वराय देवासुरप्रवेशकथनम् । सिन्ध्यादिनदीप्रवेशकथनम् ।

अध्यायः ५८ — उमाप्रदानार्थं हिमवतो मन्दरं प्रति गमनम् । शिवहिमवत्संवादः । पार्वतीप्रदानम् । विवाहवर्णनम् ।

अध्यायः ५९ — मार्गभूषणवर्णनम् । साम्प्रत्यमुद्गमनार्थमागतानामप्सरश्चादिदिव्यस्त्रीणां वर्णनम् । शंकरात्पार्वत्या भूषणमाप्तिः । कीडास्थानवर्णनम् । पार्वतीमुद्दिश्येश्वरहिमवत्संवादः । ब्रह्मशुक्रस्खलनम् । बालस्त्रियोत्पत्तिः । बालस्त्रिरूपवादिवर्णनम् । ब्रह्मादिदेवानां महेश्वराद्वरमाप्तिः । शिवपार्वतीविवाहश्रवणादिफलम् ।

अध्यायः ६० — रुद्रगणरूपवर्णनम् । ईश्वरधिरभीडोद्भूतोत्पातवर्णनम् । उत्पातानुद्दिश्य नारददेवेन्द्रसंवादः । उत्पातकारणम् । शंकरभीडामधिकृत्य विष्णुसुरसंवादः । प्रवेशायोज्यकालः । विष्णवशिसंवादः ।

अध्यायः ६१ — अग्निस्तुतिः । अग्नेः शंभुसृष्टं प्रति गमनम् । नन्दिरूपवर्णनम् । हरं कथं पश्यामीत्याद्यग्नेश्चिन्ता । ईसरूपधारिणोऽग्नेर्महादेवकीडास्थाने प्रवेशः । पार्वतीवाहनवर्णनम् । सिंहस्य हुंकारेण ज्वलनस्य बधिरत्वम् । तस्यैव शंभुसृष्टाभिर्गमनम् । तं कृतकार्यं मन्यमानानां देवानां तेन सह संभाषणम् । गनोऽहं तस्य भवनं देवदेवस्य शूलिन इत्याद्यग्नेर्देवान्वाति यथावत्स्वहृत्तान्तकथनम् । मुनिगणैः सार्धं देवानां मन्दरं प्रति प्रयाणम् । शिवस्तुतिः । बह्वैः शिवतेजोब्रह्मणम् । स्कन्दमुद्दिश्य शिवपार्वतीसंवादः ।

अध्यायः ६२ — देवानां सगर्भत्वम् । गर्भमुद्दिश्य शंकरसुरसंवादः । शर्वतेजोमहिमवर्णनम् । कुमारोत्पत्तिः । तमुद्दिश्य शिवपार्वतीसंवादः । तस्य कीडनेम् । पद्मानननाशमधिकृत्य देवेन्द्रभूतसंवादः । कथमुक्तमिदं भूता बालस्य हननं प्रतीत्यादिः पुरंदरस्य भूतान्प्रत्युक्तिः । आतुरादिनिषूदनपालकम् । गर्भो दिते-

र्यथा(दा) शक संरम्भात्सूदितस्त्वया । तदा नीतिर्गता कुचेत्याहिरिन्द्रं मति
भूतानां प्रत्युक्तिः । स्कन्दवधार्थमिन्द्रप्रस्थानम् ।

अध्यायः ६ ३—नारदमहेन्द्रसंवादः । स्कन्दवर्णनम् । स्कन्दमहेन्द्रपुद्ग-
वर्णनम् । सुविन्द्रसंवादः । मसीद मे त्वं शरणागतस्येत्यादिर्महेन्द्रस्य स्कन्द-
प्रत्युक्तिः । स्कन्दमहेन्द्रसंवादः । गुहस्य सेनापत्यप्राप्तिः । तारकासुरवधः ।

अध्यायः ६ ४—शंकरभक्तियोगमाहात्म्यम् । शिवभक्तिमहिमा । लिङ्ग-
वर्चनमहिमा । सत्यध्वजसुतवसुश्रुतोपाख्यानम् । वसुश्रुतमुषिस्य वमतत्किंकरसं-
वादः । शिवभक्तमाहात्म्यम् ।

अध्यायः ६ ५—पञ्चाक्षरमन्त्रमहिमा । वित्त्वृत्तमहिमा । शिवार्चनफलम् ।
नानाविधपुष्पकृतशिवपूजाफलम् । शिवमियपुष्पतारतम्यम् । निषिद्धपुष्पाणि ।
विल्वपत्रादिभिः कृतस्य शिवार्चनस्य माहात्म्यम् । शिवालयमण्डनफलम् ।
पुष्पादिकृतपूजाफलम् । कूपारमादिवन्धनफलम् । शिवक्षेत्रादिमानम् ।

अध्यायः ६ ६—शिवप्रीतिफलम् । शिवभजनफलम् । शिवरक्षणफलम् ।
शिवनिर्माल्यधारणमहिमा । शिवनिर्माल्यलक्ष्यनपातकम् । लिङ्गव्याख्या-
नम् । ज्येष्ठन्वार्थं ब्रह्मविष्णुविवादः । तर्षहरणाय लिङ्गपादुर्भावः । ज्येष्ठत्वं
शुक्लपोस्तावदास्तामित्यादिर्विष्णुब्रह्मणौ मति महादेवस्योक्तिः । मत्प्रसादेन
सर्वस्मादधिको भव मापयेति विष्णवे महादेवस्य वरप्रदानम् । चराचरस्य
जगतो मान्यो भव पितामहेति शंकरस्य ब्रह्मणे वरप्रदानम् । ब्रह्मनारदसंवादः ।
समुद्रदर्शनादिमहिमा । सप्तकोटीश्वरलिङ्गमाहात्म्यम् ।

अध्यायः ६ ७—उज्जयिनीस्थमहाकाललिङ्गमाहात्म्यम् । कुमुदेश्वरोत्प-
त्तिः । शूलेश्वरमाहात्म्यम् । ओंकारेश्वरमाहात्म्यम् । अमलेश्वरमादुर्भावः ।
शक्तिभेदाख्यालिङ्गमहिमा । स्थाणुलिङ्गमहिमा । प्रयागमाहात्म्यम् । गयातीर्थ-
माहात्म्यम् ।

अध्यायः ६ ८—तिथिनिर्णयः । सोमसूत्रमक्षिणा । मन्त्रवीर्यहर-
दार्याः । गुरुशब्दश्रुत्यन्तिः । गुरुस्थागादिदोषः । श्राद्धकर्तृनिर्णयः । सादिक-
निरधिकव्याख्यानम् । एकहस्तकृतभाणामादिदोषकथनम् । अक्षरगणकथनम् ।
परमक्षकथनम् ।

अध्यायः ६ ९—श्वेतोपाख्यानम् । शंभोः कालकालाख्याप्राप्तिः ।
श्वालेश्वरादिलिङ्गमाहात्म्यम् । मुनिपत्नीमोहनमुषिस्य ब्रह्मनारदसंवादः ।
सौरपुराणश्रवणादिमहिमा ।

सौरपुराणस्याऽऽदर्शपुस्तकानि शुद्धीकरणार्थं येषां मिलितानि
तेषां नामानि पुस्तकानां संग्राह्यं प्रदर्शयन्ते ।

- (क.) इति संज्ञितम्—पनवेलग्रामस्थानां वापटोपाह्वानां वे० शा० सं० रा०
रा० इसलामपुरकरोपाह्वैर्वापनशास्त्रिभिर्दत्तम् ।
- (ख.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् ।
- (ग.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् । लेखनकालः संवत् १६४५
- (घ.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् । लेखनकालः संवत् १७४१
- (ङ.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् । लेखनकालः संवत् १८१९
- (च.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् ।
- (छ.) इति संज्ञितम्—दक्षिणापथवर्तिविद्यालयग्रन्थसंग्रहालयस्थं डाक्टर इत्यु-
पपदधारिभिर्भाण्डारकरोपाह्वै रामकृष्ण गोपाल इत्येतै-
र्दत्तम् । लेखनकालः संवत् १८१९
- (ज.) इति संज्ञितम्—पुण्यपत्तननिवासिनां आदपरे इत्युपाह्वानां वे० शा०
सं० रा० रा० भाऊसाहेब वैद्य इत्येतेषाम् ।
- (झ.) इति संज्ञितम्—पुण्यपत्तननिवासिनां साठे इत्युपाह्वानां रा० रा०
गोपाळराव इत्येतेषाम् ।

॥ श्रीः ॥

सौरपुराणं

व्यासकृतम् ।

यस्याऽऽज्ञया जगत्स्रष्टा विरञ्चिः पालको हरिः ।
 संहर्ता कालरुद्राण्यो नमस्तस्मै पिनाकिने ॥ १ ॥
 तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेत्राणां क्षेत्रमुत्तमम् ।
 मुनीनामाश्रयो नित्यं नैमिषारण्यमुत्तमम् ॥ २ ॥
 शौनकाद्या महात्मानः शिवभक्ता महौजसः ।
 दीर्घसत्रं प्रकुर्वन्तस्तत्रेशानस्य तुष्टये ॥ ३ ॥
 तस्मिन्सत्रे महाभागो मुनीनां भाग्यगौरवात् ।
 आजगाम मुनीन्द्रष्टुं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ४ ॥
 तं दृष्ट्वा वे महात्मानो नैमिषारण्यवासिनः ।
 महृष्टाः प्रष्टुमुद्युक्ताः पप्रच्छ रोमहर्षणम् ॥ ५ ॥

ऋषय ऊचुः—कथं भगवता पूर्वमादित्येनाऽऽत्मरूपिणा ।

पुराणं कथितं सौरं तन्नो वक्तुमिहार्हसि ॥ ६ ॥
 कुष्णद्वैपायनात्साक्षात्पूर्वं हि विदितं त्वया ।
 त्वत्तो नोस्ति परो वक्ता पुराणानां महातपः ॥ ७ ॥
 सन्त्यन्ये बहवः शिष्या अपि तस्य महात्मनः ।
 तथाऽपि शिष्यवात्सल्यात्त्वं पुराणेषु योजितः ॥ ८ ॥
 यान्यन्यानि पुराणानि त्वयोक्तानि महात्मने ।
 अलं तैः पार्थवीकान्तभक्ती भक्तियुतं त्विदम् ॥ ९ ॥
 न यज्ञैर्न तपोभिर्वा न दानैर्न व्रतैस्तथा ।
 शिवभक्तिमृते अस्मान्मुक्तिर्नास्तीति श्रुश्रुम् ॥ १० ॥
 देवोऽयं भगवान्भानुरन्तर्यामी सनातनः ।
 यो ज्ञौ सर्ववस्तूनां तत्त्वं ज्ञात्वैव नान्यथा ॥ ११ ॥

१ ख. 'हा भक्ता महात्मानो म' । २ क. 'भक्त्या म' । ३ ख. ग. 'तं ६
 ४ प. क. छ. शौन्य त' । ५ ख. ग. 'नाश्रयण' । ६ ख. ग. 'हाभते ३ ॥ ७ ख. ग.
 ८ ख. ग. 'हाभते । अ' ।

यत्र संनिहितो नित्यं भानुसिद्धशपुमितः ।

तेषुस्तरं तपो घोरं तत्त्वदर्शनकाङ्क्षिणः ॥ २५ ॥

गते वर्षसदृशे तु सूर्यः मन्यक्षतामनात् ।

किमर्थं तप्यते वरस सर्वैश्चेतैर्महर्षिभिः ॥ २६ ॥

तुष्टोऽहं तव दास्यामि यत्ते मनसि वर्तते ।

एते च मुनयः सर्वे तपसा दम्भकिल्विषाः ॥ २७ ॥

पश्यन्तु मां परं देवं विश्वान्तर्गोभिर्णं चिन्मूम् ॥ २८ ॥

सूत उवाच—इति हर्षां रविं साक्षात्प्रत्यक्षं पुरतः स्थितम् ।

मेने कृतार्थमात्मानं मनुर्वैवस्वतस्तदा ॥ २९ ॥

आत्मन्यात्मानमाश्रय सर्वभावेन संयमी ।

स्तुतिं चकार स मनुर्भुनिभिः सह मुप्रतः ॥ ३० ॥

मनुरुवाच—नमो नमो वरेण्याय वरदायांशुभालिने ।

ज्योतिर्मय नमस्तुभ्यमनन्तायाजितार्थं ते ॥ ३१ ॥

त्रिलोकचक्षुषे तुभ्यं त्रिगुणायामृताय च ।

नमो धर्माय हंसाय जगज्जननहेतवे ॥ ३२ ॥

नरनारीशरीराय नमो मीढुष्माय ते ।

पद्मानायासिलेशाय सङ्गाम्नाय ज्योर्त्तये ॥ ३३ ॥

नमो व्याहृतिरूपाय त्रिलभायाऽऽञ्जुगामिने ।

हयशाय नमस्तुभ्यं नमो हरिमदाहवे ॥ ३४ ॥

एकलसविलसाय बहुलसाय दक्षिणे ।

एकसंस्थद्विसंस्थाय बहुसंस्थाय ते नमः ॥ ३५ ॥

शक्तित्रयाय शुक्राय शयथे परभेष्टिने ।

त्वं शिवस्त्वं हरिर्देव त्वं ब्रह्मा त्वं दिवस्पतिः ॥ ३६ ॥

त्वमोकारो वषट्कारः स्वधा स्वाहा स्वमेव हि ।

त्वामृते परमात्मानं न तत्पश्यामि देवतम् ॥ ३७ ॥

एवं स्तुत्वा मनुः प्राह भगवन्तं प्रथीमयम् ।

भुनिभिः सह धर्मात्मा सम्पददर्शनकाङ्क्षिभिः ॥ ३८ ॥

१ क. ल. व. 'य वैदायो' । २ क. ल. 'ते पुत्र म' । ३ क. ल. म. प. ल. सर्वे चैति महर्षयः । तु । ४ क. ल. व. 'ति रोचते' । ५ क. ल. म. 'ति सर्वे च मुनयस्तप' । ६ व. 'स्तु परमं हे' । ७ व. 'ह्याऽऽविन्वासं मय' । ८ क. 'यो वेदाय वाट् व' । ९ क. ल. व. 'य वै ४ ३ ३ च. 'य च ॥ ३१ ॥ १० क. ल. व. 'यो' हंसाय धर्माय । ११ प. 'द्विधांशु नमो न' ।

मनुकृवाच—किं तच्छ्रेयस्करं तत्त्वं वेदान्तेषु प्रतिष्ठितम् ।

कस्माद्विश्वमिदं जातं कस्मिन्वा लयमेष्यति ॥ ३९ ॥

कस्य ब्रह्मादयो देवा यशो तिष्ठन्ति सर्वदा ।

तदेकमथवाऽनेकमुभयं वा वद प्रभो ॥ ४० ॥

केन वा ज्ञायते सम्प्रमथमैश्व इतीतिवत् ।

ज्ञाने तस्मिस्तु किं रूपं तस्य ज्ञानं किमात्मकम् ॥ ४१ ॥

चरितं तस्य किं तात किं तीर्थं तदधिष्ठितम् ।

केषामनुग्रहस्तस्य तीर्थं निवसतां प्रभो ॥ ४२ ॥

लक्षणं च पुराणानां व्रतानां च क्रमो यथा ।

वर्णानामाश्रमाणां च वर्णाचारविधिः कथम् ॥ ४३ ॥

श्राद्धं कथं वा क्रियते प्रायश्चित्तविधिः कथम् ।

एतत्सर्वं हि भगवन्पृष्टं वक्तुमिदार्हसि ॥ ४४ ॥

एवं मनोर्वचः श्रुत्वा भगवान्भास्करो द्विजाः ।

वत्पृष्टं तदशेषेण वक्तुं समुपचक्रमे ॥ ४५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरं सूतशौनकसंवादे नैमिषारण्य-

प्रश्नादिकथनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

भानुकृवाच—गृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि तत्त्वं पत्र प्रतिष्ठितम् ।

पुराणोऽस्मिन्महाभाग सर्वेषेदार्थसंग्रहे ॥ १ ॥

तत्तत्त्वं चन्द्रगवगो रूपमीशस्य ज्जुलिनः ।

विश्वं तेनासिद्धं व्याप्तं नान्येनेत्यब्रवीच्छ्रुतिः ॥ २ ॥

स एवाऽऽत्मा समस्तानां भूतानां मनुजाधिप ।

सैतन्यरूपो भगवान्महादेवः सहोमया ॥ ३ ॥

एकोऽपि बहुधा भाति लीलया केवलः शिवः ।

ब्रह्मविश्वरूपेण देवदेवो महेश्वरः ॥ ४ ॥

पृष्टो ब्रह्मादिभिर्देवैः कस्यै देवेति शंकरः ।

अब्रवीद्दहमेको नान्यः कश्चिदिति श्रुतिः ॥ ५ ॥

आत्मभूतान्महादेवाल्लीलाविग्रहरूपिणः ।

आदिसर्गे समुद्भूतो ब्रह्मविष्णु सुरोत्तमौ ॥ ६ ॥

तमेकं परमात्मानमादिकर्तारमीश्वरम् ।

माहुर्बहुविधं तज्ज्ञा इन्द्रं मित्रमिति श्रुतिः ॥ ७ ॥

१ क. अ. य. वा जगत् । २ क. ल. य. 'मर्ष इ' । ३ क. ल. य. ' । ति वद् । श' ।
४ य. 'नृशो व' । ५ य. 'कुं तमु' । ६ य. यतु तत्त्वं भग' । ७. यययं य' । ७ क. ल.
'विश्वारां दे' । ८ ल. 'म् । आह' ।

न तस्यादधिकः कश्चिन्नापीयानपि कश्चन ।
तेनेदमस्त्रिंशत् पूर्णं शंकरेण महात्मना ॥ ८ ॥
सुसुशुभिः सदा ध्येयः शिव एको निरञ्जनः ।
सर्वमन्यत्परित्यज्य मुक्त एव विमुच्यते ॥ ९ ॥

- * न तस्य कर्मकार्यं वा धन्यमुन्ती महेशितुः ।
आनन्दरूपया गौर्या कीदृनि स्म महेश्वरः ॥ १० ॥
अक्षरं परमं व्योम शैवं ज्योतिरनामयम् ।
यत्तत्र वेद किं वेदेर्माज्ञाणस्य भविष्यति ॥ ११ ॥
- + नान्यो वेद्यः स्वयेव्योती रुद्र एको निरञ्जनः ।
तस्मिन्नास्तिऽस्त्रिंशत् द्वात्रिंशत्तुर्भेदवादिनः ॥ १२ ॥
अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च शकटान्धे त्रिबीकसः ।
अथाभ्युपायैर्विधिभिः शंभोर्दर्शनशास्त्राणाः ॥ १३ ॥
न दानैर्न तपोभिर्वा नाम्भेषादिभिर्भस्त्रैः ।
भक्त्यैवानन्यया राजक्याचते भगवाञ्छिवः ॥ १४ ॥
यतो वाचो निवर्तन्ते श्रेयास्य मनसा सः ।
भर्गाद्विश्वस्य भरणाद्विश्वयोनेरुपापतेः ॥ १५ ॥
तस्य ज्ञानयथी शक्तिरन्यथा गिरिजा शिवा ।
तथा सह महादेवः शक्यत्ववति हन्ति च ॥ १६ ॥
आचक्षते तयोर्भेदमत्रा न परमार्थतः ।
अभेदः शिवयोः सिद्धो बह्निदाहक्योरिव ॥ १७ ॥
माया सा परमा शक्तिरक्षेरा गिरिजाऽप्यया ।
मायाविभारमको रुद्रस्तज्जातवा शम्भुती भवेत् ॥ १८ ॥

* इहंशिवसुक्तके न तस्मिन्नादृशोकात्पूर्वं कर्मविशेषेणादि यद्ब्रह्मस्य तत्त्वज्ञानेनैव
रक्षते । तद्यथा—

धर्मविक्रामसेनायां शायमे कारणे परम् । शिवमक्तिः रुद्रा सर्वं गान्धर्विक्रमन भूते ॥ १ ॥
तिलोत्कर्णं मुखकामो यस्तेन पूजाः कृतशिवः । शिवमक्तिं पुते शौरुषं कुपः स्यात् त्रिदिवम् ॥ २ ॥
शिवमकत्या इमं शिवा गन्तः शयतदसन्ध्या । माप्यते विनयः सर्वं तस्यमन्त्रं वीरुषः ॥ ३ ॥
रोमशयस्तपाऽऽशीर्षं पञ्चशिवं कर्तव्यमिह । अनस्तनार्कशास्त्रेति वेदुःखं वचनं यथा ॥ ४ ॥
तर्हि सर्वेऽपि शिवमक्तिं फलं न कुर्वन्ति तत्राऽऽह—

यदा ललाटे ध्याया हि लिखितं ब्रह्मवचनम् । शिवमको तदा बुद्धिर्भवेति वाच्यया सुम् ॥ ५ ॥
यदा ललाटे ब्रह्मवचनलिखितं भवेत्तदा शिवदेवाय कर्मिर्भवतीति वेदुषिद्वान्तः ।

* परमहितपुस्तकेऽयं श्लोको नास्ति ।

१ क. ल. "मुक्तिं न" । २ क. ल. "शयं प" । ३ क. ल. ग. "वाच्ये" । ४ क. ल.
अनास । ५ क. ल. ग. "शया गि" ।

स्वात्मन्येवस्थितं देवं विश्वव्यापिनमीश्वरम् ।
 भक्त्या परमया राजञ्जात्वा पाशैर्विमुच्यते ॥ १९ ॥
 सकलं तस्य भासैव भाति नान्येन शंकरः ।
 तस्मिन्महाशमाने हि नैव मान्त्वनलादयः ॥ २० ॥
 तस्मिन्महेश्वरे गूढे विद्याविद्ये शराक्षरे ।
 विधातरि जगन्नाथे विश्वं भाति न वस्तुतः ॥ २१ ॥
 तस्मिन्महेश्वरे विश्वर्षातं प्रोक्तं न संशयः ।
 तस्मिञ्जातेऽखिलैः पाशैर्मुच्यते मनुजेश्वरः ॥ २२ ॥
 ब्रह्मविष्णवाद्यो देवा मुनयो मनवस्तथा ।
 सर्वे क्रीडनकास्तस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ २३ ॥
 स एवैको न चानेको न द्विरूपः कदाचन ।
 तस्याऽऽज्ञयाऽखिलं विश्वं वर्तेते तत्रियन्वितम् ॥ २४ ॥
 आदिसर्वे महादेवो ब्रह्माणवसृजत्प्रभुः ।
 दक्षिणाङ्गाद्विरूपाक्षः सृष्ट्यर्थं लीलया किल ॥ २५ ॥
 तस्मै वेदान्पुराणानि दत्तवानग्रभन्मने ।
 वासुदेवं जगद्योगिं सत्त्वोद्विक्तं सनातनम् ॥ २६ ॥
 असृजत्पीलनार्थं च वामपागान्महेश्वरः ।
 हृदयात्कालरुद्राख्यं जगत्संहारकारकम् ॥ २७ ॥
 असृजद्योगिनां ध्येयो निर्गुणस्तु त्वयं शिवः ।
 विश्वं तस्माद्भिः संभूतं तस्मिन्निष्ठति शंकरे ॥ २८ ॥
 लयधेयवति तत्रैवं प्रथमेतत्स्वलीलया ।
 स एवाऽऽत्मा महादेवः सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ २९ ॥
 ज्ञानेन भक्तिपुक्तैः ज्ञातव्यः परमेश्वरः ।
 न पश्यामि महादेवादधिकं देवतान्तरम् ॥ ३० ॥
 वेदा अपि तमेवार्थमाहुः स्वार्थभुवेऽन्तरे ॥

वेदा ऋषुः—यं प्रपश्यन्ति विद्वांसो योगिनः क्षपिताश्रयाः ।

नियम्य करणग्रामं स एवाऽऽत्मा महेश्वरः ॥ ३१ ॥

ब्रह्मविष्ण्वन्द्रचन्द्राया यस्य देवस्य=किंकराः ।

यस्य प्रसादाज्जीवन्ति स देवः पार्वतीपतिः ॥ ३२ ॥

१ प. क. च. छ. 'दशमय' । २ क. च. ग. तस्य प्रतिव शकलं वा । ३ क. ल. ग. वसि' । ४ प. 'सोतयो' । ५ प. क. च. छ. 'को मयने' । ६ च. 'त्पार्वतीनाथो वा' । ७ क. ल. ग. 'कारिणम्' । ८ प. क. च. छ. 'य एव शकल' । ९ प. क. च. छ. 'न मुक्ति' ।

न जानन्ति परं भावं यस्य ब्रह्मादयः सुराः ।
 अद्यापि न वर्यं विद्मः स देवस्त्रिपुरान्तकः ॥ ३३ ॥
 शृण्वन्तु देवताः सर्वाः सत्यमस्मद्वचः परम् ।
 नास्ति रुद्रान्महादेवादधिकं देवतं परम् ॥ ३४ ॥
 न यथा कूर्मरोमाणि शृङ्गं न शशमस्तके ।
 न यथाऽस्ति वियत्पुष्पं तथा नास्ति हरात्परम् ॥ ३५ ॥
 शिवभक्तिमते यस्तु सुखमाप्तुमिहेच्छति ।
 अजागलस्तनादेव स दुर्गं पातुमिच्छति ॥ ३६ ॥
 महादेवं विजानीयाद्देहमस्मीति पण्डितः ।
 अन्पत्तिकमस्मादप्यस्ति ज्ञातव्यं मुक्तिहेतवे ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मी नारायणी रौद्री पूजयित्वा महेश्वरीम् ।
 यत्प्रपश्यन्ति योगीन्द्रास्तद्विधाच्छांकरं पदम् ॥ ३८ ॥
 कामान्दवाणि चक्रम्य शङ्खिन्यामुपरि स्थितम् ।
 यदभिव्यज्यते ज्योतिस्तद्विधाच्छांकरं पदम् ॥ ३९ ॥
 देवयानपथं दित्वा पितृयानं तयोत्तरम् ।
 गगनाशो रवः सूक्ष्मः शंकरस्य स वाचकः ॥ ४० ॥
 विश्वतथसुरीशानस्त्रिशूली विश्वतोमुखः ।
 जनकः सर्वभूतानामेक एव महेश्वरः ॥ ४१ ॥
 बालाग्रमार्गं हृत्पथे रिवत्तं देवसुमापतिम् ।
 येऽनुपश्यन्ति विद्वांसस्तेषां शान्तिर्हि शान्तिः ॥ ४२ ॥
 पृथिव्यां तिष्ठति विभुः पृथिवी वेत्ति नैव तम् ।
 रूपं च पृथिवी यस्य तस्मै भूम्यात्मने नमः ॥ ४३ ॥
 अप्सु तिष्ठति नैवाऽऽपस्ते विदुः परमेश्वरम् ।
 आपो रूपं च यस्मै च नमस्तरमै जलात्मने ॥ ४४ ॥
 योऽग्नौ तिष्ठत्यमेयात्मा न तं वेत्ति कदाचन ।
 अग्नी रूपं भवेद्यस्य तस्मै वह्न्यात्मने नमः ॥ ४५ ॥
 तिष्ठत्यजस्रं यो वायो न वायुवेत्ति तं परम् ।
 वायुर्यस्य भवेद्दूरं तस्मै वाय्वात्मने नमः ॥ ४६ ॥
 ज्योतिं तिष्ठति यो नित्यं ज्योषि वेत्ति न तं हरम् ।
 ज्योम यस्य भवेद्दूरं तस्मै ज्योमात्मने नमः ॥ ४७ ॥

सूर्ये तिष्ठति यो देवो न सूर्यो वेत्ति शंकरम् ।
यस्य सूर्यो भवेद्दुर्ष तस्यै सूर्यात्मने नमः ॥ ४८ ॥
चन्द्रे तिष्ठति चिद्बुध्नो वेत्ति न शाश्वतम् ।
चन्द्रो यस्य भवेद्दुर्ष तस्यै चन्द्रात्मने नमः ॥ ४९ ॥
यजमाने तिष्ठति यो न ते वेत्ति कदाचन ।
यजमानोऽपि यद्दुर्ष यजमानात्मने नमः ॥ ५० ॥
त्वत्तो वयं समुद्रुत्तारस्वयैव विलयस्तथा ।
प्रमाणपद्मालक्षास्त्वत्प्रसादाद्गृह्यध्वज ॥ ५१ ॥

॥ अनुष्टुप् ॥ च-एवं वेदस्तुतिं श्रुत्वा भगवान्गिरिजापतिः ।

मत्पुत्रः समभूतेषां वेदानां स्तुतजाधिप ॥ ५२ ॥
सूर्यकोटिभीकाशः सद्गजासः सहस्रपात् ।
सहस्रशीर्षां रूपः सूर्यलोमादिलोचनः ॥ ५३ ॥
रघुव्यान्तरुत्तरः रघुकः सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरः परः ।
वेदाभुवाच भगवान्देवदेशे महेश्वरः ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ च-परमसादाद्भविष्यध्वं हे वेदा लोकपूजिताः ।

सुष्ठान्नाशिन्य पिबेन्द्राः कर्म कुर्वन्ति नान्यथा ॥ ५५ ॥
ये सुष्ठान्तमविकल्प्य यत्किञ्चित्कर्म कुर्वन्ते ।
निरर्थं सद्भवेत्कर्म तेषां सुष्मदेवताया ॥ ५६ ॥
नित्यं वैशित्तिकं काम्यं यथान्यन्मोक्षसाधनम् ।
सुष्महृषो नान्यदिदं मन्वा भीरो न शौचवि ॥ ५७ ॥
ये वै सुष्माननादस्य शास्त्रं कुर्वन्ति मानवाः ।
निरथे ते विषयन्ते यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ५८ ॥
श्रेयसे त्रिषु लोकेषु न वेदादधिकं परम् ।
विद्यते नात्र संदेह इति दत्तो वरो मया ॥ ५९ ॥
सुष्मस्तुतं परं रतोर्भे ये पठिष्यन्ति वै द्विजाः ।
तेषामध्ययनं शुभं मत्प्रसादाद्भविष्यति ॥ ६० ॥

१ क. ख. ग. 'वि सं हर' । य. 'वि सं र' । २ क. ख. 'सुप्तं चन्द्रो वेधे ज्ञा' । ३ क. ख. ग. 'मानोऽपि यद्दुर्ष न । क. ख. छ. 'मानोऽपि यद्दुर्ष न । ४ य. व. ख. छ. विमवाः क' । ५ य. 'इन्द्र' । ६ क. ख. ग. 'नन्वेति महावी' । ७ य. क. ख. छ. 'ते म' । ८ य. व. छ. 'ती' । ९ य. 'यं पठिष्यन्ति द्विजोत्तमाः । ते' ।

भानुरुवाच—एवं दत्त्वा वरान्देवो वेदेभ्यो गिरिजापतिः ।

पश्येतामेव वेदानां स्रष्टादन्ताहितोऽभवत् ॥ ६१ ॥ १०६ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसैरे सुतशौनकसंवादे शिवम-
हिमवर्णने नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

भानुरुवाच—यदेतद्देशरं तेजः सर्वम् भाति केवलम् ।

तदेव शरणं गच्छ यदीच्छसि परं पदम् ॥ १ ॥

तदेव सर्वभूतस्थं चिन्मात्रं तमसः परम् ।

अक्षरं निर्गुणं शुद्धमानन्दं परमव्ययम् ॥ २ ॥

प्रत्यक्षं सर्वभूतानामज्ञानां तद्विपर्ययः ।

विश्वमायाविधातारं द्विरष्टादशरूपिणम् ॥ ३ ॥

भक्तिप्राप्तं महादेवं जानीञ्चात्मनि संस्थितम् ।

आत्मभूते महादेवे योगिभ्येषु सनातने ॥ ४ ॥

भक्तिमास्थाय परमैः परं निर्वाणमाप्नुहि ।

तीर्थयात्रा बहुविधा यज्ञाश्च विविधाः कृताः ॥ ५ ॥

येषां जन्मसाक्षेषु तेषां भक्तिर्भवेच्छिवे ।

अक्षयः परमो धर्मो भक्तिरेवेत जायते ॥ ६ ॥

नास्ति तस्मात्परो धर्म इत्याहुर्वैदवादिनः ।

धर्मो बहुविधः शोको मुनिभित्स्त्वदात्मिभिः ॥ ७ ॥

तनाक्षयः परो धर्मः शिवधर्मः सनातनः ।

यज्ञातीर्थोज्जवाधानाद्धर्मः स्याद्बहुसाधनः ॥ ८ ॥

साधनधार्थनाक्रेशः परसंपत्तिदुःखदः ।

यः पुनः शिवधर्मस्तु न साधनमपेक्षते ॥ ९ ॥

संचिन्ते जन्मसाक्षैः पापं पैरुपमं यदि ।

करोति भ्रमसोच्छक्तिः शंभोरमिततेजसः ॥ १० ॥

कुर्वन्नपि सदा पापं सकृदेवार्चयेच्छिवम् ।

लिप्यते न स पापेन याति एतद्देशरं पदम् ॥ ११ ॥

ये स्मरन्ति महादेशं यदि पापरता अपि ।

ते विज्ञेया महात्मान इति सत्यं श्रद्धीम्बहम् ॥ १२ ॥

१ क. ल. ग. "इपतां सर्वमे" । ५ छ. "वेरं स" । ३ क. ल. ग. "शानं त" । ४ प.
क. ल. छ. "भानुपरीश" । ५ प. "मां निपतिं पदम्" । ६ क. ल. ग. "धर्मो शिवो वै वैद" ।
७ प. क. ल. छ. "तं बहुस" । ८ प. "वेक्षणं" । ९ क. ल. ग. "साक्षिः" । १० प. क.
पापेस्तु वा ।

नामानि च महेशस्य गुणान्त्यज्ञानतोऽपि वा ।

तेषामपि शिवो मुक्तिं ददाति किमतः परम् ॥ १३ ॥

अवाहं संवत्क्षयामि कथां पापमणाक्षनीम् ।

पापकल्पसमुद्भूतां ब्रह्मणा समुदीरिताम् ॥ १४ ॥

श्रद्धया परया राजञ्चतुषु त्वं गदतो मम ।

बन्धयेऽहं तं मपन्याऽऽदावीशं भुवननायकम् ॥ १५ ॥

आसीदाद्ये कृतयुगे सप्तद्वैपिकराह्वयली ।

इन्द्रयुञ्ज इति ख्यातो राजा परमधार्मिकः ॥ १६ ॥

तस्य पुत्रो महाभागः सुयुञ्ज इति विश्रुतः ।

ऐश्वर्यसिद्धैर्भाति यथा दिशि नर्चावतिः ॥ १७ ॥

मतिष्ठानदूरं रम्ये गङ्गानतीरे मनोरमे ।

तत्र स्थित्वाऽखिलां पृथ्वीं तस्मिन् राजनि शासति ॥ १८ ॥

कदाचित्तत्र भगवांस्तुणबिन्दुर्महामुनिः ।

आजगाम स तं द्रष्टुं सुयुञ्जं त्रियदर्शनम् ॥ १९ ॥

तमायान्तं मुनिं दृष्ट्वा राजा उद्बर्चने रतः ।

उद्गात्पार्श्वी महाबाहुकृत्वाप च कृताञ्जलिः ॥ २० ॥

यथावदभिवाशाय ददायाकरुनमुत्तमम् ।

यथावन्मधुपर्कादि तस्मै सर्वं न्ययेदयत् ॥ २१ ॥

अथ घन्यः कृतार्थोऽस्मि सकलं जीवितं मम ।

भगवानामतो यस्यान्त्यां द्रष्टुं मुनिसर्षप ॥ २२ ॥

किमर्थमागतो ब्रह्मन्कृतकृत्योऽस्मि सुव्रत ।

विशेषाच्छंकरे मक्तो न दुर्लभमिहारित मे ॥ २३ ॥

ज्ञानुरुवाच—सुयुञ्जस्य वचः श्रुत्वा मुनिराह महायनाः ।

शिवधर्मस्यभूतास्त्वादपरानन्दैकनिर्भरः ॥ २४ ॥

तुणबिन्दुरुवाच—राजन्यदुक्तं भवता तत्रथैव न संशयः ।

तथाऽपि चरितं श्रुत्वा तवाहं विरमरान्वितः ॥ २५ ॥

यैष्टुं समागतो राजञ्जन्मनस्तव गौरवम् ।

कथयस्व महाबाहो श्रोतुं कोतुहलं हि मे ॥ २६ ॥

१ क. ल. ग. 'शिवे - ले' । २ क. ल. ग. 'राह स्वयम् । इ' । ३ क. ल. ग. ३
 'याम सु' । ४ क. ल. ग. 'स्मिन्कृतकृते राजनि ॥ ८॥ ५ क. ल. इ तं यदु । ६ क. 'ल
 ॥ २२ ॥ ७ क. ल. 'वनाः । 'दि । ८ क. ल. ग. 'तनेककृत' । ९ क. ल. 'स्मिन्
 ॥ २५ ॥ १० क. 'वष्टु ।

सुसुप्त उवाच—जन्मन्यहमतीतिऽस्मिन्व्याधोऽहं गोमतीतटे ।

देवतानामहं द्वेषा सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ २७ ॥

सुध्यादिरितिनामाऽहं स्यातोऽहं व्याधराद्गुणे ।

न कश्चिद्धर्मलेशोऽस्ति पापकर्मत्सहं रतः ॥ २८ ॥

मया ये निहता मार्गे तेषां संख्या न विद्यते ।

परत्वं यदपहृतं तत्पार्यं पर्वतोपमम् ॥ २९ ॥

एवं बहुतिथे काले नीतेऽहं पञ्चतां गतः ।

धर्मराजस्य पुरतो नीतोऽहं यमकिंकरेः ॥ ३० ॥

भां हृद्वाऽथात्रवीद्धर्मश्चिन्नगुप्तं विचारकम् ।

किमनेन कृतो धर्मलेशोऽस्ति यद् सुव्रत ॥ ३१ ॥

चिन्नगुप्त उवाच—अनेन यत्कृतं पुण्यं मया वक्तुं न शक्यते ।

जानाति भगवानेको विश्वव्यापी महेश्वरः ॥ ३२ ॥

इदं पुण्यमिति ज्ञात्वा कृतं नानेन यद्यपि ।

आहर महरेत्यादि नामसंकीर्तनं च यत् ॥ ३३ ॥

करोति तेन पृथ्वेन दुष्कृतं भक्त्यसात्कृतम् ।

पापलेशोऽपि नास्त्यस्ति इति मे निश्चिता मतिः ॥ ३४ ॥

सुसुप्त उवाच—तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चिन्नगुप्तस्य धीमतः ।

सुख्यादिं पूजयामास यथावद्विधिपूर्वकम् ॥ ३५ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं सार्वकामिकम् ।

सूर्यासुतमतीकार्शं दिव्यस्त्रीभिर्विराजितम् ॥ ३६ ॥

देवदूतैः समानीतमारुह्य मुनिर्गुणव ।

धर्मराजमनुज्ञाप्य गतोऽहममराचतीम् ॥ ३७ ॥

तत्र भुक्त्वा महाभोगान्ब्रुवानामयुतं ततः ।

गतोऽस्मि ब्रह्मसदनं ब्रह्मणाऽहं प्रपन्नितः ॥ ३८ ॥

तत्राहं कल्पपर्यन्तं भोगान्भुक्त्वा यथेप्सितान् ।

ततस्तु कर्मणः शेषं भोक्तुमत्र महींतले ॥ ३९ ॥

इन्द्रशुभ्रस्य राजर्षेः कुले जातोऽस्मि सुव्रत ।

रमराभि पृथ्वीकां जातिं प्रसादाच्छूलिनो मुने ॥ ४० ॥

१ प. क. च. छ. 'हं गीतश्रीते' । २ क. ल. ग. 'मण्ड' । ३ क. ल. ग. क. च. छ. गतोर्ध्वं चःपती ततः । ४ क. ल. ग. 'नेप वि' । ५ क. ल. ग. 'नं सवा । क' । ६ क. 'नं सवा । क' । ७ प. क. च. छ. 'स्तु धर्मतः श' । ८ क. ल. 'हीपते ॥ ३९ ॥ ८ क. ल. ग. 'पेः पुत्री जा' । ९ प. ल. 'जातः । स्म' । १० प. छ. 'कते । स्म' ।

ईश्वरे सहसा भक्तिर्मम विदग्धपूजिते ।

जानाति को महेशस्य माहात्म्यं परमात्मनः ॥ ४१ ॥

यस्य नाज्जः कलामिदमज्ञानोन्कारणादपि ।

ज्ञात्वा यः कीर्तयेच्छोभोनीमान्यमितोजसः ॥ ४२ ॥

भुक्तिः करतले तस्य स्थितोति मुनयो जगुः ।

भानुरुवाच—इति सर्वमज्ञेपेण चरितं तस्य धीमतः ।

सुशुभ्रस्य भुक्तिः भुत्वा चिस्मितोऽभूत्तुमः इनः ॥ ४३ ॥

समालिङ्ग्य महात्मानं सुशुभ्रं राजसुगवम् ।

राजन्त्वमाश्रमपदं यामीत्युक्त्वा जगाम सः ॥ ४४ ॥

एतत्ते चरितं राजन्सुशुभ्रस्य महात्मनः ।

कथितं यः पठेद्भक्त्या ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ४५ ॥ १५१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे भानुमत्सुसंवादे सुशुभ्राख्यानं

नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

मनुरुवाच—राज्ञः सकाशात्स भुनिर्गत्वा किं कृतवान्पुनः ।

तस्याऽऽश्रमस्य किं नाम भगवन्ब्रूहि मे मधो ॥ १ ॥

भानुरुवाच—रेवातीरे महत्सुखं जालेश्वरमिति स्मृतम् ।

आश्रमं तृणविन्दोस्तु भुनिसिद्धनिषेवितम् ॥ २ ॥

गत्वा तत्र भुनिषेष्टो भगभावसमन्वितः ।

शिवलिङ्गं प्रतिष्ठाप्य तीर्थयात्रां चकार सः ॥ ३ ॥

मनुरुवाच—कानि तीर्थानि गुणानि येषु सौनिहितः शिवः ।

ब्रूहि मे तानि भगवन्नस्पान्यापि च तत्त्वतः ॥ ४ ॥

भानुरुवाच—तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेपाणां क्षेत्रमुत्तमम् ।

वाराणसीतिनगरी मिया देवस्य शूलिनः ॥ ५ ॥

यत्र विश्वेश्वरो देवः सर्वेषामीह देहिनाम् ।

वदति तारकं ज्ञानं संसारान्मोचकं परम् ॥ ६ ॥

गङ्गन ब्रह्ममयी यत्र मूर्तिश्चोत्तरवाहिनी ।

संहर्षी सर्वपापानां दृष्टा स्पृष्टा नमस्कृता ॥ ७ ॥

नास्ति गङ्गानसर्षं तीर्थं वाराणस्यां विशेषतः ।

तत्रापि मणिकर्णार्यस्य तीर्थं विश्वेश्वरमियम् ॥ ८ ॥

तैरिमस्तीर्थे नरः रनात्वा पातकी वाऽप्यपातकी ।

दृष्ट्वा विश्वेश्वरं देवं मुक्तिमाप्नोत्यते नरः ॥ ९ ॥

विश्वेश्वरस्य माहात्म्यं यदुक्तं ब्रह्मसूनुना ।

तदहं संप्रवक्ष्यामि व्यासायाभिततेजसे ॥ १० ॥

घोरं कलियुगं प्राप्य कृष्णद्विपायनः प्रभुः ।

किं तच्छ्रेयस्करमिति हृदि कृत्वा जगाम सः ॥ ११ ॥

नन्दीश्वरस्य चः क्षिप्रो योगिनामङ्गणीः त्वचम् ।

सनत्कुमारो भगवान्यत्राऽऽस्ते हिस्वद्विरी ॥ १२ ॥

नानादेवगणाकीर्णं यक्षगन्धर्वसेविते ।

सिद्धचारणकृष्णाण्डैरप्सरसोभिश्च संकुले ॥ १३ ॥

गङ्गान मन्दाकिनी यत्र राजते दुःखहारिणी ।

शोभिता हेमकमलैः दुष्पैरन्दैर्मनोहरैः ॥ १४ ॥

तस्याऽऽश्रममनुप्राप्य पाराशर्यो महाशुनिः ।

अभिवाद्य यथान्वयायं तरयात्र उपविश्य च ॥ १५ ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वाचयमेतदुवाच ह ॥ १६ ॥

व्यास उवाच—पार्श्वं कलियुगं घोरं दुष्परार्णवद्विष्कृतम् ।

पासाब्दाचारनिरतं म्लेच्छान्धजनसंकुलम् ॥ १७ ॥

अधार्मिकाः कुरंसन्त्वा हनार्चौराल्पमेधसः ।

तस्मिन्सुमे भविष्यन्ति ब्राह्मणाः शूद्रपार्श्विकाः ॥ १८ ॥

स्नानं देवार्चनं दानं होमं च पितृतर्पणम् ।

स्वाध्यायं न करिष्यन्ति ब्राह्मणा हि कलौ सुमे ॥ १९ ॥

✽ न पठन्ति तथा वेदाश्चेषसे ब्राह्मणाधमाः ।

मतिग्रहैर्यं वेदाश्च पठिष्यन्ति कलौ सुमे ॥ २० ॥

शुक्रोत्तममाश्रित्य शिवनिन्दारता द्विजाः ।

कलौ सुमे भविष्यन्ति तेषां ज्ञाना न साधवः ॥ २१ ॥

✽ संज्ञितवान्नेऽपि श्लोको न विद्यते ।

१ क. ख. न. धर्मि । २ अ. 'योग्यते । ३ अ. 'महोमिः ॥ १४ ॥ ४ क. ख. ग. घ. पापवृष्टा । ५ अ. 'रिक्ता क' । क. ख. 'रिक्ता ह' । ६ क. 'चोक्तत्पराः । त' अ क. 'शानकाः' ॥ १८ ॥ ८ क. ख. न. घ. ङ. 'म् । पार्यये क' । ९ क. ख. ङ. 'न्ति पथा' । १० अ. 'शर्वैरेव्य संनाते तु क' ।

स्वां स्वां वृत्तिं परित्यज्य परब्रह्मपत्नीवक्त्राः ।
 ब्राह्मणाया भविष्यन्ति संसारे तु कलौ युगे ॥ २२ ॥
 एतान्पापतान्दृष्ट्वा राजानश्चपुत्रिचारकाः ।
 भविष्यन्ति कलौ मांसे वृथा जात्यभिमानिनः ॥ २३ ॥
 उन्मासनगताः क्रुद्धा हृष्टा च ब्राह्मणास्तदा ।
 न चलन्त्यल्पमतयः संसारे तु कलौ युगे ॥ २४ ॥
 कृपायिणश्च निर्गन्था नन्नाः कापालिकास्तथा ।
 बौद्धा वैशेषिका जैना भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ २५ ॥
 तपोयज्ञफलानां तु विक्रेतारो द्विजाधमाः ।
 यतयश्च भविष्यन्ति क्षतधोऽथ सहस्रशः ॥ २६ ॥
 विनिन्दन्ति महादेवं संसारात्मोचकं परम् ।
 तद्भक्तांश्च महात्मनो ब्राह्मणांश्च कलौ युगे ॥ २७ ॥
 + ताडयन्ति दुरात्मानो ब्राह्मणान् राजसेवकाः ।
 न निवारयते राजा सान्द्रद्वाराणि कलौ युगे ॥ २८ ॥
 एवं योरे कलियुगे किं तच्छ्रेयस्करं द्विज ।
 ब्रूहि तद्भगवन्महं संसारात्मोचकं परम् ॥ २९ ॥ १८० ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे भानुमनुसंबादे वाराणसी-
 महिमकल्पियुगवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

सनत्कुमार उवाच—गच्छ वाराणसीं व्यास यत्र विश्वेश्वरः शिवः ।

न तत्र युगधर्मोऽस्ति नैव लक्षा वसुंधरा ॥ १ ॥
 विश्वेश्वरस्य यल्लिङ्गं ज्योतिर्लिङ्गं तदुच्यते ।
 यस्मिन्तच्छ्रेष्ठे क्षणाज्जन्तुः संसारं न पुनर्विन्देत् ॥ २ ॥
 गत्वा पश्य परं लिङ्गं तत्र सत्यवतीसुत ।
 याप्स्यसे परमां मुक्तिं देवैरपि सुदुर्लभाम् ॥ ३ ॥
 क्वात्वा गङ्गानले शृण्वे पश्य विश्वेश्वरं परम् ।
 स दास्यति परं ज्ञानं येन मुक्तो भविष्यसि ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वा विश्वेश्वरं देवं यावन्निष्ठति (तस्यास्यसि) क्लृप्तपादु ।
 आगमिष्यन्ति मुनयस्त्वां द्रष्टुं सर्व एव ते ॥ ५ ॥

+ संसृजितपुत्रदेऽयं श्लोको न विद्यते ।

विश्वेश्वरस्य माहात्म्यं प्रक्षयन्ति त्वां महाभुने ।

ब्रूहि यद्वचनात्तेषां ज्ञानं माहेश्वरं परम् ॥ ६ ॥

एवं सत्यवतीसूनुस्तन्माहात्म्यमक्षेपतः ।

सनत्कुमारारत्नगुरोः श्रुत्वा माहेश्वराग्रणीः ॥ ७ ॥

प्रणिपत्य गुरुं भक्त्या रुद्रं ब्रह्मादिसेवितम् ।

सश्लिष्यः प्रथमो शीघ्रं व्यासो वाराणसीं प्रति ॥ ८ ॥

मनुकृवाच—गत्वा वाराणसीं व्यासः सिद्धपिण्डुनिसेविताम् ।

अकरोत्किं तदाचक्ष्व भगवन्विश्वपूजित ॥ ९ ॥

मानुकृवाच—संयात्य काशीं धर्मान्मा कुण्ठहेषायनो मुनिः ।

क्वात्वा यथावज्जाह्लास्यां कर्षयित्वा सुरान्पितॄन् ॥ १० ॥

यथो विश्वेश्वरं द्रष्टुं ज्योतिर्लिङ्गमनामयम् ।

संपूज्य सर्वभक्षेन दण्डवत्प्रणिपत्य च ॥ ११ ॥

देवस्य दक्षिणा मूर्तोवुपविश्य महाभुनिः ।

पश्यन्विश्वेश्वरं शिङ्गं जेपन्ने शतरुद्रियम् ॥ १२ ॥

रुणाच्छिङ्गात्परं ज्योतिराविभूतं निरञ्जनम् ।

सूक्ष्मात्सूक्ष्मं च परमामन्दं तमसः परम् ॥ १३ ॥

आदिमभ्यान्तरहितं सूर्यकोटिसमममम् ।

यत्तन्माहेश्वरं ज्योतिर्वेदान्तेषु प्रतीकृतम् ॥ १४ ॥

दर्शनात्तस्य धा मुनेः पाराशर्यस्य धीमतः ।

दिव्यं माहेश्वरं ज्ञानमुद्धृतं केवलं शिवम् ॥ १५ ॥

मेने कृतार्थमात्मानं दुःखत्रयविवर्जितम् ।

अद्वयं निर्गुणं ज्ञानं भावन्मुक्तस्तदा मुनिः ॥ १६ ॥

अहो विश्वेश्वरो देवः कथं कैर्वा न सेव्यते ।

यस्मिन् दृष्टे रुणाज्ज्ञानमुद्धृतं मम निर्मलम् ॥ १७ ॥

नमो भगवते तुभ्यं विश्वनाथाय शूलिने ।

पिनाकिने जगत्कर्त्रे विश्वमायामवर्तिने ॥ १८ ॥

दुर्विज्ञेयाप्रमेयाय परमामन्दरूपिणे ।

भक्तिप्रियाय सूक्ष्माय पार्वतीशाय ते नमः ॥ १९ ॥

नो जगत्प्रतिष्ठाय जगज्जननहेतवे ।

संहर्षे ऋम्यतुःसाज्मूर्तये तत्त्ववर्तिने ॥ २० ॥

जानाति कर्त्तव्यं विश्वेभ्यस्तत्त्वतो माहशो जनः ।

वेदा अपि न जानन्ति साङ्गोपनिषदक्रमाः ॥ २१ ॥

भानुरुवाच—अथ तस्मिन्महादेवे परंज्योतिषि विश्वभृक् ।

शूलपाणिरयेयात्मा मादुरासीदनुपश्वजः ॥ २२ ॥

ततस्तमन्नर्वाद्वाक्यं कारुण्याच्छ्रुमया गिरा ।

वरं वरय दास्यामि येनै मनसि रोचते ॥ २३ ॥

व्यास उवाच—भगवन्कृतकृत्योऽस्मि दर्शनाच्च संकर ।

जाने त्वद्विषयं ज्ञानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ २४ ॥

भक्तिं परे भगवति त्वस्यैवाव्यभिचारिणीम् ।

देहि मे देवदेवेश नान्यदिष्टं वरं मम ॥ २५ ॥

भानुरुवाच—एवमस्तिवर्ति देवेशो व्यासायामितलेजसे ।

वरं दत्त्वा मुनीन्द्राय क्षणादन्तर्हितोऽभवत् ॥ २६ ॥

तस्माज्वासात्परो नान्यः शिवभक्तो जगन्नये ।

कृष्णो वा देवकीसूनुरर्जुनो वा महामतिः ॥ २७ ॥

एवं हराल्लक्ष्मणः कृष्णद्वैपायनः प्रभुः ।

तत्र यानि च लिङ्गानि तानि द्रष्टुं ययौ मुनिः ॥ २८ ॥ २

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरं भानुमनुसंवादे महादेव-

वरवदानं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

कथय ऊचुः—कानि दिव्यानि लिङ्गानि यानि द्रष्टुं ययौ मुनिः ।

आचक्ष्व तानि नः सूत माहारम्यं चापि कृत्स्नजः ॥ १ ॥

सूत उवाच—यदुक्तं भानुना पूर्वं मनवे मुनिसत्तमाः ।

तदेव कथयिष्यामि शृणुष्वे मदतो मम ॥ २ ॥

आश्रित्यामयिमुक्तस्य वापी वैलोक्यविश्रुता ।

यत्र संनिहिता दशो नित्यं विश्वेश्वरः शिषः ॥ ३ ॥

यत्र स्नानं द्विजश्रेष्ठा देवानामपि दुर्लभम् ।

भक्त्या येस्तज्जलं पीतं ते रुद्रा एव भूतले ॥ ४ ॥

१ व. ड. उ. उ. तन्वय । - क. 'स्वां देवेशं तं' । स. ग. 'स्वां देवेश' । २ व. 'नेहां तं' । ४ क. स. 'श्रीदेव्यात् का' । ग. 'श्रीदेव्यात् का' । ५ क. ख. ग. 'यस्यै म' । ६ क. ख. ग. 'ति विश्वेशो' । ७ क. ख. ग. 'ते नित्यं देवो वि' । ८ क. ख. ग. तत्र ।

तेषां लिङ्गानि जायन्ते हृदये व्रीणि सुवताः ।
 दुर्लभं तज्जलं तन्मात्तिष्ठत्येव हि मुद्रितम् ॥ ५ ॥
 तत्र सत्यवतीसूनुः स्नात्वा चैव यथाविधि ।
 अभिमुक्तेश्वरं दृष्ट्वा लाङ्गलीशं ततो ययौ ॥ ६ ॥
 तत्र ब्रह्मादयो देवाः सेवन्ते शूलपाणिनम् ।
 तस्य दर्शनमात्रेण ज्ञानं पाशुपतं भवेत् ॥ ७ ॥
 जगाम स मुनिः पश्चाद्द्रष्टुं वै तारकेश्वरम् ।
 यद्यन्तकाले भगवान्ज्ञानं तत्संभवच्छति ॥ ८ ॥
 यत्रैवानेन देवस्य स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ।
 यस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महर्यां व्यपोहति ॥ ९ ॥
 तद्दृष्ट्वा परमं लिङ्गं व्यासः सत्यवतीसुतः ।
 ययौ शुक्रेश्वरं द्रष्टुं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ १० ॥
 + आराध्य मुनिना यत्र शुक्रेशामित्तोजसा ।
 प्राप्ता संजीवनी विद्या सुराणामपि दुर्लभा ॥ ११ ॥
 देवस्य बह्निदिग्भागे कूर्परितिष्ठति शोभनः ।
 स्नानं तथाभ्यर्चयत्य फलं यच्छति शोभनम् ॥ १२ ॥
 तस्मिन्कूपे मुनिः स्नात्वा दृष्ट्वा शुक्रेश्वरं शिवम् ।
 ब्रह्मेश्वरं ययौ द्रष्टुं तत्र ब्रह्मा पिराद् स्वयम् ॥ १३ ॥
 तपस्तपत्वा महाधोरं भीतये पार्वतीपतेः ।
 ब्रह्मत्वं प्राप्तवान्ब्रह्मा योगं चान्ये महर्षयः ॥ १४ ॥
 दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य सर्वयज्ञफलं लभेत् ।
 पुनर्जगाम भगवानोकारेश्वरमव्ययम् ॥ १५ ॥
 स्मरणोद्यस्य लिङ्गस्य मुच्यते सर्वपातकैः ।
 यत्र साक्षाच्छिवः सूक्ष्मो नित्यं तिष्ठति वै द्विजाः ॥ १६ ॥
 अनुग्रहाय लोकानां पशुपाशविशोककः ।
 यत्र पाशुपताः सिद्धा ओकारेश्वरमीश्वरम् ॥ १७ ॥
 संपूज्य परमां सिद्धिं प्राप्तवन्तो द्विजोत्तमाः ।
 कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां तस्मिंलिङ्गं उपोषितः ॥ १८ ॥

+ अयं श्रीमो वक्रवर्द्धनसिंहपुत्रदेशु नास्ति ।

१ प. च. छ. तं दृष्ट्वा । २ प. क. य. छ. "रे लिङ्गं यतु त्रि" । ३ क. च. छ. 'तु
 यत्र । ४ क. छ. य. श्वरधोरं । ५ क. 'श यस्य ।

यदि जागरणं कुर्यात्परां सिद्धिंश्चाप्नुयात् ।
 तत्रः सत्यवतीसूनुः कृत्तिवासेश्वरं ययौ ॥ १९ ॥
 उपासते महादेवं यत्र ब्रह्मादयः सुराः ।
 मुनयः वांसितात्मानो रुद्रजाप्यपरायणाः ॥ २० ॥
 कृत्तिवासेश्वरे लिङ्गे लीला(ना)श्च बहवो द्विजाः ।
 देवस्य पूर्वदिग्भागे हंसतीर्थं महत्सरः ॥ २१ ॥
 स्नात्वा तत्र महादेवं कृत्तिवासेश्वरं शिवम् ।
 कथे द्रक्ष्यन्ति महात्मानस्ते वै ब्रह्मादिवन्दिताः ॥ २२ ॥
 सकृत्पश्यति यो भक्त्या कृत्तिवासेश्वरं विभुम् ।
 न पतत्येव संसारे रुद्र एव न संशयः ॥ २३ ॥
 हंसतीर्थे नरः स्नात्वा कृत्तिवासेश्वरं विभुम् ।
 संपूज्य परया भक्त्या कृत्तिवासेश्वरं शिवम् ॥ २४ ॥
 न पतत्येव संसारे नात्रकार्या विचारणा ।
 ययौ रत्नेश्वरं द्रष्टुं मोक्षो यत्र प्रतिष्ठितः ॥ २५ ॥
 दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य फलं वक्तुं न शक्यते ।
 सर्वस्मादधिको योगो वेदविद्विनिषेव्यते ॥ २६ ॥
 योऽयं पाशुपतो योगः पशुपाशनिधोचकः ।
 वर्षैर्द्वादशभिः सम्भवकृते पाशुपते द्विजाः ॥ २७ ॥
 रत्नेश्वरे तदा ज्योतिर्दर्शनात्मलुजोत्तमः ।
 रत्नेश्वरं तु संपूज्य पाराशर्यो महाशुनिः ॥ २८ ॥
 द्रष्टुं देवापिदेवेशं वृद्धकालेश्वरं ययौ ।
 तस्मिँलिङ्गे महादेवः सदा तिष्ठति लीलया ॥ २९ ॥
 अनुग्रहाय लोकानामुभया सह विश्वशुक् ।
 पृथिव्यां यानि लिङ्गानि सन्ति दिव्यानि वै द्विजाः ॥ ३० ॥
 वृद्धकालेश्वरे हृष्टे दृष्टान्मेव न संशयः ।
 देवस्य पूर्वदिग्भागे कूपो मुनिनिषेवितः ॥ ३१ ॥
 पूरितः पुण्यसलिलैर्देवदेवेन शंभुना ।
 यैः पीतं तस्य सलिलं शकृतैश्शुक्लकर्मणम् ॥ ३२ ॥

प्रकृतिर्मुच्यते तेभ्यो मुक्तात्मानो भवन्ति ते ।
 तत्र द्वैपायनो विभाः स्नानं कृत्वा समाहितः ॥ ३३ ॥
 वृद्धकालेश्वरं लिङ्गं संपूज्य च ततो ययौ ।
 मन्दाकिनीतटे रम्ये मुनिसिद्धनिषेविते ॥ ३४ ॥
 मध्यमेश्वरनामानं योऽल्लिङ्गमनुत्तमम् ।
 यत्र ब्रह्मादयो देवा मुनयः सनकादयः ॥ ३५ ॥
 वपासते परं लिङ्गं शिवदर्शनकारुणिभिः ।
 मन्दाकिन्यां मुनिः स्नात्वा दृष्ट्वा वै मध्यमेश्वरम् ॥ ३६ ॥
 षण्ठाकर्णहृदे स्नात्वा लिङ्गं तद्विमलं शिवम् ।
 भतिष्टाप्य मुनिश्रेष्ठो लब्धवान्ज्ञानमुत्तमम् ॥ ३७ ॥
 षण्ठाकर्णहृदे तत्र दृष्ट्वा व्यामेश्वरं शिवम् ।
 यत्र यत्र मृतो वाऽपि वाराणस्यां मृतो भवेत् ॥ ३८ ॥
 ततः सत्यवतीसुतुः कपर्दीश्वरमीश्वरम् ।
 द्रष्टुं जगाम विमेन्द्रा लिङ्गं तत्पारमेश्वरम् ॥ ३९ ॥
 पिशाचमोचनं नाम तत्र तीर्थमनुत्तमम् ।
 रुद्रलोकस्य सोषानमिति प्राह महामुनिः ॥ ४० ॥
 ये द्रक्षन्ति कपर्दीशं कृतार्थास्ते न संशयः ।
 मार्तुषीं तनुमाश्रित्य रुद्रा एव न संशयः ॥ ४१ ॥
 तस्मिन्तीर्थे मुनिः स्नात्वा संतर्प्य च सुरान्पितॄन् ।
 कपर्दीश्वरमीशानं संपूज्य प्रययौ मुनिः ॥ ४२ ॥ २५० ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे मृतशौनकसंवादे वाराणसी-
 लिङ्गमहिमवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
 सूत उवाच- पुनर्जगाम भगवान्कृष्णद्वैपायनः प्रभुः ।
 द्रष्टुं दशेश्वरं देवं भक्तानां सिद्धिदायकम् ॥ १ ॥
 यच्छिववावज्ञया पार्थे जातं दक्षमजापतेः ।
 तस्य पापस्य मोक्षाय तस्मिँल्लिङ्गे द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥
 आराध्य केषुदेशं बहुन्यब्दशतानि वै ।
 तस्य प्रसन्नो भगवान्देवदेवः सहोमया ॥ ३ ॥

१ क. विपः स्ना । २ क. स. ग. 'रं देवं तं' । ३ क. स. ग. 'वि तत्र लि' । ४
 स. न. 'वि स्नात्वा हु' । ५ क. 'म् । इन्द्रो' । ६ क. य. ल. 'सुपीत' । ७ य.
 च. ल. 'ये नरः स्ना' ।

ददी मादेश्वरं योगं तस्मै दशाय धीमते ।

लब्ध्वा तं परमं योगं तस्मिँह्लिङ्गे लघं गतः ॥ ७ ॥

ततः प्रभृति तल्लिङ्गं योगिभिः सेच्यते द्विजाः ।

योगं ददाति सर्वेषां देवो दशेश्वरः शिषः ॥ ५ ॥

गङ्गायां प्रयतः स्नात्वा रङ्गा दशेश्वरं शिवम् ।

प्राप्नोति परमं योगमिति द्वैपायनोऽब्रवीत् ॥ ६ ॥

स्नात्वा सत्यवतीसूनुर्गङ्गायां प्रयतो द्विजाः ।

रङ्गा दशेश्वरं देवं ययौ पश्चाच्चिलोनम् ॥ ७ ॥

ऋषय ऊचुः—हेतुना केन दशस्य विन्दाऽभूच्छांकरौ पुरा ।

कारणं यद् तत्सूत श्रोतुं शक्या प्रवर्तते ॥ ८ ॥

सूत उवाच—आसीद्भस्मसुतो दशः पुनः प्राचेतसोऽभवत् ।

शशो देवेन रुद्रेण क्रोधाच्छंभोरवज्ञया ॥ ९ ॥

भैरं निधाय मनसि शंखना सह सुप्रथाः ।

दशः प्राचेतसो यज्ञमकरोज्जाह्नवीतटे ॥ १० ॥

तस्मिन्पक्षे समाहृता इन्द्राया देवतागणाः ।

ऋषयो मुनयः सिद्धा राजानः प्रथितौजसः ॥ ११ ॥

ब्रह्मा च विष्णुना सार्धमाहृतस्तेन धीमता ।

देवान्सर्वाश्च भागार्थमोहृतान्पञ्चसंभवः ॥ १२ ॥

रङ्गा शिवेन रहितान्दशं प्रत्येवमब्रवीत् ।

ब्रह्मोवाच—अहो दश महामूढ दुर्वृद्धे किं कुर्वं स्वया ।

देवाः सर्वे समाहृताः शंकरेण विना कथम् ॥ १३ ॥

अन्तर्धीमो स विश्वेशः सर्वेषामेव देहिनाम् ।

भोक्ता स सर्वयज्ञानां शंकरः परमार्थतः ॥ १४ ॥

एते च मुनयः सर्वे तव साहाय्यकारिणः ।

न जानन्ति परं भावं महादेवस्य शूलिनः ॥ १५ ॥

एते च देवाः शक्राया आगता यज्ञभामिनः ।

तन्मायामोहिताः सर्वे न जानन्ति पितृकिन्म ॥ १६ ॥

यस्य पादरजःस्पर्शाद्भस्मत्वं प्राप्तवानहम् ।

शाङ्किणाऽपि सदा मूर्ध्ना धार्यते कः शिवात्परः ॥ १७ ॥

१ घ. "ते मुपाः । यो" । २ घ. "मार्गि" । ३ क. ल. म. "तो छेप देवेन क्रो" ।

४ क. ल. म. "देवाश्च पञ्चभगवः" । ५ क. ल. म. "वस्तु" ।

यस्य नामाङ्गजो विष्णुर्दक्षिणोङ्गनञ्जवाभ्यम् ।
 यस्याऽऽज्ञयाऽस्तिलं विश्वं सूर्यो भ्रमति सर्वदा ॥ १८ ॥
 चन्द्रश्च तारकाशैव ग्रहाश्च भुवनानि च ।
 धर्माधर्मव्यवस्था च वर्षाशैवाऽऽश्रमाणि च ॥ १९ ॥
 तिष्ठन्ति शासनात्तस्य देवदेवस्य शूलिनः ।
 सा च शक्तिः परा गौरी स्वेच्छाविग्रहैचारिणी ॥ २० ॥
 तत्र पुत्रीति दुर्बुद्धे मन्यसे तमसाऽऽवृतः ।
 कस्तां जानाति विश्वेशीश्वरार्थशरीरिणीम् ॥ २१ ॥
 अहं नाद्यापि जानामि चक्री शक्रस्य का कथा ।
 स्वेच्छाविग्रहरूपिण्या गौर्या सह पिनाकधृत् ॥ २२ ॥
 भ्रामयत्पश्चिलं विश्वमिति सत्यं न संशयः ।
 स एव बध्नाति पशूनस्मदादीन्महेश्वरः ॥ २३ ॥
 स एव मोक्षको देवः पशूनां न इति श्रुतिः ।
 नामसंकीर्तनाद्यस्य भिद्यते पापपञ्जरम् ॥ २४ ॥
 कथं न पूज्यते देवस्तपया दक्ष सुदुर्मते ।
 शंभोरचरा यत्राऽऽस्ते स्थातव्यं नैव सूरिभिः ॥ २५ ॥
 इत्युक्त्वा प्रययी ब्रह्मा स्तूपमानो महर्षिभिः ॥ २६ ॥
 मूत उवाच—गते चतुर्मुखे देवे सर्वलोकपितामहे ।
 दधीचिरग्रवीक्ष्यं मुनीनामग्रणीः स्वयम् ॥ २७ ॥
 दधीचिरुवाच—कथं देवाधिदेवेशः कर्मसाली सनातनः ।
 विश्वेश्वरो महादेवस्त्वया दक्ष न पूज्यते ॥ २८ ॥
 वाचकः प्रणवो यस्य ज्ञानमूर्तेरुमापतेः ।
 अनुग्रहं विना तस्य कथं जानोति शूलिनम् ॥ २९ ॥
 एक एवेति यो रुद्रः सर्वभेदेषु गीयते ।
 तस्य मसादलेक्षेन मुक्तिर्भवति किंकरी ॥ ३० ॥
 मसङ्गात्कीतुकाङ्क्षोभाद्भयाद्ज्ञानतोऽपि वा ।
 हर इत्युच्चरन्मर्त्यैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३१ ॥
 अहो दक्ष तवाज्ञानं तत्र नाशस्य कारणम् ।
 केनापि हेतुना जातमिति मे भाति निश्चितम् ॥ ३२ ॥

१ प. क. 'याङ्गको जङ्ग' । २ क. ल. ग. 'ले सर्वं हु' । ३ क. ल. ग. 'गताया' ।

४ १९ ॥ ४ क. ल. ग. 'दकारि' । ५ प. 'नामि हू' । ६ क. ल. ग. च. 'धैवेड' ।

एवं दधीभेर्वचनं श्रुत्वा दक्षो विचक्षणः ।

दधीचिमन्नधीद्विधाः शकादीनां च संनिधौ ॥ ३३ ॥

दक्ष उवाच—नाहं नारायणाद्येवात्पश्याम्यन्यं द्विजोत्तम ।

कारणं सर्ववस्तूनां नास्तीतिवै मुनिश्रितम् ॥ ३४ ॥

दधीचिरुवच—उभया सह यो देवः सोम इत्युच्यते बुधैः ।

स एव कारणं नान्यो विष्णोरपि हि वै श्रुतिः ॥ ३५ ॥

तत्प्रायः सर्वदेवानामधिकञ्चन्द्रशेखरः ।

इष्यते सर्वयज्ञेषु कथं दक्ष न पूज्यते ॥ ३६ ॥

यज्ञस्य पालको विष्णुरिति यन्निश्चितं त्वया ।

भविष्यत्यन्यथैवाऽऽशु पश्यतः कमलापतेः ॥ ३७ ॥

एते च ब्राह्मणाः सर्वे ये द्विषन्ति महेश्वरम् ।

भवन्तु वेदवाह्यास्ते तपोपहतचेतसः ॥ ३८ ॥

पाषण्डाचारनिरताः सर्वे निरयगामिनः ।

कलौ युगे तु संजाते दरिद्राः शूद्रयाजकाः ॥ ३९ ॥

सर्वस्मादधिको रुद्रः पशुपाशविमोचकः ।

पराङ्मुखस्तु शुम्भकं मा भूदित्याकरी नतिः ॥ ४० ॥

इति शप्त्वा ययौ विभो दधीचिर्मुनिपुङ्गवः ।

स्वाश्रमं मुनिभिर्जुष्टेषांकारे नर्मदातटे ॥ ४१ ॥

एतद्विषयान्तरे मौरी परव्योमात्मिका शिवा ।

दक्षयज्ञस्य दृष्टान्तं श्रुत्वा देवऋषेर्मुखात् ॥ ४२ ॥

माह विश्वाधिकं रुद्रं भगवतांतिवभञ्जनम् ।

निरीक्ष्यमाणं देवैर्षी परानन्दैकविग्रहम् ॥ ४३ ॥

श्रीवेद्युवाच—यौऽयं भाचेतसो दक्षः पिता मे पूर्वजन्मानि ।

आचामवज्ञाय कथं यज्ञं कर्तुं प्रचक्रमे ॥ ४४ ॥ ;

देवाः सर्वे समाहृता विष्णुना सह शंकर ।

आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्चैव मरुद्गणाः ॥ ४५ ॥

ऋषयो मुनयः सिद्धा देतेषा दानवाश्च ये ।

राजानश्च महाभामा गन्धर्वाः किंनरास्तथा ॥ ४६ ॥

अवज्ञाकारिणस्तस्य यज्ञं शीघ्रं विनाशय ।
 तेन मे जायते मीतिरतुला भक्तवत्सल ॥ ४७ ॥
 एवं देव्या वचः श्रुत्वा देवदेवः पिनाकधृत् ।
 अमृजत्सन्नाच्छंशुर्वीरभद्रं महाबलम् ॥ ४८ ॥
 सहस्रासिंहवदनं मलयार्द्रितमभयम् ।
 सहस्रबाहुं जटिलं दुष्टानां च भयंकरम् ॥ ४९ ॥
 भक्तानां वरदे देवं सूर्यसोमाङ्गिलोचनम् ।
 उमाकोपोद्भवा देवी भद्रकाली भयंकरी ॥ ५० ॥
 अन्याश्च देव्यो रुद्राश्च शतशो रोमसंभवाः ।
 भद्रकाल्या सह तदा वीरभद्रो महाबलः ॥ ५१ ॥
 महितो देवदेवेन दक्षयज्ञनिर्घांसया ।
 गत्वा स यज्ञं दक्षस्य भस्मसादकरोद्धृत्नाः ॥ ५२ ॥
 दक्षस्तदद्भुतं कर्म दृष्ट्वाश्च भयविह्वलैः ।
 गतस्तच्छरणीं शीघ्रं वीरभद्रस्य शूलिनः ॥ ५३ ॥
 उवाच वीरभद्रस्तं दक्षं प्राचेतसं द्विजाः ।
 तस्य पापविमोक्षाय कारुण्यामृतधारिणिः ॥ ५४ ॥

वीरभद्र उवाच—गच्छ वाराणसीं दक्ष सर्वपापवनाशिनीम् ।

अनुग्रहार्थं लोकानां यत्र तिष्ठति शंकरः ॥ ५५ ॥
 अनुग्रहाद्भवतो देवदेवस्य शूलिनः ।
 अनेनैव शरीरेण तत्र योऽहं गमिष्यामि ॥ ५६ ॥

सूत उवाच—वीरभद्रस्य वचनं श्रुत्वा दक्षो महामतिः ।

गत्वा वाराणसीं शीघ्रं सर्वसङ्गविवर्जितः ॥ ५७ ॥
 प्रतिष्ठाप्य महालिङ्गं गङ्गानदीरे मनोरमे ।
 आराध्य परया भक्त्या तस्मिँल्लिङ्गे लयं गतः ॥ ५८ ॥
 दक्षेश्वरस्य माहात्म्यं कथितं मुनिङ्गवाः ।

त्रिलोचनस्य माहात्म्यं साधितं द्रव्यते मया ॥ ५९ ॥ ३०९ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे दक्षेश्वर-

माहात्म्यादिकुथनं नाम सहस्रोऽध्यायः ॥ ७ ॥

सूत उवाच—त्रिलोचनात्परं लिङ्गं वाराणस्यां न दृश्यते ।

सदा संनिहितो नित्यं तस्मिँल्लिङ्गे शिवः स्थितः ॥ १ ॥

यानि स्थितानि लिङ्गानि वाराणस्यां द्विजोत्तमाः ।

दृष्टान्पेव भवन्त्येव दृष्टे लिङ्गे त्रिलोचने ॥ २ ॥

असंख्यातानि पापानि ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।

कृतानि नाशयत्येवं देवदेवत्रिलोचनः ॥ ३ ॥

मायापाशेन बद्धानां सर्वेषां प्राणिनामपि ।

मुक्तिं ददाति परमां देवदेवत्रिलोचनः ॥ ४ ॥

पश्चिमाभिमुखं लिङ्गं सर्वमेखलमण्डितम् ।

तस्य दर्शनेमात्रेण कौटिलिङ्गार्चनं फलम् ॥ ५ ॥

त्रिलोचनं सुसंपूज्य कृष्णद्वैपायनो मुनिः ।

ययौ कामेश्वरं द्रष्टुं सिद्धलिङ्गमनुत्तमम् ॥ ६ ॥

ददौ दुर्वाससे यत्र देवदेवो महेश्वरः ।

प्रसन्नो विविधाः सिद्धीः सर्वेषामपि दुर्लभाः ॥ ७ ॥

अन्यथापि वरो दत्तो देवदेवेन शूलिना ।

कृतानां क्रियमाणानां सर्वेषां तपसामपि ॥ ८ ॥

कोषो नाशकरः प्रोक्तो छन्दपथैव मुनेऽस्तु ते ।

तस्य दक्षिणदिग्भागे कामकुण्डमिति स्मृतम् । ९ ॥

तत्र स्नात्वा नरो भवत्या दृष्ट्वा कामेश्वरं शिवम् ।

ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुक्तो याति परां गतिम् ॥ १० ॥

अन्यान्यपि च लिङ्गानि वाराणस्यां स्थितान्यपि ।

संख्यामपि न जानाति तेषां देवश्चतुर्मुखः ॥ ११ ॥

को वा वदति माहात्म्यमृते देवग्न्यहेश्वरात् ।

नन्दीश्वरो वा जानाति प्रसादाद्द्विरिजापतेः ॥ १२ ॥

अथ संत्यचतीसुन्द्रेष्टुं देवीं शिवां पराम् ।

विशालाक्षी द्विजश्रेष्ठा यत्र संनिहिता शिवा ॥ १३ ॥

तां दृष्ट्वा विधिवद्भवत्या संपूज्य च महाशुनिः ।

परौनन्दात्मिकां गौरीं स्तुतिं मत्वा चकार सः ॥ १४ ॥

व्यास उवाच—विशालाक्षि नमस्तुभ्यं परब्रह्मात्मिके शिवे ।

त्यमेव माता सर्वेषां ब्रह्मादीनां दिवोकसाम् ॥ १५ ॥

इच्छाशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिस्त्वमेव हि ।
 ऋञ्ची कुण्डलिनी सूक्ष्मा योगसिद्धिप्रदायिनी ॥ १६ ॥
 स्वाहा स्वधा महाविद्या मेधा लक्ष्मीः सरस्वती ।
 सती दाक्षायणी विद्या सर्वशक्तिमयी शिवा ॥ १७ ॥
 अपर्णा चैकपर्णा च तथा चैकैकपादला ।
 उमा हेमवती चापि कल्याणी चैव मातृका ॥ १८ ॥
 रूपानिः मन्ना महाभागा लोके गौरीति विभुता ।
 गणाम्बिका महादेवी नन्दिनी ज्ञानवेदसी ॥ १९ ॥
 सावित्री वरदा पुण्या पावनी लोकविश्रुता ।
 आर्यती नियती रौद्री दुर्गा भद्रा ममायिनी ॥ २० ॥
 कालरौत्री महाभाया रेवती भूतनायिका ।
 भौवयी कौशिकी चाऽऽर्या चण्डी कात्यायनी सती ॥ २१ ॥
 वृषभ्वजा शूलधरा परमा ब्रह्मचारिणी ।
 महेंद्रोपेन्द्रमाता च पार्वती सिंहवाहना ॥ २२ ॥
 एवं स्तुत्या विशालाक्षी दिव्यैरेतैः मुनामभिः ।
 कृतकृत्योऽभवद्द्व्यासो वाराणस्यां द्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥
 वाराणस्यां विशालाक्षी गङ्गा विन्धेश्वरः शिवः ।
 भक्तिः पशुपतौ तत्र दुर्लभं हि चतुष्टयम् ॥ २४ ॥
 यः पश्यति विशालाक्षीं स्नात्वा गङ्गांभसि द्विजाः ।
 अश्वमेधसदस्यस्य फलमाभोत्स्यनुत्तमम् ॥ २५ ॥
 वाराणस्यास्तु माहात्म्यमिति किञ्चिन्मयोदितम् ।
 यः पठेत्कृशुपाहाऽपि पाति माहेश्वरं पदम् ॥ २६ ॥ ३३५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशैतन्यसंवादे त्रिलोचन-
 माहात्म्यादिकथनं न.माहृमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

क्लृपय ऊचुः—किं लक्षणं पुराणानां तेषां दानेन किं फलम् ।

अन्पेषामपि दानानां व्रतानां च विशेषतः ॥ १ ॥
 वर्णानामाश्रमाणां च तेषां धे लक्षणं यथा ।
 ततः श्राद्धधीधानं च प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ २ ॥
 सर्वमेतदशेषेण मूलं नो वक्तुमर्हसि ।

१ क. 'धी धर्मा म' । २ य. 'विद्या म' । ३ य. ल. 'गो या त' । ४ क. ल. ग.
 'या विवस्वपादली । उ' । ५ क. ल. ग. 'ती चैव क' । ६ ल. ग. 'यतिनि' । ७ ल. ग.
 'शक्तिर्मा' । ८ क. 'हायसी रे' । ९ य. क. य. ल. 'गो । मादे' । १० क. ल. ग. 'तेस्तु या'

सूत उवाच—पदुक्तं मानुना पूर्वं पुत्राय मनवे द्विजाः ।
 तदहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वं मदतो मम ॥ ३ ॥
 सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशा मन्वन्तराणि च ।
 वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ४ ॥
 ब्राह्मदीनां पुराणानामुक्तमेतच्च लक्षणम् ।
 एतद्योपपुराणानां खिलत्वाल्लक्षणं स्मृतम् ॥ ५ ॥
 ब्राह्मं पुराणं तत्राऽऽर्थं संहितायां विभूषितम् ।
 श्लोकानां दशसाहस्रं नानामुष्यकथायुतम् ॥ ६ ॥
 पार्श्वं द्वितीयं कथितं तृतीयं वैष्णवं स्मृतम् ।
 चतुर्थं वायुना प्रोक्तं वायवीयमिति रश्मृतम् ॥ ७ ॥
 ततो भागवतं प्रोक्तं भागद्वयविभूषितम् ।
 चतुर्भिः पर्वभिः प्रोक्तं भविष्यं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
 नारदीयं तथाऽऽर्ये मार्कण्डेयमतः परम् ।
 दशमं ब्रह्मवैवर्तं लिङ्गभेकादर्थं परम् ॥ ९ ॥
 भागद्वयेनैर्लैङ्गं च ततो वाराहमुत्तमम् ।
 संयुक्तमष्टभिः स्रष्टैः स्कान्दं चैवातिविस्तरम् ॥ १० ॥
 ततस्तु वामनं कौर्षं भागद्वयविराजितम् ।
 मात्स्यं च गारुडं प्रोक्तं ब्रह्माण्डं च ततः परम् ॥ ११ ॥
 भागद्वयेन कथितं ब्रह्माण्डमिति संज्ञितम् ।
 खिलान्मुपपुराणानि यानि चोक्तानि सूरिभिः ॥ १२ ॥
 इदं ब्रह्मपुराणस्य खिलं सौरमनुत्तमम् ।
 संहिताद्वयसंयुक्तं पुण्यं शिवकथाश्रयम् ॥ १३ ॥
 आद्या सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूर्यभाषेता ।
 इयं पुण्यतमा ख्यता संहिता पापनाशिनी ॥ १४ ॥
 वैवस्वताय मनवे कथिता रविणा पुरा ।
 दानमस्य पुराणस्य दानानामुत्तमं द्विजाः ॥ १५ ॥
 यो दद्याच्छिवभक्ताय ब्राह्मणाय तपस्विने ।
 यानि दानानि लोकेषु मसिद्धानि द्विजोत्तमाः ॥ १६ ॥

सर्वेषां फलमाप्नोति चतुर्दश्यां न संशयः ।
 ब्राह्मं पुराणं प्रथमं ददाति श्रद्धयान्वितः ॥ १७ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ।
 पार्थं ब्रह्माण्डविषयं यो ददाति गुरोर्दिने ॥ १८ ॥
 द्विजाय वेदविदुषे ज्योतिष्टोमफलं लभेत् ।
 वैष्णवं विष्णुसुविषयं द्वादश्यां प्रयतः शुचिः ॥ १९ ॥
 अनूचानाय यो दद्याद्वैष्णवं पदमाप्नुयात् ।
 ददाति सूर्यभक्ताय यस्तु भागवतं द्विजाः ॥ २० ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वरोगविश्रान्तः ।
 जीवेद्दर्पशतं साग्रमन्त्रे शैवस्वतं पदम् ॥ २१ ॥
 वैशाखे शुक्लपक्षस्य तृतीयाऽक्षयसंज्ञिता ।
 तस्यां तिथौ संयत्तात्मा ब्राह्मणायाऽऽर्द्धिर्भाष्ये ॥ २२ ॥
 भविष्यार्षं पुराणं तु ददाति श्रद्धयान्वितः ।
 अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥ २३ ॥
 मर्कण्डेयं तु यो दद्यात्सप्तम्यां प्रयत्नात्मवान् ।
 सूर्यलोकमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥ २४ ॥
 आप्तेयं मत्पितृभ्यश्च प्रदद्यादाहिताश्रये ।
 राजसूयस्य यज्ञस्य फलं भवति शाश्वतम् ॥ २५ ॥
 ददाति नारदीयं षड्चतुर्दश्यां समाहितः ।
 द्विजाय शिवभक्ताय शिवलोके महीयते ॥ २६ ॥
 यो दद्याद्ब्रह्मवेदस्य वैष्णवाय समाहितः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ २७ ॥
 कार्तिकस्य षड्चतुर्दश्यां शुक्लपक्षस्य सुश्रिताः ।
 शैलं दद्याद्द्विजेन्द्राय शिवार्चनरताय वै ॥ २८ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसम्पन्नितः ।
 याति मातृश्वरं धाम सर्वलोकोपरि स्थितम् ॥ २९ ॥
 द्वादश्यां संयतो भूत्वा ब्राह्मण्याय तपरिवने ।
 यो वै ददाति-बाराहं विष्णुलोके स गच्छति ॥ ३० ॥
 अस्कान्दं शिवचतुर्दश्यां प्रदद्याच्छिवयोगिने ।
 ज्ञानी भवति विभेन्द्रा महादेवमसादतः ॥ ३१ ॥

• एकोकेतपुराणकेऽयं श्लोको नास्ति ।

द्वावृश्यां वा चतुर्वृश्यां दद्याद्दामनमुत्तमम् ।
 तस्यै देवस्य तं लोके भाभोत्यक्षयमुत्तमम् ॥ ३२ ॥
 दद्यात्कीर्षं चतुर्वृश्यां योगिने प्रथमात्मने ।
 सर्वदानस्य यत्पुम्यं सर्वयज्ञस्य यत्फलम् ॥ ३३ ॥
 भाभोति यत्फलं विद्वानन्ते शैवं परं पदम् ।
 मातर्यं दद्यात्त्रिजैन्द्राय प्रथमधोत्तरायणे ॥ ३४ ॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यः शिवलोके महीयते ।
 गारुडं शिवमुद्दिश्य दद्याच्छिवतिथीं द्विजाः ॥ ३५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य फलमाभोत्यनुत्तमम् ।
 मदद्याच्छिवभक्त्या अस्त्राण्डमिति यत्स्मृतम् ॥ ३६ ॥
 शिवस्य पुरतो भक्त्या संघाते दक्षिणायने ।
 चन्द्रस्य ग्रहणे वाऽथ भानोरपि च सुव्रताः ॥ ३७ ॥
 गणपतिपत्न्यमाभोति देवदेवस्य शूलिनः ।
 एवमुक्तः पुराणानां क्रमो दानेन यत्फलम् ॥ ३८ ॥
 मोक्तं समासतो विनाः सूर्यो यत्स्वयमब्रवीत् ।
 यः परोदिपमध्यायं महादेवस्य संनिधौ ॥ ३९ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो वाजपेयफलं लभेत् ॥ ४० ॥ ३७५ ॥
 इति श्रीमहापुराणोपधरणे श्रीसौरे स्तुतशौनकसंवादे ब्राह्मदि-
 पुराणकर्मदानफलकथनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
 सूत उवाच—नित्यं नैमित्तिकं काम्यं विमलं च चतुर्विधम् ।
 दानं पात्रे प्रदातव्यं नापात्रेऽप्यणुमात्रकम् ॥ १ ॥
 पात्रमृतान्यवक्ष्यामि नृभुध्वं मुनिपुङ्गवाः ।
 भानुना देवदेवेन मनवे कथिताश्च ये ॥ २ ॥
 न दानादधिकं किञ्चिद्विद्यते भुवनत्रये ।
 दानेन प्राप्यते स्वर्गः श्रीदानेनैव लभ्यते ॥ ३ ॥
 दानेन प्राप्नुयात्सौम्यं रूपं काम्नि यज्ञो बलम् ।
 दानेन जपमाभोति मुक्तिर्दानेन लभ्यते ॥ ४ ॥
 दानेन शत्रूञ्जयति क्यापिर्दानेन नश्यति ।
 दानेन लभते विद्यां दानेन पुत्रतां जनः ॥ ५ ॥

१ क. भ. व. च. ड. 'नच तत्र य तं' । २ क. ल. व. 'वाजपत्यमपात्री' ।

३ क. व. 'नैव नोऽप्य' । ५ च. 'रूपकान्तिकसौव' ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं परमं स्मृतम् ।
 दानमेव न चैवान्यदिति देवोऽस्यधीश्वरिः ॥ ६ ॥
 तस्मादानाय सत्पार्थं विचार्यैव प्रयत्नतः ।
 दातव्यमन्यथा सर्वं धर्मनीचं हुतं भवेत् ॥ ७ ॥
 वेदवेदाङ्गान्तवशाः स्नानाद्यैश्च भित्तेन्द्रियाः ।
 श्रोत्रस्मार्तकियानिष्टाः सत्यनिष्टाः कुटुम्बिनः ॥ ८ ॥
 तपस्विनरतीर्षरताः क्रुतव्रा मित्तभाषिणः ।
 गुरुश्लुश्रुषधैरता नित्यं स्वाध्यायशीलिनः ॥ ९ ॥
 महादेवार्चनरता भूतिशासनभूषिताः ।
 वैष्णवाः सूर्यभक्ता वा पात्रभूता द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥
 एभ्य एव प्रदातव्यमीहेदानफलं यदि ।
 आपद्यपि न दातव्यमन्येभ्य इति निश्चितम् ॥ ११ ॥
 यस्तु माहेश्वरो विमो ज्ञातिमात्रोऽपि यद्यपि ।
 उत्तमः सूर्यपावाणां तस्मै दत्तं तदक्षयम् ॥ १२ ॥
 शिवभक्तमतिक्रम्य यवान्यस्यै प्रदीयते ।
 निष्फलं तद्भवेदानं नरकं च प्रपद्यते ॥ १३ ॥
 तस्मात्पात्रतर्भं ज्ञात्वा शिवभक्तमकल्मषम् ।
 तस्मै सर्वं प्रदातव्यमक्षयं फलमिच्छता ॥ १४ ॥
 दानं फलमनुदिश्य सर्वदा यत्प्रदीयते ।
 तदानं नित्यमित्युक्तं देवदेवेन भानुना ॥ १५ ॥
 दानं पापविशुद्धयर्थं श्रेष्ठया यत्प्रदीयते ।
 मोक्तं नैमित्तिकं दानमृषिभिर्देवादिभिः ॥ १६ ॥
 पुत्रार्थं वा धनार्थं वा स्वर्गार्थं वाऽन्यतोऽपि वा ।
 यदानं दीयते भक्त्या काम्पमित्यभिधीयते ॥ १७ ॥
 हरस्य मीणनार्थं यच्छिष्यभक्त्या दीयते ।
 दानं तद्विमलं मोक्तं केवलं मोक्षसाधनम् ॥ १८ ॥
 यत्किञ्चिदीयते दानं दरिद्राय विशेषतः ।
 दानं तदधिकं मोक्तं स्वकृदुम्वाविरोपतः ॥ १९ ॥

१ प. 'पौदयः' ॥ ६ ॥ २ क. प. ड. घ. छ. 'समयेव' । ३ क. ल. व. 'पयसिनि' ।

स्वल्पामपि महीं यस्तु ददाति श्रद्धयाऽन्वितः ।
 स याति ब्रह्मसदनं यत्र देवः स्वयं विराट् ॥ २० ॥
 इक्षुगोधुमंतुषरीपथैश्च सहितं महीम् ।
 यो ददाति दरिद्राय स याति सवितुः पदम् ॥ २१ ॥
 अपि गोचर्ममात्रं यो ददाति श्रद्धयाऽन्वितः ।
 शिवभक्ताय ज्ञान्ताय सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२ ॥
 न भूमिदानादधिकं दानमस्तीह भूतले ।
 तदानीं हि दरिद्राय दर्शं भवति चाक्षयम् ॥ २३ ॥
 आत्रघात नैव दातव्यं भूमिदानं विशेषतः ।
 यो ददाति भयान्श्लेहास्तोऽक्षयं नरकं व्रजेत् ॥ २४ ॥
 यैर्देवा ब्राह्मणेभ्यश्च त्रीणाः परमधार्मिकैः ।
 गृह्णन्ति ये करं तेषु लोभान्धाः पापिनो नृपाः ॥ २५ ॥
 नरकेषु विपच्यन्ते यावत्कल्याणुतप्रयम् ।
 तदन्ते भक्षिका यूका मत्कुणा यशकास्तथा ॥ २६ ॥
 क्रमयो जालपादार्षं शूकराः पक्षिणस्तथा ।
 श्वानो गोधाः शशाः सेधा गर्दभाश्च विपीलिकाः ॥ २७ ॥
 मूषकाः कृकलासाश्च वृक्षगुल्मादयस्तथा ।
 भवन्ति युगसाहस्रं तदन्ते भ्लेच्छजातयः ॥ २८ ॥
 न तेषां निष्कृतिर्दृष्टा प्रायश्चित्तशतैरपि ।
 ब्रह्महा शुद्धिमामोति कालेन मुनिपुङ्गवाः ॥ २९ ॥
 द्विजश्रामकरग्राही नैव शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 तस्मात्परिहरेत्तत्र करं यत्नेन शुद्धिमान् ॥ ३० ॥
 विमोदानकरादानादधिकं नास्ति पातकम् ।
 दानानामुच्यते दानं विद्यादानं विदुर्बुधाः ॥ ३१ ॥
 तच्च दानं विनीताय वर्णाश्रमरताय च ।
 ब्राह्मणायैव ज्ञान्ताय शुश्रूषणरताय च ॥ ३२ ॥
 दर्शं तद्ब्रह्मलोकाय विद्यादानं वनस्रते ।
 अन्नदानं सर्वसन्ति विदुषो वेदवादिनः ॥ ३३ ॥

अन्नमेव यतः प्राणाः प्राणदानसमं हि तत् ।
 तस्माद्दहरद्देवमन्नमेव विचक्षणैः ॥ ३४ ॥
 अपरीक्ष्यैव सर्वेभ्य इति स्वायेभुश्चासनात् ।
 शीतो विरञ्जिरन्नेन शीतश्च कमलापातिः ॥ ३५ ॥
 शीतश्च भगवाञ्छंशुरन्नेनैव शचीपतिः ।
 तस्माद्दृष्टिष्टं तेषेपमाहुर्देवविदो युधाः ॥ ३६ ॥
 आममन्त्रं गृहस्थाय नैव पक्वं कदाचन ।
 नाध्वमाय निपिद्धं तदिति देवोऽग्रधौद्रविः ॥ ३७ ॥
 जलदानमपि शोक्तमन्नदानेन वै समम् ।
 जीवन् सर्वभूतानां जलमेव द्विजोत्तमाः ॥ ३८ ॥
 तिलदः पुष्यमाप्नोति वासोदः कान्तिमुत्तमाम् ।
 दीपदो निर्मलां दृष्टिं यानदः श्रियमुत्तमाम् ॥ ३९ ॥
 शय्यामदश्वापि तथा धान्यदः सौख्यमुत्तमम् ।
 अश्विनोर्लोकमाप्नोति सौन्दर्यं षोडशमदः ॥ ४० ॥
 ब्रह्मदानं महदानमिति वेदविदो विदुः ।
 तेन दानेन महता सायुष्यं ब्रह्मणाः स्मृतम् ॥ ४१ ॥
 गृहीत्वा वेतनं वेदं योऽध्यापयति मूर्धधीः ।
 अधीते यो हि वा दत्त्वा तादृभौ पापिनो स्मृतौ ॥ ४२ ॥
 तयोर्मुखैर्गैता वेदा निन्दिताः सर्वकर्मसु ।
 सुराभाण्डगतं तोषं यथा भवति निन्दितम् ॥ ४३ ॥
 गर्षां ब्राह्मणदानेन मुच्यते सर्वपातकैः ।
 यानि भोक्ष्यानि मूलानि फलानि विविधानि च ॥ ४४ ॥
 शाकानि ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाऽत्यन्तं सुखी भवेत् ।
 इन्धनानां ददानेन जाडराग्निपदीपनम् ॥ ४५ ॥
 परलोकगतानां च च्छत्रदानं सुखमदम् ।
 रोगिणे रोगशान्त्यर्थमौषधं यः प्रयच्छति ॥ ४६ ॥
 रोगहीनः स दीर्घायुः सुखी भवति सर्वदा ।
 गामलंकृत्य यो दद्यात्सकतां च सदक्षिणाम् ॥ ४७ ॥

१ क. स. ग. तदानमा । २ य. 'वीदयः ।

निन्दितः स । ४ य. ड. उ. 'कं वात' ।

स श्रीरिषीं द्विजेन्द्राय श्रद्धया द्विजपुङ्गवाः ।
 प्राप्नोति शाश्वताहोकाशानामोगसयन्वितान् ॥ ४८ ॥
 संख्या नैवास्ति शुभानां कपिलायाः प्रदानतः ।
 कुण्डाजिने च महिषी मेपी च दश धेनवः ॥ ४९ ॥
 ब्रह्मलोकप्रदायिन्द्रस्तुलापुरुष एव च ।
 षोडश कतवो ये च दानं तीर्थेषु यत्स्मृतम् ॥ ५० ॥
 तदक्षयं भवेदानं योगिने च विशेषतः ।
 अपने विपुत्रे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ५१ ॥
 संक्रान्त्यादिषु कालेषु दत्तं भवति चाक्षयम् ।
 शिवमुद्दिश्य यत्तत् स्वल्पं वा यदि वा बहु ॥ ५२ ॥
 शिवालये विशेषेण दत्तं भवति चाक्षयम् ।
 विशाखक्षेत्रे संयुक्ता वैशाखी शुभिमा भवेत् ॥ ५३ ॥
 तस्यां तिथौ तु संपूज्य ब्राह्मणान्सप्त पञ्च वा ।
 कुण्डीरेव तिलैर्विद्वान्मधुना वाऽशुपोषितः ॥ ५४ ॥
 धर्मराजो यमः साक्षात्पीयतामिति शक्तितः ।
 दद्याद्देवार्थविदुषे यदि वा शिवयोगिने ॥ ५५ ॥
 यावज्जीवं कुलेः पापैः कायिकैर्वाङ्मनोगतैः ।
 भुञ्चते तत्क्षणादेव धर्मराजप्रसादतः ॥ ५६ ॥
 कुण्डाजिने तिलान्कृत्वा शिरस्यं मधुसर्पिणां ।
 ददाति यस्तु विनाय सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५७ ॥
 भ्रामन्नमुद्गुम्भं च वैशाख्यां संययच्छति ।
 शीतये धर्मराजस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५८ ॥
 प्रसिद्धा वा शिवतिथिर्गात्रे कुण्डाचतुर्दशी ।
 तस्यां तिथौ नरो भक्त्या देवमुद्दिश्य शंकरम् ॥ ५९ ॥
 ददाति हेम वासो वा फलं धान्यमथापि वा ।
 यत्किञ्चिद्देवविदुषे दत्तं भवति चाक्षयम् ॥ ६० ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो दद्यादानं परं स्मृतम् ।
 न तस्मादधिकं दानं विद्यते च धनेर्विना ॥ ६१ ॥

* यत्क्षयादस्तिपुनःकेन्द्रं श्लोको न विद्यते ।

एषं दानफलं प्रोक्तं पुराणेऽस्मिन्पुष्यवृषभम् ।

पत्रेभ्यः वृणुयाद्वाऽपि गोदानस्य फलं लभेत् ॥ ६२ ॥ ४३७ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतपौनःकसेवादे दानार्ह-

विमादिकथनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

+सूत उवाच—अप्यद्ब्रह्मविदं वश्ये वृशुर्ध्वं मुनिशृङ्गवाः ।

शिवेन कथितं साक्षात्स्वयं स्कन्दाय पृच्छते ॥ १ ॥

स्कन्द उवाच—देवदेव महादेव शशाङ्ककृतशेखर ।

भर्गो विश्वेश्वरेशान कारुण्यासूतवारिधे ॥ २ ॥

कस्य वसीदति क्षिप्रं केन वा ह्यापते भवान् ।

भोगस्त्वद्विषयः को वा ज्ञानं त्वद्विषयं च किम् ॥ ३ ॥

सर्वमेतन्महादेव पुत्रस्नेहाद्दृशीहि मे ॥ ४ ॥

ईश्वर उवाच—मद्भक्तः सर्वदा स्कन्द मत्प्रियो न गुणाधिकः ।

सर्वांशी सर्वभक्षी वा सर्वाचारविलोपकः ॥ ५ ॥

मत्परो वाऽप्यनःकारिर्मुक्त एव न संशयः ।

नाहं प्रसन्नस्तपसा न दानेन न येज्यया ॥ ६ ॥

तुष्टोऽहं भक्तिलेशेन क्षिप्रं वच्छे परे पदम् ।

त्रिपुण्ड्रवारी सततं शान्तो वदार्हकङ्कणः ॥ ७ ॥

निर्दम्भः सत्यसंकल्पो भक्तः स्याद्भुक्तमो मम ।

सूर्षवह्नीन्दुभक्तानामुत्तमो वैष्णवः परः ॥ ८ ॥

वैष्णवानां सहस्रेभ्यः शिवभक्तो विशिष्यते ।

यदि पापरतः क्रूरः स्वाश्रमाचारवर्जितः ॥ ९ ॥

मम भक्तो यदि भवेत्पूज्यो मान्यः स एव हि ।

येऽपि दम्भं समाश्रित्य भक्तानामुपजीविकाः ॥ १० ॥

: संसाराचेऽपि मुच्यन्ते किं पुनर्मरपरा जनाः ।

मद्भक्तानां च माहात्म्यं को वा जानाति तत्त्वतः ॥ ११ ॥

जानेऽहं त्वं च जानासि नन्दी जानाति वा सुह ।

वार्गस्यो वाऽप्यवार्गस्थो मूर्खो वा पण्डितोऽपि वा ॥ १२ ॥

+ यद्ब्रह्मज्ञानसंज्ञितपुण्ड्रकेण य एकावृशोऽध्यायः स एव कस्यमहोत्तमपुत्रकेण पञ्चदशोऽध्यायः । तेषु पुत्रकेभ्योकादशोऽध्यायो भिन्न एव । त आश्रित्यभुक्तके चतुर्विंशत्याप्यवस्थाने संनृदीतः । कालमर्जितपुण्ड्रकेभ्यःपञ्चदशमित्यभिव्यादिः पथमः श्लोको न विद्यते ।

मय भक्तो यदि भवेत्सर्वस्मादाधिको हि सः ।
 भक्तः मियो मे सततं यथा त्वं कौञ्चसूदन ॥ १३ ॥
 तस्मात्तत्पूजनाद्देवस पूजितोऽहं न संशयः ।
 मत्कर्तुं द्वेष्टि यो मोहात्स मां द्वेष्टि सनातनम् ॥ १४ ॥
 नं पूजयति यो भक्त्या स मां पूजितवान्बुध ।
 भक्तिरष्टविधा स्कन्द सर्वशस्त्रेषु पठ्यते ॥ १५ ॥
 तामहं कथयिष्यामि भक्तिं भयविनाशिनीम् ।
 मद्भक्तजननात्सत्यं पूजायाश्चानुमोदनम् ॥ १६ ॥
 स्वयमभ्यर्चनं भक्त्या ममाद्यं चाङ्गवेष्टितम् ।
 मत्कथाश्रवणे भक्तिः स्मरनेवाङ्गनयिक्या ॥ १७ ॥
 ममानुस्मरणं नित्यं यद्य मां नोपजीवति ।
 भक्तिरष्टविधा श्लेषा यस्मिंश्छेदोऽपि वर्तते ॥ १८ ॥
 स विघ्नेन्द्रो मुनिः श्रीमान्स दक्षिः स च पण्डितः ।
 तस्मै दानं सदा देयं तस्माद्द्वारं पठानन ॥ १९ ॥
 सकृदभ्यर्चयेन्मां यो भक्तिलेशसमन्वितः ।
 स महापातकेर्मुक्तो मय खेतके पदीयते ॥ २० ॥
 स्वहस्ताद्गतधूप्याणि माधुर्येण प्रयच्छति ।
 तद्दानं सर्वदानानामुत्तमं परियुच्यते ॥ २१ ॥
 मयि भक्तिः सदा कार्या भवपाशविमोचनी ।
 भक्तिगम्यस्त्वहं वत्स मम योगो हि दुर्लभः ॥ २२ ॥
 योगात्संजायते ज्ञानं योगो मय्येकचिन्ता ।
 ज्ञानं स्वरूपमेव स्वाधिदूषयजमैक्ययम् ॥ २३ ॥
 आनन्दमजरं शुद्धमज्ञानेन तिरोहितम् ।
 वेदान्तवाच्यमर्थेन तच्चाज्ञानं निवर्तते ॥ २४ ॥
 ज्ञानं जैवाऽऽत्मनो धर्मो न गुणो वा कर्मचन ।
 ज्ञानस्वरूपमेवाऽऽत्मा नित्यः सर्वमतः शिवः ॥ २५ ॥
 अहमात्मा समस्तानां भूतानां परमेश्वरः ।
 एक एव पदार्थश्च कल्पितो मयि पण्डित ॥ २६ ॥
 अद्वैतमेकं परममात्मानं ज्ञानविग्रहम् ।
 नानात्मानं मपश्यन्ति मायया मोहिता जनाः ॥ २७ ॥

नासह्या न सह्या प्राया नैवोभयात्मिका ।
 सदसहभ्यापन्यरूपा मिथ्याभूतो सनातना ॥ २८ ॥
 विज्ञानमेवमखिलं विश्वाकारमबुद्धयः ।
 पश्यन्ति ज्ञानिनस्त्वेकमात्मरूपमिदं जगत् ॥ २९ ॥
 अहमात्मा विशुः शुद्धः स्फटिकोपलसंनिभः ।
 उष्णपिरहितः शान्तः स्वयंज्योतिः प्रकाशकः ॥ ३० ॥
 आत्मन्येवासिद्धं भाति शुक्तिकारजतं यथा ।
 शुक्तिरस्वपरिज्ञानाचन्नाशस्तद्गदात्मानि ॥ ३१ ॥
 कर्तृत्वं नैव भोक्तृत्वमात्मनोऽस्ति कदाचन ।
 अहंकाराविवेकेन कर्तृत्वमिति निश्चितम् ॥ ३२ ॥
 आत्मनो नित्यमुक्तस्य निर्विभागस्य पण्डुस्य ।
 नैवास्ति किञ्चित्कर्तव्यमित्याहुर्धेदवादिनः ॥ ३३ ॥
 कर्तृत्वं करणस्यैव नाऽऽत्मनोऽस्ति हि तत्त्वतः ।
 न तेन लिख्यते ह्यात्मा पुण्यापुण्यास्यकर्मणा ॥ ३४ ॥
 बुद्ध्यादयो गुणाः सर्वे ताभूदनुज्ञेरहंकृतिः ।
 अहंकाराच्च सूक्ष्माणि तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ॥ ३५ ॥
 सूक्ष्मेभ्यः पञ्च भूतानि तेभ्यः स्थूलमिदं जगत् ।
 चतुर्विंशकमन्यक्तं पुरुषः पञ्चविंशकः ॥ ३६ ॥
 न तस्य कार्यं करणं कियारूपं च विद्यते ।
 स्वाज्ञानात्कथितं सर्वमात्मन्येवेति च श्रुतिः ॥ ३७ ॥
 इति मद्रिपयं ज्ञानं कथितं तव पुत्रक ॥ ३८ ॥ ४७५ ॥
 इति श्रीब्रह्मसुराणोपपुराणे श्रीहारी स्तुतशौनकासंवादे शिवभक्त-
 महिमादिकथनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥
 ईश्वर उवाच—मय्येकचित्ता योग इति पूर्वं निरूपितम् ।
 साधनान्यष्टधा तस्य प्रवक्ष्याम्यधुना वृणु ॥ १ ॥
 यमाश्च नियमास्तावदासनान्यपि पण्डुस्य ।
 माणायामस्ततः शोक्तः मत्पाहारश्च धारणा ॥ २ ॥
 ध्यानं तथा समाधिश्च योगाङ्गानि प्रवक्षते ।
 अहिंसा सत्यमस्तेषु ब्रह्मचर्यापरिश्रमी ॥ ३ ॥

यमाः संक्षेपतः शोक्ता नियमाञ्जुषु पुत्रक ।
 तपः स्वाध्यायसंतोषः शौचमीश्वरपूजनम् ॥ ४ ॥
 नियमाः कथिता वत्स योगसिद्धिमदायिनः ।
 सर्वेषामेव भूतानामलेशजननं हि यत् ॥ ५ ॥
 अहिंसा कथिता सद्भिर्योगसिद्धिमदायिनी ।
 यथार्थकथनं सत्यपरतेयमधुना शृणु ॥ ६ ॥
 चौर्येण वा बलेनापि परस्वहरणं च यत् ।
 स्तेयमित्युच्यते सद्भिर्परतेयं तस्य वर्जनम् ॥ ७ ॥
 सर्वत्र भैधुनत्यागो ब्रह्मचर्यमिहोच्यते ।
 द्रव्याणामभ्यनादानमापद्यपि यथेच्छया ॥ ८ ॥
 अपरिग्रह इत्युक्तो योगसिद्धेस्तु साधनम् ।
 चान्द्रायणादिना यत् शरीरस्य च शोषणम् ॥ ९ ॥
 तत्तपः कथितं पुत्र स्वाध्यायमधुना शृणु ।
 मणवः शतसद्रीयं तपस्याथर्वशिःशिसा ॥ १० ॥
 प्लेषां चो जयः पुत्र स्वाध्याय इति कीर्तितः ।
 यरच्छालाभसंतुष्टः संतोष इति पठ्यते ॥ ११ ॥
 बाह्ये काम्यन्तरे चापि श्रुष्टिः शौचं विधीयते ।
 स्तुतिस्मरणपूजाभिर्योरूपनःकारकर्मभिः ॥ १२ ॥
 मयि भक्तिर्दृष्टा एव एतदीश्वरपूजनम् ।
 यमाश्च नियमाः शोक्ताः संक्षेपान् तु विस्तरात् ॥ १३ ॥
 यमैश्च नियमैर्युक्तो योगी मोक्षाय संस्तुतः ।
 स्थिरबुद्धिरसंमूढः पूर्वमासनमभ्यसेत् ॥ १४ ॥
 पद्मकं स्वारिकं पीठं सैहं कौक्कुटकौञ्चैरम् ।
 कौर्मं वज्रासनं चैवं वैयाघ्रं चार्धचन्द्रकम् ॥ १५ ॥
 दण्डं ताड्यसनं शूलं स्वर्गं मुद्गरमेव च ।
 मकरं विषयं काष्ठं स्थाणुषो हस्तिकर्षिकम् ॥ १६ ॥
 भीमं वीरासनं चापि वाराहं मृगवैणिकम् ।
 शौर्ध्रं चानालिकं चापि सर्वतोभद्रमेव च ॥ १७ ॥
 इत्येतान्प्रासनान्धनं समर्थिशतिसंख्यया ।
 योगसौसिद्धिहेतोस्तु कथितानि त्वानय ॥ १८ ॥

षण्मासकतरं यत्स्वा गुरुभक्तिपरायणः ।
 द्वन्द्वार्थतो जवेरप्राणानभ्यासक्रमयोगतः ॥ १९ ॥
 अन्तश्चराणां वायूनां वाक्त्राभ्यन्तरैरोषणम् ।
 प्राणायाम इति श्लोको द्विविधः स च कथ्यते ॥ २० ॥
 अगर्भश्च सगर्भश्च तयोरागोऽजयः स्मृतः ।
 द्वितीयः सजयः श्लोको ध्रुवं व्याहृतिमातृभिः ॥ २१ ॥
 रेचकः शून्यकश्चैव पूरकः कुम्भकरतथा ।
 एवं चतुर्विधो भेदः प्राणायामेऽथ सूरिभिः ॥ २२ ॥
 असूनां नादयः श्लोका गदागमलयाश्चयाः ।
 रेचनाद्रेचकः श्लोकाः शून्यकस्तु यथास्थितः ॥ २३ ॥
 पूरकः पूरणाद्वायोस्तन्निरोधाच्च कुम्भकः ।
 देहिनो दक्षिणे भागे पिङ्गला नादिका स्मृता ॥ २४ ॥
 पितृयोनिरिति ख्याता भानुस्तत्राधिदैवतम् ।
 दक्षिणेतरेणा या च इवा सा नादिका स्मृता ॥ २५ ॥
 देवयोनिरिति ख्याता चन्द्रस्तत्राधिदैवतम् ।
 एतयोर्गर्भयोर्मध्ये सुषुम्ना नाम विश्रुता ॥ २६ ॥
 पद्मसूरनिभा नाडी कार्दारुया ब्रह्मदैवतम् ।
 ततः शून्यं निरालम्बं मध्ये स्वात्मनि योजयेत् ॥ २७ ॥
 वाह्यस्थाद्रोषताद्वायोः शून्यकर्त्तुं विनिर्दिशेत् ।
 चन्द्रदैवतया भूयः पिबेद्भूतद्रुतमम् ॥ २८ ॥
 आप्यायनं भवेत्तेन प्राणनं कल्पस्य तु ।
 आपूर्षोदिरसस्थं तु उच्चैर्वायुं निरोधयेत् ॥ २९ ॥
 कुम्भकः कुम्भकत्स स्याद्रेचको वर्तितस्य च ।
 उत्क्षिप्य प्रयतो वायुमज्जदेवत्यमानयेत् ॥ ३० ॥
 अङ्गुष्ठाग्रात्समारभ्य ब्रह्मरन्ध्रेण मोचयेत् ।
 संकोच्य कृचिष्ठाचक्रमूर्ध्वं नीत्वा रसाग्रयम् ॥ ३१ ॥
 संक्षोभ्य शक्तिर्नी सभ्यक्ततो ब्रह्मगुहां नयेत् ।
 अनेन शोधयेन्मार्गमैश्वरं विमलं गुनिः ॥ ३२ ॥

क्रमेणाभ्यासयोगेन योगसंसिद्धिभाग्भवेत् ।
 मुमुक्षुणां सदा वत्स योगाङ्गं योगसिद्धये ॥ ३३ ॥
 विहाय बह्निमार्गं तु अङ्गुल्यास्तु वृत्तैः वृत्तैः ।
 सीम्येनाऽऽकर्षयेद्वायुं नाभावाकृष्य धारयेत् ॥ ३४ ॥
 धारयन्नियतमाग्ने योगैश्वर्यसमान्वितः ।
 जायते वत्सरायोगी अरामरणवर्जितः ॥ ३५ ॥
 वायुमाकर्षयेद्ब्रह्मं वामया चोदरं भरेत् ।
 नाभिनासान्तरा भ्यासेस्त्रिः पाणांश्च जयेद्ब्रह्मवम् ॥ ३६ ॥
 मनःस्थैर्यं भवेद्दत्स त्रिषु स्थानेषु धारणात् ।
 अङ्गुष्ठनाभिनासाग्रे वायुं योगी जितासनः ॥ ३७ ॥
 अपानं कट्टिदेशे तु पृष्ठतो वै विनिर्दिशेत् ।
 सदा तत्रैव संधेय एष वायुजपक्रमः ॥ ३८ ॥
 रेचकः पूरकश्चैव कुम्भकश्च न विद्यते ।
 निरालम्बे मनः कृत्वा क्षणात्पाणजितो भवेत् ॥ ३९ ॥
 इन्द्रियाणां विचरतां विषयेषु स्वभावतः ।
 निग्रहः प्रोच्यते यस्तु प्रत्याहारः स उच्यते ॥ ४० ॥
 यद्यत्पश्यति तत्सर्वं पश्येदात्मवदात्मनि ।
 प्रत्याहारः स वै प्रोक्तो योगसाधनमुत्तमम् ॥ ४१ ॥
 कर्मेन्द्रियाणां पञ्चानां पञ्चमाद्येतरेजने (?) ।
 यदि तत्र स्थिरो लोको मनो याति तदात्मवत् ॥ ४२ ॥
 उद्घातान्दस पञ्चैव कारयेद्धारणां बुधः ।
 पाणवायुं निवार्यैव मनः सूर्येऽन्तरे लिषेत् ॥ ४३ ॥
 देवांश्च सिद्धान्गान्धर्षाश्चारणान्तेचरान्गणान् ।
 पण्मासाभ्यासयोगेन सूक्ष्मज्योतिः पश्यति ॥ ४४ ॥
 दृष्टे न स्याज्जरा मृत्युः सर्वत्रश्च प्रजायते ।
 स्फोटशल्या नाडिका प्रोक्ता कूर्मलोकस्तदान्तरे ॥ ४५ ॥
 उच्चार्य विन्दुतत्त्वं तु तस्थान्ते गुणवृत्तस्मरेत् ।
 भूतं भार्यं भविष्यं च वर्तमानं च दूरतः ॥ ४६ ॥
 ज्ञानं यत्तद्भवेन्नूनं स्फोटाख्ये ज्ञानमभ्यसेत् ।
 ललाटे मूर्ध्नि हृदये सदाशिवमनुत्सरेत् ॥ ४७ ॥

शुद्धस्फटिकरुंकाशं जटान्देन्दुशेखरम् ।
 पञ्चवक्त्रं दशभुजं सर्पयज्ञोपवीतिनम् ॥ ४८ ॥
 ध्यासैवमात्मनि विभुं ध्यानं तत्स्मरयो विदुः ।
 तपोन्मानसर्ध भवति न शृणोति न पश्यति ॥ ४९ ॥
 न जिघ्रति न स्पृशति न किञ्चिद्वा समीक्षते ।
 भुङ्क्षोदरादिरथानेषु वायुं नासां विचिन्तयेत् ॥ ५० ॥
 ईशोऽहमिति योगीन्द्रः परानन्दैकचिद्ग्रहः ।
 जराभरणनिर्मुक्तः शिव एव भवेन्मुनिः ॥ ५१ ॥
 गमनागमनाभ्यां यो हीनो वै विपयोविह्वलः ।
 एकान्तरोन्मनीभावः समाधिरधिधीयते ॥ ५२ ॥
 न बृहद्भरतुनश्चिन्ता न सूक्ष्मस्वापि चिन्तनम् ।
 न बहिर्नान्तरं एव ब्रह्मशान्धिविभेदनम् ॥ ५३ ॥
 न स्पृष्टं न कृष्टं वाऽपि न हृष्टं नापि लोपितम् ।
 न शुक्लं नापि वा पीतं न कृष्णं नापि कर्तुरस् ॥ ५४ ॥
 कृत्वा हृत्पद्मनिलये विष्णोरुच्यं विश्वसंभवम् ।
 आत्मानं सर्वभूतानां परस्तात्तदसंस्थितम् ॥ ५५ ॥
 सवेत्याऽऽधारमव्यक्तमानन्दं ज्योतिरव्ययम् ।
 प्रधानपुरुषातीतमाकारं दहरं शिवम् ॥ ५६ ॥
 तदन्तः सर्वभूतानामीश्वरं ब्रह्मरूपिणम् ।
 ध्यायेदनादिर्मध्यान्तमानन्दादिगुणालयम् ॥ ५७ ॥
 महान्तं पुरुषं ब्रह्म ब्रह्मार्णं ब्रह्म चाव्ययम् ।
 ओंकारान्ते तथाऽऽज्जमानं संस्थाप्य परमात्मनि ॥ ५८ ॥
 आकाशे देवमीशानं ध्यायीत्ताऽऽकाशमध्यगम् ।
 कारणं सर्वभावानायानन्दैकरसाश्रयम् ॥ ५९ ॥
 पुराणं पुरुषं शंभुं ध्यायेन्मुच्येत बन्धनात् ।
 शिवभक्तिं किना यस्तु संसारं तर्तुमिच्छति ॥ ६० ॥
 सूशो यथा श्वलाङ्गुलैः समुद्रं तर्तुमिच्छति ।
 तथा विना शंभुसेवां संसारतरणं न हि ॥ ६१ ॥

सर्वसौरुषमदः शंभुर्नान्या काचन देवता ।
 तस्यात्सर्वमयत्नेन महादेवं मपूजयेत् ॥ ६२ ॥
 यदा सुहायां शकृतं जगत्संमोहनालये ।
 विचिन्त्य परमं ध्योम सर्वभूतैककारणम् ॥ ६३ ॥
 जीवनं सर्वभूतानां यत्र लोकः प्रलीयते ।
 आनन्दं ब्रह्मणः सूक्ष्मं यत्प्रव्यन्ति सुसुखिनः ॥ ६४ ॥
 तन्मध्ये निहितं ब्रह्म केवलं ज्ञानलक्षणम् ।
 पौतुं तिष्ठेन्महेशेन सोऽश्रुते योगेश्वरम् ॥ ६५ ॥
 नैकलक्षं द्विलक्षं वा त्रिलक्षं न नवात्मकम् ।
 सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं समाधिरभिधीयते ॥ ६६ ॥
 बाले चाभ्यन्तरे एव यत्र यत्र मनः क्षिपेत् ।
 तत्र तत्राऽऽत्मनो रूपमानन्दमनुभूयते ॥ ६७ ॥
 संस्थाप्य मयि चाऽऽत्मानं परं उद्योतिपि निर्गुणे ।
 मुहुर्न तिष्ठेतः साक्षात्तस्य चानुभवो भवेत् ॥ ६८ ॥
 सर्वज्ञः परिपूर्णश्च जरामरणवर्जितः ।
 मत्प्रसादाच्च वैशोमी नान्यथा क्रीञ्चसूदन ॥ ६९ ॥
 तस्मात्सर्वं परित्यज्य कर्मजातं मुदुष्करम् ।
 मामेकं शरणं गच्छेदज्ञानं नात्रयान्यहम् ॥ ७० ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राधान्ये च संकराः ।
 मद्भक्तिभावनायुता यान्ति मत्परमं पदम् ॥ ७१ ॥
 जगतः मलये प्राप्ते नष्टे च कपलोद्भवे ।
 मद्भक्ता मेव नश्यन्ति स्वेच्छादिग्रहधारिणः ॥ ७२ ॥
 योगिनां कर्मिणां चैव तापसानां यतात्मनाम् ।
 अहमेव गतिल्लेषां नान्यदस्तीति निश्चयः ७३ ॥ ५४८ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोऽथपुराणे श्रीसीरे शिवस्कन्दसंवादे यथनियम-
 माणायामादिकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
 रूकन्द उवाच—भूतकार्यमिदं देहमापद्रोगाकुलं परम् ।
 विषयैः पीडयते देव सुखदुःखात्मकैः सदा ॥ १ ॥
 अभिभूतो यदा योगी दुःखैरध्यात्मसंभवैः ।
 किमुपार्यं तदा तस्य यदा वै भौतिकस्य च ॥ २ ॥

ब्रूयादिदेविकस्यापि योगसंसिद्धये प्रभो ।

शातनाथोपसर्गाणां प्रसादायोगिनां वद ॥ ३ ॥

ईश्वर उवाच—सात्त्विका राजसां विघ्नारतामसात्त्विक योगिनाम् ।

योगशासकराः सर्वे भवन्ति भवतामपि ॥ ४ ॥

श्रोतिमाश्रयणप्राप्तार्तादर्शनात्मदशेदनाः ।

उपसर्गा भवन्त्येते सात्त्विकास्तु षडेव हि ॥ ५ ॥

दर्शित्तोऽहमहं चाऽऽहम्भः क्षुरोऽहं दुर्बलस्तथा ।

मूर्खोऽहं च सुविद्वोश्च सुरूपोऽहमरूपवान् ॥ ६ ॥

दाताऽहं कृपणश्चाहं सुखी भोग्यहमेव च ।

अकुलीनः कुलीनश्च कण्ठकः कण्ठकोन्मिश्रितः ॥ ७ ॥

मदीयं सर्वमेतद्धि वरिवत्त्वादिप्रकल्पनम् ।

अहंकारमयं किंचिच्चत्कृत्स्नं हि राजसम् ॥ ८ ॥

अन्धत्वं चैव बाधिर्यं पशुत्वं दुष्टरोगता ।

शिरोरोगो म्वरः क्षुल्लेचक्ष्ममूर्च्छाभ्रमादयः ॥ ९ ॥

राजसास्तामसाः सर्वे तपोहंकारसंयुताः ।

व्यायथो मिश्रभावेन पीडयन्तीह देहिनिम् ॥ १० ॥

केवलं ज्ञाह्यभावेन मूर्खत्वं मोहनं तथा ।

अज्ञानत्वं च मूकत्वमित्याप्यारतामसाः रभृताः ॥ ११ ॥

सुदृक्ता यस्तुधानाश्च किंनरोरगराक्षसाः ।

देवदानवरोद्राश्च देव्या यातरजा गणाः ॥ १२ ॥

तामसारतु ग्रहा भूता वायुभूता नरं सदा ।

पीडयन्तीह विघ्ना हि योगाभ्यासरतं ग्रहेः ॥ १३ ॥

एवमाद्युपसर्गाणां वारण्या च धारणाम् ।

वक्ष्यामि विविधां चरस योगिनां सिद्धिहेतवे ॥ १४ ॥

त्वगादिसङ्घघातूनामेकीभूतं विचिन्तयेत् ।

प्रणवं कण्ठनासज्जे सवीजं वह्निदीपितम् ॥ १५ ॥

वारणेषु च भ्रूणेषु उपसर्गेषु योगचित् ।

एतदेव चरेन्नित्यमुपसर्गादयो ययुः ॥ १६ ॥

पित्तरोगाभिभूतो वा योगी योगधरायणः ।

ध्यानमेतत्प्रकृतीति तथाऽन्यच्छृणु शुभक ॥ १७ ॥

सुहृत्तं चोदुनाथस्य चाक्षरं तत्र चिन्तयेत् ।
 सुधाभिलषितं ध्यायेत्स्वस्य दूर्ध्वं शिवात्मकम् ॥ १८ ॥
 मविश्य अक्षरन्धेन देहं निर्घाणनं स्मरेत् ।
 शीतलेन सुगन्धेन हृत्तत्त्वं चापि तेन वै ॥ १९ ॥
 वैशिकशोपसर्गाश्च भानुना तिमिरं यथा ।
 विषान्वरजराद्याश्च नश्यन्त्यभ्यासतो ध्रुवम् ॥ २० ॥
 नाशयेदन्धतां योनी दिव्यदृष्टिः प्रजावते ।
 वैश्याभ्यापानमर्न्यं च चन्द्रैवत्यया पिवेत् ॥ २१ ॥
 पीत्वा पार्थिवतत्त्वेन रत्नम् चाप्यौर्विनाशयेत् ।
 हृष्टिरेवातुला तस्य दियरत्वं रुजतीनता ॥ २२ ॥
 हृत्तत्त्वं च सुपीताभयमरत्वं तथा स्मरन् ।
 शोभमाकाशवाय्वोश्च अथैकत्वं विचिन्तयेत् ॥ २३ ॥
 मोक्षयेत् एनर्थाशुं वधिरत्वविनाशनम् ।
 ज्ञानोति तूर्ततः सर्वं श्रुतधारी भवेत्सदा ॥ २४ ॥
 दियन्मयोऽथ संचारी सतताभ्यासयोगतः ।
 सरोजं रसनायां च तद्दृष्टारं सकर्षिकम् ॥ २५ ॥
 रमत्वा मध्ये एनर्ध्यायिच्छुद्धवर्णा स्वरस्वतीम् ।
 जडत्वं च शिरोरोमं ह्रस्वरोगान्विनाशयेत् ॥ २६ ॥
 यथा चैवं स्फुटिमैधा कवित्वं बुद्धिरुत्तमा ।
 एतन्मनं दृष्टसप्तवानां सर्वेषामुज्जयेत्सदा ॥ २७ ॥
 ह्रस्वरोजनतं देवमष्टादशभुजैर्युतम् ।
 नीलाकणे महाकार्यं विहृक्चन्द्रजटाधरम् ॥ २८ ॥
 सिंहासनाश्वरं भीमं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पुनःकृद्दाराभरणं सर्वकङ्कूर्धनूपुरम् ॥ २९ ॥
 वज्रालामालाकुलं दीप्तं भाभासितदिगाननम् ।
 अभैशं विजयं रौद्रमक्षोभ्यं त्रिदशेश्वरम् ॥ ३० ॥

५ नाशयेत्-प्रजापितृभ्यः श्लोकपूर्वं करुणदृष्टिर्भवेत् पुत्रकेषु श्लोकार्थेऽपि दृश्यते ।
 तत्रया-दृष्टकामे तु तस्मिन्ने मनेनेत्याशयेत्प्रत्यात् ।

"जे निवारणे" । ४ व. "येषु पु" । ५ क. ल. ग. "ताः इत्तं कु" । ६ व. "व पुति"
 ७. व. ल. ल. "रं पीरं च" । ८ क. "यभुत्तम्" ।

कपालमालिनं चोन्नं भीमं दंष्ट्रकरालिनम् ।
 अस्त्रैर्व्यञ्जकरं देवमघोषैर्वह्निकारणैः ॥ ३१ ॥
 रमरणाद्यजनाक्षैश्च तैजसैर्विघ्ननाशनम् ।
 शुक्लसुद्वरवज्रेषुदण्डफार्दुकप्रकल्पसि ॥ ३२ ॥
 पश्चान्ते दक्षिणे भागेऽग्निनाभं परमेश्वरम् ।
 परिषध्वजस्रुद्धौनस्रुद्धं च धनुर्मन्दाय ॥ ३३ ॥
 स्वात्मानमेव पाञ्चन वामभागेऽभयभद्रम् ।
 व्यनेन ध्यानयोगेन सर्वविघ्नोन्निवारयेत् ॥ ३४ ॥
 चर्षं नयेज्यगत्सर्वमापद्यधि परेश्वरः ।
 सत्यभद्रदर्शनसंपन्नो नाभिभूयेत कर्मभिः ॥ ३५ ॥
 योगविद्योगयुक्तात्मा परं निर्वाणमुच्छति ।
 आदित्यमण्डलं दैत्यैः सौम्यं चै पावकं ततः ॥ ३६ ॥
 आत्मनो हृत्सुहोवासं संचिन्त्यैवं महाशुनिः ।
 तत्र देवं परं शान्तं ध्यायेदीशं मुनिर्मलम् ॥ ३७ ॥
 जगद्द्व्याप्य स्थितं कुशलं कालाकालविचर्जितम् ।
 विषयेषु हृत्कुण्डे वा योगी योगविद्यां वरः ॥ ३८ ॥
 ईश्वरं चिन्तयेत्स्थायं ज्ञानमानन्दविग्रहम् ।
 उमावधि स्थिरीकृत्य योगी भोज्याय कल्पते ॥ ३९ ॥
 ब्रह्मे चित्तं समारोप्य वाचोः परमकारयत् ।
 ततो द्वाराणि संपन्त्य ब्रह्मरन्त्रे स्वयं ततः ॥ ४० ॥
 लसमाधाय तत्रैव योजयेन्नायि पण्डित ।
 घृतं घृतेष्वेव यथो नियुक्तं व्रतानि चैत्रपादविशेषभायम् ।
 तथैव लीनो न भवेत्स भूयः परे चतुर्थे त्वनया च युक्तया ॥ ४१ ॥ ५८ ॥ १ ॥
 इति श्रीब्रह्मसूत्राण्युपुराणे श्रीसूत्रे शिवरक्तन्दसंवादे सारिविकसजस-
 विघ्नादिकथनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
 * सूत्र उवाच—व्रतानि संभवइत्यग्नि शृणुष्वं ह्यनिष्कन्धाः ।
 तत्र कुण्डपाह्वीं दृष्ट्या सर्वपापमणाशन्यी ॥ १ ॥

* कल्पमन्त्रितपुस्तकेषु च द्वादशोऽध्यायः त एव च संसृष्टीः ।

१ क. स. न. उ. 'यदायम् । २ क. स. ग. 'ब्रान्धिनानाशने' । ३ प. उ. च. न. ज.
 कर्तुं शी' । ४ क. स. ग. प. उ. 'ये शीर्षे वै । ५ क. स. न. 'इत्यथैव शी' । ६ क. स.
 ग. 'तं सर्वं का' । ७ क. स. ग. 'सुकुण्डे वा । ८ क. स. न. 'दक्षिणे प' । ९ क. स. ग.
 'भा यत्' ।

कुष्णाष्टमीव्रतास्नान्द्वयतमस्ति विभूतिदम् ।
 कुष्णाष्टमीव्रतं कृत्वा व्रज्या व्रजत्वमाप्नुयात् ॥ ३ ॥
 विष्णुत्वं प्राप्तवान्विष्णुः सुरेशत्वं शशीपतिः ।
 कुबेरो यक्षराजत्वं नियन्तृत्वं यमः स्वयम् ॥ ३ ॥
 चन्द्रश्चन्द्रत्वयापक्षो गणेशत्वं गणाधिपः ।
 स्कन्दः सेनापतित्वं च तथा चान्ये गणेश्वराः ॥ ४ ॥
 कृत्वा वैश्वर्षमापन्नाः सौभाग्यं देववल्लभाः ।
 व्रतस्यास्य प्रभावेन लक्ष्म्याः पतिरभूद्दरिः ॥ ५ ॥
 पयातिः सार्वभौमत्वं तथा चान्ये कृपोत्तमाः ।
 ऋषयो मुनयः सिद्धा गन्धर्वाणां च कन्दकाः ॥ ६ ॥
 कृत्वा चैव परां सिद्धिं प्राप्ताश्च मुनिः पञ्चवाः ।
 नन्दीश्वरेण यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने ॥ ७ ॥
 कुष्णाष्टमीव्रतं श्रेष्ठं सर्वकामफलप्रदम् ।
 मेरोर्यदक्षिणं शृङ्गं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ८ ॥
 तत्र नन्दीश्वरं दृष्ट्वा सर्वज्ञं शंभुवल्लभम् ।
 उपास्यमानं मुनिभिः स्तूयमानं मरुद्गणैः ॥ ९ ॥
 सर्वानुग्रहकर्तारं स्तुत्वा तु विविधैः स्तवैः ।
 अश्रवीत्यणिपत्याय दम्बवस्त्रारदो मुनिः ॥ १० ॥

नारद उवाच—भगवन्सर्वतत्त्वज्ञ सर्वपापभयघ्न ।

येन व्रतेन चीर्णेन तपोवृत्तिः प्रजापते ॥ ११ ॥
 सौभाग्यं कान्तिमैश्वर्यमपत्यं च यश्नस्तथा ।
 शाश्वतीं मुक्तिमन्ते च पञ्चपाशविमोचनीम् ॥ १२ ॥
 भगवन्स्तद्ब्रूते ब्रूहि कारुण्याच्छंकरविषम् ।

नन्दिकेश्वर उवाच—कुष्णाष्टमीव्रतं श्रेष्ठमस्ति देवकृपे शृणु ॥

गणेशत्वं मया लब्धं येन चीर्णेन नारद ॥ १३ ॥
 मासे मार्गशिरे मासे कुष्णाष्टम्यां जितेन्द्रियः ।
 अश्वत्थदन्तकाष्ठेन कृत्वा वै दन्तघञ्जनम् ॥ १४ ॥
 स्नानं कृत्वा च विधिवत्तर्पणं चैव नारद ।
 आगत्य भवनं पश्चात्पूजयेच्छंकरं प्रभुम् ॥ १५ ॥
 गोमूर्च्छं माश्य विधिवदुपवासी भवेन्नृषिः ।
 अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् ॥ १६ ॥

सर्पिषः प्राशनं पौषे दन्तकाष्ठं च तत्सूतम् ।
 पूजयेच्छुभनामानं भगवन्तं महेश्वरम् ॥ १७ ॥
 राजपेयाष्टकफलं प्राप्नोति श्रद्धयाऽन्वितः ।
 माघे चटरस्य कथितं गोक्षीरं प्राशनं रक्षतम् ॥ १८ ॥
 माहेश्वरं सुसंपूज्य गोमेषस्याष्टकं फलम् ।
 फाल्गुने च तदेषोक्तं कार्यं वै प्राशनं च तत् ॥ १९ ॥
 संपूजयेन्महादेवं राजसूयाष्टकं फलम् ।
 फाष्टमीदुस्वरं चैत्रे प्राशने वर्जिता जनाः ॥ २० ॥
 पूजयेत्स्वाधुनामानयन्मेषफलं लभेत् ।
 शिवं संपूज्य वैशाखे पीत्वा चैत्रं कुक्षोदकम् ॥ २१ ॥
 नरमेघाष्टकफलं प्राप्नोत्येव हि नारद ।
 व्येष्टे प्राज्ञं भवेत्काष्ठं पूज्यः पशुपतिर्विभुः ॥ २२ ॥
 गर्वां शूद्रोदकं माघ्यं स्वपेदेवरस्य संनिधौ ।
 गर्वां फोडिमदानस्य चतुर्थ्यं तदद्यात्सुधात् ॥ २३ ॥
 आपादे चोग्रनामानयिष्ठा प्राधय च गोमेषम् ।
 सौशाषण्यास्तु यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् ॥ २४ ॥
 बालाशं श्रावणे प्राक्के शर्वं संपूज्य नारद ।
 प्राशयित्वाऽर्कपथाणि कल्पं शिवद्वरे वसेत् ॥ २५ ॥
 मासे भाद्रपदेऽष्टम्यां ज्यम्भकं संपूजयेत् ।
 प्राशनं विल्वपत्रस्य सर्वदीक्षाफलं भवेत् ॥ २६ ॥
 आश्विने जम्बुद्वारस्य दन्तकाष्ठमुदीरितम् ।
 ईश्वरं पूजयेत्स्वतया प्राशयेत्तद्बुधोदकम् ॥ २७ ॥
 पौषदरीकरस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ।
 मासे तु कार्तिकेऽष्टम्यामीशानाख्यं संपूजयेत् ॥ २८ ॥
 पञ्चगव्यं सकृत्पीत्वा अग्निहोमफलं लभेत् ।
 वर्षान्ते भोजयेद्दिमाञ्छिवभक्तिपरायणान् ॥ २९ ॥
 पायसं मधुसंयुक्तं घृतेन सुपरिप्लुतम् ।
 शक्त्या हिरण्यं वासांसि भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥ ३० ॥
 देवाय दद्यात्पयसं वितानध्वजचामरम् ।
 कुष्णां पयस्विनीं गां च पश्यां कञ्चुकवाससी ॥ ३१ ॥

सरतां ताम्रकलर्भीं गामलकृत्य नारद ।

अलंकारं च वरुणं च दक्षिणां च स्वशक्तिः ॥ ३२ ॥

कल्पकोटिशतं सार्धं शिबलोके महीयते ।

कुष्णाष्टमीव्रतं सम्यक्प्राप्तं देवकूपे मया ॥ ३३ ॥

यदुक्तं देवदेवेन दे वे विश्वसृजा पुरा ॥ ३४ ॥

सूत उवाच-एवं नन्दीश्वरान्कृत्वा नारदो मुनिर्हृत्वाः ।

कुष्णाष्टमीव्रतं पुण्यं यथौ वदरिकाश्रमम् ॥ ३५ ॥

व्रतस्यास्य प्रभावं यः पठेद्वा शृणुयादपि ।

अतिसप्तस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यनुसमम् ॥ ३६ ॥ ६२५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे कुष्णाष्टमी-

व्रतं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

सूत उवाच-अन्यद्व्रतं पापहरं देवदेवस्य चक्रिणः ।

यदुक्तं भ्रातुना पूर्वं याज्ञवल्क्याय योगिने ॥ १ ॥

याज्ञवल्क्य उवाच-जया च विजया चैव किफला किंपरायणा ।

तस्यां विशिष्टं यत्पुण्यं वद कश्यपनन्दन ॥ २ ॥

सूर्य उवाच-द्वादशी विष्णुदयिता द्वादशी वैष्णवी तिथिः ।

अवधेन समायुक्ता कदाचिद्यदि लभ्यते ॥ ३ ॥

शुक्लपक्षे द्विजश्रेष्ठ विजया सा मकीर्तिता ।

उपोष्या सा प्रयत्नेन सर्वपापप्रणाशनी ॥ ४ ॥

या तु पुष्येण संयुक्ता फाल्गुनस्य सिता तु वै ।

सा जया द्वादशी नाम सर्वपापहर्यङ्करी ॥ ५ ॥

कृतार्थो जायते मर्त्यस्तापुषोप्य द्विजोत्तम ।

तस्यां स्नातः सदा स्नातो भवेद्दे नात्र संशयः ॥ ६ ॥

संपूज्य वस्त्रपुष्पाद्यैः फलं सार्धं समश्नुते ।

एकं जप्त्वा सहस्रस्य जप्तस्याऽऽप्नोति वै फलम् ॥ ७ ॥

दानं सहस्रशुभितं तथा वै विप्रमीजनम् ।

होमशैवोपवासञ्च सहस्रस्य फलमदः ॥ ८ ॥

ऋचमेकामधीते यो विप्रः श्रद्धासमन्वितः ।

ऋग्वेदस्य समग्रस्य सदैव फलमश्नुते ॥ ९ ॥

सभनन्मकृते पापं रत्नं वा यदि वा बहु ।
 तन्नाशयति गोविन्दरत्नाभक्त्यै चतनतः ॥ १० ॥
 पक्षोपवासं कुरुते तस्यां कालो द्विजोत्तम ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ ११ ॥
 यः कृत्वा द्वादशीमिमां क्षपयेन्नक्तिमाश्रयः ।
 ब्रह्मणो दिवसं यावत्तावत्स्वर्गे महीयते ॥ १२ ॥
 तरिमन्दिने तु संश्लिष्टे यत्पदार्थं ब्रवीम्यहम् ।
 षकावर्षां निराहारो हादर्यां विष्णुमर्चयेत् ॥ १३ ॥
 मन्धूपोपहारेषु विविधैर्विधिवश्रः ।
 मरत्याय पद्मे मथमं कूर्पाय च तथा कटिम् ॥ १४ ॥
 वराहायेति जठरे नरसिंहाय वा उरः ।
 वायनायेति वै कण्ठे भुजं रामहृयेति च ॥ १५ ॥
 यजेद्रामेति च मुखं प्रयुञ्जायेति नासिकाम् ।
 कुम्भनाम्ना च नेत्रे द्वे बुद्धनाम्ना तथा शिरः ॥ १६ ॥
 कल्किनाम्ना तथा केशान्वापनेति च सर्वतः ।
 भक्त्या चाऽऽराध्य गोविन्दं गोपालं च तथा निशि ॥ १७ ॥
 तत्तत्तत्पात्रतः शुद्धं न्यसेत्कुम्भाजिनं बुधः ।
 तत्स्योपरि तिलानां तु कुम्भानामाहकं न्यसेत् ॥ १८ ॥
 मध्यतः प्रत्ययेकं तु दरिद्रः कुड्यं तथा ।
 तिलालाभे यवाः कार्या गोधूमात्सदलाभतः ॥ १९ ॥
 मुखं तत्र फलं ब्रह्मरिल्लैः मासोर्तिं मानवः ।
 सौवर्णं रौप्यं ताम्रं वा पात्रं कुर्यात्स्वशक्तितः ॥ २० ॥
 ब्रह्मण्य पात्रं वासोभिरह्वैः सुपरीक्षितैः ।
 सौवर्णं वामनं कृत्वा साङ्गसूत्रकमण्डलम् ॥ २१ ॥
 यथाशक्त्या कुरुं हर्षं कृतयज्ञोपवीतिनम् ।
 एवंरूपं तु तं कृत्वा शमनं भक्तिमाश्रयः ॥ २२ ॥
 त्यापयेत्तन्मुपाश्रयं भक्त्या सन्धुषोपिताः ।
 पुष्पैर्गन्धैः फलेषूपैः कालोत्थैरर्चयेद्दरिम् ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तमन्त्रविधिना भक्ष्यैर्भोज्यैश्च भक्तितः ।
 मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नारसिंहोऽथ वामनः ॥ २४ ॥
 रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की च ते दश ।
 ऐतैर्मन्त्रैर्देवं नैवेद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ २५ ॥
 भक्तस्यात्र विशेषेण फलं श्लोष्टिशुणोत्तरम् ।
 ततस्तस्य सर्वापे तु दविभक्तं घटे न्यसेत् ॥ २६ ॥
 करकं चारिपूर्णं च सुगन्धद्रव्यसंयुतम् ।
 छत्रं चैवाप्तसूत्रं च पादुके गुडिका तथा ॥ २७ ॥
 एवं संपूज्य विधियन्नेवदेवं जनार्दनम् ।
 जागरं तत्र कुर्वीत गीतवादित्रनादितैः ॥ २८ ॥
 एवं सर्वैरजन्यन्ते प्रभाते विमले सति ।
 मदेयं शास्त्रविदुषे ब्राह्मणाय कुतुम्बिने ॥ २९ ॥
 विष्णुभक्त्याय श्रान्ताय विशेषेण मर्दयते ।
 गुरौ च सति नान्यस्मै दातव्यश्रिति निश्चितम् ॥ ३० ॥
 वेदाध्येत्रे सयं दानं द्विगुणं तद्विदे तथा ।
 आचार्ये दानमेकं च सहस्रगुणितं तथा ॥ ३१ ॥
 गुरौ सति ततोऽन्यस्य इले यश्च निवेदयेत् ।
 स दुर्गतिमयाजोति दयं भवति निष्कलम् ॥ ३२ ॥
 अधिषो वा सविषो वा गुरुष्वेव जनार्दनः ।
 मार्गस्थो वा विगर्गस्थो गुरुष्वेव सदा गतिः ॥ ३३ ॥
 प्रतिपद्यं गुरुं यैश्च मोहाद्विपतिपयते ।
 स जन्मकौटि नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ ३४ ॥
 एवं दत्त्वा विधानेन ब्राह्मणाय च भक्तितः ।
 मन्त्रेणानेन दातव्यं पुराणपठितेन च ॥ ३५ ॥
 मन्त्रेण प्रतिगृह्णीयाद्ब्राह्मणश्च द्विजोत्तम ।
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्थो वामनः स्वयम् ॥ ३६ ॥
 वामनोऽस्य प्रदाता वै वामनाय नमो नमः ॥ इति दानमन्त्रः ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो वै ददाति च ।
 वामनस्तारको ह्यभ्यां वामनाय नमो नमः ॥ ३७ ॥ इति प्रतिग्रहमन्त्रः ।

अथं प्रजापतिर्विष्णुरुद्रेन्द्रशशिभारकराः ।

अग्निर्वायुर्धरश्चैव पापं हरतु मे सदा ॥ ३८ ॥ इत्यक्षदानमन्त्रः ।

पर्जन्यो वरुणः सूर्यः सलिलं केऽश्वः शिवः ।

स्वहा यमो वैश्रवणः पापं हरतु मे सदा ॥ ३९ ॥ इति सलिलदानमन्त्रः ।

विषाणां भोजनं दद्यात् यथाशक्त्यथ दक्षिणाम् ।

पृषदाभ्यं च संवाड्य पश्चाद्भुञ्जीत वाग्यतः ॥ ४० ॥

भूमौ यथेच्छया राक्षी सर्वेषु विधिः स्मृतः ।

समापिते अत्रे तरिमन्त्रद्वयं शृणु च यत्फलम् ॥ ४१ ॥

ब्रह्मणः प्रलयं शोचन्नाचरस्वमे महीयते ।

द्विद्वालोकादिलोकेषु भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ ४२ ॥

पुनः स्वर्गाद्भुवं माप्य जायते महतां कुले ।

समद्वीपाधिपत्यं च माप्नुयात्तत्र संशयः ॥ ४३ ॥

सैवान्कामानवाप्नोति ततो मुक्तिं च गच्छति ।

इन्द्रस्यावरजो देवो रमाहूदयनन्दनः ॥ ४४ ॥

वलिवैद्वस्वया देव मृहाणार्थं तु वामन ॥ इत्यर्घ्यमन्त्रः ।

इतीदं शृणुवाश्रित्यं पदेद्व्रतमनुचमयम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यः श्रवणद्वादशीफलात् ॥ ४५ ॥ ६७० ॥

इति श्रीब्रह्मसंहितासंग्रहोपपुराणे श्रीसीरे सूतयाज्ञवल्क्यसंवादे श्रवण-
द्वादशीव्रतकथनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

सूत उवाच—अन्यद्व्रतमिदं वक्ष्ये शृणुष्व मुनिहृङ्गवाः ।

सीभान्यवर्धनं पुण्यं महापातकनाशनम् ॥ १ ॥

सर्वदुष्टोपशमनं सर्वैश्वर्यवर्धं शिवम् ।

यं यं कामयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः ॥ २ ॥

पुरा देवेन रुद्रेण दम्भः कामो दुरासदः ।

उपोषिता तिथिरतेन तेनानङ्गत्रयोदशी ॥ ३ ॥

शुक्रपक्षे त्रयोदश्यां मासि मार्गशिरे द्विजाः ।

स्नानं कृत्वाऽथ विधिना सोपवासो जितेन्द्रियः ॥ ४ ॥

भक्त्या त्वनन्यथा देवं पूजयेच्छशिशीखरम् ।

पुष्पैर्नानाविधैर्धूपैर्नैवेद्यैश्च पत्नैरतथा ॥ ५ ॥

धंशुनाम्ना तिलैर्होमं कुर्यादष्टोत्तरं वनम् ।
 अनङ्गनाम्ना संपूज्य मधु प्राश्य स्वयैच्छिधि ॥ ६ ॥
 दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ।
 योगेश्वरं तुसंपूज्य पीपे प्राञ्जीत चन्द्रनम् ॥ ७ ॥
 राजसूयस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः ।
 नादेश्वरं तुसंपूज्य माघमासे जितेन्द्रियः ॥ ८ ॥
 मौक्तिकं प्राश्य विमेन्द्राः फलं तस्य ब्रह्म्यहम् ।
 बहुस्वर्णस्य यज्ञस्य फलं शतगुणं भवेत् ॥ ९ ॥
 संपूज्य काल्गुणे वीरं कङ्कालं प्राशयेन्निधि ।
 गोविधस्य फलं प्राप्य मोदते देवरादिषु ॥ १० ॥
 मुरूपं नामै वै वैशे चित्ररत्नविनिर्मितम् ।
 कर्पूरं प्राशयेद्रात्रौ नरमेघफलं लभेत् ॥ ११ ॥
 वैशाखे च महारूपं देवेशं च मपूजयेत् ।
 जातीफलं च संप्राश्य गौसहस्रफलं लभेत् ॥ १२ ॥
 ज्येष्ठे मधुसूक्तनामानं लवङ्गं प्राशयेन्निधि ।
 राजपेयस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणोत्तरम् ॥ १३ ॥
 उषाभर्तृनिनामानमापादे संपूजयेत् ।
 तिलोदकं तु संप्राश्य पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत्स्त्रावणे शूलपाणिनं परमेश्वरम् ।
 प्राशयेद्ब्रह्मतीर्थं तु अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ १५ ॥
 मासे भाद्रपदे विद्याः सद्योजातं प्रपूजयेत् ।
 अगुरुं प्राशयित्वा तु सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ १६ ॥
 मासे फाड्श्वशुभे प्राप्ते त्रिदशाधिपतिं यजेत् ।
 स्वर्णोदकं तु संप्राश्य स्वर्णकोटिफलं लभेत् ॥ १७ ॥
 विश्वेश्वरं च कार्तिक्यां पूजयेद्भक्तिसंयुतः ।
 मदनस्य फलं प्राश्य कामधत्सुतिमान्भवेत् ॥ १८ ॥
 मतिमांसं श्वक्ष्यामि दन्तफाष्णानि वै द्विजाः ।
 मल्लिका खादिरं चैव पुष्पापामार्गजं तथा ॥ १९ ॥
 जम्बूदुम्बरजाभर्तृषु मालवी चटर्न तथा ।
 कादम्बी च तथा गुह्यं दूर्वा चैव शिरीषजम् ॥ २० ॥

विधाः क्षुण्णत पुष्पाणि नैवेद्यानि तथैव च ।
 मालत्याः मधुर्धं तावत्ततो मरुत्कं तथा ॥ २१ ॥
 करवीरं तथा कुन्दमर्कपत्राणि सुव्रताः ।
 ततो मन्दारपुष्पाणि मल्लिकाकुसुमानि च ॥ २२ ॥
 कादम्बं गृध्रिकापुष्पं घन्तूरं शतपत्रकम् ।
 दूर्वाङ्कुराणि देयानि नैवेद्यानि पथाक्रमम् ॥ २३ ॥
 ओदनं कुशरं चैव शर्करामौदकारतथा ।
 कंसारं वाचकारतत्र ततः सौहासिका भवेत् ॥ २४ ॥
 पञ्चखाद्यं परं मोक्तं घृतपूरमनन्तरम् ।
 शालिभक्तैश्च नैवेद्यं गुणकारतदनन्तरम् ॥ २५ ॥
 नानाविधाञ्च नैवेद्यं कार्तिक्यां परिकल्पयेत् ।
 पूजानामानि वक्ष्यामि क्षुण्णं मूनिपुङ्गवाः ॥ २६ ॥
 शंकराय नमः पादौ गौर्यै गुल्फे शिवाय च ।
 शिवायै जानुनी पूज्य श्रोत्रायोज्ज्वलाय च ॥ २७ ॥
 कैटि मन्मथनाशाय मदन्यायै सुरेश्वरे ।
 नाभि भवाय संपूज्य भवान्यै नम इत्युमाम् ॥ २८ ॥
 वक्षो देवाधिदेवाय अपर्णायै नमः शिवाम् ।
 रतनी विश्वेश्वरायैति सुरकान्त्यै नमो नमः ॥ २९ ॥
 कण्ठं भीमोद्यरूपाय गिरिजायै नमः शिवाम् ।
 रक्तर्धं भिद्रशङ्खनाय भिल्लिन्यै नमः शिवाम् ॥ ३० ॥
 बाहू धूर्जटयेत्युक्त्वा धूसरायै नमः शिवाम् ।
 हस्तौ शूलधरायैवि भ्रूलिन्यै नम इत्युमाम् ॥ ३१ ॥
 मुखं देवरय संपूज्य वामदेवेति वामतः ।
 वामायै नम इत्युक्त्वा नासां चैव कपालिने ॥ ३२ ॥
 मूढान्यै नम इत्युक्त्वा ललाटं चेन्दुधारिणे ।
 अलकायै नमः पश्चाच्चिनेचाय नमस्तथा ॥ ३३ ॥
 च्यव्यै संपूजयेद्देवीं शिरो गङ्गाधराय च ।
 कात्यायनीं ततः पूज्य व्योमकेशाय वै नमः ॥ ३४ ॥
 केशान्संपूज्य विधिवत्केशिन्यै च नमो नमः ।
 एवं सेवत्सरे पूर्णं सौवर्णं कारयेच्छिवम् ॥ ३५ ॥

ताम्रपात्रे तु संस्थाप्य कलशोपरि विन्यसेत् ।

शुक्लवस्त्रेण सैछाय संपूज्य विधिवद्द्विजाः ॥ ३६ ॥

आचार्यायाथ तं दद्याद्विद्वत्तथाऽयविवर्जितः ।

कलशाः सोदका देवा ब्राह्मणेभ्यः सद्दक्षिणाः ॥ ३७ ॥

ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या शिवभक्तिपरायणान् ।

एवं करोति यो विद्या भक्त्याऽनङ्गवयोदशीम् ॥ ३८ ॥

प्राप्नोति रावयं सौभाग्यं पुत्रांश्च चिरजीविनः ।

शिवलोकं च समाप्स्य शंभोः मियत्तमो भवेत् ॥ ३९ ॥ ७०९ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरि सूक्तभोजकसंवादेऽनङ्गवयोदशी-

व्रतकथनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

ॐ कथय ऊचुः—यदुक्तं भवता सूत वैश्वदेवं ज्ञानमुत्तमम् ।

श्रुतं चास्त्रलक्ष्मणाभिर्मनांसि हृषितानि नः ॥ १ ॥

भाक्तिश्च प्राप्तते शंभौ जाताऽस्माकं हि शाश्वती ।

वर्णाश्रमाचारविधिभिर्दानैर्ब्रूहि तत्स्वतः ॥ २ ॥

सूत उवाच—चतुर्णामपि वर्णानां विधिं वक्ष्यामि सुव्रताः ।

यदुक्तं भानुना पूर्वं मनसि परभेष्टिने ॥ ३ ॥

येन विश्वेश्वरः शंभुः कर्मयोगरतैः सदा ।

आराध्यते न चान्येन इत्येषा वैदिकी श्रुतिः ॥ ४ ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यश्चतुर्थेः शूद्र उच्यते ।

वर्णाश्रित्वार एतेषु त्रय आचार द्विजाः स्मृताः ॥ ५ ॥

गृहस्थो ब्रह्मचारी च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।

चत्वारश्चाऽऽश्रमास्तेषां षष्ठमो नोपपद्यते ॥ ६ ॥

सर्वेषामाश्रमाणां च विहितं दण्डधारणम् ।

न दण्डेन विना कश्चिदाश्रमीति निगद्यते ॥ ७ ॥

ब्रह्मचारी भवेत्सुधी कुष्णाजिनधरस्तथा ।

मेखली च तथा मुण्डी शिखी वा यदि वा जटी ॥ ८ ॥

पिक्षाद्वारेण सततं वर्सनं तस्य सुव्रताः ।

अग्निर्कार्यं तथा कुर्यात्सार्यं मातर्यंश्चाधीधि ॥ ९ ॥

• अयमेव पञ्चदशाध्यायः अस्मिन्संज्ञितस्तुतभेद्यज्ञाद्वयः ।

अग्निहार्यपरित्यागी पतितः सर्वकर्मसु ।
 स्नात्वा संतर्प्य देवादीन्देवताभ्यर्चनं ततः ॥ १० ॥
 अभिवादनशीलः स्याद्दृष्टेषु च यथाक्रमम् ।
 कृतोऽभिवादाने कुर्वाणैव मत्प्रभिवादनम् ॥ ११ ॥
 करोति नाभिवाद्योऽसौ यथा शूद्रस्तथैव सः ।
 आध्यात्मिकं वैदिकं वा तथा लौकिकमेव वा ॥ १२ ॥
 आददीत गुरोर्यस्मान्नं पूर्वमभिवाद्येत् ।
 असाधदमिति ब्रूयात्प्रत्युत्थाय यथायसः ॥ १३ ॥
 नाभिवाद्यास्तु निमेषे क्षत्रियाद्याः कर्षणन ।
 शिष्टानां च शूद्रान्तित्यं * भिक्षामाहृत्य सुजतः ॥ १४ ॥
 निवेश्य गुरवेऽश्रीयाद्भाग्यतस्तदनुज्ञया ।
 भिक्षेण वर्तनं नित्यं नैकाह्नादीं प्रती भवेत् ॥ १५ ॥
 उपवाससमा भिक्षा प्रोक्ता वै ब्रह्मचारिणाम् ।
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् ॥ १६ ॥
 अपुण्यं लोकविद्रिष्टं तस्मात्परिचर्भयेत् ।
 गार्हपत्योऽश्वादि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ॥ १७ ॥
 नाद्याद्दृष्टमुखो नित्यं विधिरेव सनातनः ।
 पादौ प्रक्षाल्य विधिवदाचम्य मयतो द्विजः ॥ १८ ॥
 भुञ्जीत घौनी सततं स्मरेद्देवं सदाशिवम् ।
 सोपानत्को जलरथो वा नोष्णीपी चाऽऽचमेद्विधुः ॥ १९ ॥
 न चैव वर्षधाराभिर्न तिष्ठन्प्रलपन्न च ।
 माश्रीयाच्चिरपः पूर्वं ब्राह्मणेण मयतो द्विजः ॥ २० ॥
 संवृत्ताङ्गुष्ठमूलेन मुस्तं चैवमुपस्पृशेत् ।
 अङ्गुष्ठानाभिकाभ्यां च संस्पृशेन्नयनद्वयम् ॥ २१ ॥
 अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां च संस्पृशेन्नासिकापुटे ।
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोरेण स्पृशेच्छ्रोत्रसुम् द्विजः ॥ २२ ॥
 सर्वाभिरङ्गुलीभिश्च हृदयं च तलेन वा ।
 संस्पृशेद्द्वै शिरस्तद्दङ्गुष्ठेनाथवा द्वयम् ॥ २३ ॥

विन्यस्य दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रमुदरमुत्तः ।
 दिवा मूलपुरीषे चै शर्वर्या दक्षिणामुखः ॥ २४ ॥
 आच्छाद्य पर्णैर्वसुधां तृणैर्वा मौनसंयुतः ।
 शिरः प्राहृत्य विषेन्द्रा नाम्यथा च कदाचन ॥ २५ ॥
 पथि गोष्ठे नदीतीरे छायायां कूपसंनिधौ ।
 तुषाङ्गारकपालेषु न क्षेप्रे न चतुष्पथे ॥ २६ ॥
 नोद्याने न श्मशाने च न पद्मस्तारकादिकान् ।
 न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरुब्राह्मणयोगिणाम् ॥ २७ ॥
 स्त्रीचं पश्चात्पश्चर्वात गन्धलेपसंवाचाधि ।
 आन्तरं मनसः शुद्धिर्पैथा भवति तद्दिनाः ॥ २८ ॥
 ✕ नितेन्द्रियः स्वात्सततं वश्यात्वाऽऽलोचनः शुधिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं गधुरां दितभाषिणीम् ॥ २९ ॥
 परोपघातं पैशन्यं कामं लोभं तथैव च ।
 द्यूतं जनपरीवादं स्त्रीक्ष्वेल्यालम्भनं तथा ॥ ३० ॥
 गन्धमाल्यं रसं छर्चं वर्जयेदन्तधावनम् ।
 सर्वं पर्युषितं वर्ज्यं कृतं च लवणं तथा ॥ ३१ ॥
 मलापकर्षणं क्लानं शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 शुरोरचनं सततं ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ॥ ३२ ॥
 उदकुम्भं सुमनसो गोशकृन्मृत्तिर्भा कुशान् ।
 गुर्वर्धमाहरेभित्त्य भैसं चाहरदश्चरेत् ॥ ३३ ॥
 आचम्य संपतो नित्यमधीर्यति शुद्धसंमुखः ।
 उपसंशुद्ध तत्पादौ वीक्षणो गुरोर्मुखम् ॥ ३४ ॥
 सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनम् ।
 वेदः श्रेयस्करः पुंसां नाम्न्य इत्यब्रवीद्रविः ॥ ३५ ॥
 अनधीत्य द्विजो यस्तु शास्त्राणि सुबह्वन्वपि ।
 नृणोति ब्राह्मणो नासौ नरकाणि प्रपद्यते ॥ ३६ ॥

✕ नमस्त्रितपुस्तकेऽप्ये श्रीभो न विवते ।

१ अ. 'वि तु छ' । २ ग. 'व राशौ च द' । ३ ग. 'सर्वं कर्तुः । आ' । ४ क.
 'शुक्लानः न' । ५ प. छ. च. छ. न. काम्यं ली' । ६ क. ल. न. ज. श्रीविज्ञात' । ७ ग. 'न
 दिनाः ३ ३ ३ ४ ४ ४ प. छ. च. छ. न 'पं तथा । गु' । ८ क ग. न. छ. च. छ. विदुषं
 प' । ९ क. ल. ग. 'तनः । वै' ।

नाधीतविद्यो यो विम आचारेषु मवर्तते ।
 नाऽऽचारफलमाप्नोति यथा शूद्रस्तथैव सः ॥ ३७ ॥
 नित्यं नैमित्तिकं कार्यं यथान्यत्कर्म वैदिकम् ।
 अनधीतस्य विभस्य सर्वं भवति निष्फलम् ॥ ३८ ॥
 अनधीतस्य विप्रस्य पुत्रो वाऽध्ययनान्वितः ।
 शूद्रपुत्रः स विज्ञेयो न वेदफलमश्नुते ॥ ३९ ॥
 वेदं वेदौ तथा वेदान्वेदाश्च चतुरो द्विजाः ।
 अधीत्य गुरुवे दत्त्वा दक्षिणां च भवेद्गृही ॥ ४० ॥
 रूपलक्षणसमुक्तां कन्यामुद्वाहयेत्ततः ।
 अमातृगोत्रमभयामसमानार्थगोत्रजाम् ॥ ४१ ॥
 मातृतः पञ्चमादूर्ध्वं पितृतः सप्तमात्तथा ।
 अगोत्रकुलसंबन्धां रोगहीनां सुखपिणीम् ॥ ४२ ॥
 मातृतः पञ्चमादर्धावपितृतः सप्तमात्तथा ।
 कन्यां विवाहयेद्यस्तु गुरुतरुणी भवेद्भि सः ॥ ४३ ॥
 ब्राह्मेणैव विवाहेन देवेनापि तथैव च ।
 आर्षं वै केचिदिच्छन्ति धर्मकार्येषु गदितम् ॥ ४४ ॥
 धारयेद्वैणवीं यष्टिपन्तर्वासरतयोत्तरम् ।
 यज्ञोपवीतद्वित्यं सोदकं च कण्ठदुग्धम् ॥ ४५ ॥
 छत्रं चोष्णीपममलं पाहुके वाऽप्युषानहौ ।
 रीचमे च कुण्डले नित्यं कृत्तकेशनखः शुचिः ॥ ४६ ॥
 शुक्लाम्बरधरो नित्यं सुगन्धः मियदर्शनः ।
 न जीर्णमल्लवद्वासा भवेद्दे विभवे सति ॥ ४७ ॥
 ऋतुगामी भवेद्दिप्रो निषिद्धतिथिवर्जितः ।
 पृष्ठपृष्ठमयी पञ्चदशीममावास्यां चतुर्दशीम् ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मचारी भवेदित्यं जन्मर्षं च विज्ञेयतः ।
 आददीताऽऽवसथ्याग्निं जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ ४९ ॥
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अङ्गुर्वाणः पतत्पाशु निरयानतिभीषणान् ॥ ५० ॥
 कुर्याद्दृष्ट्वाणि कर्माणि संध्योपासनमेव च ।
 सरस्यं सामाधिकैः कुर्यादुपेयादीश्वरं सदा ॥ ५१ ॥

पापं न मृत्येद्दिहात्र धर्मं लयापयेत्कचित् ।
 बयसः कर्मणोऽर्थस्य श्रुतस्याभिजनस्य च ॥ ५२ ॥
 वैषवान्बुद्धिसाहस्यर्षोचरन्विवचरेःसदा ।
 श्रुतिस्मृत्युदितः सम्यक्साधुभिर्यथ सेवितः ॥ ५३ ॥
 तमाचारं निषेवेत साधून्वक्ष्यामि सांपतम् ।
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥ ५४ ॥
 ततोत्पन्ना द्विजा ये वै साधवस्ते प्रकीर्तिताः ।
 यस्तैरनुष्ठितो धर्मः श्रुतिस्मृत्यौथ संगतः ॥ ५५ ॥
 सदाचारः स वै प्रोक्तो देवदेवेन शंभुना ।
 कुक्ष्येथाथ यत्स्यार्थं पाश्चात्याः शूरसेनजाः ॥ ५६ ॥
 एते देशाः दुष्यदेशाः सर्वे चान्ये च निन्दिताः ।
 क्षेत्रेष्वेतेषु निवसेद्ब्राह्मणैर्धर्मकाङ्क्षिभिः ॥ ५७ ॥
 अथैव रश्यते धर्मो नान्यत्रेत्यत्रवीद्विभिः ।
 अङ्गबङ्गकल्पिङ्गथ सौराष्ट्रं गुर्जरं तथा ॥ ५८ ॥
 आभीरं कौङ्कणं चैव द्राविडं दक्षिणापथम् ।
 अन्ध्रं च मागधं चैव देशानेताथ वर्जयेत् ॥ ५९ ॥
 नित्यं स्याज्जायक्षीलः स्यात्पञ्चयज्ञपरायणः ।
 रुशान्तो दान्तो भित्तकोषो लोभघोहविबर्जितः ॥ ६० ॥
 सावित्रीजाभ्यामिस्तः शिवभक्तिपरायणः ।
 श्राद्धकृधाननिस्तः क्षमायुक्तो दयालुकः ॥ ६१ ॥
 भृहस्पस्तु समाख्यातो न गृहेण घृही भवेत् ।
 न शरीरं विना देवः पूज्यते गिरिजापतिः ॥ ६२ ॥
 ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ।
 शिवभक्तियुतं कर्म कुर्वन्मुच्येत बन्धनात् ॥ ६३ ॥ ७७२ ॥
 इति श्रीसुरपुराणोपपुराणे श्रीसौरि सूतशीलकसंवादे बर्षाश्रमाधार-
 विधिकथनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
 सूत उवाच—वदेभैवाभिर्यं वाक्यं नानृतं न च मर्मभित् ।
 न हि स्यात्सर्वभूतानि न वेदानां च कृतसमम् ॥ १ ॥

* कस्यचिच्चतुर्दशितपुस्तकेष्वयं श्लोको नास्ति ।

१ ग. 'वेनवा' । २ घ. 'माचारं विष' । ३ ग. 'जाग्ना वे' । ४ ग. घ. छ. च. ज. ब. 'न भानुना' । ५ क. ल. च. छ. 'श्व वक्षा' । ६ ग. 'ये विनि' ।

ईश्वरः सर्वभूतानां साक्षी यः सर्वकर्मणाम् ।
 स्मरणान्मोक्षदः श्रेष्ठस्तस्य निन्दां विवर्जयेत् ॥ २ ॥
 शास्त्रेषु दृश्यते शुद्धिर्महापातकिनामपि ।
 निन्दकानां महेशस्य शुद्धिर्न खलु दृश्यते ॥ ३ ॥
 जलं तृणं वा शकं वा मूदं वा काष्ठमेव वा ।
 परस्योपहरञ्जन्तुर्नरकं प्रतिपद्यते ॥ ४ ॥
 नित्यसौचनको न स्यात्पाचितं नैव याचयेत् ।
 प्राणानपहरत्येष याचकस्तस्य दुर्मतिः ॥ ५ ॥
 ग्रहीतव्यानि पुष्पाणि देवार्चनविधौ द्विजैः ।
 नैकस्मादेव नियतमननुज्ञाय केवलम् ॥ ६ ॥
 तृणं काष्ठं फलं पुष्पं मकाशं वै हरेर्द्वयः ।
 धर्मार्थं केवलं विधौ खन्यथा पतितो भवेत् ॥ ७ ॥
 तिलमुद्गववादीनां मुष्टिप्रोक्षा यदि स्थितिः ।
 शुभार्तिर्नान्यदा विश्वैर्मविद्विरिति स्थितिः ॥ ८ ॥
 अनन्तात्पारदार्याच्च तथाऽभक्ष्यस्य भक्षणात् ।
 अशौचधर्मचरणान्निर्भं नश्यति वै कुलम् ॥ ९ ॥
 ज्ञानवृद्धस्तपोवृद्धो वयोवृद्ध इति त्रयः ।
 पूर्वं पूर्वोऽधिवायः स्यात्पूर्वाभावे परः परः ॥ १० ॥
 विशुद्धधारी सततं ब्राह्मणः सर्वकर्मसु ।
 भस्मनेवाग्निहोत्रस्य शिवाग्निजानितेन वा ॥ ११ ॥
 न मूर्खैः सह संवासः पतितैर्न कदाचन ।
 वेदनिन्दारतैर्नैव न चापीश्वरनिन्दकैः ॥ १२ ॥
 धैर्युन्वं शुष्कवैराणि विवादं वर्जयेत्सदा ।
 धयन्तीं मां परक्षेत्रे न चाऽऽचक्षीत कस्यचित् ॥ १३ ॥
 बहुभिर्न विरोधं च कुर्यान्न कृतिभिरतथा ।
 तिर्थिं पक्षस्य न ब्रूयाच्चक्षत्राणि न निर्दिशेत् ॥ १४ ॥
 न पापं पापिनां ब्रूयात्तथाऽप्यापमपापिनाम् ।
 सत्येन तुल्यदोषी स्यादसत्येन द्विदोषभाक् ॥ १५ ॥

१ क. ल. ग. 'मूर्खैर्न' । २ क. ल. ग. 'वाचन' । ३ क. ल. ग. 'साक्षी व' ।

४ क. ल. ग. 'दृश्यते' । ५ क. ल. ग. 'च रक्षमाभि नि' ।

यानि मिथ्याभिर्द्वैस्तानां पतन्त्यश्रुणि रोदनात् ।
 तानि पृथान्यश्नुन्नन्ति तेषां मिथ्याभिर्द्वैसिनाम् ॥ १६ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं शूर्वेङ्गनागमः ।
 इष्टं विरोधनं वृद्धैर्नारित मिथ्याभिर्द्वैसिनि ॥ १७ ॥
 मानं मदं तथा शोकं द्वेषं च परिवर्जयेत् ।
 क्षराविवारे न कुर्वीत भृष्टभैरवमक्षणम् ॥ १८ ॥
 धनकामो जनः सत्यं नात्र कार्या विचारणा ।
 रश्मिवारे तु लवणं बज्रं भोजनपात्रके ॥ १९ ॥
 तथा तैलोपमं च धनकामेन भूतले ।
 न कुर्यात्कस्यचित्पीडां मुतं शिष्यं च ताडयेत् ॥ २० ॥
 न नदीषु नदीं ब्रूयात्पर्वतेषु च पर्वतम् ।
 प्रवासे भोजने चापि न त्यजेत्सहयायिनम् ॥ २१ ॥
 शिरोभ्यङ्गनावशिष्टेन तैलेनाङ्गं न लेपयेत् ।
 न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत स्वानि स्वानि न संस्पृशेत् ॥ २२ ॥
 न संहताभ्यां पाणिभ्यां कण्ठ्येदात्मनः शिरः ।
 न लौकिकैः रत्नैर्देवैर्वातोपमेद्वाहभैरपि ॥ २३ ॥
 न दन्तैर्नेत्ररोमाणि च्छिन्त्यात्सुप्तं न चोषयेत् ।
 न वीलातपमासेवेत्येतदूर्ध्वं विवर्जयेत् ॥ २४ ॥
 नाशुद्धोऽग्निं परिचरेन्न देवान्कीर्तयेत्पीतम् ।
 न वामहस्तेनोऽहन्य पित्रे ऋषेः वा जलम् ॥ २५ ॥
 करेणैकेन यद्धारि पीतं तन्मदिरासमम् ।
 विश्वेश्वरमुमाकान्तं विश्वान्तर्यामिणं विश्वम् ॥ २६ ॥
 न ब्रह्माग्निः समं ब्रूयात्कृत्स्नभिर्न च पार्वतीम् ।
 ब्रूयादादि समं शंभुं ब्रह्माविष्णवादिभिः सुरैः ॥ २७ ॥
 यः कश्चित्तमसाऽऽविष्टः कदाचिन्नैव तं स्पृशेत् ।
 सर्वस्मादधिकं ब्रूयाद्भगवन्तमुमावतिम् ॥ २८ ॥
 तथा देवीं च गिरिजां द्विजैः श्रेयोयोगिभिः सदा ।
 परस्त्रियं न भाषेत नाथाज्यं पात्रयैर्द्विजाः ॥ २९ ॥

* पवित्रार इत्यादि शुकल इत्यन्तः श्लोकद्वयं कलमपजसंज्ञितमुक्तेषु नास्ति ।

न देवायतनं मन्त्रैककदाचिदावदक्षिणम् ।
 न निन्देद्योगिनः सिद्धान्प्रतिनो नो यत्कृतया ॥ ३० ॥
 न चाऽऽकामैद्भुरोऽच्छायां न तथोऽऽज्ञां सुरोः सदा ।
 वक्ष्यमाणेन विधिना स्नानं कुर्यात्समाहितः ॥ ३१ ॥
 भूमिं न्याहृतिभिः स्पृष्ट्वाऽऽ स्नानमानं शु चाशया ।
 उद्धृताऽऽसीति संशुद्धं मन्त्रद्वारेति गोमयम् ॥ ३२ ॥
 अपाघमित्यपामार्गं दूर्वा संशुद्धं दूर्वया ।
 जलतीरं समासाय शुची देशे समाहितः ॥ ३३ ॥
 आदिन्या इति संशोध्य कुलं तीर्थस्य सुव्रतः ।
 शुची देशे प्रतिष्ठाप्य गायत्र्या प्रोक्षयेत्ततः ॥ ३४ ॥
 भागद्वयं स तां पश्चादेकं दिक्षु विसर्जयेत् ।
 यत् इन्द्रादिमर्च्येषु चतुर्भिरतु यथाक्रमम् ॥ ३५ ॥
 अवगाह्य जले पश्चात्तीरे वैवापविश्य च ।
 अथशिष्टेन भागेन मन्त्रैश्चाऽऽलेपयेत्कमात् ॥ ३६ ॥
 अक्षीभ्यामितिमन्त्रेण मुखमालेपयेद्बुधः ।
 त्रीनाभ्यामिति च त्रीणां तल्लिङ्गेन तथा सुवी ॥ ३७ ॥
 शरीरं यत्रमुक्त्वाऽथ × हृदयं परिलेपयेत् ।
 नाभिमानन्दनन्देति शिष्टं मूर्ध्नि विनिसिधेत् ॥ ३८ ॥
 मूर्धानमितिमन्त्रेण तिलदूर्वाक्षतादिकम् ।
 हिरण्यगुह्यमिस्त्युक्त्वा तीर्थं संपार्थ्यं बुद्धिमान् ।
 जपेच्छुद्धमतिः पश्चात्सूक्तं वैवापमर्षणम् ॥ ३९ ॥
 द्विपदां च जपेद्देवीं सर्वपापमणाशनीम् ।
 इदं तु वारुणं स्नानं मन्त्रस्नानमथोच्यते ॥ ४० ॥
 आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं रजसा गवाम् ।
 दिव्यमातृपर्वणं तनु कार्यमनन्तरम् ॥ ४१ ॥
 आर्द्रेण वाससा चान्यन्मानसं शिवाचिन्तनम् ।
 स्नानानां षड् सर्षेणां मानसं स्नानमुत्तमम् ॥ ४२ ॥

* अथ भस्मिना च शलाकपेक्षवरेलितमिते प्रतिभाति । × उक्त्वाऽथ हृदयमित्यादि
 हिरण्यगुह्यमित्यन्तं परमस्वरक्षणीयं पुत्रायेषु नापि ।

१ क. स. ग. घ. 'नी वा प्र' । २ घ. छ. च. छ. 'याऽऽस्थां मु' । ३ घ. च. छ.
 च. 'संक्षुद्धं' । ४ क. ल. घ. 'यं च ता' । ५ क. ल. घ. 'मन्त्रेण च' ।

स्नात्वाऽथाऽऽचम्य विधिवत्तर्षणेन सुरान्पितॄन् ।
 पुनराचम्य विधिना मार्जनं च समाचरेत् ॥ ४३ ॥
 दद्यात्त्र्यम्बकं पश्चात्संबिभै रूद्ररूपिणे ।
 ततो दर्भासने स्थित्वा गायत्री मज्जपेद्द्विजः ॥ ४४ ॥
 त्रैविणिकानां सर्वेषां गायत्री परमा गतिः ।
 यद्गायत्र्याः परं तत्त्वं देवदेवो महेश्वरः ॥ ४५ ॥
 इति ज्ञात्वा जपेद्दिद्वान्गायत्र्याः फलमश्नुते ।
 यो ऋग्यथा तु मनुते गायत्री शिवरूपिणीम् ॥ ४६ ॥
 पश्यते स महाशोरे नरके कल्पसंख्यया ।
 पादाश्रितारो गायत्र्या वेदाश्रितार एव ते ॥ ४७ ॥
 विरञ्चिविष्णुस्त्रेधाः पादानां देवताः क्रमात् ।
 एवं ज्ञात्वा विधानेन गायत्री वेदमातरम् ॥ ४८ ॥
 जपेन्महाेश्वरं ऽद्योतिनित्यमेव प्रकाशते ।
 उपतिष्ठेद्दथाऽऽदित्यं रूद्ररूपिणमव्ययम् ॥ ४९ ॥
 भक्तैः स्तोत्रैश्च मन्त्रैश्च वेदेतिहाससंभवैः ।
 पावमानानि सूक्तानि ब्रह्मयज्ञमसिद्धये ॥ ५० ॥
 जपेत्समाहितो भूत्वा उद्गात्रैव विशेषतः ।
 मीनेनाऽऽगत्य भवनं पूजयेच्छिवमव्ययम् ॥ ५१ ॥
 पद्मक्षरेण मन्त्रेण मानस्तोत्र्या तथैव च ।
 पद्मक्षरात्परो मन्त्रो वेदेषु च चतुर्थपि ॥ ५२ ॥
 नास्तीत्युवाच भगवान्देवदेवः स्वयं रविः ।
 पत्रैः पुष्पैः फलैर्वाऽपि दूर्वाभिरुदकैरपि ॥ ५३ ॥
 नासंपूज्य महादेवं भुञ्जीत ब्राह्मणः सदा ।
 ब्राह्मणश्चिपविद्यां कामिणां योगिनामपि ॥ ५४ ॥
 गतिविश्वेश्वरो देवो भवो नान्य इति श्रुतिः ।
 कुर्यात्पञ्च महायज्ञान्ग्रहस्थः अद्भयाऽन्वितः ॥ ५५ ॥
 पञ्चयज्ञपरित्यागादाश्रमौदवहायते ।
 देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथाऽपरः ॥ ५६ ॥
 मानुषो ब्रह्मयज्ञश्च पञ्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ।
 कर्तव्या वैश्वदेवस्तु देवयज्ञ उदीरितः ॥ ५७ ॥

दुतशेषेण भूतेभ्यो वार्षि भूतमस्वं विदुः ।

विभं तु भोजयेदेकं पितृमुद्दिश्य यत्नतः ॥ ५८ ॥

नित्यश्वाहं तद्गुरिर्दुं पितृयज्ञं प्रचक्षते ।

पथाङ्गवत्यन्नमुत्स्य प्रदयाद्वाङ्गनाय वै ॥ ५९ ॥

आतिथिं पूजयेद्भक्त्या शिवभावसमन्वितः ।

सोऽतिथिः स्वर्गसोपानमिति देवोऽन्नवीहृषिः ॥ ६० ॥

प्रदद्याद्यतकारं वा भिक्षां च भवभावतः ।

अन्नं तत्फलं प्रादुर्भवभावो हि दुर्लभः ॥ ६१ ॥

वेदाभ्यासरतो नित्यं तद्विचाररतो भवेत् ।

ब्रह्मयज्ञः समुद्दिष्टो ब्रह्मलोकफलप्रदः ॥ ६२ ॥

एतान्कृत्स्वैव सततं मुञ्जीताऽऽश्वर्मधर्मभिः ।

अन्यथा यो हि भ्रुक्तेऽन्नं प्रेत्यै शूकरतो व्रजेत् ॥ ६३ ॥

यदि विश्वेश्वरं न्यापी भक्तिरेकैव निश्चला ।

किं तेः पञ्चमहायज्ञैर-भैर्वी विविधैर्मसैः ॥ ६४ ॥ ८३६ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्तशौनकसंवादे द्विजवर्म-
कथनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

सुत उवाच—शब्दं दर्शेऽथ कर्तव्यमष्टकाल्पसद्वये ।

विपुत्रे च न्यतीपाते तीर्थेषु च विशेषतः ॥ १ ॥

परीक्ष्य ब्राह्मणान्सम्यग्भेदवेदाङ्गधारणान् ।

विशेषाच्छिवभक्तांश्च रुद्रजाप्यपरायणान् ॥ २ ॥

अभावे शिवभक्तानां सदाचाररताम्बुजान् ।

भोजयेच्छुद्धया शब्दे शिवशुद्धया सभाहितः ॥ ३ ॥

व्रतौपवासनिरताः सोमपाः संयतेन्द्रियाः ।

अग्निहोत्रपराः शान्ता वरहृचा गुरुपूजकाः ॥ ४ ॥

त्रिणाचिकेताः शिष्याश्च त्रिमधुत्रिसुपर्णिकाः ।

मन्त्रब्राह्मणवेत्तारः पुराणरक्षतिपाठकाः ॥ ५ ॥

अध्यात्मशास्त्रनिरता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपाथनाः ।

एकं वा भोजयेद्दिर्मं शिवभक्तिपरायणम् ॥ ६ ॥

तैत्र्यं पूता भवन्त्येव ये केचित्पङ्क्तिदूषकाः ।

पथवन्धोपजीवी च वृषलः शूद्रयौजकाः ॥ ७ ॥

१ क. ल. ग. 'येष्वमस्ता' । २ घ. छ. च. उ. ज. 'मर्म' । ३ क. ल. ग. 'रव
सु' । ४ क. ल. ग. 'एकं च नो' । ५ घ. छ. च. उ. ज. 'वारुणाः ।

वेदविक्रयिणश्चैव क्षुतिविक्रयिणस्तथा ।
 वेदविक्रयिणश्चान्ये कोपिनः कुण्डगोलको ॥ ८ ॥
 कायस्था लम्बकर्णाश्च नित्यं राज्ञोपसेवकाः ।
 नक्षत्रतिथिचकारो भिषक्शास्त्रोपजीविनः ॥ ९ ॥
 व्याधिनः काव्यकर्तारो गायकाश्चैव गोविणः ।
 वेदनिन्दारताश्चैव कुतघ्नाः पिशुनास्तथा ॥ १० ॥
 शीनातिरिक्तदेहाश्च आग्ने वर्याः प्रयत्नतः ।
 अक्षहतवामवामोति यदि स्त्रीगमनं भवेत् ॥ ११ ॥
 अध्वानं कलहं कोषं पुत्रभार्यादिताडनम् ।
 आद्रधोजी भवेद्यो हि तदिने परिवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 मसान्वयेत्ततः पादावर्चिते मण्डले श्लेभे ।
 चतुरस्रं ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य त्रिकोणकम् ॥ १३ ॥
 वर्तुलं चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभ्युक्षणं स्मृतम् ।
 उपवेश्य ततो विमान्दत्त्वा चैव कुशासनम् ॥ १४ ॥
 पश्चान्छाद्रस्य रक्षार्थं तिलाश्च विकिरेत्ततः ।
 विश्वेदेवानथाऽऽहूय विश्वेदेवास इत्यृचा ॥ १५ ॥
 शंनोदेव्या जलं क्षिपन्वा सपवित्रे तु भानने ।
 यवान्पचोऽसीति तथा मन्थपुष्यं च निक्षिपेत् ॥ १६ ॥
 या दिव्या इति मन्थेण हस्तेऽप्यैर्ध्वं विनिक्षिपेत् ।
 मद्यथाद्रन्थमाल्यादि धूपं वासांसि शक्तितः ॥ १७ ॥
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृनावाहयेत्ततः ।
 उशन्तस्त्वेति च ऋचा आवाह्य तदनुष्ठया ॥ १८ ॥
 जपेदायन्तु न ऋचं तिलोऽसीति तिलास्तथा ।
 क्षिपेर्द्वैर्ध्वं यथापूर्वं विषहस्ते समाहितः ॥ १९ ॥
 संलवान्क्षिपेत्पात्रे न्युञ्जं चैव यथा भवेत् ।
 पितृभ्यः स्थानमसीति ततोऽग्नौकरणं मतम् ॥ २० ॥
 अग्नी करिष्य इत्युक्त्वा कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञया ।
 अन्नं घृतप्लुतं वह्नौ जुहुयात्पितृयज्ञवत् ॥ २१ ॥

१ क. ग. घ. सुवे । च । २ य 'वीऽसिमन्थेण ग' । ३ क. ल. ग. घ. ङ. छ. ज
 'प्यैर्ध्वं वि' । ४ क. ल. ग. घ. ङ. छ. 'द्वैर्ध्वं व' ।

अग्नेरभावाद्द्विपत्य पाणी होमो विधीयते ।
 महादेवस्य पुरतो गोष्ठे वा श्रद्धयाऽन्वितः ॥ २२ ॥
 पिण्डानिर्वर्षणं कृत्वा ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ।
 केचिदप्येषमिच्छन्ति भैव भानोर्मतं द्विजाः ॥ २३ ॥
 विविधं पापमं दद्याद्भक्ष्याणि सुवहून्पि ।
 क्लृप्तं चोप्यं तथा कर्मदुष्यमेव फलं विना ॥ २४ ॥
 विविधान्यपि मांसानि पितृणां शीतिपूर्वकम् ।
 दत्तान्यपि निषिद्धानि श्राद्धे नैवाक्षयं भवेत् ॥ २५ ॥
 नाश्नाति यो हृजो मोक्षं नियुक्तः पितृकर्मणि ।
 स वेत्य नरकं याति पशुत्वं च प्रपद्यते ॥ २६ ॥
 धर्मशास्त्रं पुराणं च तथाऽश्वशिरस्तथा ।
 रुद्रांश्च पौरुषं सूक्तं ब्राह्मणान्श्रावयेत्ततः ॥ २७ ॥
 जुञ्जीरन्ब्राह्मणाः सर्वे वाग्यता घृतभोजनाः ।
 विकिरं निसिपेत्पश्चाच्छेषमन्नमथावधीत् ॥ २८ ॥
 हस्तमशालनं दत्त्वा कुर्याद्वि स्वरितवाचनम् ।
 दद्याद्वि दक्षिणां सकन्या स्वधाकारमुदीरयेत् ॥ २९ ॥
 दातारो नोऽभिवर्षन्तां वाजेवाजेति वै ऋचम् ।
 जप्त्वा च ब्राह्मणान्तुत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् ॥ ३० ॥
 भोक्ता च श्राद्धदरतस्यां रजन्यां वैद्युने त्यजेत् ।
 स्वाध्यायं च तथाऽध्वानं प्रयत्नेन विषर्जयेत् ॥ ३१ ॥
 अध्वगो व्यसनी भेष विशेषेण ह्यनशिकः ।
 आमश्राद्धं द्विजः कुर्यात्सर्वैर्लस्तु सक्षेप हि ॥ ३२ ॥
 फलेरपि च मूलेर्वा कुर्याच्छ्राद्धं च निर्घनः ।
 क्त्वात्वा तिलोदकैर्वाऽपि तर्पयेच्छ्राद्धया पितृन् ॥ ३३ ॥
 श्रद्धया तु कृते श्राद्धे भगवान्मौललोहितः ।
 शीतो भवति विश्वान्मा विश्वेशो ह्ययकल्प्यकृत् ॥ ३४ ॥ ८७० ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे श्राद्धविधि-
 कथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
 सूत उवाच—अथ धर्मो वनस्थानामुच्यते सृणुत द्विजाः ।
 शीतो भवतु येनासौ भगवान्भगानेत्रहा ॥ १ ॥

१ क. ल. व. 'हृनि च । ले' । २ क. ल. ग. ज. 'मनुष्यमे' । ३ क. ल. ग. ज. 'तमाश' । ४ क. ल. ग. 'क्षय ह' । ५ क. ल. ग. 'इ तु ति' ।

शरीरमात्मनो दृष्ट्वा पल्लिताद्यैश्च दूषितम् ।
 पुत्रेषु भार्या निलिप्य वनं गच्छेद्द्विभोजनम् ॥ २ ॥
 फलमूलाशनो नित्यं पञ्चपन्नपैरायणः ।
 अतिथिं पूजयेद्भक्त्या मत्वा सर्वं इति श्रुतिः ॥ ३ ॥
 अष्टौ ग्रासंश्च भुञ्जीत शीरवासा भवेज्जटी ।
 भवेत्त्रिपवणस्त्रायी नित्यं स्वाध्यायतत्परः ॥ ४ ॥
 दयां च सर्वभूतेषु न कुर्यात्त्रिभिर्भोजनम् ।
 बर्जयेद्द्रव्यामजातानि पुण्याणि च फलानि च ॥ ५ ॥
 यदि गच्छेत्सपत्नीको ब्रह्मचार्येव सर्वदा ।
 यदि गच्छेद्दनी भार्यां शायश्रिती भवेद्द्विजः ॥ ६ ॥
 आदिगर्भो भवेत्तस्याः स चाण्डालसमो भवेत् ।
 सर्वभूतानुकम्पी स्यात्संविभानरतः सदा ॥ ७ ॥
 परिवार्दं मृषावार्दं निद्रालस्यं विवर्जयेत् ।
 शीर्णपर्णाशनो वा स्यात्कृच्छ्रेयां वर्जयेत्सदा ॥ ८ ॥
 शिवपूजारतो नित्यं शिवध्यानपरायणः ।
 एष यो व्रतेते नित्यं वानप्रस्थाश्रमे द्विजः ॥ ९ ॥
 परीं गतिमवाप्नोति देशान्ते आश्रितं पदम् ।
 यदा मनसि वैराग्यं जायते सर्ववस्तुषु ॥ १० ॥
 तदा च संन्यसेद्द्विद्वानन्यथा पतितो भवेत् ।
 वेदान्ताभ्यासनिरतो दान्तः शान्तो जितेन्द्रियः ॥ ११ ॥
 निर्ममो निर्भयौ नित्यं निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः ।
 शीर्णकौपीनवासाः स्यान्भुण्ढो नशोऽशया भवेत् ॥ १२ ॥
 त्रिदण्डो वा भवेद्द्विद्वानित्येषा वैदिकी श्रुतिः ।
 समयः श्रवो वा विधे च तथा मानापमानयोः ॥ १३ ॥
 भिक्षुषेण वर्जयेन्नित्यं भेकाच्चादी भवेत्कचित् ।
 षष्ठाच्चादी भवेद्यस्तु कदाचिद्भ्रम्यते यतिः ॥ १४ ॥
 निष्कृतिर्नैव तस्यास्ति धर्मशास्त्रेषु सर्वथा ।
 भवेत्त्रिपवणस्त्रायी भक्तपोद्कलितविग्रहः ॥ १५ ॥
 मणयं मजपेन्नित्यं भोक्षशास्त्रस्य चिन्तकः ।
 वेदान्तांश्च पठेन्नित्यं तेषामर्थाश्च चिन्तयेत् ॥ १६ ॥

१ प. 'तथाः ॥ ९ ॥ ९ प. क. च. छ. न. 'ति स्मृतिः । २ प. छ. 'तु। नीर्ण' ।
 ४ प. क. च. छ. न. दिशाः ॥ ९ ॥ ५ क. ल. घ. 'यो योनी नि' ।

आत्मानं चिन्तयेदेषमीशानं विभुमन्वयम् ।

अनन्तं निर्गुणं शान्तं पुरुषं प्रकृतोः परम् ॥ १७ ॥

कारणं सर्वजगत्तामाधारं सर्वतोयुक्तम् ।

चिरूपं शंकरं त्यागुमानन्दमजरं विभुम् ॥ १८ ॥

शेरकं सर्वभूतानामेकं ब्रह्म महेश्वरम् ।

अप्रमेयमनाद्यन्तं स्वयंउच्योतिः सनातनम् ॥ १९ ॥

तन्निष्ठस्त्वन्मयो भूत्वा योगयुक्तो महाशुनिः ।

अचिरेणैव कालेन परं ब्रह्माधिमच्छति ॥ २० ॥

द्विजः संन्यसनादेव पापेभ्यः संममुच्यते ।

ज्ञानी मोक्षमवाप्नोति विराट्पदमख्ये रतः ॥ २१ ॥

इति सर्वमशेषेण चातुराश्रम्यमीरितम् ।

योऽनुतिष्ठेत्प्रयत्नेन तस्य शंभुः प्रसीदति ॥ २२ ॥ ८९२ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनिकसंवादे नान्यप्रस्थादिधर्मकथनं

नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

कृपय ऊचुः—कथं भगवता सूत सर्ग उक्तो विपस्वता ।

मन्वन्तराणि वैशाश्व तेषां च चरितं तथा ॥ १ ॥

यतिसर्गः पुनश्चैव यथा भवति कुत्सज्ञः ।

ब्रूहि नः सूत सकलं यथा न्यासाच्छ्रुतं त्वया ॥ २ ॥

सूत उवाच—शृणुष्वसृषयः सर्वे स्वेच्छालीलां महेशितुः ।

महादेवात्मकं सर्वं दृष्टमेतत्पराचरम् ॥ ३ ॥

शोभ्यं विश्वमिदं तेन शोभको भगवाञ्छिवः ।

स संकोचविकोशाभ्यां प्रधानत्वे व्यवस्थितः ॥ ४ ॥

शोभ्यमानात्मप्रधानाश्च पुंसः प्रादुरभूद्विजाः ।

यदेतद्विस्तृतं बीजं प्रधानपुरुषात्मकम् ॥ ५ ॥

महत्तन्मामिति मोक्तं बुद्धितत्त्वं तदुच्यते ।

बुद्ध्यादयो विशेषान्ता अव्यक्तादीन्वरेत्तथा ॥ ६ ॥

पुरुषाधिष्ठितादेव जज्ञिरे मुनिर्पुनवाः ।

अईकारस्ततो जज्ञे तन्मात्राणि ततो द्विजाः ॥ ७ ॥

१ क. ल. न. ज. 'रे' ह्यस्य। २ क. ल. न. ज. 'रे' ह्यस्य। ३ प. क. च. छ. ज. 'रे' जज्ञे महाशते ॥ २० ॥ ४ क. ल. न. 'नस्यांते वी' ५ प. क. प. छ. ल. 'कारण्य'।

ततो भूतानि जातानि मेरितानि शिवेच्छया ।
 मनस्त्वच्यक्तं मातुः शोक्तं तच्चोभयात्मकम् ॥ ८ ॥
 वैकारिकाद्दकारात्सर्गो वैकारिको भवेत् ।
 तैजसानीन्द्रियाभ्याहुर्देवा वैकारिका दश ॥ ९ ॥
 वैकारिकाचैर्जसश्च भूतौदिश्चैव तामसः ।
 विविधोऽयमईकारः कथ्यते तत्त्वचिन्तकैः ॥ १० ॥
 भूतादेरभवत्सर्गो भूततन्मात्रसंज्ञितः ।
 विकृर्वाणस्तु भूतौदिः शब्दमात्रं ससर्ज ह ॥ ११ ॥
 आकाशो जायते तस्मात्तस्य शब्दो गुणो मतः ।
 व्योम चैव विकृर्वाणं स्पर्शमात्रं ससर्ज ह ॥ १२ ॥
 तस्माद्दुत्पद्यते वायुः स्पर्शस्तस्य गुणो भवेत् ।
 पवनश्च विकृर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज ह ॥ १३ ॥
 तेजश्चोत्पद्यते तस्माद्दूषं तस्य गुणं विदुः ।
 तेजस्त्वेव विकृर्वाणं रसमात्रमभूत्ततः ॥ १४ ॥
 उत्पद्यन्ते ततश्चाऽऽपो रसस्तासां गुणो मतः ।
 विकृर्वत्पस्ततश्चाऽऽपो गन्धमात्रं ससर्जिरे ॥ १५ ॥
 गन्धाच्च पृथिवी जाता गन्धरतस्यास्तु वै गुणः ।
 शब्दमात्रं यदाकाशं स्पर्शमात्रं समावृणोत् ॥ १६ ॥
 द्विगुणः प्रोच्यते वायुः शब्दस्पर्शात्मकः स्मृतः ।
 तथैव त्रियतो रूपं शब्दस्पर्शां गुणानुभौ ॥ १७ ॥
 तेजस्ततः स्यान्नियुक्तं सशब्दस्पर्शरूपवत् ।
 रसमात्रं गुणाः सर्वे प्रय आद्याः समाविशन् ॥ १८ ॥
 आपश्चतुर्गुणास्तेन गन्धमात्रं समाविशन् ।
 तस्मात्पञ्चगुणा भूमिर्वला भूतेषु कथ्यते ॥ १९ ॥
 पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अन्यैकानुग्रहेण च ।
 महदादिविशेषान्ता ह्यण्डह्युत्पादयन्ति ते ॥ २० ॥
 तस्मिन्कार्यं च कर्णं संसिद्धं परमेष्ठिनः ।
 माकुतेऽण्डे विरञ्चिस्तु लैचन्नो ब्रह्मसंज्ञितः ॥ २१ ॥

• तस्यादुत्पद्यते इत्यादि रथमानमभुतत इत्यन्तं परमत्रयं त्रिगुणतत्त्वेषु न विधेते ।

१ क. च. छ. 'जसाश्च' । २ क. 'ताश्चैव तु ता' । ३ क. ख. ग. ज. 'संज्ञकः' । वि' ।

४ क. 'तादि स' । ५ प. क. च. छ. ज. 'सिद्धि प' । ६ प. क. च. छ. ज. 'नः । अकृ' ।

७ क. 'क्षेत्रेशो न' ।

सर्वैः शरीरैः मयमः स वै तुरुष उच्यते ।
 आदिकर्ता स भूतानां ब्रह्माऽग्रे समवर्तत ॥ २२ ॥
 मेरुर्त्वं भवेत्तस्य जरायुश्चापि पर्वताः ।
 गर्भोदकं समुद्राश्च तस्याऽऽसन्परमेष्ठिनः ॥ २३ ॥
 विश्वं तत्राभवद्विद्याः सदेवासुरमानुषम् ।
 अत्रिर्दक्षगुणाभिस्तु बाह्यतोऽण्डं समावृतम् ॥ २४ ॥
 आपो दक्षगुणेनैव तेजसा बहिरावृताः ।
 तेजो दक्षगुणेनैव बाह्यतो वायुनाऽऽवृतम् ॥ २५ ॥
 आकाशेनाऽऽवृतो वायुः खं तु भूतादिनाऽऽवृतम् ।
 महता चैव भूनादिरव्यक्तेनाऽऽवृतो महान् ॥ २६ ॥
 एतैरात्ररपैरण्डं सप्तभिः प्राकृतैर्दृतम् ।
 अभ्यक्तप्रभवं सर्वमानुलोभ्येन लीयते ॥ २७ ॥
 गुणाः कालवशादेव भवन्ति विषमाः समाः ।
 गुणसाम्ये लयो ज्ञेयो वैषम्ये सृष्टिरुच्यते ॥ २८ ॥
 ब्रह्माण्डमेव विभेन्द्रा ब्रह्मणः शेषमुच्यते ।
 शेषज्ञश्च स एवोक्तो विराञ्चिश्च प्रजापतिः ॥ २९ ॥
 सहस्रकोटयः सन्ति ब्रह्माण्डास्तिर्यग्ूर्ध्वजाः ।
 ब्रह्माणो हरयो रुद्रास्तत्र तत्र व्यवस्थिताः ॥ ३० ॥
 आश्रया देवदेवस्य महादेवस्य शूलिनः ।
 ब्रह्माण्डानामसंख्यानां ब्रह्मविष्णुहरात्मनाम् ॥ ३१ ॥
 उद्भवे प्रलये हेतुर्महादेव इति श्रुतिः ।
 अनन्तशक्तिर्भगवाननन्तमहिमास्पदः ॥ ३२ ॥
 अनन्तैश्वर्यसंपन्नो महादेवोऽम्बिकापतिः ।
 न तस्यै करणं कार्यं कियत्वा वा वियते द्विजाः ॥ ३३ ॥
 स्वेच्छया भगवानीशः कीडत्यद्विनया सह ।
 कथितः प्राकृतः सर्गः संक्षेपान्शुनैर्पुंगवाः ॥ ३४ ॥
 अयुद्धिपूर्वकस्त्वेष ब्राह्मी सृष्टिरुच्यते ॥ ३५ ॥ ९२७ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे प्राकृतसर्ग-
 कथनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

सूत उवाच—असंख्यातानि कल्पानि गतानि ब्रह्मणो दिनाः ।

संमितं वर्तते यच्च वाराहमिति संज्ञितम् ॥ १ ॥

विस्तरं तस्य वक्ष्यामि शृणुष्व मुनिपुंगवाः ।

शुम्बतां पापहानिः स्याच्छुद्धया सर्वदेहिनाम् ॥ २ ॥

एकं कल्पमहः प्रोक्तं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।

रात्रिषु तावती प्रोक्ता कल्पमानमथोच्यते ॥ ३ ॥

चतुर्गुणाणां साहस्रं कल्पमानं निगद्यते ।

शतवर्षं पृथ्वधिकं कल्पानां वर्षमुच्यते ॥ ४ ॥

चतुर्गुणस्य विभेन्द्राः परासूर्यं तच्छतं भवेत् ।

वदन्ते सर्वभूतानां प्रकृतौ विलयः स्मृतः ॥ ५ ॥

प्राकृतः प्रलयस्तेन कथ्यते कालचिन्तकैः ।

प्रयाणामपि देवानां प्रकृतौ विलयो भवेत् ॥ ६ ॥

पुनः कालवशात्तेषामुत्पत्तिः कथ्यते बुधैः ।

कालो हि भगवाञ्शंभुर्महादेव इति श्रुतिः ॥ ७ ॥

सृज्यन्ते वरुणो रुद्रीधानन्ताश्च चतुर्गुणाः ।

नारायणा ह्यसंख्याता देवदेवेन शंभुना ॥ ८ ॥

संहती च पुनस्तेषां कालरूपी महेश्वरः ।

परार्थं ब्रह्मणो विद्या अतीतमिति नः श्रुतम् ॥ ९ ॥

पौत्रकल्पमतीतं यत्तत्परार्थं द्विजोत्तमाः ।

वाराहो वर्तते कल्पो वाराहो यत्र पञ्चमूः ॥ १० ॥

आसीदेकार्णवं घोरं निर्विभामं तमोमयम् ।

एकार्णवे तदा तस्मिन्नष्टे स्वावरजङ्घमे ॥ ११ ॥

ब्रह्मा नारायणो भूत्वा योमनिर्द्रा समाश्रितः ।

सुध्वाप सलिले तस्मिन्नीश्वरेच्छामणोदितः ॥ १२ ॥

मुनयः सत्यलोकस्था देवं नारायणं प्राप्तिः ।

इयं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं मुनिवरोत्तमाः ॥ १३ ॥

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ।

अयनं तस्य ताः प्रोक्तास्तेन नारायणाः स्मृतः ॥ १४ ॥

१-१ प. 'ते विद्यते । २ क. स. ग. यच्छुद्धया' । ३ प. क. च. छ. एवं क' । ४ क. क. 'सूनव नि' । छ. व. 'लक्ष्मण नि' । ५ क. छ. ग. 'पि देवानां । ६ क. स. म. 'या देव' । ७ क. छ. ग. पञ्च' । ८ प. 'स्यसंख्याता दे' । ९ क. 'दि । ए' । १० ।

एवं युगसहस्रान्ते योननिद्रामपास्य वै ।
 ब्रह्मत्वमग्नदीदेवः सृष्ट्यर्थं मुनिपुंगवाः ॥ १५ ॥
 मर्षां जलान्तः पृथिवीं ज्ञात्वा देवधनुर्मुखः ।
 तस्यास्तूद्धरणार्थाय वाराहं रूपमास्थितः ॥ १६ ॥
 अमृतकर्षमनीषम्यं रूपं भगवतः परम् ।
 क्षणाद्गतावर्तं गत्वा यज्ञेशः पुरुषोत्तमः ॥ १७ ॥
 अभ्युज्जहार परधीं दृष्ट्वा परमेश्वरः ।
 सनकाद्यैः स्तुयमानो भगवान्द्रव्यकव्यभुक् ॥ १८ ॥
 आसीद्यथाऽधनिः पूर्वं संस्थाप्य च तथा पुनः ।
 कल्पान्तदन्धानस्त्रिलान्पर्वतान्नि महीधरः ॥ १९ ॥
 ततश्चिन्तयतः सृष्टिं कल्पादौ पञ्चजन्मनः ।
 अनुद्विपूर्वकः सर्गः मातृभूतस्तमोभयः ॥ २० ॥
 तमो मोहो महामोहस्तमिर्त्रं चान्धसंज्ञितः ।
 अधिष्ठा पञ्चपर्वेषां मातृभूतः महात्मनः ॥ २१ ॥
 पञ्चधाऽवस्थितः सर्गो ध्यायतः सोऽभिमानिनः ।
 संवृतस्तमसाऽजीव बीजं त्वगिव सर्वतः ॥ २२ ॥
 अन्तर्वहिश्यामकाशः स्तब्धो निःसंज्ञ एव च ।
 मुरुया नगा इति प्रोक्ता मुख्यसर्गस्तु स स्मृतः ॥ २३ ॥
 तं दृष्ट्वाऽसाधकं सर्गमधन्यत्कमल्यसनः ।
 पुनश्चिन्तयतः सर्गं तिर्यक्श्रोतोऽभ्यवर्तत ॥ २४ ॥
 यस्य तिर्यक्प्रवृत्तः स तिर्यक्श्रोतस्ततः स्मृतः ।
 पञ्चादयः समारुयाता उत्पद्यन्नाहिणश्च ये ॥ २५ ॥
 तमप्यसाधकं दृष्ट्वा देवदेवः पितामहः ।
 ससर्जान्यं पुनः सर्गमूर्ध्वश्रोतं तु सात्त्विकम् ॥ २६ ॥
 देवसर्ग इति प्रोक्तः मकाशात्मा सुखाधिकः ।
 पुनश्चिन्तयतोऽव्यक्तादर्पावश्रोतैस्त्वसाधकः ॥ २७ ॥
 मकाशबहुलाः सर्वे तमोयुक्ता रजोधिकाः ।
 दुःखोत्कटाः सत्त्वयुक्ता मनुष्याः परिकीर्तिताः ॥ २८ ॥

पुनश्चिन्तयतस्तस्य भूतसर्गोऽभ्यजायत ।
 संविभागरताः कूरास्ते परिप्रादिणः स्मृताः ॥ २९ ॥
 एते पञ्च समाख्याताः सर्गो देवेन भालुना ।
 महतः वधमः सर्गो ज्ञातव्यो ब्रह्मणो दिनाः ॥ ३० ॥
 तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गः स उच्यते ।
 वैकारिकस्तृतीयस्तु भोक्त ऐन्द्रियको दिनाः ॥ ३१ ॥
 इत्येष प्राकृतः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्वकः ।
 चतुर्थो मुख्यसर्गस्तु मुख्या वै स्वावराः स्मृताः ॥ ३२ ॥
 तिर्यग्योन्यस्तु यः भोक्तस्तिर्यग्योन्यस्तु पञ्चमः ।
 तथोर्ध्वश्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ॥ ३३ ॥
 ततोऽर्वाकश्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मातृषः ।
 अष्टमो भौतिकः सर्गो भूतार्दीनां द्विचोत्तमाः ॥
 नवमश्चैव कौमारः प्राकृता वैकृतास्त्रिवमे ॥ ३४ ॥ १६१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे मृतशौनकसंवादे वाराहकल्प-
 मांकुतादिसर्गकथनं नाम द्वापिञ्चोऽध्यायः ॥ २२ ॥

सूत उवाच—ततः ससर्ज भगवान्देवोऽसावात्मनः सुतान् ।

सनातनं च सनकं सनन्दनमथापि च ॥ १ ॥
 शंभुं सनत्कुमारं च पञ्चैतान्यद्यसंभवः ।
 न सृष्टी दधिरे बुद्धिं शिविकध्यानतत्पराः ॥ २ ॥
 *सृष्टी तेष्वनपेक्षेषु मोहाविष्टः प्रजापतिः ।
 तपस्तताप परमं न किञ्चित्प्रेत्यपद्यत ॥ ३ ॥
 गते बहुतिथे काले समभूत्कोपमूर्छितः ।
 प्राणात्मकः समुद्भूतो ललाटाद्ब्रह्मणो हरः ॥ ४ ॥
 केनापि हेतुना विशाः सूर्यकोटिसम्भवः ।
 निश्चकाम ततो भिस्त्वा भालं भगवतो विधेः ॥ ५ ॥
 रोदपित्वाऽऽज्जन्मानं तस्याद्भद्र इति स्मृतः ।
 अन्यानि सप्त नामानि शृणुध्वं मुनिपुंगवाः ॥ ६ ॥
 भवः शर्वस्तथेशानः पञ्चनी पतिरेव च ।
 भीमशोभो महादेव इति नामानि सत्तमाः ॥ ७ ॥

* पञ्चपञ्चमं सितपुत्रदेविन्द्रे श्रीकार्यं न वृक्षते ।

भूमिरापोऽनलो वायुर्लव्यो सूर्यश्च चन्द्रमाः ।
अष्टमी दीक्षितस्तत्र मूर्तिरीशस्य शूलिनः ॥ ८ ॥

याभिर्धर्माभिर्देवं विश्वं विश्वस्वाराय जगन्मयः ।
तेन विश्वेश्वरो देव इति नाम्ना शिवः स्मृतः ॥ ९ ॥
प्रभाः सृजेति निर्दिष्टश्चन्द्रमौलिर्विश्रजिना ।
ससर्ज मनसा रुद्रानात्मतुल्यान्महेश्वरः ॥ १० ॥
नीलकण्ठास्त्रिनेत्रांश्च जटाहुक्लृप्सन्निवतान् ।

- × वृषभ्वजान्वीतरागाञ्जरापरभवर्जितान् ॥ ११ ॥
सर्वज्ञान्मन्त्रकोटीस्तान्सर्वानुग्राहिणः परान् ।
दृष्ट्वा तान्निविधानस्त्रान्ध्रान्धिरधिः माह शंकरम् ॥ १२ ॥
जरामरणनिर्मुक्तार्थादृशी मा सृजः प्रजाम् ।
सृजस्वान्यां सुरेशान् प्रजां मृत्युसमन्विताम् ॥ १३ ॥
ब्रह्माणमप्रवीच्छंभुर्नास्ति मे तादृशी प्रजा ।
सतः प्रभृति विश्वात्मा न मासूत शुभाः प्रजाः ॥ १४ ॥
हृदेरात्मसमुद्भूतैः श्रीदायुक्तस्तदाऽभवत् ।
स्थाणुवन्निधलो यस्मात्स्थितः स्थाणुरिति स्मृतः ॥ १५ ॥
ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं तपः सत्यं क्षमा धृतिः ।
द्रष्टृत्वमात्मसंबोधो ह्यधिष्ठानृत्वमेव च ॥ १६ ॥
अप्ययानि दशैतानि नित्यं तिष्ठन्ति शंकरे ।
स एव भगवानीशो विश्वेशो नीललोहितः ॥ १७ ॥
ततस्तमाह भगवान्ब्रह्मा संवीक्ष्य शंकरम् ।
अनुसृष्ट यथा मैत्रं पुत्रस्त्वे दत्तवान्वरम् ॥ १८ ॥
अर्घं तत्सफलं जातं चिन्तितं यन्मेषेप्सितम् ।
एवं विश्वेश्वरं शंभुं समाभाष्य चतुर्मुखः ॥
स्तोत्रेषानेन तुष्टाव शिरस्याधाय चाञ्जलिम् ॥ १९ ॥
ब्रह्मोवाच—नमस्तेऽस्तु महादेव नमस्ते परमेश्वर ।
नमः शिवाय देवाय नमस्ते ब्रह्मरूपिणे ॥ २० ॥

× वृषभ्वजान्वित्यादि पठान्तिथन्तं कश्चिन्नित्युक्तके नास्ति ।

नमोऽस्तु ते महेश्वर नमः शान्ताय हेतवे ।

प्रधानपुरुषेक्षाय योगाधिपतये नमः ॥ २१ ॥

❧ नमः कालाय रुद्राय महाघ्रासाय शूलिने ।

नमः पिनाकहस्ताय त्रिनेत्राय नमो नमः ॥ २२ ॥

नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं ब्रह्मणो जनकार्यं च ।

ब्रह्मविद्याधिपतये ब्रह्मविद्यामदायिने ॥ २३ ॥

नमो वेदरहस्यार्थं कालकाल्यय ते नमः ।

वेदान्तसारसाराय नमो वेदात्ममूर्तये ॥ २४ ॥

नमः शुद्धाय बुद्धाय योगिनां गुरवे नमः ।

महीणशोकैर्विविधैर्भूतैः परितृप्तार्थं ते ॥ २५ ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय ब्रह्माधिपतये नमः ।

उग्रम्बकाय च देवाय नमस्ते परमेष्ठिने ॥ २६ ॥

नमो दिग्वाससे तुभ्यं नमो मृण्डाय दण्डिने ।

अनादिमलहीनाय ज्ञानगम्याय ते नमः ॥ २७ ॥

नमस्ताराय तीर्थाय नमो योगिहेतवे ।

नमो धर्माधिगम्याय योगगम्याय ते नमः ॥ २८ ॥

नमस्ते निष्पपञ्चाय निराभासाय ते नमः ।

ब्रह्मणे विश्वरूपाय नमस्ते परमात्मने ॥ २९ ॥

× त्वमेव सृष्टमासि लं त्वमेव सकलं स्थितम् ।

त्वया संहियते विश्वं प्रधानालयं जगन्माय ॥ ३० ॥

त्वमीश्वरो महार्दवः परं ब्रह्म महेश्वरः ।

परमेष्ठी शिवः शान्तः पुरुषो निष्कलो हरः ॥ ३१ ॥

स्वमक्षरं परं ज्योतिरौकारः परमेश्वरः ।

त्वमेव पुरुषोऽनन्तः प्रधानं प्रकृतिस्तथा ॥ ३२ ॥

भूमिराषांऽनलो चापुण्योर्माईकार एव च ।

यस्य रूपं नमस्यापि भवन्तं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ ३३ ॥

❧ कश्चित्पुस्तकेऽयं श्लोको न विद्यते ।

× पञ्चममन्त्रितपुराणेष्वयं श्लोको न विद्यते ।

१ अ. छ. "वे निर्यं च" । २ क. ख. घ. "ब्रह्मे च" । ३ क. ख. ग. "य त। म" ।

४ घ. छ. छ. "य कलिगला" । ५ क. ख. ग. नमो बुद्धाय शुद्धाय यो" । ६ छ. "य च

॥ २५ ॥ ७ घ. छ. अ. छ. "नो परमधि" । ८ ख. ग. "वेव च" । ९ क. ख. घ. परम" ।

१० क. ख. ग. "श्वर। य" ।

यस्य शौरभवनमूर्धा पादौ पृथ्वी दिशो भुजाः ।
 आकाशमुदरं तस्मै विराजे प्रणमाम्यहम् ॥ ३४ ॥
 संतापयति यो नित्यं स्वभाभिर्भासयन्दिशः ।
 ब्रह्मतेजोमयं विश्वं तस्मै सूर्यात्मने नमः ॥ ३५ ॥
 हृष्यं वहति यो नित्यं रौद्री तेजोमयी तनुः ।
 कथ्ये पितृगणानां च तस्मै बह्मचात्मने नमः ॥ ३६ ॥
 आप्याययति यो नित्यं स्वधास्त्रा सकलं जगत् ।
 पीयते देवतासंघैस्तस्मै चन्द्रात्मने नमः ॥ ३७ ॥
 विभर्त्येकैषभूतानि योऽन्तधरति सर्वदा ।
 शक्तिर्माहेश्वरी तुभ्ये तस्मै वाय्वात्मने नमः ॥ ३८ ॥
 सृजत्येकैषमेवेदं यः स्वकमानुरूपतः ।
 स्वान्मन्यवरिथतस्तस्मै चतुर्वक्त्रात्मने नमः ॥ ३९ ॥
 यः ज्ञेते शेषस्यने विश्वमावृत्य भाषथा ।
 आत्मानुभूतियोगेन तस्मै विश्वात्मने नमः ॥ ४० ॥
 विभर्ति शिरसा नित्यं द्विसप्तभुवनात्मकम् ।
 ब्रह्माण्डं योऽस्त्रिलाधारं तस्मै शेषात्मने नमः ॥ ४१ ॥
 यः परान्ते परानन्दे पीत्वा दिव्यैकसाक्षिणम् ।
 नृत्यत्यनन्तमहिमा तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥ ४२ ॥
 योऽन्तरा सर्वभूतानां नियन्ता तिष्ठतीश्वरः ।
 तं सर्वसाक्षिणं देवं नमस्ते परमात्मने ॥ ४३ ॥
 यन्त्र केशेषु जीमूता नमः सर्वाङ्गान्धेषु ।
 कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै ज्योशात्मने नमः ॥ ४४ ॥
 ये विनिर्द्रा यतश्चासाः संतुष्टाः समदर्शिनः ।
 उद्योतिः पश्यन्ति बुद्धानास्तस्मै योगात्मने नमः ॥ ४५ ॥
 यस्य भासा विभातीर्दं तददं तमसः परम् ।
 तस्यं सदा निराकारं चिद्रूपं पारमेश्वरम् ॥ ४६ ॥
 यया संतरते मीर्या योगी संसीणकल्मषः ।
 अपरान्तामपर्यन्तां तस्मै विश्वात्मने नमः ॥ ४७ ॥

== गङ्गासिन्धुसतकयोग्य आसीत् नास्ति ।

१ अ. क. घ. छ. 'सूतयो' । २ अ. छ. क. 'नस्य'
 घ. 'शा जित' । ४ क. ल. ग. घ. ' । नमामि सर्वेषु तिरः ।

नित्यानन्दं निराधारं निष्कलं परमं शिवम् ।
 प्रपद्ये परमात्मानं भवन्तं परमेश्वरम् ॥ ४८ ॥
 एवं त्पुरवा महादेवं ब्रह्मा तद्भावभावितः ।
 प्राञ्जलिः प्रणतस्तस्थी गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ४९ ॥
 ततस्तस्य महादेवो नित्ययोगमनुत्तमम् ।
 पेश्वर्यं ब्रह्मसद्भावं वैराग्यं च ददौ हरः ॥ ५० ॥
 कराम्भ्यां सुशुभाभ्यां च उपसृज्य महेश्वरः ।
 व्याजदार महादेवः सोऽनुग्रहं पितृमहम् ॥ ५१ ॥
 यन्मयाऽभ्यर्षितो ब्रह्मन्पुत्रत्वेऽहं मया कृतम् ।
 त्वमिदानीं ममाऽऽदेशात्कृत्व्य विविधाः प्रजाः ॥ ५२ ॥
 विश्वा विश्वोऽस्म्यहं ब्रह्मन्ब्रह्मविष्णुहराख्याया ।
 सर्गरक्षालयगुणैर्निर्गुणोऽहं न संशयः ॥ ५३ ॥
 स त्वं ममाग्रतः पुत्रः सृष्टिहेतोर्विनिमित्तः ।
 ममैव दक्षिणादङ्गाद्दामाङ्गात्पुरुषोत्तमः ॥ ५४ ॥
 ममैव हृदयौट्टरः संजातः कर्मरूपधृक् ।
 ब्रह्मविष्णुहराख्यानां यः परः परमेश्वरः ॥ ५५ ॥
 तं महान्तं महादेवं ब्रह्मज्ञानन्ति सूरयः ।
 एवं ब्रह्माणमाभास्य दक्षा च विविधान्वरान् ॥ ५६ ॥
 अन्तर्हेतो महादेवः पश्यतः पञ्चजन्मतः ।
 अनुग्रहात्ततस्तस्य तस्माज्ज्ञानोद्दयो भवेत् ॥ ५७ ॥
 ततश्च पाञ्चविच्छित्तिः शिव एव भवेत्ततः ।
 नश्यन्ति व्याधयस्तस्य मलमष्टब्रह्मादयः ॥ ५८ ॥
 ऐहिकी लभते सिद्धिं चिरंजीवित्वमेव च ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ५९ ॥ ६०२० ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे हरोत्पत्तयादि-
 कथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

कथय ऊचुः—कथं स भगवाञ्छंभुः सर्वस्याऽऽशोऽपि सन्निभुः ।

चतुर्मुखस्य पुत्रत्वभगवत्केन हेतुना ॥ १ ॥

दक्षिणाङ्गमवो ब्रह्मा महादेवस्य शूलिनः ।

कथं तत्पद्मयोनिर्त्वं विरञ्चेरिति नो वद ॥ २ ॥

सूत उवाच—आसीदेकार्णवे घोरे नष्टं वै सचराचरे ।

देवाश्च दानवाश्चैव मुनयो मनवस्तथा ॥ ३ ॥

निर्विचिन्ते तदा तस्मिन्संजाते प्रतिसंघरे ।

नारायणो महायोगी श्रेते तस्मिन्तमोमये ॥ ४ ॥

योगनिद्रां समासाद्य शेषादिशयने द्विजाः ।

उद्धृतं पङ्कजं तस्य नाभौ भगवतो हरेः ॥ ५ ॥

दिव्यगन्धसमोपेतं शक्योऽनविरमुत्तम् ।

तस्यैव शयनस्थस्य दिव्यं वर्षघ्नं मतम् ॥ ६ ॥

ब्रह्मा जगाम तं देशं यथाऽऽञ्जे पुरुषोत्तमः ।

समुत्थाप्य च तं ब्रह्मा करेण मधुसूदनम् ॥

मायया मोहितो ब्रह्मा तमुपाच सुरेश्वरम् ॥ ७ ॥

अस्मिन्नेकार्णवे घोरे श्रेते कोऽत्र भवानहो ।

वृहीत्युक्तेऽश्ववीद्विष्णुर्ब्रह्माणं तेजसां निधिः ॥ ८ ॥

न जानासि कथं मूढ मामन्तर्यामिणं विभुम् ।

सर्वस्याऽऽद्यं सुरश्रेष्ठं जानीहीत्यब्रवीद्विष्टुः ॥ ९ ॥

एवमुक्त्वा एतश्चक्री जानकपि पितामहम् ।

को भवानिति तं प्राह ब्रह्मा हरिमयाब्रवीत् ॥ १० ॥

अहं वै सर्वभूतानामाद्यः सर्वजगत्पतिः ।

ब्रह्माणं मां परं देवं जानीहि पुरुषर्षभ ॥ ११ ॥

चराचरात्मकं विश्वं मयि तिष्ठति सर्वदा ।

मध्येव विलयश्चान्ते एनरेव न संशयः ॥ १२ ॥

एवं पितामहेनोक्तो भगवान्कमलापतिः ।

प्रविष्टो ब्रह्मणो देहं तत्र लोकान्दर्शय सः ॥ १३ ॥

विस्मितः कमलाकान्तो निर्मलश्च विधेर्हस्तात् ।

सहस्रशीर्षा पुरुषः पुनर्ब्रह्माणमब्रवीत् ॥ १४ ॥

विधे त्वमपि मधेर्हं प्रविश्याद्यु विद्धोक्य ।

चराचरात्मकाङ्क्षीकान्सदेवासुरमातृषान् ॥ १५ ॥

ततो विरिञ्चिर्भगवानुदरं कमलापतेः ।
 प्रविश्य भुवनान्सर्वान्द्राहाऽभूद्विस्मितो विधिः ॥ १६ ॥
 नापश्यत्किर्गमैद्वारे पिहितानि च चाक्रिणा ।
 ततोऽसौ नाभिपद्मस्य नालमार्गमचिन्दत ॥ १७ ॥
 तेन मार्गेण निर्गत्य ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
 रेने पङ्कजमध्यस्थो देवदेवः पितामहः ॥ १८ ॥
 तमब्रवीद्द्राहापाणिर्ब्रह्माणममितसृतिः ।
 लीलाद्यैभेतत्सकलं पितामह कुतं मया ॥ १९ ॥
 न मात्सर्वात्सुरश्रेष्ठ द्वाररोधो मया कृतः ।
 त्वमेव जगतो मान्यः सर्वस्याऽऽद्यः पितामहः ॥ २० ॥
 पुत्रत्वे त्वामहं याचे देहि मे कमलासन ।
 पद्मयोनिरिति ख्यातिं मत्प्रियार्थं गमिष्यसि ॥ २१ ॥
 ततः स्वयंभूविश्वादिशक्रिणे वरमुत्तमम् ।
 दत्त्वा महर्षमगमत्सर्वभूतात्मको विभुः ॥ २२ ॥
 ततस्तमन्नवीद्विष्णुं नऽऽवाभ्यां विद्यते परम् ।
 त्वन्मयं मन्ययं सर्वमैका मूर्तिर्द्विधा स्थिता ॥ २३ ॥
 एवं निगादितो विष्णुर्ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
 विरञ्चयं प्रतिज्ञा ते निष्कमैव भविष्यति ॥ २४ ॥
 किं न पश्यसि विश्वेशं स्वयंज्योतिः सनातनम् ।
 सर्वात्मकमुमाकान्तमनादिनिधनं परम् ॥ २५ ॥
 गच्छऽऽवाभ्यां परं देवमधिकं शरणं विधे ।
 एवं हरेर्निगादितं श्रुत्वा ब्रह्मा तमब्रवीत् ॥ २६ ॥
 आवाभ्यामधिकः कथिद्विद्येतेति मुधा हरे ।
 भाषसे निद्रघाऽऽविष्टस्त्यज मोहं महामते ॥ २७ ॥
 * विष्णुरुवाच—मैवं विधे यदब्रान्त्वा परं भावं महेश्वरं ।
 अस्तीति नान्यथाऽहं ते ब्रवीमि कमलासन ॥ २८ ॥
 मोहितात्मा न संदेहो मायया परमेष्ठिनः ।
 मायी विश्वात्मको रुद्रो मायाशक्तिस्तु प्रांकरी ॥ २९ ॥

* कलमध्यस्थमितिपुत्रत्वेऽपि विष्णुरुवाचेति नास्ति ।

यन्मात्सर्वमिदं ब्रह्मन्विविष्णुरुद्रेन्द्रपूर्वकम् ।
 महाभूतेन्द्रियैः सर्वैः प्रथमं संप्रसूयते ॥ ३० ॥
 सर्वैश्वर्येण संपन्नो नात्रा सर्वेश्वरः स्वयम् ।
 सर्वैर्ममक्षुभिर्ध्वेयः संसृराफाशमध्यगः ॥ ३१ ॥
 योऽग्रे त्वां विदधे शुभं तव वेदांश्च दत्तवान् ।
 यत्प्रसादात्त्वया लब्धं प्राजापत्यमिदं पदम् ॥ ३२ ॥
 एको बहूनां जन्तूनां निष्क्रियाणो च सक्रियाः ।
 य एकं बहुधा वीजं करोति स परेश्वरः ॥ ३३ ॥
 क्वचिरेष्विदिमाह्लोकान्सर्वानेको य ईशते ।
 य एको भगवान्कद्रो न द्वितीयोऽस्ति कश्चन ॥ ३४ ॥
 सदा जनानां हृदये संनिविष्टोऽपि यः परैः ।
 अलक्ष्यो लक्षणान्विश्वमधितिष्ठति सर्वदा ॥ ३५ ॥
 यस्तु कालान्मयुक्तानि कारणान्यपि लीलया ।
 अनन्तशक्तिर्वकात्मा भगवानधिधिष्ठति ॥ ३६ ॥
 यस्य शंभोः परा शक्तिर्भावगम्या मनोहरा ।
 निर्गुणा स्वशुभेरेव निर्गुडा निष्कला शिवा ॥ ३७ ॥
 एष देवो महादेवो विज्ञेयः सर्वदा जनेः ।
 न तस्य परमं किञ्चित्पदं समधिगम्यते ॥ ३८ ॥
 अयमादिरनाद्यन्तः स्वभावादेव निर्मलः ।
 अनन्तः परिपूर्णश्च स्पेच्छाधीनश्चराचरः ॥ ३९ ॥
 उत्तरोत्तरभूतानामुत्तरश्च निरुत्तरः ।
 अनन्तमहिमो भूमिरपरिच्छिन्नधैरवः ॥ ४० ॥
 अनेन चित्रकृत्येन प्रथमं सूच्यते जगत् ।
 अन्तकाले पुनश्चेदमस्मिन्प्रलयमेष्यति ॥ ४१ ॥
 हृद्यश्च पतितैर्मूढैर्दुर्जनैरपि कुत्सितैः ।
 भक्तेरन्तर्दृष्ट्यापि पूज्यः संभोर्व्य एव च ॥ ४२ ॥
 तदीयं त्रिविधं रूपं स्थूलं सूक्ष्मं ततः परम् ।
 अस्मदाद्यैः सुरैर्दृश्यं स्थूलं सूक्ष्मं तु योगिभिः ॥ ४३ ॥

१ य. ड. च. छ. 'इन्द्रक' । २ क. ल. ग. 'सर्वा ना' । ३ य. 'शे मं वि' ।
 ४ क. ल. ग. ज. परम् । ५ य. ड. च. छ. 'प्रां त्त' । ६ छ. 'क्रियाः । य' । ७ य. ड.
 च. छ. 'काभिः वा' । ८ य. ड. च. छ. ज. 'विश्वस्य' । ९ क. ल. ग. ड. 'नोत्मा' ।
 वि' । १० य. ल. य. 'मा शक्ति' । ११ क. ल. ग. 'दुर्जने' । १२ क. ल. ग. क.

ततः परं तु यन्नित्यं ज्ञानमानन्दसंध्ययम् ।
 तद्विष्टैरुत्तमैर्भक्तैर्दृश्यते ब्रतमारिधतेः ॥ ४४ ॥
 बहुनाऽत्र किमुक्तो ब्रह्मन्सर्षेभ्वरे शिवे ।
 भक्तिरेव सदा कार्या यथा युक्तो विमुच्यते ॥ ४५ ॥
 प्रसादादेव सा भक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः ।
 यथेहाङ्कुरतो धीर्न धीजतो वा यथाऽङ्कुरः ॥ ४६ ॥
 तस्य प्रसादलेणेन पक्षोः पक्षपरिक्षयः ।
 तस्मात्पशुपतिः शंभुः पञ्चवल्ग्वस्मदादयः ॥ ४७ ॥
 सर्षेष्वा मुक्तिदः शंभुस्तेषां भावानुरूपतः ।
 गर्भस्थो ह्युच्यते कश्चिज्जायमानस्तथा परः ॥ ४८ ॥
 बालो वा तरुणो वाऽथ वृद्धो वा मुच्यते परः ।
 तिर्यग्योनिगतः कश्चिन्मुच्यते नारकी परः ॥ ४९ ॥
 अपरस्तुदरयाज्ञो मुच्यते स्वपदक्षयात् ।
 कश्चित्क्षीणपदो भूत्वा पुनरावर्त्य मुच्यते ॥ ५० ॥
 कश्चिदूर्ध्वगतस्तस्मिन्स्थित्वा स्थित्वा विमुच्यते ।
 तस्मान्नेकप्रकारेण नराणां मुक्तिरिष्यते ॥ ५१ ॥
 ज्ञानभावानुरूपेण प्रसादेनैव निर्हतिः ।
 स्वर्गका भगवन्मूर्तिरन्या नारायणी परा ॥ ५२ ॥
 रौद्री तुतीया कथिता जगत्संहारकारिणी ।
 एतासां प्रेरकः शंभुः स्वे स्वे कार्ये चतुर्मुख ॥ ५३ ॥
 निर्गुणोऽपि गुणाध्यक्षः स्वतन्त्रैश्वर्यविग्रहः ।
 तमीश्वरं महादेवं न पश्यसि कथं विधे ॥ ५४ ॥
 दिव्यं ददामि ते चक्षुर्धेन पश्यसि तं शिवम् ।
 विष्णोर्भगवतो ब्रह्मा दिव्यं चक्षुरवाप्य तु ॥ ५५ ॥
 अपश्यत्स महादेवं प्रत्यक्षं पुरतः स्थितम् ।
 ब्रह्मा लब्ध्वा परं ज्ञानमैश्वरं निर्गुणं परम् ॥ ५६ ॥
 तमेव शरणं गत्वा संस्तूय विविधैः स्तवैः ।
 प्रीतो भूत्वा महादेवश्चतुर्मुखमथाब्रवीत् ॥ ५७ ॥

ईश्वर उवाच--स्तोत्रैर्वहुविधैर्भक्त्या तोषितोऽहं विधे त्वया ।

हुक्तो भविष्यसि क्षिप्रं मत्सद्वच न संशयः ॥ ५८ ॥

मयैव सृष्टः सृष्ट्यर्थं त्वमेव च जनार्दनः ।

वरं ददामि ते ब्रह्मन्वरयत्नं यथेप्सितम् ॥ ५९ ॥

एवं शंभोर्निवाहितं श्रुत्वा चैव पितामहः ।

विष्णुं निरीक्ष्य पुरतः स्थितमाहं महेश्वरम् ॥ ६० ॥

✽ ब्रह्मोवाच--भगवन्देवदेश सर्वज्ञ निरिजापते ।

त्वामेव पुत्रयिच्छामि त्वया वा सहस्रं सुतम् ॥ ६१ ॥

त्वन्मायामोहितः शंभो न भेषि त्वां परं शिवम् ।

नमामि तव पादाब्जं योगिनां भवभेषजम् ॥ ६२ ॥

श्रुत्वा विरक्षेर्षचनं देवदेवः पिनाकपुङ्गु ।

ब्रह्माण्डब्रवीत्पुत्रं समालोक्याथ चाकणम् ॥ ६३ ॥

प्रार्थितं यत्त्वया ब्रह्मरत्नकरिव्यामि पुत्रक ।

अहमेतेन भविता पुत्रैस्तव पितामह ॥ ६४ ॥

ज्ञानं मद्विषयं क्षिप्रं भविष्यति तवानघ ।

यत्र त्वं मत्प्रसादेन चराचरमिदं जगत् ॥ ६५ ॥

एष योगीश्वरः शार्ङ्गो मभैवांशो न संशयः ।

सार्द्धोऽप्ये भविता ब्रह्मन्ममाऽऽदेशान्तवानघ ॥ ६६ ॥

एवं दत्त्वा वरं शंभुर्ब्रह्मणे द्विजसत्तमाः ।

अथाब्रवीद्दृषीकेसं माञ्जलि पुरतः स्थितम् ॥ ६७ ॥

वरं वरय दास्यामि तव नारायणाख्यय ।

नाऽऽवान्वां विद्यते भेदो मच्छक्तिस्त्वं न संशयः ॥ ६८ ॥

त्वन्मयं मन्ययं सर्वमव्यक्तं पुरुषात्मकम् ।

ज्ञानज्ञेयात्मकं विश्वं त्वन्मयं अन्मयं हरे ॥ ६९ ॥

ज्ञाताऽहं ज्ञानरूपस्त्वं मन्ताऽहं त्वं मतिर्हरे ।

मकृतिस्त्वं सुरश्रेष्ठ पुरुषोऽहं न संशयः ॥ ७० ॥

त्वं चन्द्रमा अहं सूर्यः शर्वरी त्वमहं दिनम् ।

त्वमेव माया विश्वस्य मायाऽहं परमां विभो ॥ ७१ ॥

✽ ब्रह्मोवाचेति पठ्यन्ब्रह्मज्ञानप्रसङ्गेषु नास्ति ।

१ प. क. च. छ. ज. पू.ः इ^१ । २ अ. "ह पर वचः ॥ ६० ॥ ३ छ. "मत्तो च वि" ।

४ क. ल. ग. "हृत्प्रःतेन भविता ममा" । ५ प. क. "ज्ञो दि" । ६ प. क. च. छ.

एवं शंभोर्वेषः श्रुत्वा वासुदेवो निरञ्जनः ।

अब्रवीत्परमात्मानं महादेवं द्विजोत्तमाः ॥ ७२ ॥

विष्णुरुवाच—निश्चला त्वयि मे भक्तिर्भवत्वव्यभिचारिणी ।

बरेः किमन्यैर्भगवन्करोमि सुरपूजित ॥ ७३ ॥

एवमल्लिवत्पथाऽऽभाष्य समालिङ्ग्य च शार्ङ्गिणम् ।

पालयैतन्मयाऽऽदेशादित्युक्त्वाऽन्तर्हितो हरः ॥ ७४ ॥

अभवद्ब्रह्मणः एवो यथा देवस्रिलोचनः ।

तथा सर्वमज्ञेपेण कथितं मुनिपुंगवाः ॥ ७५ ॥ १०९५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकरसंवादे ब्रह्म-
पञ्चयोनित्वादिकथनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

कृपय ऊचुः—कथं भगवती गौरी शंकरार्धशरीरिणी ।

परब्रह्मात्मिका नित्या परमाऽऽकाशमध्यगा ॥ १ ॥

सर्वशक्तिमयी शान्ता निर्गुणा निरुपद्रवा ।

आदिमध्यान्तरहिता सर्वोपाधिविचरिता ॥ २ ॥

स्वभाभिर्भासयन्तीदं विश्वमेतत्सुरेश्वरी ।

नित्यानन्दा निरातङ्गा निर्विभागा निरञ्जना ॥ ३ ॥

पृथक्शरीरमकरोत्कथं सा परमेश्वरी ।

चयं तच्छ्रोतुमिच्छामः सूत वक्तुमिहार्हसि ॥ ४ ॥

सूत उवाच—विश्वेश्वरान्महादेवाहरं लब्ध्वा पितामहः ।

प्रजाः ससर्ज भगवान्न व्यधर्षन्त ताः प्रजाः ॥ ५ ॥

दुःखितोऽभूत्तदा ब्रह्मा प्रजा हृष्टा तु दुर्बलाः ।

मेनेःकृतार्थमात्मानं प्रादुर्भूतस्ततो हरः ॥ ६ ॥

ब्रह्माणमब्रवीच्छंभुर्जीतं त्वद्दुःखकारणम् ।

सर्वतः शर्षणे यत्र भविष्यति तवानघ ॥ ७ ॥

क्रियतां वै तथेत्युक्त्वा कर्तुं समुपचक्रमे ।

अर्धनारीश्वरो देवैः स्वयं विश्वेश्वरः शिवः ॥ ८ ॥

नारीभागान्महादेवः ससर्ज पृथगीश्वरीम् ।

ब्रह्मात्मिकां परां शक्तिं कौटिवात्कार्कभासुरां ॥ ९ ॥

न तस्या विद्यते जन्म ज्ञानेति किल भाति या ।
 परं भार्गव न जानन्ति यस्या ब्रह्मादयः सुराः ॥ १० ॥
 यस्यात्तु शक्तिभिर्वाच्या ब्रह्माण्डानां च कौट्यः ।
 भूर्भुवःशक्तिभक्तेव कृष्टा साऽथ विरञ्जिता ॥ ११ ॥
 अन्नवीत्याकुलिर्भूत्वा विश्वेश्वरी वितामहः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मोवाच—त्वां नमामि शिवां शान्तामीश्वरार्धशरीरिणीम् ।
 अनाद्यनन्ताविभवो मूलमकृतिमीश्वरीम् ॥ १३ ॥
 जन्ममृत्युजरावीतां जन्ममृत्युजरापहाम् ।
 क्षेत्रज्ञशक्तिनिलयां परमाकाशमध्यगाम् ॥ १४ ॥
 ब्रह्मेन्द्रविष्णुनमितामष्टमूर्त्यङ्गिनीमनाम् ।
 मथानपुरुषातीक्ष्णं साभिधी वेदमातरम् ॥ १५ ॥
 ऋष्यशुःसामनिलयांमूर्त्वीं कुण्डलिनीं शराम् ।
 विश्वेश्वरीं विश्वमयीं विश्वेश्वरपतिव्रताम् ॥ १६ ॥
 विश्वसंहारकरणीं विश्वमायाभवतिनीम् ।
 सर्गनिश्चयन्तकरिणीं व्यक्ताव्यक्तरवल्पिणीम् ॥ १७ ॥
 पौहि मां देवदेवेशि शरणागतवत्सले ।
 नान्या गतिमहेतेशानि मम त्रैलोक्यवन्दिते ॥ १८ ॥
 त्वं माता मम कल्याणि विता सर्वेश्वरः शिवः ।
 सृष्टोऽहं त्रिपुरेणैव सृष्टयर्थं शंकरमिवे ॥ १९ ॥
 त्रिविधाश्च भजाः सृष्टा न दृष्टिमुपयान्ति ताः ।
 ततः परं भजाः सर्वा भेषुनभभवाः किल ॥ २० ॥
 संवर्धयितुमिच्छामि कृत्वा सृष्टिमतः परम् ।
 शक्तीनां खलु सर्वासां त्वतः सृष्टिः प्रवर्तते ॥ २१ ॥
 नैव सृष्टं त्वर्या पूर्वं शक्तीनां यत्कुलं शिवे ।
 सर्वेषां देहिनां देवि सर्वशक्तिप्रदायिनी ॥ २२ ॥
 त्वमेव नात्र संदेहस्तस्मात्सर्वं वरदा भव ।
 मयं सृष्टिबिहृद्द्वयर्थमश्विनैकेन श्वाश्वते ॥ २३ ॥
 मम पुत्रस्य दत्तस्य पुत्री भव शुचिस्मिते ।
 भार्येता वै तदा देवी ब्रह्मणा मुनिपुंगवाः ॥ २४ ॥

१ क. अ. ग. ल. 'शिवेति प्रथि' । २ प. क. च. छ. ज. 'मितां कल्या मू' । ३ प. क. पाणि त्वां दे' । ४ प. 'या सर्व' । ५ क. 'म शक्ति' । ६ क. ल. ग. ज. 'प सुष्टे'

एकां शक्तिं भुवोर्मध्यात्ससर्जाऽऽत्सममभाम् ।
 आह तां प्रहसन्नेक्ष्य देवीं विश्वेश्वरो हरः ॥ २५ ॥
 ब्रह्मणो वचनाद्यैश्चि कुरु तस्य यथेप्सितम् ।
 आदाय शिरसा शंभोराज्ञां सा परमेश्वरी ॥ २६ ॥
 अभवदक्षदुहिता रवेच्छया ब्रह्मरूपिणी ।
 पुनराद्या परा शक्तिः शंभोर्देहं समाधिशत् ॥ २७ ॥
 अर्धनारीश्वरो देवो विभातीति हि नः श्रुतिः ।
 ततः प्रभृति विभेन्द्रा मैथुनप्रभवाः प्रजाः ॥ २८ ॥
 एवं चः कायिता विमा देव्याः संभूतिरुत्तमा ।
 पठेद्यः शृणुयाद्वाऽपि संततिरुत्तरस्य वर्धते ॥ २९ ॥ ११२४ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे गौरीपृथ-
 वशरीरत्वादिकथनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

सूत उवाच—हिरण्यगर्भः शिवयोर्लब्ध्वा वरमनुत्तमम् ।

असृजन्नगवान्ब्रह्मा मरीच्यार्दीनकल्मषान् ॥ १ ॥
 मरीचिभृन्वाङ्गिरसः पुलस्तयं पुलहं क्रतुम् ।
 दक्षमत्रिं वसिष्ठं च सौऽसृजन्ममसा विभुः ॥ २ ॥
 देवासुरमनुष्यांश्च पितृंश्चापि प्रजापतिः ।
 असृजत्कमसः सर्वानन्धकारे च राक्षसान् ॥ ३ ॥
 गन्धैर्धान्स तथा नागान्यक्षांश्चापि सहस्रशः ।
 असृजन्मुखतो विमान्बाहुभ्यां क्षत्रियान्विभुः ॥ ४ ॥
 ऊरुदयात्तथा वैश्यान्पादाच्छूद्रान्ससर्ज ह ।
 छन्दांसि वेदान्यज्ञांश्च कल्पसृजमतः परम् ॥ ५ ॥
 वेदाङ्गानि ततः सृष्ट्वा मैथुनप्रभवामतः ।
 सृष्टिं कर्तुं मूर्तिं चक्रे देवदेवः पितामहः ॥ ६ ॥
 स्वयमप्यर्धतो नारी त्वर्धेन पुरुषोऽभवत् ।
 अर्धेन नारी या तस्माच्छतरूपाऽभ्यजायत ॥ ७ ॥
 स्वार्थंभुवं मनुं ब्रह्मा चार्धेन वपुषाऽसृजत् ।
 शतरूपां च या देवी तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम् ॥ ८ ॥

अन्वपद्यत भर्तारं मनुं स्वार्थंशुभं द्विजाः ।
 मियत्रतोत्तानपादौ मनोः स्वार्थंभुवास्सुतौ ॥ ९ ॥
 महात्मानौ महावीर्यौ शतरूपा व्यजीजनत् ।
 द्वे कन्ये लक्षणोपेते द्वाभ्यां सृष्टिरवर्षत ॥ १० ॥
 आकृतिश्च मसृतिश्च रुचये मथर्षा ददौ ।
 मसृतिं चैव दक्षाय स्वर्षं देवो मनुर्विराट् ॥ ११ ॥
 चतस्रो विंशतिः कन्याः मसृत्यां संवभूविरे ।
 धर्माय मददौ दक्षः श्रद्धाया वै शयोदक्ष ॥ १२ ॥
 ददौ स भृगवे कन्यातिं सर्तां देवाय शुलिने ।
 मरीचये च संभूतिं स्मृतिमङ्गिरसे तथा ॥ १३ ॥
 पुलस्त्याय ददौ प्रीतिं पुलहाय तथा क्षमाम् ।
 संततिं कृतवे चैव अनसूयां तथाऽव्यये ॥ १४ ॥
 वैसिष्ठ्याय ददाचूर्जां स्वर्षां पितृगणाय च ।
 पावकाय तथा स्वाहां ददौ दक्षः मजापतिः ॥ १५ ॥
 मृगोः स्यात्स्यां समुत्पन्ना लक्ष्मीर्नारायणमिषा ।
 देवौ धाताविधातारौ मेरोर्जीमातरौ शुभौ ॥ १६ ॥
 आयतिर्वियतिश्चैव मेरोः कन्ये महात्मनः ।
 वभूयतुस्तयोः पुत्री माणधाऽऽव्यथ कथ्यते ॥ १७ ॥
 मूकण्डुरश्च तत्पुत्रो मार्कण्डेयो मूकण्डुतः ।
 अभूद्देवशिरां नाम प्राणस्य मुनिसत्तमाः ॥ १८ ॥
 मरीचेरपि संभूतिः पौर्णमासमसूयत ।
 कन्याचतुष्टयं चैव श्रद्धादीनां द्विजोत्तमाः ॥ १९ ॥
 कर्षमं चाम्बरीर्षं च पुलहात्सुपुत्रे क्षमा ।
 दुर्वाससं तथा सोमं दत्तावेर्यं च योगिनम् ॥ २० ॥
 अनसूया तु सुपुत्रे पुमानवेरकल्पपात् ।
 सिनीवालीं हूहं चैव राकामनुमपि तथा ॥ २१ ॥
 स्मृतिश्चाङ्गिरसः पुत्रीः सृते लक्षणसंपुताः ।
 प्रीत्यां पुलस्त्यादभवश्चो निर्मानवेः कुता ॥ २२ ॥
 पूर्वजन्मनि योऽनस्यः स्यात्तत्र स्वार्थंशुभेऽन्तरे ।
 पुत्राणां षष्टिसाहस्रं संततिः सुपुत्रे कृतौ ॥ २३ ॥

बालस्त्रियया इति ख्याताः सर्वे ते चोर्ध्वरेतसः ।
 बसिष्ठश्च तथोर्जायां सप्त पुत्रानजीजनत् ॥ २४ ॥
 रजो गोधोऽर्ध्वबाहुश्च सधनश्चानघरतया ।
 सुतपाः शुक्र इत्येते पुण्डरीका च कन्यका ॥ २५ ॥
 ब्रह्मणस्तनयो बह्निर्गोऽसौ रुद्रात्मकः स्मृतः ।
 तस्मात्स्वादा सुतंष्टिभे वीनुदारान्पुष्पाधिकान् ॥ २६ ॥
 पावकः पद्मानक्ष वैशुंतः पावकः स्मृतः ॥ २७ ॥
 सूर्ये तपति यो बह्निः शुचिराश्रितहेप्येते ।
 वैशुंतुः संतनौ तेषां चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥ २८ ॥
 पावकाद्यास्त्रयश्चैते चत्वारिंशत्तया नव ।
 यज्ञेषु भागिनः सर्वे तथा सर्वे तपस्विनः ॥ २९ ॥
 रुद्रार्चनपराः सर्वे त्रिपुण्ड्राङ्कितमस्तकाः ।
 अयज्वानश्च यज्वानः पितरो ब्रह्मणः सुताः ॥ ३० ॥
 अग्निष्वात्ता बर्हिषदो द्विधा तेषां व्यवस्थितिः ।
 स्वपाऽनुसुपुत्रे तेभ्यः कन्ये द्वे लोकविभुते ॥ ३१ ॥
 मेनां च धारिणीं तत्र योगमार्गरेते उभे ।
 मेना हिमवतः सूते मेनाकं कौशमेव च ॥ ३२ ॥
 गौरीं च गङ्गर्न च ततः कन्ये द्वे लोकमातरौ ।
 मेरोस्तु धारिणी सूते यन्दरं चारुकन्दरम् ॥ ३३ ॥
 महादेवप्रियतमं नानाधातुविचित्रितर्भु ।
 धारिणीं सुपुत्रे वेलां नियतिं चाऽऽयतिं तथा ॥ ३४ ॥
 सामरात्सुपुत्रे वेला सामुद्रीं नाम नामतः ।
 माचीचबर्हिषा सा च दक्ष पुत्रानजीजनत् ॥ ३५ ॥
 माचेतस इति ख्याताः सर्वे स्वायंभुवेऽन्तरे ।
 भवशापादभूत्पुत्रो येषां दक्षः यजापतिः ॥ ३६ ॥

१ क. ल. ग. ज. झ. 'सुताः पामकाः स्मृताः ॥ २७ ॥ २ क. ल. ल. 'त्रिभिः' ।
 ३ क. ल. 'पति । क' । ४ क. 'सुव संततिस्तेषां । ५ क. ल. सुतः ॥ ३० ॥ ६ क. ल.
 ग. ज. च. भगो 'विय यो' । ७ क. ल. ग. ज. झ. 'स्तु धारणी । ८ क. ल. ग. ज. झ. 'सु ।
 धारणी ॥

एषा दक्षस्य कन्यानां संतातिः कथिता मया ।

अथेदानीं मनोः पुत्रसंततिं कथयामि वः ॥ ३७ ॥ ११६१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरि स्तत्रौनक्षत्रवादे मरीच्यादि-

सर्गदक्षकन्यासंततिक्रमनं नाम पद्दशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सूत उवाच—उचान्वादस्य सुतो ध्रुवो नम महोदनाः ।

आराध्य परमं देवं नारायणमनामयम् ॥ १ ॥

निर्ममो निरहंकारस्तस्मिंस्तत्परायणः ।

प्रसादात्तस्य देवस्य प्राप्नोषान्स्थानमुत्तमम् ॥ २ ॥

ध्रुवस्य पुत्राश्चत्वारः सृष्टिर्धन्यस्तथा परः ।

इर्यः शंभुर्महात्मानो वैष्णवाः मथितौजसः ॥ ३ ॥

छाया पञ्च सुतान्सूते सृष्टेर्धर्मपरायणान् ।

रिधुं रिर्जयं विमं ह्रुपलं ह्रुंकेजसम् ॥ ४ ॥

रिपोर्भार्या तु वृद्धी प्रसूते चक्षुषं सुतम् ।

सूते पुष्करिणी पुत्रं चक्षुषश्चाक्षुषं मनुम् ॥ ५ ॥

तद्दशजा असंख्याता अङ्गभृत्तुश्चिवालयः ।

अङ्गान्द्वेनरततो वेन्यरत्तरमात्पृथुरिति रमृतः ॥ ६ ॥

स्थितः स पृथिवीपालो येन दुग्धा बहुधरा ।

न तत्सद्यो नृपः कश्चिद्विद्यते पृथिवीतले ॥ ७ ॥

वासुदेवार्चनरतो वासुदेवपरायणः ।

तपसाऽऽराध्य गोविन्दं गोवर्धनगिरीं ह्रुषे ॥ ८ ॥

भीतस्तमश्चर्षीद्विष्णुः पृथुं मुनिधरोत्तमाः ।

मत्प्रसादेन राजर्षेः पुत्रौ तव भविष्यतः ॥ ९ ॥

सार्वभौषी महात्मानो मन्द्रक्री पितृवत्परी ।

एवं लब्धवरो राजा देवेशे पुरुषोत्तमे ॥ १० ॥

आस्थाय परमां भक्तिं भगवैद्वाचमाश्रितः ।

पृथोर्भार्या महाभागा कालेन सुपुत्रे सुतो ॥ ११ ॥

शिशुषण्डिनं हविर्धानं सुशीलञ्च शिशुषण्डिनः ।

श्वेताश्वतरनामानं शिवध्यानैकतत्परम् ॥ १२ ॥

१ क. 'शंभुभिः । आ' । २ क. 'वागे नारायणस्य' । ३ म. प. क. 'गात्र । रि' ।
 ४ प. क. 'ह्रुपलं' । ५ क. अ. म. 'पुषते' । ६ क. म. न. अ. क. 'विश्वतः ह्रु' । ७ प.
 क. च. क. 'वज्रास' । ८ क. ल. म. न. म. 'नं वीर' ।

उपास्य लब्धवांस्तरमानुशीलो योगमैश्वरम् ।
 ऋषय ऊचुः—सुशीलेन कथं राज्ञा प्राप्तं ज्ञानमनुचमम् ॥ १३ ॥
 वयं तच्छ्रोतुमिच्छामो ब्रूहि सूत महामते ॥ १४ ॥
 सूत उवाच—योऽसौ शिखण्डिनः पुत्रो ब्रह्मचर्याश्रमे रतः ।
 अधीत्य विधिवद्देवान्परं वैराग्यमोत्थितः ॥ १५ ॥
 विचारः श्रेयसे तस्य कदाचित्समभूद्दिनाः ।
 प्रवृत्तं च निवृत्तं च कर्म यद्द्विविधं मतम् ॥ १६ ॥
 तयोरात्मन्तिकी दुष्किर्मण केन भविष्यति ।
 इति संचिन्त्य मनसा जगाम हिमवद्गिरिम् ॥ १७ ॥
 तत्र धर्मवनं नाम मुनिसिद्धैर्निषेवितम् ।
 अपश्यद्योतिभिर्दुष्टैर्महादेवकृतालयम् ॥ १८ ॥
 यत्र सिद्धा महात्मानो मरीचकादा महर्षयः ।
 नारायणश्च भगवांस्तथा सान्ये सुरासुराः ॥ १९ ॥
 सदारण्य महादेवं सिद्धिं प्राप्ता दनेकशः ।
 यत्र पन्दाफिनी गङ्गा राजते ह्यघडारिणी ॥ २० ॥
 अपश्यद्दशमं तस्यास्तीरे योगीन्द्रकेणितम् ।
 पन्दाफिनीतले तत्र क्लृप्त्वाऽभ्यर्च्य महेश्वरम् ॥ २१ ॥
 मःशिवकथापुक्तैः स्तुत्वा च विविधैः स्तवैः ।
 ध्यायमानः क्षणं तत्र स्थितो विश्वेश्वरं शिवम् ॥ २२ ॥
 श्वेताश्वतरनामानमथापश्यन्महामुनिम् ।
 महापाशुपते शान्तं जीर्णकौपीनवाससम् ॥ २३ ॥
 भस्मोद्भूलितसर्वाङ्गं त्रिपुद्गतिलकान्वितम् ।
 अभिवन्द्य मुनेः पादौ शिरसा नाञ्जलिनृपः ॥ २४ ॥
 अत्रधीर्तं मुनिश्रेष्ठं सर्वभूतानुकम्पिनम् ।
 अथ धन्यः कृतार्थोऽस्मि सफलं जीवितं मम ॥ २५ ॥
 तपांसि सफलान्येव जातानि तव दर्शनात् ।
 भवामि तव शिष्योऽहं रक्ष सत्सारजात्रयात् ॥ २६ ॥
 योग्यता मम चेदस्ति शिष्योऽहं भवितुं तव ।
 सोऽनुपृच्छाथ पुत्रत्वे राजानं मुनिं गवाः । २७ ॥

कारयित्वा स संन्यासं ददौ योगमनुत्तमम् ।

यत्तत्पादुपतं योगदन्त्याश्रयमिति श्रुत्वा ॥ २८ ॥

गुह्यं तमसर्ववेदेषु वेदविद्विरनुष्ठितम् ।

अनुग्रहान्मुनेरतस्य सोऽपि पादुपतोऽभवत् ॥ २९ ॥

वेदाध्यासरतः शान्तो भद्रमनिष्ठो जितेन्द्रियः ।

संन्यासविधिमाश्रित्य मुर्शीली मुक्तिमान्भवेत् ॥३०॥११९१॥

इति श्रीब्रह्मसंहिताप्रकरणे श्रीसीते सूतशौनकसंवाद उक्तानुपासकसंन्यासवि-
कथनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

सूत उवाच—स्वयंभुवा समादिष्टः पूर्वं दशः प्रजापतिः ।

प्रजा सृजेति सर्गादौ सरुर्जं च सुरासुरान् ॥ १ ॥

प्रजापतेर्धीरणस्य कन्याऽऽनिर्णीवि विश्रुता ।

पष्टिं दशोऽकृतकन्या अकृतकन्यां च राजापतिः ॥ २ ॥

ददौ च दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश ।

सप्तविंशतिं सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेदिने ॥ ३ ॥

द्वे भैव बहुषाय द्वे कृशाभ्याय धीमते ।

द्वे चैवाङ्गिरसे तद्दशौ दशः राजापतिः ॥ ४ ॥

साध्या विश्वा च संकल्पा इन्द्रो च हरुषधी ।

मरुत्वती वसुभार्त्स्य्या जामीनि ता दश ॥ ५ ॥

धर्मस्य वानरसदेहादसः संतिररन्ते ।

साध्या इधुवुः साध्यायां विश्वायां विश्वदेवताः ॥ ६ ॥

संकल्पपादारतु संकल्पो मूर्तोऽतु मूर्तजाः ।

अरुन्धत्यास्त्वरुन्धत्यां मरुत्वत्यां मरुत्वतः ॥ ७ ॥

वसोरतु वसवः शोक्ता भानौरते भानवः स्मृताः ।

लम्बाद्यां घोषनामानो नामधेयौरतु जामिनाः ॥ ८ ॥

उद्योतिष्मन्तस्त्रयो देवा व्यापकाः सर्वतोदिशम् ।

वसवस्ते समारुयाताः सर्वमूतहितैषिणः ॥ ९ ॥

आपो नलक्ष सोमश्च ध्रुवश्चैवानिलोऽनलः ।

पत्यूपश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकृतिताः ॥ १० ॥

१ घ. क. च छ. "लो मक्तिनाम्भवे" । २ घ. "निर्णीतव्य" । ३ घ. "नोस्तु मा" । ४ क. ५. ग. स. "धोषता" । ५ घ. "वीचिदु या" । छ. छ. "वीचिरतु ना" ।

ध्रुवस्य एवः कालः स्यात्सर्दलोकभयंकरः ।
 त्रिष्वर्षा मभासस्य धर्मस्यैषा तु संततिः ॥ ११ ॥
 अदितिश्च दितिश्चैव दनुस्त्रिरपरा मता ।
 अरिष्टा सुरसा शोक्ता स्वधा सुरभिरेव च ॥ १२ ॥
 विनता च तथा ताम्रा कटुः क्रोधवशा त्विरा ।
 मूनेश्च पत्न्यस्त्वेताः कश्यपस्य दिजोतयाः ॥ १३ ॥
 अंशुर्धाता भगस्त्वष्टा मिथोऽथ वरुणोऽर्यमा ।
 विवस्वान्सविता वृषा अंशुमान्त्रिष्णुरेव च ॥ १४ ॥
 तुषिता नाम ते पूर्वं चाक्षुषस्यान्तरे मनोः ।
 आदित्या अदितेः पुत्राः प्रोक्ता देवस्त्वतेऽन्तरे ॥ १५ ॥
 पुत्रद्वयं दितिः सूते कश्यपान्मुनिर्गैवात् ।
 हिरण्यकशिपुं त्वेकं हिरण्याक्षमन्तरम् ॥ १६ ॥
 हिरण्यकशिपुर्धोऽसौ ब्रह्मणो वरदर्षितः ।
 अकाशा देवताः सर्वास्तेन दैत्येन बाधिताः ॥ १७ ॥
 ब्रह्मार्थं शरणं गत्वा शोचुः माञ्जलयः सुराः ।
 देवा ऊचुः—देवदेव जगन्नाथ चतुर्मुख सुरोत्तम ॥ १८ ॥
 हिरण्यकेन दैत्येन अस्त्रांस्तेः सूदिता वयम् ।
 दाराश्चापहृतास्तेन ब्रह्मादीन्प्रायुधानि च ॥ १९ ॥
 चायस्वात्मान्भयंयत्रस्ताञ्छरणं नान्यदस्ति नः ।
 एवं सुरैर्निर्गदितं श्रुत्वा चैव पितामहः ॥ २० ॥
 देवैः सह ययौ तूर्णं यत्राऽऽस्ते विष्णुरव्ययः ।
 संस्तूय विविधैः स्तोत्रैरब्रवीत्कमलासनः ॥ २१ ॥

ब्रह्मोवाच—हिरण्यकशिपुर्देव महरेणातिगर्हितः ।

बाधते सकलान्देवान्मुनीन्धिर्भूतकल्पयान् ॥ २२ ॥
 यस्तं हनिष्यति क्षिप्रं न तं पश्यामि माधव ।
 स्वमेव हन्ता तस्येति मत्वा वयमुपागताः ॥ २३ ॥
 हन्तुमर्हसि तं धीमं देवानां कार्यसिद्धये ।
 श्रुत्वा नारायणो वाक्यमीरितं त्रिदिवीकसाम् ॥ २४ ॥

१ घ. क. छ. ज. अंशुर्धाता । २ क. छ. ग. झ. गवाः । दि० । ३ घ. 'जापेः सू' ।
 क. 'जापेर्दिति' । ४ क. छ. ग. ज. 'न्यपावस्ताञ्छर' । ५ क. छ. 'स्तेन व' ।

नरन्यार्धतनुं कृत्वा सिद्धन्यार्धतनुं तथा ।
 नृसिंहरूपी भगवान्द्विरण्यकशिपोः पुरे ॥ २५ ॥
 आर्विर्वभूव भगवान्देवो नारायणः मधुः ।
 मुञ्चन्मादं महायोरमसुराणां भयंकरम् ॥ २६ ॥
 द्विरण्यकशिपुर्दृष्ट्वा नृसिंहमतिर्भाषणम् ।
 वधाय प्रेषयामास महादादीन्महासुरान् ॥ २७ ॥
 महादश्चानुद्वादश्च संहादो हाद एव च ।
 द्विरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः प्रथितौजसः ॥ २८ ॥
 नरसिंहेन ते सार्धं युयुधुर्दानवास्तदा ।
 महादः माहिणोद्वाद्भ्रमस्त्रे ते नरकेसरिम् ॥ २९ ॥
 वैष्णवास्त्रमनुद्वादः कौमारं च तथाऽपरः ।
 माहिणोद्भ्राद आग्नेयं तथा चान्ये महासुराः ॥ ३० ॥
 चत्वार्यस्त्राणि सेवाप्य भगवन्ते नृकेसरिम् ।
 बभूवुस्तानि भग्नानि यथा वज्राहता ह्युमाः ॥ ३१ ॥
 पृथीत्वा चतुरः पुत्रान्हस्ताभ्यां नरकेसरिः ।
 त्रिशेष गगनाद्भूमौ गृहीत्वैवं पुनः पुनः ॥ ३२ ॥
 एवं तानन्यथितान्दृष्ट्वा द्विरण्यकशिपुः स्वयम् ।
 जाज्वल्यमानः कोपेन ययौ यत्र नृकेसरिः ॥ ३३ ॥
 विनिवृत्तोऽथ सङ्ग्रामात्पहादो दैत्यराट् ततः ।
 ज्ञात्वा तु भगवद्भावं नृसिंहस्याभितौजसः ॥
 ध्यात्वा नारायणं देवं चारयामास दानवान् ॥ ३४ ॥
 एष नारायणो योगी परमात्मा सनातनः ।
 ध्यातव्यो न तु योद्धव्यो भवद्भिरिति निश्चितम् ॥ ३५ ॥
 पुत्रोदितमनःहत्य द्विरण्यकशिपुः पुनः ।
 युयुधे हरिणा सार्धं यावदूर्ध्वगतवपम् ॥ ३६ ॥
 अथ विश्वात्मको विष्णुः कोषसरकलोचनः ।
 नसौविदारयामास द्विरण्यकशिपुं तदा ॥ ३७ ॥ १२२८ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे सुरासुर-
 सृष्ट्यादिकथनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

१. व. क. च. 'वान्देवो नारायणः मधुः । आ' । २. व. भग्नानकम् ॥ २६ ॥ ३.
 घ. 'सहादा ॥ २८ ॥ ४. क. ल. ग. क. 'नितपुत्रोः ॥ ३४ ॥

* सुत उवाच—इते हिरण्यकशिपी महादो दैत्यसत्तमः ।
 हिरण्याक्षं महाबाहुं राज्ये समभिशोभयत् (१) ॥ १ ॥
 सोऽपि देवान्रणे जित्वा स्वमांशे वै पलायिताः ।
 हिरण्याक्षो महादेवं तपसाऽऽराध्य धान्तकम् ॥ २ ॥
 लेभे पुत्रं महाबाहुं सर्वापरनिपूतनम् ।
 हिरण्याक्षभयादेवाः शाङ्किणं चरणं गताः ॥ ३ ॥
 दृष्ट्वाऽथ भगवान्देवान्हिरण्याक्षबधाय वै ।
 चाराहं रूपमात्थाय हिरण्याक्षो निषुदितः ॥ ४ ॥
 इते तस्मिन्हिरण्याक्षे महादो वैष्णवाग्रणीः ।
 न्यक्त्वा तु तामसीं वृत्तिं स्वकीयं राज्यमारिषतः ॥ ५ ॥
 ततः कदापिदेवानां मायया मोहितोऽभवत् ।
 कथंन ब्राह्मणं दृष्ट्वा कुशाङ्गं गृहमागतम् ॥ ६ ॥
 अब्रह्मण्यकरोदित्यः शङ्खत्वेनाग्रजन्मना ।
 बलं यत्न्य समाश्रित्य दैत्य मामवमन्यसे ॥ ७ ॥
 भक्तिविनश्यतु क्षिप्रं तव देवे जनार्दने ।
 इति श्रुत्वा ययौ विषः स्वाश्रमं मुनिपुंगवाः ॥ ८ ॥
 अथ दैत्यपतिर्बुद्धमकरोद्विष्णुना सह ।
 वितुर्वभमनुन्मृग्य देवाश्चान्ये विनिर्मिताः ॥ ९ ॥
 अनुग्रहाद्भवतः पूर्वस्मादित्यराट् पुनः ।
 न्यक्त्वा मायामयं सर्वं शाङ्किणं शरणं ययौ ॥ १० ॥
 आभिषिक्त्यान्यकं राज्ये योगयुक्तोऽभवत्स्वयम् ।
 अथ देवो महादेवः प्ररण्यः सर्वदेहिनाम् ॥ ११ ॥
 केनापि हेतुना भिक्षामकरोद्ब्राह्मणेः सह ।
 संस्थाप्य भन्द्रे देवीं गिरिजां गिरिजापतिः ॥ १२ ॥
 सनारायणकान्देवानकरोत्पार्श्वगाञ्छिवः ।
 स्त्रीरूपधारिणो देवाः सेवन्ते पार्वती तदा ॥ १३ ॥
 संस्थाप्य नन्दिमस्तानसंस्थातान्गणेश्वरान् ।
 भैरवं च समादिश्य नन्दिर्न द्वारद्वेजतः ॥ १४ ॥

* कश्चिदपि गुरुकुलेषु तु य एव योत एवैव नाना ।

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्नो मन्दरं चान्धकापुरः ।
 आहर्तुकामः सर्वाणीं तं दृष्ट्वा कालभैरवः ॥ १५ ॥
 वाडयामास शूलेन पथान् भूवि भृच्छितः ।
 एनंरुत्याय बेगेन गदामादाय दैत्यराट् ॥ १६ ॥
 भैरवं वाडयामास तथा चान्यान्गणेश्वरान् ।
 दृष्ट्वा तदद्भुत युद्धं विष्णुर्दानवमर्दनः ॥ १७ ॥
 असूत्रच्छक्रयोः दिव्याश्ताभिर्द्वैत्यः पराजितः ।
 ततो वधाय भगवान्छुद्धो मन्दरपर्वतम् ॥ १८ ॥
 प्राप्नो यत्र स्थिता देवी देवैः सह गणेश्वरैः ।
 दृष्ट्वा दिव्येश्वरं देवी शीघ्रं परमया मुद्रा ॥ १९ ॥
 ननाम क्षिरसा भक्त्या भर्तृशरणपङ्कजम् ।
 प्रथम्य दण्डवद्विष्णुं यद्वृत्तं तच्छ्रवेदयत् ॥ २० ॥
 श्रुत्वा तद्विष्णो भूत्वा देव्या सह वरासमे ।
 उपविष्टस्तदा सर्वे देवाः प्राञ्जलयैः स्थिताः ॥ २१ ॥
 अथारिमन्नन्तरे प्राप्नो हिरण्यनयनान्मभुः ।
 यूपुषे स सुरैः सार्धं मानृभिश्च गणैः सह ॥ २२ ॥
 तेन ते निजिता देवाः कैलाशाः सह मानृभिः ।
 युद्धं तदद्भुतं दृष्ट्वा शार्ङ्गी शंकरस्मभवीत् ॥ २३ ॥
 यथाऽस्तौ हन्यते दैत्यरतयोपार्थं कुरु मर्भो ।
 एवं हरेर्वचः श्रुत्वा शंकरः कालभैरवम् ॥ २४ ॥
 वधाय प्रेषयामास दैत्येन्द्रस्य बलीयसः ।
 ततः स भैरवः शंभोः शिवस्याऽऽज्ञां विधाय च ॥ २५ ॥
 आदाय सहसा शूलं ययौ दैत्यस्य संगरम् ।
 शूलाग्रेण चित्तिभिद्य ननते स्वात्मलीलया ॥ २६ ॥
 शूलाग्रे स्थपिते दैत्ये ब्रह्माया मुनयस्तदा ।
 अस्तुचन्निविधैः स्तोत्रैर्द्वैतो लोकरतदाऽभवत् ॥ २७ ॥
अन्धक उवाच—वधामि भूमी भगवन्तमेकं समाहिता ये विदुर्वीर्यतत्त्वम् ॥
 पुरातनं पुण्यमनन्तरुपं कालं कथिं योगविद्योगहेतुम् ॥ २८ ॥

* अत्र धैर्यव्यादर्शपुत्रकेषु शक्य इति ध्य-वि-कल्पन्ती पद् कते । तत्र द्वितीयाधै
 मय्या काश्य । आर्षेणत् ।

१. य. क. च. 'एग वेनी शिव देवे ही' । २. य. उ. 'यच्छदा ॥ २१ ॥ ३. क. ल.
 क. उ. शक्यपायाः । ४. क. शूलेनाग्रेण वि' । ५. य. शूलेनाग्रेण वि' । ५. य. क. क.
 'दुग्धत' ।

देष्टाकरालं दिविर्दृश्यमानं द्रुताशवनत्रं ज्वलनार्करूपम् ।
 सहस्रपादाक्षिशिरोभिमुक्तं भवन्तमेकं व्रजयामि वदम् ॥ २९ ॥
 ज्यादिदेशोमरपूजिताहमे विभागहीनामलतस्वसैवम् ।
 न्वमग्निरेको बहुधा विभज्यसे याद्यादिभेदैरखिलात्मरूपः ॥ ३० ॥
 स्वामेकमाहुः पुरुषं पुराणमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।
 त्वं पश्यसीदं परिपास्यजज्ञं त्वमन्तको योगिगणाभिजुष्टः ॥ ३१ ॥
 एकान्तरात्मा बहुधा निविष्टो देहेषु देहादिविशेषहीनः ।
 स्वमात्मतत्त्वं परमार्थज्ञत्वं मन्तमाहुः शिवमेव केचित् ॥ ३२ ॥
 त्वमज्ञरं ब्रह्म परं पवित्रमानन्दरूपं प्रणवाभिधानम् ।
 त्वमीश्वरो वेदविदेषु सिद्धः स्वायंभुवोऽशेषविशेषहीनः ॥ ३३ ॥
 त्वमिन्द्ररूपो वर्णोऽग्निरूपो हंसः प्राणो मृत्युरन्नाधियज्ञः ।
 प्रजापतिर्भगवानेकरूपो नीलद्रोणस्त्यसौ वेदविद्धिः ॥ ३४ ॥
 नारायणस्त्वं जगतामन्नादिः पितामहस्त्वं मपितामहश्च ।
 वेदान्तगुणोपनिपत्सु गीतः सदाशिवस्त्वं परमेश्वरोऽसि ॥ ३५ ॥
 नमः परस्तात्तमसः परस्मै परात्मने षड्भ्यपरान्तराय ।
 त्रिपुत्र्यतीताय निरञ्जनाय सहस्रशक्त्यासनसौरिधताय ॥ ३६ ॥
 त्रिभूर्भयेऽनन्तपरात्मभूर्भये जगन्निवासाय जगन्मयाय ।
 नमो ललाटार्पितलोचनाय नमो जनानां हृदि संस्थिताय ॥ ३७ ॥
 फणीन्द्रााराय नमोऽस्तु तुभ्यं मुनीन्द्रसिद्धार्पितपादपत्रम् ।
 ऐश्वर्यधर्मासनसंस्थिताय नमः परान्ताय भवोद्भवाय ॥ ३८ ॥
 सहस्रशन्द्रार्कसपूहमूर्भये नमोऽभिचन्द्रार्कखिलोचनाय ।
 नमोऽस्तु सोमायन्मध्यमाय नमोऽस्तु देवाय हिरण्यवाहने ॥ ३९ ॥
 नमोऽग्निगुहाय गुहान्तराय वेदान्ताज्ञानविनिश्चिताय ।
 त्रिकालहीनामलधामधाज्ञे नमो महेशाय नमः शिवाय ॥ ४० ॥
 त्वेनामेव भगवान्धीतो भूत्वाऽथ भैरवः ।
 अचरोद्य च शूलाग्रादुवाच परमेश्वरः ॥ ४१ ॥
 स्वयाऽई स्तोत्रवचनेण तोषितो दैत्यपुंगव ।
 गीतोऽस्मि नव दास्यामि गाणपत्यं हि दुर्लभम् ॥ ४२ ॥
 जन्दीश्वरसमो वत्स भृङ्गी नाम गणो भव ।
 एषं लक्ष्यपरो दैत्यः कोटिस्मूर्त्यसमप्रभः ॥ ४३ ॥

१ प. क. छ. म. "या यजगद्भिरुद्वृत्तिः" । २ क. ल. म. "लज्जः । उव" । ३ क. ल.
 म. विद्युम् । ४ प. क. "हताग्निः" । ५ क. ल. म. "प्रियः शत्रुः" । ६ प. क. ल. "वस्यम्" ।
 ७ । ४ प. क. म. "रसात्" । ८ प. म. शान्तपद ५, ६ ।

नीलकण्ठः शिनेत्रश्च वृषकेतुर्जटाधरः ।

तं दृष्ट्वा देवताः सर्वा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ ४४ ॥

तुष्टुधूर्मणराजं तं भैरवस्य समीपगम् ।

अथ शंभोः समीपस्थां देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम् ॥ ४५ ॥

संस्तुय सर्वभावेन शरणागतप्रसलाम् ।

पुत्रस्त्वे जगृहे दैत्यं भीतिन मनसा शिवा ॥ ४६ ॥

ततोऽनुज्ज्ञां महाशस्य लब्ध्वाऽसौ कालभैरवः ।

मानृभिः सह विश्वात्मा पाताले स्वपुरं गतौ ॥ ४७ ॥

ॐ विष्णोर्भगवती मूर्तिर्यत्राऽऽस्ते तामसी परा ।

अथ तां भैरवो दृष्ट्वा मुदा तां परिपस्वजे ॥ ४८ ॥

एकैव मूर्तिरभवत्तयोर्भैरवशाङ्गिणोः ।

कालाग्निभैरवो योऽसौ स एव नृहरिः स्वयम् ॥ ४९ ॥

भगवान्नृहरिर्पोऽसौ स एव किल भैरवः ।

नृहरिः पूजनाशूनं भीतो भवति भैरवः ॥ ५० ॥

पूजनाङ्गेरवस्येष नृहरिः पूजितो भवेत् ।

ये पश्यन्ति तयोर्भेदे मायया मोहिता जनाः ॥ ५१ ॥

निरये तं विपच्यन्ते यावदाभूतसंश्रुत्म् ॥ ५२ ॥

तस्मात्पूज्या सदा मूर्ती रुद्रनारायणात्मिका ।

श्रीता भूत्वा भगवती भवत्त्वज्ञानहारिणी ॥ ५३ ॥

एवं संक्षेपतः शोक्तो मयाऽप्यकवधो द्विजाः ।

श्राद्धुर्भावो भैरवस्य तस्य चैव पराक्रमः ॥ ५४ ॥

इमं यः पठतेऽध्याये महादेवस्य संनिधौ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवस्यानुचरो भवेत् ॥ ५५ ॥ १२८३ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूनशौनकसंवादे हिरण्यकशिपोः-

दिकथनं नामो न भिन्नोऽध्यायः ॥ २९ ॥

सूत उवाच—हिरण्यकशिपोः पुत्रः प्रह्लादो दैत्यसत्तमः ।

अन्धके निहते दैत्ये तत्र राज्ये स्थितः स्वयम् ॥ १ ॥

कृत्वा स सुचिरे कालं राज्यं परमधार्मिकः ।

राज्ये विरक्तो मतिमौलशमादिगुणसेयुतः ॥ २ ॥

राज्ये मतिमतां श्रेष्ठो ब्रह्मिणिर्य विरोचनम् ।
 तपोवने गतः सोऽथ वामुदेवपरायणः ॥ ३ ॥
 विरोचनश्च निहतो देवदेवेन चक्रिणा ।
 बलिस्तस्याभवत्पुत्रो दैत्यो धर्मपरायणः ॥ ४ ॥
 बद्ध्वा नीतः स पातालं देवदेवेन चक्रिणा ।
 वाणासुरस्तस्य सुतो भक्तो विश्वेश्वरे शिवे ॥ ५ ॥
 दत्तं भगवता तस्मै गाणपत्यमनुत्तमम् ।
 तारश्च शम्बरश्चैव कपिलः शंकरस्तथा ॥ ६ ॥
 स्वर्गमुद्दिश्यपर्वी च वाणस्थिते सुता द्विजाः ।
 कश्यपात्सुरसा जज्ञे स्वचरान्मुनिपुंगवाः ॥ ७ ॥
 अनन्ताद्याः काद्रवेषा बलिनो बलवत्तराः ।
 गन्धर्वाञ्जनयामास तथाऽरिहा तु कश्यपात् ॥ ८ ॥
 भिनता जनयामास विलयाती गरुडारणौ ।
 पश्चादीन्द्रथावरान्तांश्च तथोऽज्ज्वान्पुत्रवृद्धिजाः ॥ ९ ॥
 स्थावरान्जङ्गमांश्चैव समुत्पाद्याथ कश्यपः ।
 पुनः संतानदृढधर्षं तताप परमं तपः ॥ १० ॥
 तपःप्रभावात्संभूतो वत्सरश्चासितः सुतो ।
 नैधुवो वत्सराज्जातो रैभ्यश्चैव महामतिः ॥ ११ ॥
 सुमेधा सुपुत्रे पुत्रश्चैधुवान्कुण्डपायिनः ।
 आसितादेकपण्यायां समभूदेवलो मुनिः ॥ १२ ॥
 आराध्य देवलः शंसुं परां सिद्धिमवाप्तवान् ।
 शाण्डिलस्यो देवलाज्जात एतेऽपत्यास्तु काश्यपाः ॥ १३ ॥
 तृणविन्दुस्तु राजापिः कन्यामिलविलाभिधाम् ।
 एलस्तयाय ददौ तस्यां विधवाः समजायत ॥ १४ ॥
 धूर्पोत्कटा तथा वाका कैकसी देववर्णिनी ।
 चतस्रः पत्नयस्तस्य पीलस्तस्य महात्मनः ॥ १५ ॥
 कुबेरो देववर्णिन्यां कैकस्यां राघणस्तथा ।
 कुम्भकर्णः शूर्पणखा तथैव च विर्षापिणः ॥ १६ ॥
 पुष्पोत्कटापामभर्वस्त्रयः पुत्राश्च कन्यकाः ।
 महोदरः प्रहस्तश्च महापाश्वस्तथाऽपरः ॥ १७ ॥

तथा कुम्भनखी कन्या तस्य विश्ववसो द्विजाः ।
 निशिरा दूषणश्चैव विशुज्जिह्वो महाबलः ॥ १८ ॥
 बाकायामभवन्पुत्रा राक्षसाः हूरकर्मिणः ।
 भूता मृगाः पिशाचाश्च सर्वे वै दंष्ट्रिणस्तथा ॥ १९ ॥
 पौलस्त्या इति ते सर्वे मरीचेः कश्यपः सुतः ।
 भृगोः रुकाज्ञादभवत्पुत्रो दैत्यशुर्महान् ॥ २० ॥
 माझा संजीविनी विशा येन शुश्रेण धीमता ।
 महादेवं समाराध्य हरा वदरिकाश्रमे ॥ २१ ॥
 जरामरणनिवृत्तो वज्रकायो महामुनिः ।
 योगाचार्य इति ख्यातः मत्सादाद्भरिजापतेः ॥ २२ ॥
 अनसूया तु सुषुषे क्रमात्त्रयस्य द्विजाः ।
 दत्ताश्रेयं चन्द्रमसं तथा दुर्वाससं मुनिम् ॥ २३ ॥
 आश्रेया इति ते ख्याता निरपत्यस्तथा कतुः ।
 वसिष्ठाय ददौ कन्यां नारदो मुनिर्दुग्धाः ॥ २४ ॥
 अरुन्धतीमरुन्धत्यां शक्तिर्नाम वभूव ह ।
 शक्तोः पराशरस्तस्मात्कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ २५ ॥
 द्वैपायनाच्छुको जज्ञे पञ्च पुत्राः सुकस्य ते ।
 भूरिश्रवाः प्रभुः शंभुः कृष्णो गौरश्च पञ्चमः ॥ २६ ॥
 कन्या कीर्तिमती नाम वंशा एते प्रकीर्तिताः ।
 कश्यपाददिनिर्लेभे भारुकरं तेजसाञ्छिकम् ॥ २७ ॥
 संज्ञा राज्ञी मभा छाया भानोर्भाष्याः स्मृतास्त्विमाः ।
 मूले सूर्यान्मनुं संज्ञा यस्य वंशेऽभवन्पुत्राः ॥ २८ ॥
 यमं च यमुनां चैव राज्ञी रेवन्तमेव च ।
 मभा मभातमादित्याच्छाया सारणिमेव च ॥ २९ ॥
 शनिं च तर्पतीं चैव विष्टिं चैव पथकम् ॥
 इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्टः सूर्यादिरेव च ॥ ३० ॥
 नरिष्यन्तश्च नाभागो हरिष्टः करुपरतथा ।
 वृषध्वजो महातेजा नच वैवस्वताः समाः ॥ ३१ ॥
 इत्या ज्येष्ठा धरिष्ठा च कन्या एतास्त्रयः(१) स्मृताः ।
 इक्ष्वाकोभाभवत्पुत्रो विकुक्षिरिति विश्रुतः ॥ ३२ ॥

तस्य पुत्रशतं त्वासीत्ककुत्स्थो ज्येष्ठ ईरितः ।
 तस्मात्सुषोधनो जज्ञे पृथुस्तस्य सुतोऽभवत् ॥ ३३ ॥
 विश्वकस्तस्य पुत्रोऽभूद्भ्रमकस्तस्य वै सुतः ।
 तस्माच्छर्यातिरभवत्पुत्रनाशश्च तत्सुतः ॥ ३४ ॥
 श्रावस्तिस्तस्य पुत्रोऽभूच्छ्रयस्ती येन निर्मिता ।
 तस्मात्कुवलयः कृयातो धुन्धुमारिस्ततोऽभवत् ॥ ३५ ॥
 धुन्धुमारिस्त्रयः पुत्रा हृदाश्याया महोजसः ।
 हृदाश्वस्य च दायादो हरिश्चन्द्रस्ततोऽभवत् ॥ ३६ ॥
 रोहितस्तस्य पुत्रोऽभूद्रोहितस्यापि तत्सुतः ।
 धुन्धुस्तस्माद्भूत्पुत्रो धुन्धोः पुत्री बभूवतुः ॥ ३७ ॥
 सुदेवो विजयश्चैव कुरुको विजयात्सुतः ।
 कुरुकोऽथ कुरुकाज्जज्ञे तस्माद्ब्राह्मभूत्सुतः ॥ ३८ ॥
 समरस्तस्य पुत्रोऽभूत्पौत्रस्तस्यानुमान्सुतः ।
 तस्य पुत्रो दिल्लीयस्तु तस्माज्जज्ञे भगीरथः ॥ ३९ ॥
 पीतोऽभूत्पत्ता श्रीशुद्धी परमनुत्तमम् ।
 गङ्गा बभार शिरसा रक्षार्थं जगतां हरः ॥ ४० ॥
 दशायुतानां वर्षाणि द्विसहस्रं शतद्वयम् ।
 महादेवादद्रे लब्ध्वा राज्यं कृत्वा भगीरथः ॥ ४१ ॥
 विरक्तो राज्यभोगेभ्यो विश्वं मत्वेन्द्रजालवत् ।
 जाबालं समनुमान्य यत्तज्ज्ञानं शिवात्मकम् ॥ ४२ ॥
 मुनेरनुग्रहाल्लब्ध्वा परां सिद्धिं गतो नृपः ।
 श्रुतस्तस्याभवत्पुत्रो नाभागस्तत्सुतोऽभवत् ॥ ४३ ॥
 सिन्धुहीनस्ततो जज्ञे अघुतायुस्ततोऽभवत् ।
 ऋतुपर्णस्तु तत्पुत्रः सुधामा तत्सुतोऽभवत् ॥ ४४ ॥
 यस्मै दत्तं भगवता नाणपर्यमनुत्तमम् ।
 कल्पापपादस्तत्पुत्रः क्षेत्रजस्तत्सुतोऽश्मकः ॥ ४५ ॥
 नृपेर्वसिष्ठाद्विप्रेन्द्राश्वकुलस्तत्सुतोऽभवत् ।
 नकुलत्वाभवत्पुत्रो नाज्जा शतरथो नृपः ॥ ४६ ॥

१ क. ल. ग. "स्मात्पुत्रोः" २ क. ल. प. क. ज. "कुरुत्" ३ क. ल. ग. क. "जगतां"
 ४ क. ल. ग. "निर्ही" ५ क. "तोऽभवत्"

अम्बुदिलविलस्तस्माद्बृद्धवर्मा ततोऽभवत् ।
 तस्माद्द्विभ्रसदो नाम सहाङ्गस्तस्तुतोऽभवत् ॥ ४७ ॥
 दीर्घबाहुस्ततो जज्ञे रघुस्तस्याभवत्सुतः ।
 रघोरजस्तु विख्यातो राजा दक्षरथस्ततः ॥ ४८ ॥
 तस्य पुत्राश्च चत्वारो धर्मज्ञा लोकाविभ्रुताः ।
 रामोऽथ भरतश्चैव तृतीयो लक्ष्मणः रघुतः ॥ ४९ ॥
 चतुर्थश्चैव अशुभो रामो नारायणः स्वयम् ।
 धर्मज्ञः सत्यसंकल्पो महादेवपरायणः ॥ ५० ॥
 सीता तस्याभवद्भार्या पार्वत्यैकसमुद्भवा ।
 जनकेन पुरा गौरी तपसा तोषिता यतः ॥ ५१ ॥
 जनकाय ददौ शंभुः प्रीतो धनुरनुचमम् ।
 तद्धनुर्भञ्जयामास जनकस्य भूदे स्थितम् ॥ ५२ ॥
 दृष्ट्वा पराक्रमं तस्य रामस्य गुणशालिनः ।
 जनकः प्रददौ तस्यै सीतां ब्रह्मविदां वरः ॥ ५३ ॥
 पित्रा कृतोऽभिप्रेकार्थं रामो राज्यस्य वै यदा ।
 वारयामास कैकेयी तदा राज्ञः प्रिया वधूः ॥ ५४ ॥
 राज्ञस्त्वया वरो दत्तः पूर्वमेव यतः प्रभो ।
 राजानं मत्सुखं तस्माद्भरतं कर्तुमर्हसि ॥ ५५ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा राज्ये तमभिषिच्य सः ।
 प्रेषयामास नं रामं वनं प्रति सलक्ष्मणम् ॥ ५६ ॥
 वनं गत्वा निवसतो भार्या दृष्ट्वाऽथ राजसतः ।
 रावणो नाम पीलस्त्यो नीरथा लङ्घनं पुनर्ययौ ॥ ५७ ॥
 अदृष्ट्वा तां ततः सीतां दुःसितौ रामलक्ष्मणौ ।
 सूर्यं वानरराजेन गत्वा दाक्षरथी द्विजाः ॥ ५८ ॥
 सुग्रीवस्य सखा वीरो हनुमान्नाम वानरः ।
 गत्वाऽथ रावणपुरीमपश्यज्जनकात्मजाम् ॥ ५९ ॥
 अशुभपूर्णेक्षणां सीतामिन्दीवरनिधाननाम् ।
 विश्वासार्थं ददौ तस्यै रामस्यैवाह्नुस्त्रीयकम् ॥ ६० ॥
 दृष्ट्वाऽह्नुस्त्रीयकं सीता भ्रष्टा च तदाऽभवत् ।
 समाश्रास्य ततः सीतां प्रययौ राघवान्तिकम् ॥ ६१ ॥

रामस्तमागतं दृष्ट्वा परपोत्फुल्ललोचनः ।
 श्रुत्वा तद्वचनार्हतं बुद्ध्या कृतानिश्चयः ॥ ६२ ॥
 सेतुं कृत्वाऽथ रक्षोभिर्बुद्धं कृत्वा महामनाः ।
 निहत्य रावणं रामो भ्रातृभिः सह सुव्रतः ॥ ६३ ॥
 आनयायास तां सीतामशोकघनमध्यगाम् ।
 मतिष्ठाम्य महादेवं सेतुमध्येऽथ राघवः ॥ ६४ ॥
 लब्धवान्परमां भक्तिं शिषे शिवपरांकमः ।
 रामेश्वर इति ख्यातो महादेवः पिनाकधृक् ॥ ६५ ॥
 तस्य दूर्ध्वनमार्शेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 अभिषिक्तस्ततो राघवे रामो राजीवलोचनः ॥ ६६ ॥
 पालयन्पृथिवीं सर्वां धर्मेण मुनिर्धनवाः ।
 अयजदेवदेवेश्वरमश्वमेधेन शंकरम् ॥ ६७ ॥
 तस्य प्रसादात्त्वपदं प्राप्तवानथ राघवः ।
 एवं संशेषतः शोक्तं रामस्य चरितं मया ॥ ६८ ॥
 इदं विस्तरतो विद्याः शोक्तं वाल्मीकिना पुनः ।
 कुशक्षेको लवश्चान्यः एतौ रामस्य सुव्रतौ ॥ ६९ ॥
 सत्यसन्धी महावीर्यौ महादेवपरायणौ ।
 अतिथिश्च कुशाज्जले निपथस्तत्सुतोऽभवत् ॥
 नलस्तस्याभवत्पुत्रो नभस्तस्याभवत्सुतः ॥ ७० ॥
 तनश्चन्द्रावलोकेश तारापीडस्ततोऽभवत् ।
 तनश्चन्द्रमिरिनाम मासुजित्सुतोऽभवत् ॥ ७१ ॥
 एते सर्वे नृपाः प्रोक्ता इक्ष्वाकुकुलसंभवाः ।
 धर्मात्मानां महासत्त्वाः कीर्तिमन्तो ददव्रताः ॥ ७२ ॥
 इमं यः पठते निन्यमिदंवाक्योर्धिशमुत्तमम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सुर्यलोके महीयते ॥ ७३ ॥ १३५६ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीते स्तनक्षौनकसंवादे महाहराव्यारोहणा-
 दीक्ष्वाकुकुलसंभवतृपमालिकान्तकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥३०॥
 सूत उवाच—रेलः पुरुरवाक्षाऽऽसीद्राजा परमधार्मिकः ।
 उर्वस्यां जनयायास षट् पुत्रान्मधितौजसः ॥ १ ॥

१ क. 'मताः ॥ ६३ ॥ २ च. 'शयनः । रा' । ३ च. 'महादेवं वा' । ४ क. ल. म.
 'रत विपुतो । ५ क. च. ल. 'कस्तुता' । ६ क. ल. म. न. च. 'इत्यामुपरायाभ्यामुत्त' ।

आयुर्मायुरमायुश्च विश्वायुश्च ततः परः ।
 शतायुश्च श्रुतायुश्च पदेते देवयोनयः ॥ २ ॥
 आयोः पञ्च सुताः ख्यातः स्वभान्तिनयात्मजाः ।
 ज्येष्ठस्तेषामभूत्पुत्रो नहुषो लोकाविश्रुतः ॥ ३ ॥
 उत्पन्नाः पितृकन्यायां नहुषात्पञ्च मूलवः ।
 विरजायां मुनिश्रेष्ठा यथातिरिति विश्रुतः ॥ ४ ॥
 द्वे च भार्ये यथातेस्तु प्रथमा शुक्रकन्यका ।
 देवयानीति विख्याता द्वितीया वृषपर्वणाः ॥ ५ ॥
 मृताऽसुरस्य शर्मिष्ठा तयोर्वेक्ष्यामि संततिम् ।
 देवयानी तु सुपुत्रे यद्वं तुर्वसुमेव च ॥ ६ ॥
 दुर्गां चारुं च पुरुं च शर्मिष्ठा सुपुत्रे सुतान् ।
 आभिपिच्य पुरुं राजा यवीयांसमनिन्दितम् ॥ ७ ॥
 देवान्ययुक्तो मतिमान्ययातिः प्रयथी वनम् ।
 योऽयं प्रसिद्धः शतजित्पदोः समभवत्सुतः ॥ ८ ॥
 द्विदयः शतजित्पुत्रो धर्मस्तस्य सुतः रसूतः ।
 धर्मनेत्रः सुतस्तस्य धनकस्तत्सुतोऽभवत् ॥ ९ ॥
 धनकस्य तु दायादः कृतवीर्यो महायशः ।
 कार्त्तवीर्यः कृताभिश्च कृतधर्मा तथा परः ॥ १० ॥
 कार्त्तवीर्यस्य नृपतेः पुत्राणां च शर्तं त्वभूत् ।
 तत्र पञ्च पहात्मानः शूरसेनादयो नृपाः ॥ ११ ॥
 महादेवाल्लुब्धवरा महादेवपरायणाः ।
 जयध्वजस्तु मतिमाश्चारायणपरायणः ॥ १२ ॥
 जयध्वजस्य दायादास्तालजङ्घा इति स्मृताः ।
 तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रः सर्वे ते यादवाः स्मृताः ॥ १३ ॥
 विश्रुतस्तस्य दायादस्तस्य पत्नी पतिश्रिता ।
 रममाणस्तया राजा कदाचिद्यमुनातटे ॥ १४ ॥
 अपत्यदुर्वशी तत्र वीणावादनलालसाम् ।
 उर्वशीमग्रवीद्वाजा स्मरबाणेन पीडितः ॥ १५ ॥

त्वयाऽहं रन्तुमिच्छामि त्वं मां रन्तुमिरार्हसि ।
 सा नृपस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तं मदनोपमम् ॥ १६ ॥
 क्रीडमाना तदा तेन धिरकालं सदोर्बन्धी ।
 गते वर्षसहस्रे तु धिरक्तः कामभोगवः ॥ १७ ॥
 आदोर्बन्धीं गमिष्यामि स्वपुरीमिति विश्रुतः ।
 भोगेनैतावता नालमवोचदिति सा पुनः ॥ १८ ॥
 न गन्तव्यं त्वया राजन्स्थातव्यं प्रीतये मम ।
 अत्रवोचां ततो राजा पुरीं गत्वा यज्ञस्विनीम् ॥ १९ ॥
 आगमिष्याम्यहं शिवमहं परिसरं तव ।
 मात्मानुजस्ततो राजा जगाम स्वपुरीं प्रति ॥ २० ॥
 दृष्ट्वा पतिव्रतां भार्यामभवद्भयविह्वलः ।
 चोद्धृतं तस्य सा ज्ञात्वा महिम्ना स्वेन भामिनीं ॥ २१ ॥
 मा भैषीरिति तं प्राह भर्तारं सा पतिव्रता ।
 न दोषस्तव राजेन्द्र सर्वं कामस्य चोद्धृतम् ॥ २२ ॥
 कामेन स्वर्गमाप्नोति कामेन नरकं ततः ।
 विधिना सेवितः कामः स्वर्गदः स्वप्नमन्यथा ॥ २३ ॥
 तस्मात्स्वया नरपते विधिं हित्वा स सेवितः ।
 तस्मात्पार्षं महज्जातं कुरु पापविश्रोधनम् ॥ २४ ॥
 भार्यानिगदिते श्रुत्वा ययौ कृष्णाश्रमं प्रति ।
 ज्ञात्वा तद्भचनाच्छुद्धिं जगाम हिमवद्गिरिम् ॥ २५ ॥
 मार्गेऽप्रश्यत्स मन्धर्वं विश्वावसुमरिदैवम् ।
 सक्रान्तं क्रीडमानं तं शोभितं दिव्यमालया ॥ २६ ॥
 दृष्ट्वा मालां स राजेन्द्रः सस्माराप्सरसं तदा ।
 उर्वश्या एष यौग्यैषा माला नान्यस्य कस्यचित् ॥ २७ ॥
 एवं संचिन्त्य मनसा मालामाहर्तुमुद्यतः ।
 तेन सार्धं महद्युद्धं गन्धर्वेण नृपोत्तमः ॥ २८ ॥
 कृत्वा गृहीत्वा तां मालां जगामाप्सरसं प्रति ।
 अन्विष्यमाणः सकैलां बभ्राम स यमुंधराम् ॥ २९ ॥

वनानि पर्वतान्दीपाङ्गीकान्सर्वानशेषतः ।
 अस्तिवाऽपि च नापश्यदुर्वशी राजपुंगवः ॥ ३० ॥
 अनुग्रहान्महेशस्य या निरोऽप्यस्ति स्वेषरी ।
 भ्रममाणो पहल्लोके सोऽपश्यन्नारदं हुनिम् ॥ ३१ ॥
 यथावदभिधाशाय लज्जितः पार्श्वगोऽभवत् ।
 पृष्ट्वा तु कुशलं राज्ञे नारदो हुनिर्गवः ॥ ३२ ॥
 अत्रवीच्यारदं राजा चोर्वशीदर्शनेत्सुकः ।
 भगवन्नागतः कस्माद्दृष्ट्वा वाऽरितं हि तत्र तु ॥ ३३ ॥
 अरितं चेच्छ्रोतुमिच्छामि ब्रवीतु ब्रह्मणः सुतः ।
 राज्ञो मनोगतं सर्वं विज्ञाय भगवान्मुनिः ॥ ३४ ॥
 यथावत्कुशलं तस्य नारदोस्तं तथाऽब्रवीत् ।
 यत्राऽऽसीदुर्वशी देवी मेरोर्देशिमदेशतः ॥ ३५ ॥
 सरस्व मानसं नाम तत्राहं मेदिनीपते ।
 विरज्जोः कार्यमुषिष्य गत्वा पुनरिहाऽऽगतः ॥ ३६ ॥
 गमिष्यामि पुनस्तत्र यत्राऽऽस्ते सत्पलोकयः ।
 इति श्रुत्वा हुनेर्वाक्यं राजाऽनुब्राण्य नारदम् ॥ ३७ ॥
 तं प्रदेशं गतस्तूर्णं तत्रापश्यत्स चोर्वशीम् ।
 मालां निवेद्यामांसं सा तयाऽलंकृताऽभवत् ॥ ३८ ॥
 रममाणैरतया सार्धं गते वर्षशतं पुनः ।
 कदाचित्तमपृच्छत्सा राजानं मुनिर्गवाः ॥ ३९ ॥
 त्वर्कायं नगरे वत्सा भवता तत्र किं कृतम् ।
 ब्रूहि राजन्महाबाहो यद्यस्मि तव वल्लभा ॥ ४० ॥
 इति पृष्ट्वस्तया राजा प्रोवाच तदशेषतः ।
 तस्येरितमथाऽऽकर्ष्य राजानं प्रत्यभाषत ॥ ४१ ॥
 इत ऊर्ष्यं मया सार्धं स्थातर्ष्यं नैव सुव्रत ।
 ज्ञापं दास्यति ते कर्ष्यो भार्गो तव ममानप ॥ ४२ ॥
 तथा चोक्तोऽपि तन्वङ्कथा न तस्याज ह उर्वशीम् ।
 ज्ञात्वाऽथ तस्य निर्वन्धयकरोदात्मनरतनुम् ॥ ४३ ॥

१ क. श. ग. "तान्मर्वाहो" । २ क. ल. ग. ज. "दो शिजपुंगवः" ३ ३२ ॥ ३ घ. क.
 "रुद्रमुनिं यथावदभिधाय च" । ४ घ. क. ज. न. तत्रतः ॥ ३३ ॥ ५ क. "दत्तव्या" ।
 ६ क. ल. ग. ज. "स्ते वसभूः स्वयम्" । ७ घ. ल. ग. "सं पदो तूर्ण" । ८ घ. क. घ.
 ९ न. "नरेष तं" ।

वलिभिः वलिताकीर्णा वां दृष्ट्वा राजसत्तमः ।
 तत्सणादुर्वशी त्यक्त्वा तपसे कृतनिश्चयः ॥ ४४ ॥
 द्वादशान्यान्यभुद्राजा कन्दमूलफलाशनः ।
 तावत्कालं च वारवाशी ततः कण्वाश्रमं ययौ ॥ ४५ ॥
 दृष्ट्वा मुनिवरं शान्तं शिवध्यानिकवत्परम् ।
 मगम्य दग्धवद्भक्त्या प्राञ्जलिः पार्श्वसंस्थितः ॥ ४६ ॥
 यदुत्तमात्मनः सर्वं मुनेः सर्वं न्यवेदयत् ।
 मुनिर्विदित्वा तत्पापमद्वीत्यापशोधनम् ॥ ४७ ॥
 मुनिना प्रेषितो राजा गत्वा वाराणसीं पुरीम् ।
 ज्ञात्वा संतर्प्य जाह्नव्यां दृष्ट्वा विश्वेश्वरं शिवम् ॥ ४८ ॥
 मुक्तोऽसाधिनसो राजा जगाम स्वपुरीं तदा ।
 वसूनि ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वा राज्यमपालयत् ॥ ४९ ॥
 उर्वेष्ट्यां विश्रुताज्जाताः सप्त पुत्रा महौजसः ।
 कोष्ठोर्षेदुस्तत्त्वाऽऽसन्वंदयाः सत्कीर्तिशालिनः ॥ ५० ॥
 मृणुध्वं तान्मुनिश्रेष्ठा मुख्यानिच न चापरान् ।
 कोष्ठोर्वेष्टे कथः स्यातो विदर्भः कौशल्यस्तथा ॥ ५१ ॥
 सात्त्वतश्च ततः स्यातो महाभोजस्ततः परः ।
 भोजश्च सत्यवाचश्चैव सत्यकः सात्यकिस्ततः ॥ ५२ ॥
 क्रथकश्च सुपेणश्च सुभोजो नरवाहनः ।
 आहूको देवकश्चैवं श्रीदेवो देवसुव्रतः ॥ ५३ ॥
 उग्रसेनश्च कंसश्च वसुदेवो महावशाः ।
 उग्रसेनस्य कन्यार्या देवक्यां वसुदेवतः ॥ ५४ ॥
 भृगोः ज्ञापवशाद्द्विष्णुः संभूतस्त्रिदशेश्वरः ।
 रोहिणीं नाम या पत्नी वसुदेवस्य शोभना ॥ ५५ ॥
 तस्यां संकर्षणो जातो योऽनन्तः शेषसंज्ञितः ।
 पौंड्रश्च स्त्रीसहस्राणि पत्नयो माधवस्य वाः ॥ ५६ ॥
 तामु जाता द्यसंख्याताः प्रपुत्रप्रमुखाः सुताः ।
 कृष्णोऽपि देवकीसूनुः परमात्मा सनातनः ॥ ५७ ॥
 कृतकृत्योऽपि योनात्मा मायावी विश्वभुक्स्वयम् ।
 तथाऽपि पूजयत्तैव भगवन्तमुमापतिम् ॥ ५८ ॥

लिङ्गे सर्वात्मकं भत्वा महादेवं पिनाकिनम् ।
 बरांश्च विविधाह्लिङ्गेषु तस्माद्देवान्महेश्वरात् ॥ ५९ ॥
 अजेयस्त्रिषु लोकेषु देवदेवो जनार्दनः ।
 न कुष्पादधिकस्तस्मादस्ति माहेश्वराग्रणीः ॥ ६० ॥
 तस्मात्तत्पूजनाच्छंभुर्भवत्येव सुपूजितः ।
 हरेरवज्ञाकरणाद्भवेदीशः पराकृमुत्तः ॥ ६१ ॥
 तस्मात्पूज्यः सदा शार्ङ्गी महादेवपरायणैः ।
 तद्भक्तैश्च विशेषेण प्रीतये गिरिजापतेः ॥ ६२ ॥
 एष चः कथितो बंशो यदोः संक्षेपतो द्विजः ।
 सर्वपापक्षयकरः पठतां शृण्वतां भवेत् ॥ ६३ ॥ १४१९ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे पुरुषदुर्बंश-

कथनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

मन्वन्तराणि वक्ष्यामि शृणुध्वं मुनिर्भुमवाः ।
 मनवः पृथ्वीतास्ते सप्तमो वर्तते किल ॥ १ ॥
 तेषां स्वार्थंशुवस्तवाद्यस्ततः स्वरोचिषः स्मृताः ।
 उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चाङ्गुपस्तथा ॥ २ ॥
 स्वार्थंशुवं तु कल्पादावन्तरं कथितं मया ।
 स्वरोचिषेऽन्तरे देवास्तुषिता नाम ते स्मृताः ॥ ३ ॥
 विपश्चिन्नाम देवेन्द्र कृपीन्वक्ष्यामि संमतम् ।
 ऊर्जेस्तन्मस्तथा प्राणो दान्तोऽथ ऋषभस्तथा ॥ ४ ॥
 तिमिरः शार्वरीर्वाश्च सङ्घैत ऋषयः स्मृताः ।
 * उत्तरे त्वन्तरे देवाः सुधामानो द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥
 प्रतर्दनाः शिवाः सैत्यास्ततश्च वज्रवर्तिनः ।
 एतेषां च गणाः मोक्ता भवद्वादशभिर्गणैः ॥ ६ ॥
 सुदान्तिर्नाम देवेन्द्रो महाबलपराक्रमः ।
 रजो गोत्रोऽर्षबाहुश्च सवनश्चानवस्तथा ॥ ७ ॥
 सुतपाः शुक्रनामोऽथ सङ्घैत ऋषयः स्मृताः ।
 मर्त्याश्च सुधियश्चैव तामसस्यान्तरे सुराः ॥
 ज्योतिर्धर्मः पूंशुः कल्पश्चैवाग्निः सवनस्तथा ॥ ८ ॥

पीवरश्च समाख्याताः सक्षेप्तं ऋषयो मताः ।

स्याच्छिविर्नाम देवेन्द्रः सिद्धचारणसेवितः ॥ ९ ॥

देवराज्यं परित्यज्य परं वैरान्यभाश्रितः ।

ज्ञात्वैवाशाश्रितं सर्वं बृहस्पतिपथाव्रवीत् ॥ १० ॥

भगवन्किं करोमीदं राज्यं तुच्छंमुखं यतः ।

कैवल्यं लभते केन तन्मे ब्रूहि गुरो रकुटम् ॥ ११ ॥

बृहस्पतिरुवाच—अस्त्यनन्तशुणावासः परानन्दैकविग्रहः ।

ध्यातः कैवल्यदः एसां महादेवो न चापरः ॥ १२ ॥

मोहपाशनिबद्धानां महामोहात्मनां हरेत् ।

स्मरणात्मोचकस्तेषामुमापतिरिति श्रुतिः ॥ १३ ॥

ब्रह्म परमं ज्योतिः प्रतिग्राह्यमव्ययम् ।

सर्वालुग्राहिणं श्रेष्ठं तमाशु धरणं ब्रज ॥ १४ ॥

स ज्योतिषां परं ज्योतिरानन्दं तमसः परम् ।

न यस्मादधिकं किञ्चित्तत्त्वं विद्धि शांकरम् ॥ १५ ॥

तं जानीहि परं ब्रह्म विश्वात्मानं महेश्वरम् ।

तदात्मकतया सर्वं जानीह्यसुरसूदन ॥ १६ ॥

आत्मानं ये हि मन्यन्ते विभिन्ने विपुराहिपः ।

ते पश्यन्त्येव तं देवं नाऽऽर्जन्ते पुनः पुनः ॥ १७ ॥

सर्वस्मादधिकः श्रेष्ठः परमात्मा महेश्वरः ।

इति ये निश्चितधियः कृतार्थास्तं सुराधिप ॥ १८ ॥

दर्शनं तस्य काङ्क्षन्ते हरिब्रह्मादयः सुराः ।

योगिनो नियतात्मानस्तापीशं धरणं ब्रज ॥ १९ ॥

महदादिविशेषान्तं जगद्यत्स्मिद्धैर्ब्रजेत् ।

पुनरुत्पद्यते यस्मान्नं जानीहि पिनाकिनम् ॥ २० ॥

लीलाविलसितं यस्य विश्वमेतच्चराचरम् ।

तदभावाच्च विलयस्तं जानीहि महेश्वरम् ॥ २१ ॥

यस्याऽऽज्ञया स्थितो ब्रह्मा जगज्जाननकर्माणि ।

हरिश्च पालने रुद्रः संहारे च स शूलैर्भूत् ॥ २२ ॥

यस्य प्रसादलोचनेन मर्त्या मरणधर्मिणः ।
 भवन्त्येव हि तेऽमर्त्या भजन्ते वृषभध्वजम् ॥ २३ ॥
 क्षणं मुहूर्तमथवा ध्यातः संपूजितः स्मृतः ।
 मददात्प्राशु कैवल्यं यस्तं भज महेश्वरम् ॥ २४ ॥
 तस्यैव मूर्तयस्तिष्ठो ब्रह्मचिष्णुहरा इति ।
 सर्गारम्भगुणलघैस्तपीशं शरणं ब्रज ॥ २५ ॥
 यस्यान्तःस्थानि भूतानि येनेदं भ्राम्यते जगत् ।
 ब्रह्मेति च जगुर्वेदास्तं रुद्रं शरणं ब्रज ॥ २६ ॥
 यज्ञैर्ष इत्यने देवो मुक्तये वेदवादिभिः ।
 कर्मणां फलदस्तेषां शरणं ब्रज तं हरम् ॥ २७ ॥
 ये विनिद्धा जितधासा ध्यायन्ति क्षीणकर्मिणः ।
 तेषां प्रजायते यत्तत्तत्त्वं विद्धि च शांकरम् ॥ २८ ॥
 अत्रानरक्या बद्धानां मनुष्यादिशरीरिणाम् ।
 महादेवाहते नान्यं शक्यं पश्यामि मोक्षकम् ॥ २९ ॥
 तस्मात्त्वं तपसा शक्यं समाराधय शंकरम् ।
 असन्नो दास्यति पदं तव कैवल्यमुत्तमम् ॥ ३० ॥
 एवं गुरोर्निर्गदितं श्रुत्वा सुरपतिस्तदा ।
 समाराधयितुं देवं ययौ बदरिकाश्रमम् ॥ ३१ ॥
 तत्र गत्वा जटी भूत्वा भस्मनिष्ठो जितेन्द्रियः ।
 मन्दाकिनीजले स्नात्वा भस्म चैवाभिपण्ड्य च ॥ ३२ ॥
 अशिरित्वादिमन्त्रैश्च समुद्धृत्य च विश्रम् ।
 पूजयामास देवेशं श्यैः पशैर्मनाहरैः ॥ ३३ ॥
 शैवीं विद्यां जपन्नास्ते शिवध्यानेकतत्परः ।
 एवं गतानि वर्षाणि सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३४ ॥
 तपसां देवराजस्य प्रसन्नोऽभूत्ततः शिवः ।
 माह विपुला शक्रे परं ब्रूहि शक्तजतो ॥ ३५ ॥
 तपसाऽनेन तीव्रेण प्रसन्नोऽहं तवानघ ।
 अर्द्धमितं ते प्रदास्यामि तव यद्यपि दुर्लभम् ॥ ३६ ॥
 मयि प्रसन्ने तु हरे न किञ्चिदपि दुर्लभम् ॥ ३७ ॥

॥ ब्रह्मसंहितासुक्तकवोपीतिष्ठमित्यादि न किञ्चिदपि तुल्यभक्तिपन्नं सम्भवान्तं नभसि ।

१ क. ल. ग. ल. 'वकेतभम् ॥ २३ ॥ २ क. ल. ग. 'ते शक्यं नान्यं य' ३ क. ल. ग. 'नेत्रैः ॥ ३३ ॥ ४ ह. 'साऽनेन तीव्रेण न' ।

एवं शंभोर्वचः श्रुत्वा स्तुत्वा तं विविधैः स्तवैः ।

कृताञ्जलिपुटो भुत्वा प्रणम्याऽऽह महेश्वरम् ॥ ३८ ॥

इन्द्र उवाच—भगवन्कृतकृत्योऽस्मि भवतो दर्शनाच्छिव ।

अलमन्धैर्वरेः शंभो भक्तिर्भवतु मे त्वयि ॥ ३९ ॥

तव भक्त्यमृतात्सादपरानन्दस्य देहिनः ।

भवेत्कष्टं कृतः शंभो पूर्णकामो यतो हि सः ॥ ४० ॥

तावदेवास्थिरं चेतः परिभ्रमति वस्तुषु ।

न यावन्वयि देवेश भक्तिर्भवति देहिनः ॥ ४१ ॥

तावदेव भवाम्भोधिर्दुस्तरो देहिनां हर ।

तव पादाम्बुजे भक्तिः परा यावन्न लभ्यते ॥ ४२ ॥

तावत्पतति संसारमूर्ते जन्तुः पुनः पुनः ।

यावन्न तव कारुण्यलेशो भवति शंकर ॥ ४३ ॥

संसारविपटुक्षो यः सर्वतोऽतिभयंकरः ।

तव भक्तिकुठारेण च्छिद्यते नान्यथा शिव ॥ ४४ ॥

इति शकवचः श्रुत्वा कारुण्यादवलोक्य तम् ।

समुत्स्पृश्य तु पाणिभ्यां गाणपत्यं ददौ शिवः ॥ ४५ ॥

विरञ्चिप्रमुखा देवा ज्ञायन्ते कर्मगौरवात् ।

प्रलये च विनश्यन्ति भवन्ति च पुनः पुनः ॥ ४६ ॥

स्वर्गं गत्वा गताः स्वर्धं तिर्यक्तत्वं च मनुष्यताम् ।

पुनर्विरञ्च्वादिपदमेवं चकपरम्परा ॥ ४७ ॥

शंभोर्गणेश्वरा ये च नाऽऽवर्तन्ते भवे पुनः ।

भोगान्प्रथेप्सितान्भुक्त्वा शंभोः सायुज्यमाप्नुयुः ॥ ४८ ॥

स्वेच्छाविग्रहिणः सर्वे स्वेच्छाचारा गणेश्वराः ।

शिवेन सह ते भोगान्भुक्त्वा यान्ति शिवं पदम् ॥ ४९ ॥

एवं दत्त्वा वरं शंभुर्गाणपत्यं सुदुर्लभम् ।

सुरराजाय शिवये तत्रैवान्तर्हितोऽभवत् ॥ ५० ॥

गाणपत्यं वरं लब्ध्वा शिविर्भगवतो हिजाः ।

आज्ञया तस्य देवस्य जगाम स्वपुरी ततः ॥ ५१ ॥

महादेवार्चनरतो महादेवकथारतः ।

स्थित्वा मन्वन्तरं तत्र यज्ञो नाम गणोऽभवत् ॥ ५२ ॥

द्वयध्वजसिनेषश्च जटामूटेन्दुमण्डितः ।

शुद्धस्फटिकसंकाशशतबहुस्त्रिशूलभृत् ॥ ५३ ॥

अक्षमालाधरः स्वर्गी सर्वेषामभयपदः ।

द्वीपिचर्माम्बरधरः सर्वाभरणभूषितः ॥

रराज शंकरपदे नन्दीश्वर इवापरः ॥ ५४ ॥

एतद्दः कथितं सर्वं शिवेस्तु चरितं द्विजाः ।

सर्वेषापक्षयकरं सर्वसिद्धिपदं नृणाम् ॥ ५५ ॥

श्रद्धया ये पठन्तीदं शिवेस्तु चरितं द्विजाः ।

प्राप्तुवन्त्यश्वमेधस्य फलमित्यन्नवीदृषिः ॥ ५६ ॥ १४७५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे शिविनामधेय-
देवेन्द्रचरितकथनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

सूत उवाच—विभूर्नामा भवेदिन्द्रो रैवतस्यान्तरे द्विजाः ।

वैकुण्ठार्थैः स्मृता देवा गणाश्चत्वार ईरिताः ॥ १ ॥

हिरण्यरोमा विश्वश्रीरूर्ध्वबाहुस्तथैव च ।

ऐन्द्रवाहूः सुबाहुश्च पर्जन्यश्च महामुनिः ॥ २ ॥

सक्षैत ऋषयः प्रोक्ताः मियव्रतकुलोद्भवाः ।

मनोजयः सुरेन्द्रोऽभूचाक्षुषेऽप्यन्तरे द्विजाः ॥ ३ ॥

आयोः प्रसृता भावाद्याः कथिता देवतागणाः ।

सुमेर्षां विरजाश्चैव हविष्मानुत्तमो बुधः ॥ ४ ॥

अग्निनामा सहिष्णुश्च सक्षैत ऋषयः स्मृताः ।

पुत्रो विवस्वतो विषा मनुर्वैषस्वतः स्मृतः ॥ ५ ॥

सांभरं वर्तते योऽसौ तत्र देवान्ब्रवीम्यहम् ।

मरुद्गणास्तथाऽऽदित्या रुद्राश्च वसवः स्मृताः ॥ ६ ॥

शुरंदरस्तु देवेन्द्रो बभूवासुरदर्पदा ।

वासिष्ठः कश्यपश्चानिर्जमदग्निश्च मौलमः ॥ ७ ॥

विश्वामित्रो भरद्वाजः सक्षैत ऋषयो मताः ।

मन्वन्तराप्यतीतानि वर्तमानं मया द्विजाः ॥ ८ ॥

कथितान्यैथ वक्ष्यामि क्षुण्णं प्रतिसंहरम् ।

चतुर्भा कथितः सोऽपि पुराणेऽस्मिन्द्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥

१ य. ल. ल. "पठन्त्याः स्मृ" । २ य. ल. "वा वर" । ३ क. ल. म. "षयः स्मृतः ।

नित्यो नैमित्तिकश्चैव प्राकृतात्पन्तिकौ तथा ।
 योऽयं भूतक्षयो लोके नित्यं नित्यन्तु स स्मृतः ॥ १० ॥
 कल्पान्ते यस्तु संहारो नैमित्तिक ईदोच्यते ।
 महदायं विज्ञेयान्तं स यदा याति सैश्वर्यम् ॥ ११ ॥
 प्राकृतः प्रतिसर्गोऽयं कथ्यते मुनिभिर्दिजाः ।
 आत्यन्तिकस्तु प्रलयो ज्ञानादेर्व स जायते ॥ १२ ॥
 तैश्च ज्ञानं महेशस्य भक्तिलभ्यमिति श्रुतिः ।
 षतयुगसहस्रान्ते सैषान्ते भूतसंक्षये ॥ १३ ॥
 अनादृष्टिस्तत्स्तीव्रा जायन्ते क्षतवार्षिकी ।
 वृक्षगुल्ममलताः सर्वाः पृथिव्यां यान्ति संक्षयम् ॥ १४ ॥
 गभस्तिमाली भगवानथ सप्तर्षोऽभवत् ।
 रश्मिभिः सागराम्भांसि तदा पिवति भास्करः ॥ १५ ॥
 दीप्ताश्च रश्मयस्तेन भवन्ति मुनिपुंगवाः ।
 भवन्ति सूर्याः सप्तैते सर्वतो रश्मिसंकुलाः ॥ १६ ॥
 तेषां रश्मिप्रतापेन दग्धा भवति मेदिनी ।
 द्वीपैश्च पर्वतैः सार्धं सागरैश्च द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥
 सूर्यतेजोभिर्दग्धानां भूतानां च परस्परम् ।
 एकत्वमुपजातानामाग्निरेकस्तेतोऽभवत् ॥ १८ ॥
 ज्वालाभिरग्निस्रुत् विश्वं निर्देहत्याशु पावकः ।
 स दग्ध्वा पृथिवीं सर्वां रुद्रतेजोविजृम्भितः ॥ १९ ॥
 दिवं दग्ध्वाऽथ पातालं दन्दहीति द्विजोत्तमाः ।
 उत्तिष्ठन्ति शिसास्तस्य शतयोजनमायताः ॥ २० ॥
 तेजसा तस्य कालाशेरग्निः संबलेकः स्वयम् ।
 दग्ध्वा स चतुरो लोकान्सायक्षोरगराक्षसान् ॥ २१ ॥
 तन्नायःपिण्डवत्सर्वं जगदेतत्प्रकीर्षते ।
 उत्तिष्ठन्ते ततो मेघास्तद्विद्भिश्च समन्ततः ॥ २२ ॥

१ प. क. च. छ. ज. 'शशाङ्गोके । २ प. क. च. छ. ज. 'दृश्यते । ३ क. स. ग. 'जाः । अर्थ' । ४ प. क. 'कथं प' । ५ क. स. ग. ज. 'स्तु निल' । ६ क. 'व प्रजा' । ७ क. स. ग. पच । ८ क. स. ग. 'अग्न्यमल' । ९ क. स. ग. ज. 'स्तवाऽम्' । १० प. क. छ. ज. दिव्यं व' । ११ क. स. ग. 'काशितम् । व' ।

संवर्तेकोपमाः सर्वे नानावर्णा भैषेकराः ।
 जायन्ते भास्कराद्योरा राविणो मुनिर्गुग्वाः ॥ २३ ॥
 ततो वर्षे प्रमुञ्चन्ति बिन्दुभिर्गजसंनिभैः ।
 ब्रह्मणा वेरिता वृष्टिर्जायते शतवार्षिकी ॥ २४ ॥
 जलौघैर्नाशमाचान्ति तदा कल्पान्तपावकाः ।
 द्वीपैश्च पर्वतेर्धुक्ता पृथिवी पूर्वते जलेः ॥ २५ ॥
 विलीयन्ते धरा चैव सर्वा एव द्विजोत्तमाः ।
 तस्मिन्नेकार्णवे पोरि देवदेवः प्रजापतिः ॥ २६ ॥
 योगनिद्रां समास्थाय शेते ध्यायन्महेश्वरम् ।
 एष भैषिक्तिकः प्रोक्तः प्रलयो मुनिर्गुग्वाः ॥ २७ ॥
 अतः वृणुर्ध्वं वक्ष्यामि प्राकृतः प्रलयो यथा ।
 कालाभिरुद्रो भ्रमचान्परार्थहितये गते ॥ २८ ॥
 ब्रह्माण्डं भस्मसात्कृत्वा तावद्वं नादृषमास्थितः ।
 पीत्वा कल्पपरमानन्दं समाश्लोक्य गिरीन्द्रजाम् ॥ २९ ॥
 एका सा परमा शक्तिर्निस्था हेमवती शिवा ।
 एक एव महादेवस्तयोर्भेदो न विद्यते ॥ ३० ॥
 तिष्ठत्येका तदा तस्मिन्नेक एव महेश्वरः ।
 पार्वत्या परया शक्त्या नान्यः कश्चिदिति श्रुतिः ॥ ३१ ॥
 सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राकृतिरीश्वरः ।
 सहस्रनयनो देवः सहस्रचरणः शिवः ॥ ३२ ॥
 सहस्रबाहुर्षिश्चात्मा त्रिशूली दीप्तलोचनः ।
 दंष्ट्राकरालवदनः परब्रह्मतनुः शिवः ॥ ३३ ॥
 दग्ध्वा ब्रह्मादिकं विश्वं स्वतेजैस्त्यधितिष्ठति ? ॥
 पृथिवी विलयं याति स्वगुणैरप्सु संयुता ॥ ३४ ॥
 जलमग्नौ लयं याति वायो तेजश्च लीयते ।
 व्योम्नि वायुर्लयं याति भूतादौ व्योम लीयते ॥ ३५ ॥
 इन्द्रियाणि च सर्वाणि तेजसे यान्ति संक्षयम् ।
 वैकारिके देवगणाः प्रलयं यान्ति सप्तमाः ॥ ३६ ॥

१ क. ल. ग. भयानका । जा । २ क. ल. र. "नित्यतमाः ॥ २३ ॥ ३ क. ल. ग.
 पराश्वेव विलीयन्ते तदा वृष्ट्या हि' । ४ प. च. छ. "विरिजन्तम् । ५ प. छ. च. छ. ज. द्या
 सा । ६ प. क. च. छ. ज. 'साक्ष इतीत्ये' । ७ प. क. 'ब्रह्मादधि' । ८ प. 'नि
 संताः ॥ ३६ ॥

अहंकारो लयं याति महति विविधश्च यः ।

महत्तत्त्वं लयं याति विरञ्ची मुनिर्गुणाः ॥ ३७ ॥

अच्यक्ते निलयस्तस्य ब्रह्मणः पञ्चजन्यनः ।

एवं भूतेश्च तत्त्वानि संहृत्य भगवाञ्छिवः ॥ ३८ ॥

आस्ते स भगवानेको न द्वितीयोऽस्ति कश्चन ।

इच्छत्या पार्वतीशस्य प्रलयो नान्यथा द्विजाः ॥ ३९ ॥

ब्रह्मादीनां पुनः सृष्टिरित्वाहुस्तत्त्वैर्दारिणः ।

तस्वैव शक्त्यस्तिस्रो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ४० ॥

सर्वस्मादाधिकस्ताभ्यः शुलपाणिरिति श्रुतिः ।

एकमेव महादेवं वैदन्ति बहुधा जनाः ॥ ४१ ॥

ब्रह्माणं शार्ङ्गिणं रुद्रं वायुमिन्द्रं रविं शशिम् १ ।

अग्निं यमं च वरुणं जनं भेददशो जनाः ॥ ४२ ॥

तत्तद्रूपं समास्थाय भगवानेव शंकरः ।

फलं ददाति सर्वेषां सर्वशक्तिमयः शिवः ॥ ४३ ॥

तस्मात्सर्वान्परित्यज्य यजेदं महेश्वरम् ।

आदिमध्यान्तरहितं निर्गुणं तमसः परम् ॥ ४४ ॥

कमेण लभ्यतेऽन्येषां मुक्तिरारापने द्विजाः ।

आराधयन्महेशं तं तस्मिन्नुन्मनि मुच्यते ॥ ४५ ॥

एष वः कथितो विद्या पथीयत्प्रतिसंहरः ।

यदीरितं भगवता किमन्यच्छ्रोतुमिच्छस्य ॥ ४६ ॥ १५२१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे नित्यनैमित्तिक-

शाकृतात्पन्निकपतिसंहरकथने नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

ऋषय ऊचुः—सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशा मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितं चैव श्रुतं सर्वमशेषतः ॥ १ ॥

इदानीं श्रोतुमिच्छामश्चरितं त्रिपुराद्विषः ॥ २ ॥

पुराणि त्रीणि भगवान्ददाद् स कथं पुरा ।

लीलपैवेषुपैकेन सूत नो वद कौतुकम् ॥ ३ ॥

१ क. ल. म. "निलयनाः ३ ३० ॥ ५ क. ल. ग. "निलयिनः । ३ ल. म. क. क. क. बन्वन्ति । ४ क. ल. ग. "द्वि मितं च । ज. "द्विमिन्द्रं च । ५ क. ल. म. "ये यमं ते वरुण-
र्जनाः ३ ४२ ॥ ६ प. क. च. छ. ज. "सर्वं परि" । ७ प. क. च. छ. ज. "जिह्वं म" ।
८ प. क. छ. ल. "षा च रं" ९ क. ल. म. "वंशो म" । १० प. क. "रिषं मि" ।

सूत उवाच—शृणुध्वमृषयः सर्वे चरितं शूलपाणिनाः ।
 यथेरितं भगवता सूर्येण मनवे पुरा ॥ ४ ॥
 शृण्वतां सर्वापापघ्नं सर्वदुष्टनिवारणम् ।
 यत्तत्सर्वापदां हन्तु श्रोत्रपीयूषकृतमम् ॥ ५ ॥
 तारको नाम यो दैत्यो निहतः शक्तिपाणिना ।
 आसन्सुतास्त्रयस्तस्य त्रैलोक्यैश्वर्यद्विप्तिताः ॥ ६ ॥
 विष्णुमाली तारकाक्षः कमलाक्षो महाबलः ।
 नेत्रुत्तपो महाघोरं दानवाः प्रियकाक्षया ॥ ७ ॥
 यमैश्च नियमैर्षुक्ता यमभूरनिल्लाशनाः ।
 मीतथतुमुंस्वस्तेषां मददौ वरमुत्तमम् ॥ ८ ॥
 देवासुराणां सर्वेषामवध्यत्वं द्विजोत्तमाः ।
 हुनस्तैरमरेशत्वं याचितः प्रसन्नसंभवः ॥ ९ ॥
 वरमन्यं दैत्यवर्षां वृषीर्ध्वं मनसोभितम् ।
 दास्यामि तदहं क्षियामिति ब्रह्माऽश्रवीत्पुनः ॥ १० ॥
 अद्भुतंस्तौ विचारिषं विधः कमलसंभवम् ।
 पुराणि त्रीणि लोकेषु रचयित्वा यथं सदा ॥ ११ ॥
 त्रींशोऽकान्विचरिष्यामस्त्वत्तो लब्धवरा विधो ।
 ततो वर्षसहस्रे तु समेष्यामः परस्परम् ॥ १२ ॥
 एकीभावं गमिष्यन्ति पुराणि च सुरोत्तम ।
 यदा समेतान्धेतानि यो हन्वाद्भगवन्स्तदा ॥ १३ ॥
 एकैर्नैवेपुणा देव स नो मृत्युर्भविष्यति ।
 एवमस्त्विति तानुक्त्वा ब्रह्माऽन्तर्धानमाप्तवान् ॥ १४ ॥
 तेषां मयस्तु कमलक्षके त्रीणि पुराण्यथ ।
 पृथिव्यामायसं त्वासीद्भजतं भगनाङ्गणे ॥ १५ ॥
 स्वर्गे तु काञ्चनमयमसुराणां पुरं द्विजाः ।
 विस्तारायामतस्तेषां योजनानां शतं भवेत् ॥ १६ ॥
 आयसं यत्पुरं दिव्यं विष्णुमालेस्तदाऽभवत् ।
 राजतं तारकाक्षस्य कमलाक्षस्य काञ्चनम् ॥ १७ ॥
 मयस्य तु शुभं रम्यं पुरेषु त्रिषु विस्तृतम् ।
 यत्राऽऽस्ते दानवः श्रीमान्देवदानवपूजितः ॥ १८ ॥

१ क. ल. म. महाघोरं । २ क. ल. व. तं वरं गच्छित्वाऽन्ये वृषीर्ध्वं वरमुत्तमम् ।

३ क. ल. म. "दु श्रुतताः । तथा" । ४ क. ल. म. "दु वे स्तु" ।

रम्यं पुरचर्य रेने भिल्लोपयपिच चापरम् ।

विमानिः सूर्यसंकाशैः समन्तात्परिशोभितम् ॥ १९ ॥

गजवानिसमाकीर्णं गोपुरांशालमण्डितम् ।

सिद्धचारुणगन्धर्वैर्दिव्यस्त्रीभिर्विराजितम् ॥ २० ॥

रहस्यापतनैर्दिव्यैरसिंहोभैर्गृहे गृहे ।

वेदाध्ययनसंपन्नैः समन्तादुपशोभितम् ॥ २१ ॥

सर्वाः पतिव्रतास्तत्र दानवानां स्त्रियो द्विजाः ।

महादेवार्चनैरतैर्दानवैरुपशोभितम् ॥ २२ ॥

तेषां तपःप्रभाचेन शक्राद्यास्तनुतां गताः ।

दृष्ट्वा देवास्तदैश्वर्यं पुराणां ह्यिनसत्तमाः ॥ २३ ॥

देवास्तत्तेजसा दग्धा विष्णुं मत्वेदमभ्रुवन् ।

देवा ऊचुः—देवदेव जगन्नाथ त्रैलोक्यस्याभयमद् ॥ २४ ॥

पुरप्रयागुरभयाद्भवांस्तातुमिहार्हति ।

एवं मुराणां वचनं श्रुत्वा दानवमर्शनः ॥ २५ ॥

गोविन्दश्चिन्तयामास किं कारयामिति चेतसा ।

हन्तव्यास्ते कथं देत्या महादेवपरायणाः ॥ २६ ॥

हरतेनोभिर्निर्दग्धपापीस्तेऽत्र न संशयः ।

त्रैलोक्यमपि यो हत्वा महादेवपरायणः ॥ २७ ॥

कस्तं निहन्ता त्रैलोक्ये विना शंभोरनुग्रहात् ।

शंभुप्रसादलेद्येन ख्यातोऽस्मि भ्रुवनत्रये ॥ २८ ॥

ब्रह्मा च देवा देत्याश्च सिद्धाश्च मुनेयस्तथा ।

मनवो राक्षसाः सर्पा गन्धर्वाः पितरश्च ये ॥ २९ ॥

मानवो गुह्यका भूताः पिशाचा मार्नेवास्तथा ।

भगवन्तं महादेवमसंपृञ्ज्य जगन्नये ॥ ३० ॥

सिद्धिमिच्छन्ति ये मृदास्ते स्युर्दुःखस्य भाजनम् ।

तस्मात्तमीशमुप्रेण यज्ञेनेष्ट्वा सुरोत्तमम् ॥ ३१ ॥

हन्तव्या दानवा नूनमित्युक्त्वा कमलापतिः ।

भैरोरुत्तरतो गत्वा यज्ञेनाथ सदाशिवम् ॥ ३२ ॥

१ क. ख. ग. "नरीशं" । २ घ. ङ. "लोक्यायम" । ३ घ. ङ. "पास्तव । इ क.
ख. ग. ङ. "नरस्त" । ५ ङ. ख. ग. "यज्ञति यो गृहः इ भवेदुत्तमा" । ६ घ. ङ. ख. ग.
"तमाः ॥ ३१ ॥ ७ ख. ग. "तो मत्वा ।

ईडा ये रुद्रभोगेण ततो भूता पिनिर्गताः ।
 नानायुधकराः सर्वे पैलोक्यदहनप्रभाः ॥ ३३ ॥
 भूतांस्तान्पस्त्रितान्दृष्ट्वा देशे नारायणोऽब्रवीत् ।
 गत्वा पुरत्रयं शीघ्रं दग्ध्वा हत्वा महासुरान् ॥ ३४ ॥
 निःशेषानसुरान्कृत्वा पुनरागन्तुमर्हथ ।
 अथ विष्णोर्वचः श्रुत्वा भूतबुन्दा महाबलाः ॥ ३५ ॥
 हरिं मणम्य मयसुस्तस्त्रियोनात्पुरत्रयम् ।
 भूता भयंकरा दृष्ट्वा असुतापुतकोटयः ॥ ३६ ॥
 पुरत्रयमतुमाप्य बभूवुर्नष्टचेतसः ।
 पराजितास्ततो भूता दैत्यैः सन्मार्गवर्तिभिः ॥ ३७ ॥
 पुनरभ्येत्य शक्राद्या देवं नारायणं विंशुम् ।
 अश्रुचंस्त्राहि भगवन्निजिता भयचिह्नलाः ॥ ३८ ॥
 चिन्तयामास तान्दृष्ट्वा शक्रादीन्विष्णुरव्ययः ।
 भविष्यति कथं कार्यं देवानामिति सुव्रताः ॥ ३९ ॥
 नाभिवारेण नाशोऽस्ति धर्मिष्ठानां महात्मनाम् ।
 एते देव्या महाभागाः सत्यव्रतपरायणाः ॥ ४० ॥
 श्रौतस्मार्तक्रियानिष्ठा महादेवार्चने रताः ।
 मायया मोहयित्वैव निहन्तव्या महासुराः ॥ ४१ ॥
 हनिष्ये त्रिपुरं सर्वमिति संचिन्त्य चेतसा ।
 असृजन्मायिनं शार्ङ्गं स्वात्मदेहान्मुनीश्वराः ॥ ४२ ॥
 दृष्ट्वात्मयपकृष्णार्त्सं ददौ विष्णुः सुविस्तरम् ।
 यस्मिञ्शरीरमेवाऽऽत्मा नास्ति पारत्रिकी गतिः ॥ ४३ ॥
 संपातश्वेतवन्त्येव सुराया मेदशक्तिवत् ।
 अपहृत्य परद्रव्यं कामस्तेनैव सेव्यते ॥ ४४ ॥
 शार्ङ्गं तदुपदिश्यैव त्रिपुरं प्रति सुव्रताः ।
 मेषपामास तं विष्णुः सोऽपि पापी तदा ययौ ॥ ४५ ॥
 पुरत्रयं प्रविश्याय दानवा मोहितास्तदा ।
 तत्पशुर्वैदिकं कर्म भवे भक्तिं च शाश्वतीम् ॥ ४६ ॥

। अस्मिं। क.

म. 'इ. तस्मि' । ४ व. यामाचरि' । ५ व. उ. च. उ. क. 'मविष्टं क्वचित्' । ६ क. क.
 क. शार्ङ्गिके ।

प्रातिवर्त्यं विहायैव स्वैरिण्यञ्च स्त्रियस्तदा ।
 नारदोऽपि ययौ तत्र स्वशिष्यैः सहितो मुनिः ॥ ४७ ॥
 मायारूपं समास्थाय नियोगाश्चक्रिणो द्विजाः ।
 स्त्रियो दृष्टफलाधिन्वो द्वैत्या दृष्टफलाधिनाः ॥ ४८ ॥
 बभूवुरूपदेशेन नारदस्य महात्मनः ।
 पापण्डुमार्गभूयिष्ठा वेदमार्गविवर्जिताः ॥ ४९ ॥
 शिवार्चनपरिभ्रष्टाः संजाता दानवात्सदा ।
 एते स भगवान्विष्णुर्मायारूपधरो विभुः ॥ ५० ॥
 अधर्मबहुलं कृत्वा त्रिपुरं मुनिपुंगवाः ।
 महादेवमनुमाप्य शरणं सर्वदेहिनाम् ॥ ५१ ॥
 तुष्टाय स्तोत्रवर्षेण भगवन्तं सनातनम् ।
 दण्डवत्प्रणमिष्यन्त्याऽऽह जले स्थित्वा समाहितः ॥ ५२ ॥
 नमः सर्वात्मने तुभ्यं शंकरायाऽऽर्तिहारिणे ।
 रुद्राय नीलकण्ठाय कद्रुद्राय प्रचेतसे ॥ ५३ ॥
 गतिस्त्वं सर्वदाऽऽत्माकं नान्यैश्चेवारिमर्दन ।
 त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वमनेनैतश्चाक्षयः प्रभुः ॥ ५४ ॥
 मरुतिः पुरुषः साक्षाद्दृष्टा इतो जगद्गुरुः ।
 शाक्ता नेता जगत्पतिर्द्विआदीन्द्विजघत्सर्वतः ॥ ५५ ॥
 वरदो वाङ्मयो वाच्यो वाच्यवाचकवर्जितः ।
 ध्येयो मुक्त्यर्थमीशानो योगिभिर्योगविसर्गैः ॥ ५६ ॥
 हृत्पुण्डरीकमुपिरे योगिनां संस्थितं सदा ।
 वदन्ति सूरयः सन्तं परब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ ५७ ॥
 भवन्तं तत्त्वमित्याहुस्तेजोराशिं परात्परम् ।
 परमात्मानमित्याहुरस्मिन्नगतिं यद्विभो ॥ ५८ ॥
 दृष्टं श्रुतं स्थितं सर्वं जायमानं जगद्गुरो ।
 अणोरल्पतरं प्रादुर्महतोऽपि महत्तरम् ॥ ५९ ॥
 सर्वतःपाणिपादान्तं सर्वतोन्निशिरोमुखम् ।
 महादेवमनिर्देश्य सर्वज्ञं त्वामनामयम् ॥ ६० ॥

१ प. ड. छ. ज. "किं स्त्री", २ प. ड. छ. ब. "लक्ष्मणाय", ३ क. स. घ. "अक्षयिणी".

४ प. "नन्तो ह्यहं" । ५ प. "मिनाज्ज" । ६ क. छ. ग. "तदा ॥ ५७ ॥ ७ क. स. घ. "राश" । ८ प. "शं रियां जगत्सर्व" ।

विश्वरूपं विरूपाक्षं सदाशिवमनुत्तमम् ।

कोटिभास्करसंकाशं कोटिश्रीताञ्जुसंनिभम् ॥ ६१ ॥

कोटिकालाशिसंकाशं पञ्चविंशत्प्रकमीश्वरम् ।

प्रवर्तके जगत्प्रस्मिन्त्रिकुतेः प्रपितामहम् ॥ ६२ ॥

वदन्ति वरदं देवं सर्वावासं स्वर्गसुखम् ।

श्रुतयः श्रुतिसारं त्वां श्रुतिसारविदश्च ये ॥ ६३ ॥

अष्टमस्याभिरनेकपूर्ते दिधा कर्तुं यद्भवता तु लोकैः ।

तदेव दैत्यासुरभुसुराश्च देवासुराः त्वावरजङ्गमाश्च ॥ ६४ ॥

पाहि नान्यां गतिः शंभो विनिहत्यासुरान्क्षणात् ।

मायया मोहिताः सर्वे दैत्यास्ते परमेश्वर ॥ ६५ ॥

यथा तरङ्गाः शफरीसमूहा बुध्यन्ति(१) चान्योन्यमपांनिधौ तु ।

जटाश्रयादेव जटीकृताश्च सुरासुरास्तद्दिग्जये हि सर्वे ॥ ६६ ॥

सूत उवाच—य इमं प्रातस्तथाय शुचिर्भूत्वा पठेश्वरः ।

शृणुयाद्वा स्तवं सुभ्यं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६७ ॥

एवं स्तुतो महादेवो ब्रह्माभ्येन चक्रिणा ।

नन्दिदत्तकरः शंभुः स्वयं वचनमब्रवीत् ॥ ६८ ॥

ईश्वर उवाच—सुध्व्यकार्थं मया ज्ञातं विष्णोर्महाशक्तं तथा ।

त्रिशुरे धैव यदब्रुत्तमसुराणां सुरोत्तमाः ॥ ६९ ॥

सर्वे गतसमानारा वेदधर्मविनिन्दकाः ।

दानवास्ते यतो जातास्तस्माद्द्वेष्या मया तथा ॥ ७० ॥

एवमुभवा महादेवः सोमः स्कन्देनं नन्दिना ।

गणेश्वरैश्च सहितो दिव्यं भवनमाविशत् ॥ ७१ ॥

अथ ब्रह्मादयो देवा द्वारमाश्रित्य तुष्टुः ।

ततो गणान्नर्षीर्नन्दी शूलदस्तो विनिर्गतः ॥ ७२ ॥

आत्रया देवदेवस्य तं दृष्ट्वा देवतागणाः ।

तुष्टुर्विविधैः स्तोत्रैरभीष्टार्थमदायिनम् ॥ ७३ ॥

वचुषुः सुध्व्यर्षाणि नन्दिनो मूर्ध्नि स्नेहराः ।

नियोगाद्व्रिणाः सर्वे नन्दी तुष्टुस्तदाऽभवत् ॥७४॥१५९५॥

इति श्रीब्रह्मापुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्तुतशौनकसंवादे विष्णुमालि-
तारकासकमलाक्षतपञ्चादिकथनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

१ क. म. प. सं. 'पदविज्ञा' । २ प. 'यतो तु लो' । ३ क. ज. ग. ङ. 'के । त्वमेव ।

४ प. ङ. 'न निर्गतः । ग' । ५ ङ. ज. 'नन्दितः ग' । ६ क. ल. ग. प. ङ. न. झ. 'स्नेह' ।

सूत उवाच—अथ नन्दाश्वरः प्राह ब्रह्मादीन्परया मुदा ।
 ससारथि रथं शंभोः सशरं कर्तुमर्हथ ॥ १ ॥
 रथारूढो महादेवस्त्रिपुरं संहरिष्यति ।
 अथ देवाधिदेवस्य निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ २ ॥
 रथः परमशोभाढयः सर्वदेवमयः शिवः ।
 सूर्यचन्द्रौ स्मृतौ चक्रे अरयः शशिनः कलाः ॥ ३ ॥
 सूक्ष्मारा द्वादशाऽऽदित्या नेम्यः षडुत्तमः स्मृताः ।
 अन्तरिक्षमभूत्तस्य पुष्करे मुनिपुंगवाः ॥ ४ ॥
 मन्दरश्रावणबीडं कूबरं कथयामि वः ।
 उदयाद्रिस्तथाऽस्ताद्रिधिष्ठानमथोच्यते ॥ ५ ॥
 मेरुः केसरशैलश्च वेगः संधरसरः स्मृतः ।
 अयने मेखले प्रोक्ते चक्रयोर्मुनिपुंगवाः ॥ ६ ॥
 मुहूर्ता बन्धुराः शैस्ता रथस्य द्विजसत्तमाः ।
 पोणा काष्ठाश्च विक्रेया अक्षदण्डः क्षणा द्विजाः ॥ ७ ॥
 कुषा निमेषाः कथिताः कलाश्चैव लवाः स्मृताः ।
 द्यौर्वरुथमभूत्तस्य स्वर्गमोक्षानुभौ ध्वजौ ॥ ८ ॥
 दण्डौ च कर्मधैराग्ये मखा दण्डाश्रयाः स्मृताः ।
 संधयो दक्षिणास्तस्य युगाक्षौ गृणुत द्विजाः ॥ ९ ॥
 अर्थकामौ द्विजश्रेष्ठा ईषादण्डस्तथोच्यते ।
 अन्यक्तमिति यत्प्रोक्तं बुद्धिस्तस्यैव विद्वलः ॥ १० ॥
 अहंकारो भवेत्कोणो भूतानि बलमुत्तमम् ।
 भूषणानीन्द्रियाणि स्युरर्थं च गतिरुत्तमा ॥ ११ ॥
 वेदोस्तस्य हयाः प्रोक्ताः षडङ्गानि च भूषणम् ।
 धर्मशास्त्राणि मीमांसा पुराणं न्याय एव च ॥ १२ ॥
 वाणाश्वपाक्षयाश्चैव(?) मन्त्रा घण्टा ह्येवैरितौः ।
 रथंतरं च च्छन्दांसि दिशः पादा रथस्य वाः ॥ १३ ॥
 सरितां पतयस्तस्य रथकम्बलिकाः स्मृताः ।
 गङ्गनद्याः सरिताः शुभ्राः सर्वाभरणभूषिताः ॥ १४ ॥

सर्वाः स्त्रीरूपधारिण्यशामराशकराः शुभाः ।
 सप्ताऽऽवहाथाः सोपानाः सारथिर्भगवानजः ॥ १५ ॥
 भतोद्गः मणवस्तस्य शैलेन्द्रः कार्मुकं तथा ।
 क्या ह्रजंगाधिपः श्रीनान्वप्या वै भारती स्मृता ॥ १६ ॥
 इष्टस्तस्याभवद्विष्णुर्ययः शल्यं द्विजोत्पमाः ।
 शरस्य तैक्ष्ण्यं कालाशिरेव देवमयो रयः ॥ १७ ॥
 अथाऽऽसरोह भगवान्दिल्यं रथमनुत्तमम् ।
 स्तूयमानो महादेवो मुनिर्हर्षिर्मुनीश्वराः ॥ १८ ॥
 स्वकार्यविश्रकर्तारं देवं दृष्ट्वा विनायकम् ।
 संपूज्य भक्ष्यभोज्यैश्च फलैश्च विविधैः शुभैः ॥ १९ ॥
 उष्टरैर्भोदकैश्च पुष्पैर्दीपैर्मनाहरैः ।
 एवं संपूज्य भगवान्पुरं दग्धुं जगाम ह ॥ २० ॥
 शंभोरग्रे यमुर्देशस्तेषामग्रे गणेश्वराः ।
 तेषामग्रेसरो नन्दी सर्वलोकनमस्कृतः ॥ २१ ॥
 विमानं क्रौटिस्पर्धाभमारुह्य मुनिर्धुगवाः ।
 देस्यान्वहर्तुं शैलादिस्वरेण प्रययौ तदा ॥ २२ ॥
 समन्तात्प्रययुर्देवाः सायुधाश्च सवाहनाः ।
 लोकपालास्तथा सिद्धा गन्धर्वाभ्ररसा गणाः ॥ २३ ॥
 मुनयः शंसितात्मानो मातरो लोकमातरः ।
 समन्ताद्देवदेवस्य कृताञ्जलिपुत्र ययुः ॥ २४ ॥
 पुष्पवर्षाणि बह्व्युः स्त्रेचराक्षरणास्तथा ।
 मृङ्गी पुरप्रयं हन्तुं लक्ष्मकोटिगणैर्हतः ॥ २५ ॥
 जगाम शङ्कुकर्णश्च गोकर्णश्च महाबलः ।
 कुन्ददन्तो महाकालो दिण्डी मुन्दी गणेश्वरः ॥ २६ ॥
 शतलिङ्गः सहस्रोसो वीरभद्रो महाबलः ।
 शिवारूपो विशिखश्चैव तथा पञ्चशिखो महान् ॥ २७ ॥
 शतास्यष्टङ्गहस्तश्च पिशीचीशः पिनाकधृक् ।
 एते चान्ये च बहुवो गणानां लक्षकोटयः ॥

१ क. ल. ग. भक्षिभोज्ये । २ क. ल. ग. क. 'कैटिन्वीः पु' । ३ क. ल. ग. क.
 'शोरमेः । प' । ४ प. क. 'दिः स्वे' । ५ क. ल. ग. क. 'सास्यो धी' । ६ प. क. क.
 'शाचाप वि' ।

समन्तात्परिवार्येण त्रिपुरं हन्तुमुद्यताः ॥ २८ ॥
 अथ विराञ्चिसुरारिषिभावसुप्रभृतिभिर्नेतपात्सरोरुहः ।
 सह तदा हि जगाम तयाऽम्बया सकललोकहिताय पुरत्रयम् ॥ २९ ॥
 दग्धुं समर्थो मनसा क्षणेन चराचरं सर्वमिदं विश्रुती ।
 किं त्वत्र दग्धुं त्रिपुरं पिनाकी स्वयं गतस्तत्र गणैश्च सार्वभूमि ॥ ३० ॥
 रथेन किं चेत्पुरेण तस्य गणैश्च शंभोस्त्रिपुरं दिषन्नतः ।
 पुरत्रयं दग्धुमस्तुशक्तेः किमेतदित्वाहुरनेन्द्रमुख्याः ॥ ३१ ॥
 मन्ये च नूनं भगवान्पिनाकी लीलार्थमेतत्सकलं महर्तुम् ।
 व्यवस्थितश्चेति तथाऽन्यथा चेदाहम्बरेणास्य फलं किमेतत् ॥ ३२ ॥
 अथ पाणो समादाय धनुर्देवो महेश्वरः ।
 शरं संधाय वेगेन त्रिपुरं समाचिन्तयत् ॥ ३३ ॥
 तस्मिन्काले पुष्ययोगे पुराप्येकत्वमाययुः ।
 तदा समभवद्दिश्रा देवानां तुमुद्यो महान् ॥ ३४ ॥
 देवाश्च मुनयः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरम् ।
 नक्तुर्येकगन्धर्वाश्चारणाः सिद्धार्किनराः ॥ ३५ ॥
 अथात्रवीन्महादेवं ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 पुष्ययोगस्त्वनुपाप्तो भगवन्पार्वतीपते ॥ ३६ ॥
 पुराणीमानि देवेश पृथग्भावं न यान्ति वै ।
 योगेऽस्मिन्नेव भगवन्त्रिपुरं दग्धुमर्हसि ॥ ३७ ॥
 देवाश्च दैत्या देवेश समास्तव महेश्वर ।
 धर्मात्मानः सुरा यस्मात्पापात्मानोऽसुरास्तथा ॥ ३८ ॥
 तस्माल्लोकां विहायैव भगवन्विश्वपूजित ।
 त्रैलोक्यस्य हितार्थाय त्रिपुरं दग्धुमर्हसि ॥ ३९ ॥
 अधवैशत देवेशः पुरत्रयमवज्ञया ।
 भस्मसादभवद्दिश्राः प्रभावात्परमोष्ठिनः ॥ ४० ॥
 अथानुवशुपेन्द्राद्या भगवन्तमुपापतिम् ।
 कृताञ्जलिपुटाः सर्वे स्तुयन्तोऽस्य रथे स्थिताः ॥ ४१ ॥
 दग्धं यद्यपि देवेश त्रिपुरं वीक्षन्नात्मभो ।
 देवानां कार्यसिद्धयर्थं शरं मोक्तुमिहार्हसि ॥ ४२ ॥

अथ ज्यां धनुषो मृज्ये ? प्रहसन्भगनेवहा ।
 मुमोच वार्णं वेगेन त्रिपुरं भरमसादभूत् ॥ ४३ ॥
 ये तप्रेक्षाननिरता दैत्याः क्षपितकल्मषाः ।
 शिवलोके गताः सर्वे शिवस्यानुग्रहाद्द्विजाः ॥ ४४ ॥
 विराञ्चिप्रमुखा देवा मुनयः सिद्धकिंनराः ।
 बबन्दिरे महादेवं द्रष्टवन्मणिपत्य ते ॥ ४५ ॥

सूत उवाच—एवं विश्वेश्वरो देवो भगवान्पार्वतीपतिः ।

ब्रह्मादिभ्यो वरं दत्त्वा मन्दरं प्रपयौ शिवः ॥ ४६ ॥
 ततो देवाः प्रमुदिताः सर्वे स्वं धाम यमुद्दिताः ।
 निर्धैराः स्वस्थमनसाः शिवस्यानुग्रहात्स्थिताः ॥ ४७ ॥
 एवं संक्षेपतः मोक्षं दर्शं भगवता यथा ।
 त्रिपुरं मुनिशार्दूलाः पुण्यास्यानमनुत्तमम् ॥ ४८ ॥
 यः पठेदिदमास्यानं महादेशस्य संनिधौ ।
 सर्वेषापचिनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ४९ ॥
 लक्ष्मीं विद्यां यज्ञः पुत्रान्दारांश्च लभते नरः ।
 अन्त्यांश्च मातुष्यात्कामाञ्छद्वा मुनिर्गवाः ॥ ५० ॥ १६४५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे शिवरथ-

त्रिपुरदाहकथनं नाम पञ्चाधिशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

ऋषय ऊचुः—नाशपत्वं कथं लब्धमीश्वराहुपमन्युना ।

क्षीरोदधिः कथं लब्धो ह्येतदास्यानुमर्षसि ॥ १ ॥

सूत उवाच—उपमन्युरिति सयातो योऽतो धीम्याग्रजो मुनिः ।

महादेवाल्लब्धवरो द्वितीय इव पण्डितः ॥ २ ॥

क्रीडमानो महाभागः कदाचिन्मातुलाश्रमे ।

तस्यैव च गृहे पीतं क्षीरं तेनोपमन्युना ॥ ३ ॥

अन्नवीन्मातरं चालः पुनरेत्य स्वर्गैश्रमम् ।

मातर्ममाद्य तदेहि क्षीरं स्वाहुतरं ततः ॥ ४ ॥

तन्माता दुःसिता भूत्वा पुत्रमालिङ्ग्य सादरम् ।
 हीजान्वय समादाय पिङ्गा सा कलभापिणी ॥ ५ ॥
 पुत्राय मददौ क्षीरं सामपूर्वं च कृषिमम् ।
 भावा दत्तं ततः पीत्वा पयः स मुनिर्पुंगवाः ॥ ६ ॥
 मातः पयस्त्वया दत्तं नैतदित्यब्रवीद्वचः ।
 अश्रुपूर्णेक्षणं दृष्ट्वा पुत्रं माता सुदुःसिता ॥ ७ ॥
 नेत्रे संमावर्ष्य हस्ताभ्यां पुत्रं प्रतीदमब्रवीत् ।
 वने निवसतां पुत्र दरिद्राणां विशेषतः ॥ ८ ॥
 पश्यया पाच्यते क्षीरं तस्सदा दुर्लभं हि नैः ।
 भुक्तिश्च शिवकारुण्याल्लभ्यते नान्यथा सुत ॥ ९ ॥

सूत उवाच—एवं मातुर्वचः श्रुत्वा बालोऽपि मुनिर्पुंगवाः ।

मातरं ग्राह कलयामीं विनयेन तपस्विनीम् ॥ १० ॥

उपमन्युरुवाच—मातः शोकं त्यज क्षिप्रं यद्यस्ति भगवाञ्छिवः ।

कचिदप्यानयान्याशु क्षीराब्धिं तव सेनिषी ॥ ११ ॥

एकमुक्त्वाऽथ तां नत्वा मातरं मुनिबालकः ।

जगाम स तपस्तप्तुं मातुराद्याप्रणोदितः ॥ १२ ॥

उपमन्युस्तपस्तेपे गत्वा तु क्षिप्रवर्तम् ।

भूत्वाऽनिलाशनो विमा बहून्यस्यदशतानि सः ॥ १३ ॥

तस्योपमन्योस्तपसा प्रदीप्तं भुवनत्रयम् ।

दृष्ट्वा तदीदृशं देवा विष्णुं गत्वेदमब्रुवन् ॥ १४ ॥

ऋदेवा ऊचुः—देवदेव जगन्नाथ प्रगण पुरुषोत्तम ।

त्रैलोक्यं ददतो बह्वंरत्नांस्तानुपिहार्शसि ॥ १५ ॥

श्रुत्या तदीरितं विष्णुः संचिन्त्य मनसा तदा ।

जगाम अंकरं ब्रह्मं गन्धैः पर्वतोत्तमम् ॥ १६ ॥

गदादेवं मणम्याथ दृष्ट्वा विष्णुः कृताञ्जलिः ।

अब्रवीद्भगवान्कश्चिद्बालको हिमवतिरौ ॥ १७ ॥

● ५. तां. संक्षिप्तपुस्तकेभ्येव षड्विंशतिं पुत्रम् ।

उपमन्युरिति ख्यातः क्षीरार्थं तपसि स्थितः ।
 तपोविस्तस्य भगवन्देन्दुहीति जगन्नयम् ॥ १८ ॥
 अथ देवो महादेवः परमात्मा शिवः स्वयम् ।
 इन्द्ररुषं समास्थाय जगाम हिमवद्विरिम् ॥ १९ ॥
 ऐरावतं समाकृष्ट देवसंघैः समाहृतः ।
 वामेन कृत्वा सहितो मुनेस्तस्य तपोवनम् ॥ २० ॥
 शक्ररूपधरः शंभुः शैत्या भूत्वाऽथ सुवताः ।
 वरं ब्रूहीत्युवाचेदमुपमन्युं महामुनिम् ॥ २१ ॥
 इतीरितं वचस्तस्यै श्रुत्वा वज्रधरस्य सैः ।
 ततः महसितः माह शिवेऽर्षितमनाः स्वयम् ॥ २२ ॥
 भक्तिं शूलिन्वहं याचे त्रिवादेव न चान्यथा ।
 आत्मन्यैवैरेः शक्र तरङ्गैरेव चञ्चलैः ॥ २३ ॥
 निमित्तं निमित्तार्थं वा मुदृतं क्षणमेव वा ।
 न ह्यलव्यप्रसादस्य भक्तिर्भवति शंकरे ॥ २४ ॥
 त्वत्पदं तुच्छवद्भाति ब्रह्मार्थं चापि हृष्यहन् ।
 भक्तिरेव विरूपाक्षे भवतिवति मतिर्मम ॥ २५ ॥
 तस्मिन्महेश्वरे शक्यं भक्तिर्श्रद्धादि लभ्यते ।
 ब्रह्मत्वमपि मे भाति पलालमिव नान्यथा ॥ २६ ॥
 एवं मुनेर्निगादितं श्रुत्वा कुपितवत्वभुः ।
 तमग्रवीच्छन्वीनायो न मां वेत्सि कथं मुने ॥ २७ ॥
 मत्परो मन्मथस्कारी मत्पूजनपरो भव ।
 मयि मसन्ने जयति दुर्लभं किमिहास्ति ते ॥ २८ ॥
 किं तेन पार्वतीशेन निर्गुणेन महात्मना ।
 क्विपते मुनिशार्दूल तस्मान्मत्तो वरं ह्यशु ॥ २९ ॥
 एवं शक्रस्य वचनं श्रुत्वा मुनिचराग्रणीः ।
 उपमन्युरभूत्कुद्वश्रिन्तयानस्तदा द्विजाः ॥ ३० ॥

१ प. 'विर्षयान्तरस्य संश्रुतिः' । २ म. घ. क. छ. 'पर्वतद्वति' । ३ ल. ग. छ.
 अ. 'इ' । रेवर्षं छ' । ४ छ. 'सितो ह्' । ५ क. ल. ग. न. 'स्य शक्यत्वथ' । ६ क. ल.
 'सः । श्रुत्वा प्र' । ७ घ. क. घ. छ. 'सति श्' । ८ ग. 'जितमप्यते सदा । अ' ९ घ.
 क. घ. छ. 'ने भवति ।

अहो कश्चिदिहाऽऽयातः पापात्मा शक्तसाधनः ।
 शक्ररूपं समात्त्याय मत्तपोविघ्नहेतवे ॥ ३१ ॥
 तस्मादसौ निहन्तव्यः शिवानिन्दाकरो यतः ।
 तन्निन्दाश्रवणात्पापादधिकं तदुपेक्षणात् ॥ ३२ ॥
 शिवनिन्दाकरं दृष्ट्वा घातयित्वा पयस्वतः ।
 इत्वाऽऽत्मानं पुनर्घस्तु स याति परमां गतिम् ॥ ३३ ॥
 इति शास्त्रं समुदिश्य शक्रं हन्तुं समुद्यतः ।
 अत्रर्षीत्सुरराजानमुपमन्वुर्मुनीश्वराः ॥ ३४ ॥
 श्रीरार्थं यथापस्तावदास्तामत्र शर्चापते ।
 त्वां निहत्वाऽऽत्मानो देहं दहिष्ये(?) योगवह्निना ॥ ३५ ॥
 एवमुक्त्वा समादाय भस्मनो मुष्टिमादरात् ।
 अथवाक्त्रेण तज्जप्त्वा शक्रं दग्धुं मुपोच सः ॥ ३६ ॥
 वह्निधारणयाऽऽत्मानं दग्धुं समुपपक्रमे ।
 ध्यायन्निवेश्वरं देवं परमात्मानमव्ययम् ॥ ३७ ॥
 एवं व्यवसिते तस्मिन्पिनाकी नीललोहितः ।
 सौम्यधारणयाऽऽग्नेयीं वास्यामास शंकरः ॥ ३८ ॥
 शैलादिनाऽन्यथा तत्र संहतां चातिभीषणाम् ।
 अथ विश्वापियो रुद्रो भक्तिं ज्ञात्वा ददां मुनेः ॥ ३९ ॥
 आत्मानं दर्शयामास कोटिसूर्यसमममम् ।
 पञ्चवक्त्रं दशभुजं बालेन्दुकुतशेखरम् ॥ ४० ॥
 द्वीपिचर्मपरीधानं त्रिपञ्चनयनं विशुम् ।
 तं दृष्ट्वा कृतकुरयोऽभ्युदुपमन्वुर्षहासुनिः ॥ ४१ ॥
 त्वां धैर्नानाविधैर्दिव्यैस्तुष्ट्वाव परमेश्वरम् ।
 तस्मै प्रसन्नो भगवान्दत्तवान्क्षीरसागरम् ॥ ४२ ॥
 गाणपत्यं च दुष्पार्षं ब्रह्माधैरपि सुव्रताः ।
 यदन्तं देवदेवेन नाभूत्तत्राऽऽदरो मुनेः ॥ ४३ ॥
 भक्तिमेव बिलुपाशे पुनः पुनरयाचत ।
 एवै दत्त्वा वरं तस्मै महादेवः सहोमया ॥ ४४ ॥
 स्तुयमानः सरगणैस्तथैवान्तरधीयत ॥ ४५ ॥

यः पठेदिद्मालयानमुपमन्योर्महात्मनः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ४६ ॥ १६९१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसूरी सूतशौनकासंवादे उपमन्युषाऽदान-

कथनं नाम पद्मविज्ञोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

ॐ रूपय ऊचुः—कथं जालंधरो दैत्यो निहतः शुलयाग्निना ।

सुदर्शनेन चक्रेण वक्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥ १ ॥

सुत उवाच—आसीत्कृतान्तर्भकाभो जालंधर इति स्मृतः ।

जलमण्डलसंभूतस्तेन देवा विनिर्मिताः ॥ २ ॥

× लोकपालाश्च साध्याश्च वसवश्च मरुद्गणाः ।

विश्वेदेवास्तथाऽऽदित्या रुद्राश्चैव विनिर्मिताः ॥ ३ ॥

ब्रह्माणं च सुरश्रेष्ठं समरे मुनिपुंगवाः ।

जगाम जेतुं देवेशं विष्णुं दैत्यनिवर्धनम् ॥ ४ ॥

तेन सार्धमभूयुर्दं जालंधरसुरेशयोः ।

विनिर्मित्य ततो विष्णुं दैत्यान्वसीदमब्रवीत् ॥ ५ ॥

देवा विनिर्मिताः सर्वे वर्जयित्वा त्रिलोचनम् ।

तमथ जेतुमिच्छामि भगवन्तं महेश्वरम् ॥ ६ ॥

नन्दीश्वरेण सहितं साम्बं चैव रणाङ्गणे ।

जालंधरवचः श्रुत्वा दैतेयास्ते द्विनोत्तमाः ॥ ७ ॥

ययुर्देवं तर्माशानं योद्धमुद्युक्तमानसाः ।

ततो जालंधरो दैत्यो दैत्यैश्च सहितो बली ॥ ८ ॥

रथैर्नागैश्च संनद्धः मयथो शंकरान्तिकम् ।

दृष्ट्वा जालंधरं शंभुरञ्जनाद्विचयोपमम् ॥ ९ ॥

महसन्नमवीरित्यं ब्रह्मणो वरदर्पितम् ।

युद्धेनालं दितेः पुत्रं मद्राणोर्निश्चितेरिह ॥ १० ॥

क्षणाद्विच्छिन्नसर्वाङ्गो मृत्योर्घ्रासं गमिष्यसि ।

श्रुत्वा जालंधरो वाक्यं देवदेवस्य जलिनः ॥ ११ ॥

हृषितः माह देवेशं भगवन्तं त्रिलोचनम् ।

अनेन वाक्यलापेन किं महेश दृष्ट्वा तव ॥ १२ ॥

गदया ताडयामि त्वामनया तीक्ष्णधारया ।

यां यो जेष्यति लोकेषु न तं पश्यामि शंकर ॥ १३ ॥

× कस्यस्योद्धृतपुस्तकेष्वयं श्लोको न दृश्यते । × अस्मिन्नितामसंपुस्तके तावत्पर्यं श्लोकाः

तस्मादुत्थाय शुभ्रस्व यदि तेऽस्ति बलं शिव ।
 श्रुत्वाऽथ दैत्यवचनं पादाङ्गुष्ठेन शंकरः ॥ १४ ॥
 चकार लीलया चक्रमम्बुधौ दिव्यमायुधम् ।
 यदिदं निर्मलं चक्रं जालंधर मयाऽम्बुधौ ॥ १५ ॥
 बलं ते यदि चोद्धर्तुं तिष्ठ योर्तुं च नान्यथा ।
 आकर्ष्य तस्य वचनं क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १६ ॥
 शूलिनं माह विभेन्द्रास्त्रैलोक्यं मदहन्निव ।

जालंधर उवाच—रेखामार्त्रं किमुद्धर्तुं किमिदं भाषसे शिव ॥१७॥

मेवाद्योऽपि तिष्ठन्ति किं मया न विचालिताः ।
 या त्वया लिखिता रेखा चक्ररूपा महेश्वर ॥ १८ ॥
 तामुद्धृत्य ततो हन्मि त्वां नन्दिमसुरैः सह ।
 बालत्वे निर्मितो ब्रह्मा तरसैव पुरा मया ॥ १९ ॥
 निमित्तो भगवान्निष्पुलीलया शतयोजनम् ।
 इन्द्राद्या लोकपालाश्च बद्धाः कारागृहे स्थिताः ॥ २० ॥
 दासीभूताः स्त्रियस्तेषां वर्तन्ते महदे शिव ।
 दोर्भ्यां त्रियस्रदी रुद्धा क्रीटार्थं हिमबहिरौ ॥ २१ ॥
 दिग्गजाश्च विनिमित्ताः सिन्धौ वै रावणादयः ।
 बटवासैर्मुखे रुद्धे चैकार्णव इवामवत् ॥ २२ ॥
 तस्मान्न जानासि कथं शंभो मम पराक्रमम् ।
 त्वामपि प्रापयाम्यद्य नित्वा कारागृहं मति ॥ २३ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दानवस्य महेश्वरः ।
 नेत्रामिलवभागेन चर्भुं तस्यादहत्सनात् ॥ २४ ॥
 अश्लोहिणीनां साहस्रं लीलयैव महेश्वरः ।
 कृत्वा तद्भस्मसाहिवा जालंधरमथात्रवीत् ॥ २५ ॥

ईश्वर उवाच—समयो यः कृतः पूर्वं लेखामुद्धरणे मति ।

कुरु दैत्य तेषां शीघ्रं ततो मां जेतुमर्हसि ॥ २६ ॥
 अथ शंभोर्बचः श्रुत्वा मदान्धो दैत्यपुंगवः ।
 दोर्भ्यांमास्फोड्य वेगेन लेखामुद्धर्तुमुद्यतः ॥ २७ ॥
 सुदर्शनास्त्रं यचक्रं कृच्छ्रेण महता हिनाः ।
 स्कन्धे वै स्थापयामास द्विधाभूते ततः क्षणात् ॥ २८ ॥

१ क. ल. ग. समर्थं च । २ क. ल. ग. ज. "य । लेख" । ३ क. ल. ग. "ने पतु" ।

निषपात ततो दैत्यो भेषाचल इवापरः ।

तस्य देहस्य रक्तेन संपुरितमभुञ्जगत् ॥ २९ ॥

निषोगाधेवदेवस्य तन्मांसं तस्य ज्ञोषितम् ।

रक्तकुण्डमभुञ्जत् निरये पापकर्मणाम् ॥ ३० ॥

दृष्ट्वा जालंधरं देवा निहतं शूलपाणिना ।

मुमुक्षुः पुण्यवर्षाणि जय देवेति चाब्रुवन् ॥ ३१ ॥

देवाः स्वस्थानमापन्नाः समुद्राथ वसुंधरा ।

दिग्भजाः पर्वताः सर्षे हते त्रिभन्महासुरे ॥ ३२ ॥

जालंधरवधं यस्तु पदेद्वा शृणुयादपि ।

श्रावयेद्वा द्विजान्भक्त्या ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ३३ ॥ १७२४॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे जालंधर-

वधकथनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

सूत उवाच—चतुर्ध्वपि च वेदेषु पुराणेषु च सर्वज्ञः ।

श्रीमहेशान्तपरो देवो न सयानोऽस्ति कश्चन ॥ १ ॥

ब्रह्मा विष्णुर्वलारातिः सर्वे यस्य वक्षे स्थिताः ।

उत्पत्तिः सर्वदेवानां स एव ध्येय उच्यते ॥ २ ॥

नास्ति शंभोः परो धर्मो नास्तरथः शंकरान्तरः ।

शिवादन्यस्तुल्यं नास्ति मोक्षो नैव हरान्तरः ॥ ३ ॥

यदा धर्मवदाकाशं वेष्टयिष्यन्ति मानवाः ।

तदा शिवमविज्ञाय दुःस्वस्यान्तो भविष्यति ॥ ४ ॥

सृष्टृत्वं ब्रह्मणो येन ध्येयत्वं येन शार्ङ्गिण्यः ।

विष्णुत्वं येन शक्रस्य तस्मादन्यः परो न हि ॥ ५ ॥

कथय ऊचुः—केचिद्धोका महेशानं त्यक्त्वा केशवकिंकराः ।

तत्र किं कारणं सूत यद् संशयनाशक ॥ ६ ॥

अन्तकाले स्मरन्त्येव मादेषा गरुडध्वजम् ।

विद्यमाने शिवे विष्णोः प्रभौ श्रीपार्वतीपतौ ॥ ७ ॥

* चतुर्ध्वपि च वेदेष्वित्यादि शिवसिन्धुकराजमणिसन्तमध्यायवचं कलचसमीक्षितपुस्तकेषु न दृश्यते । सप्तशतपुस्तके ब्रह्मविद्याध्यायतमोऽस्तिस्थले किञ्चिद्दृष्टेः लिखितमस्ति । तद्यथा—पूर्वज्ञा-
ध्यायतमोऽस्तिस्थलेऽप्येतत् कृत्वाऽत्राद्यध्यायवचं तद्यथाधर्मकथापरं वैष्णवीपक्षलिखितमस्ति तदुक्त-
कान्तरेषु दृश्यमानं—इति ।

सुत उवाच—यदा यदा प्रसन्नोऽभूद्भक्तिभावेन पूर्वजैः ।

विष्णुनाऽऽराधितो भक्त्या तदाऽसौ इक्ष्वाक्युत्तरान् ॥ ८ ॥

त्वत्तः परं मर्त्यं नैव प्रायेण ज्ञास्यति स्फुटम् ।

विरलाः केचिदेतद्दे निष्ठां वेत्स्यन्ति तत्त्वतः ॥ ९ ॥

हेतुना तेन विमोक्षाः शिवं जानन्ति केचन ।

प्रायेण विष्णुनामानि गृणन्ति वरदानतः ॥ १० ॥

विष्णोः स्मरणमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ।

शंभुमसाद् एवैव नास्ति कार्या विचारणा ॥ ११ ॥

यः शंभुं तत्त्वतो वेत्ति स तु नारायणः स्वयम् ।

यस्तु नारायणं वेत्ति स शको विष्णुध्वजः ॥ १२ ॥

य इन्द्रं वेत्ति देवेशं लोकपालो जलाधिपः ।

एवं सर्वाल्लोकपालाञ्जानाति स इहामरः ॥ १३ ॥

देवाञ्जानाति यदृष्यान्स ऋषिर्बेदविस्त्वयम् ।

ऋषीन्वो वेत्ति सम्यक्त्वान्स एव ब्राह्मणोत्तमः ॥ १४ ॥

सर्वदेवमर्थं विप्रं यो जानाति स वेदविद् ।

रहस्यं वेत्ति वेदस्य स एव हरवल्लभः ॥ १५ ॥

जन्मादिकारणं शंभुं विष्णुं ब्रह्मादिपूर्वजम् ।

न जानन्ति महामूर्खा विष्णुमायाविमोक्षिताः ॥ १६ ॥

आभीन्वतर्दनो नाम राजा परमधार्मिकः ।

सप्तद्वीपपतिः पृथ्वीपभुरेकः प्रतापवान् ॥ १७ ॥

शूरः पुण्यमतिर्भोगी दाता वेदार्थपालकः ।

रक्षिता सर्वसैतूनां ब्रह्मण्यो ब्राह्मणामियः ॥ १८ ॥

तस्य राज्ये सदा देवा भूहन्ति हविरुत्तमम् ।

न वाषष्ठी न वा शौद्धस्तस्य राज्येऽभवज्जनः ॥ १९ ॥

कदाचित्स पुरीं त्यक्त्वा क्रीडार्थं निर्गतो बहिः ।

तदा ददर्श क्षपणं राजा विस्मयमागतः ॥ २० ॥

पृष्टः कस्त्वं कुतो यातः किं कार्यं च तवेप्सितम् ।

कुत्र यात्यसि तत्सर्वं किंजातीयो भवान्वद् ॥ २१ ॥

क्षपणक उवाच—राजन्वशिनाहं शान्तो यतिः शीलव्रते स्थितः ।

मदीयाञ्चलसंलम्बाः सन्त्यत्र वणिजः परे ॥ २२ ॥

राजोवाच—को धर्मः किं नु तत्र त्वं ज्ञायते केन शक्ति कः ।

अर्थं पन्थाः कथं प्राप्तः कत्माश्च प्रकटो भवान् ॥ २३ ॥

क्षणक उवाच—आर्हसा परमो धर्मस्तत्तत्त्वं यत्तनोर्दमः ।

बुध्यते बौद्धनैनाभ्यां वक्ता तस्य जिनो मतः ॥ २४ ॥

वेदवेदाङ्गवेचारो यात्रिका वैष्णवा द्विधाः ।

मार्हेचरा महापुण्या न व्यक्तोऽहं मयाक्षुप ॥ २५ ॥

सूत उवाच—ततो राजा परां चिन्तां प्राप्तो दुःखितमानसः ।

धिम्राण्यं मम दुर्बुद्धेर्वेदवाङ्मोऽस्ति मन्पुरे ॥ २६ ॥

एतं हन्मि यदा पापं तदेतन्मानिनी मजा ।

कथयिष्यति शान्तात्मा हतो राजा कुहुद्धिना ॥ २७ ॥

एतस्मिन्निहते किं स्याद्भवन्ति यद्यस्तथा ।

दयाशब्दं पुरस्कृत्य श्वाधर्मो विचरिष्यति ॥ २८ ॥

वेदवाङ्मोः मजा राजा श्वासितुं नैव शक्यते ।

तदा तत्पापभागी स्यादित्याह भगवान्मनुः ॥ २९ ॥

सूत उवाच—त्यक्त्वा राज्यं तपस्तेपे ततो राजा मतर्दनः ।

साविर्था मनसा ध्यात्वा नित्यमेकाग्रमानसः ॥ ३० ॥

ततः कतिपयाहोभिर्भ्रष्टा श्रत्यक्षतां गतः ।

महता तपसा तुष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ ३१ ॥

ब्रह्मोवाच—पुत्र प्राप्तोऽस्मि संतोषं वरं वरय सुव्रत ।

कथं त्वं शिवसे चित्ते राज्यं त्यक्तं कुतस्त्वया ॥ ३२ ॥

राजोवाच—वेदाः प्रमाणं वक्तव्येव ज्ञानात्पेव च यत्तया ।

शुद्धामात्रं भवेत्तैव वेदप्रामाण्यगोचरम् ॥ ३३ ॥

इति याचे वरं देव किमन्येन वरेण मे ।

याचे निष्कण्ठके राज्यं समुद्रीपावनीपातिः ॥ ३४ ॥

सूत उवाच—एवमस्त्विति संशोच्य ब्रह्माऽन्तर्धानमायथौ ।

प्रतर्दनेऽपि राजर्षिः संतुष्टः पृथिवीपातिः ॥ ३५ ॥

ततः प्रभृति तद्वाच्ये सर्वो धर्मो व्यवस्थितः ।

वेदवेदाङ्गवेचारो ब्राह्मणाः शंसितव्रताः ॥ ३६ ॥

अग्निहोत्राणि यज्ञाश्च यतयो ब्रह्मचारिणः ।

क्षैवा नानाविधाः पुण्या वैष्णवाः शुभलक्षणाः ॥ ३७ ॥

तस्य राज्ये महापुण्ये न पापघ्नी न हेतुकी ।

वर्णाश्रमाचारवतां क्रियाः सर्वास्तदाऽभवन् ॥ ३८ ॥

उत्सवा विष्णुभक्तानां शिवपूजा गृहे गृहे ।
 सर्वे देवान्मानयन्ति न कंचिद्द्वेष्टि मानवः ॥ ३९ ॥
 तर्कवेदान्तपीमांसाभ्याख्यानानि गृहे गृहे ।
 वेदान्विषोपवद्राज्यं यज्ञस्तम्भाः स्थले स्थले ॥ ४० ॥
 अनेकभोगसंयुक्ता हृष्टाः पृष्टाः स्त्रियः सर्वाः ।
 रक्षन्ति पतयः गुण्या यथा वृद्धपुरस्कृताः ॥ ४१ ॥

सूत उवाच—एवं बहुतिथे काले गते ये दैत्यदानवाः ।

पापिष्ठा हीनकर्माणो म्लेच्छास्तेऽपि दिवं गताः ॥ ४२ ॥
 तेषां तु संवातिः शुद्धं वेदमार्गं हि मन्यते ।
 ते सर्वे नरकान्मुक्त्वा शान्ता एवामरावतीम् ॥ ४३ ॥
 सर्वत्र तुलसीहृन्दं सर्वत्र हरिपूजनम् ।
 विल्वदलेस्तु सर्वत्र पूज्यते गिरिजापतिः ॥ ४४ ॥
 कथं तेषां तु पितरो नरके निवसन्ति हि ।
 तस्मिन्त्रान्ये समागत्य किं कुर्मुर्वमर्किकराः ॥ ४५ ॥

सूत उवाच—शृशुष्वरूपयः सर्वे यदासीत्परमाद्भुतम् ।

स्वर्गगादिषु सर्वेषु व्यापाररहिते यमे ॥ ४६ ॥
 पूजिताः सर्वलोकेषु सर्वे देवा बभूवुरे ।
 तदाऽसौ धर्मराह्यत्वा शकलोकं महामनाः ॥ ४७ ॥
 उवाच सर्वदेवानां पुरतः प्राञ्जलिः स्थितः ।

यम उवाच—चतुरशीतिलक्षाणां जीवानां या स्थितिः सदा ॥ ४८ ॥

तां नष्टामधुना वेत्ति यदि देवः प्रमाणवान् ।
 यस्यां कीटादियोनौ यः स्थितो जीवोऽतिपापवान् ॥ ४९ ॥
 नरके संयमिन्यां वा तत्पुत्रेण स उद्भूतः ।
 श्राद्धदेवार्चनादीनि करोति श्रुतिनिश्चयः ॥ ५० ॥

इन्द्र उवाच—अस्माकं हीनजीवानां को विशेपो यदा श्रुतिः ।

प्रमाणयति तत्त्वेन वयं देवा यदाज्ञया ॥ ५१ ॥
 पुरोहित तत्र यज्ञा शोभना प्रतिभाति मे ।
 पूर्वं चार्वाकबौद्धादिमार्गाः संदर्शितास्त्वया ॥ ५२ ॥
 तेन मार्गेण विभ्रान्ता वेदमार्गवहिष्कृताः ।
 दैत्याश्च दानवाश्च तथा कुरु द्विजोत्तम ॥ ५३ ॥

गुरुरुवाच—न चार्वाको न वै शौद्धो न जैनो पवनोऽपि वा ।

कापालिकः कौलिको वा तस्मिन्नाज्ये विश्लेकचित् ॥ ५४ ॥

वेदाः प्रमाणमित्येव मन्यमाना प्रजा शुभा ।

कथं सा चालयते तात न शक्यं हि शुभाऽशुभा ॥ ५५ ॥

विधिदचवरस्पाहमुच्छेत्तुं शक्तिमान्कथम् ।

इन्द्रादय ऊचुः—दैत्यानां दानवानां च दुर्दैशानां भवो यदा ॥५६ ॥

तदा शुकः स्वयं तेषां कृपया सोयमो भवेत् ।

तस्मात्त्वं विमशार्दूल कस्पादस्मानुपेक्षसे ॥ ५७ ॥

अस्माद्ध्यं तव किं मान्य वयं त्वच्छरणं गताः ।

अस्माकं दुर्जनाः सर्वे वेदकर्मरताः कृताः ॥ ५८ ॥

तेषां श्यामोहनाय त्वं कुरु यत्नं कृपानिधे ।

देवानां रक्षसां चैव दैत्यानां पापकर्मणात् ॥ ५९ ॥

सूत उवाच—एवं ब्रुवन्तु देवेषु बृहस्पतिरुदारधीः ।

उपायं चिन्तयामास शृष्टेः संरक्षणाय च ॥ ६० ॥

गुरुरुवाच—मृष्वन्तु विदशाः सर्वे यमोपायं वदाम्बहम् ।

देवः कश्चिद्यदि भवेत्कपटी वैष्णवः स्वयम् ॥ ६१ ॥

शङ्खचक्राङ्घ्रिन्तनुस्तुलसीकाष्ठभूपितः ।

ऊर्ध्वपुण्ड्रं च बिभ्राणो हरिनामाक्षरं जपन् ॥ ६२ ॥

देवतामात्रनिन्दी च अकृत्वा मतिमीश्वरे ।

शिवद्वेषा महापापमेरकः शिवनिन्दकः ॥ ६३ ॥

दम्भेन यदि तद्वाक्ये शिवनिन्दा कृता भवेत् ।

तदा तत्पुण्ड्रजाः सर्वे नरकं यान्ति दारुणम् ॥ ६४ ॥

ततो देवेषु सर्वेषु न कश्चिदवदत्तथा ।

कथयन्ति स्म चान्योन्यं नैतत्कर्मास्ति सुन्दरम् ॥ ६५ ॥

कथाब्दालः शिवं श्रुत्वात्साधारण्येन विष्णुना ।

यस्य प्रसादाद्वैकुण्ठः प्राप्तवानीदृशं पदम् ॥ ६६ ॥

सूत उवाच—ततः किंनरमाहूय शोवाचेदं शचीपतिः ।

याहि किंनर मायावी भूत्वा त्वं वैष्णवो भुवम् ॥ ६७ ॥

तत्र गत्वा जनान्सर्वांश्चुद्धिं कौञ्चस्ति शिष्यो महान् ।
 एक एव महाविष्णुर्नान्यो ध्येयः कथंचन ॥ ६८ ॥
 पूर्वं मच्छब्दरूपेण स्थित्वा मार्गं मदर्थय ।
 शनैः शनैर्जेना एवं भक्तिरयन्ति च शैतुकाः ॥ ६९ ॥
 वेदः प्रमाणामित्येव वदितव्यं त्वया सदा ।
 परं त्वेको महाविष्णुः शिवस्तस्य च किंकरः ॥ ७० ॥

सूत उवाच—शेरितोऽसौ बलात्तेन भीतोऽगच्छच्छनैः शनैः ।
 दास्मिकं रूपमात्थाय यथा साधुं वदेजनः ॥ ७१ ॥
 सर्ववैष्णवचिह्नानि धृत्वा भ्रान्त्यति तत्परे ।
 शिष्यान्करोति तान्पूर्वं वदेन्मान्यो न शंकरः ॥ ७२ ॥
 कश्चिद्दत्ति न ध्येयो न मुख्य इति च क्वचित् ।
 कश्चित्कृपणीचोऽयं कश्चिच्छ्रीविष्णुकिंकरः ॥ ७३ ॥
 इति नानाविधा बुद्धिर्नराणां भेदिता यदा ।
 तदा शिष्यैः परिहृतो राजगोदं विशत्पति ॥ ७४ ॥
 चाश्रितो राजलोकोऽपि विकृष्टं नैव दृश्यते ।
 विष्णुभक्तो महाशान्तो वेदशेदाङ्गनारवान् ॥ ७५ ॥
 उपायनान्यनेकानि हर्षाञ्च स्पन्दनान्यसु ।
 लोकाः सर्वे ददस्येव मुनिं पापं न दृश्यते ॥ ७६ ॥

सूत उवाच—एकस्मिन्समये त्रिषा एकादश्याशुषोपिताः ।
 जनाः मातश्चक्रुषार्षे नमस्कर्तुं गताः शुभाः ॥ ७७ ॥
 तत्रोपविष्टः शिष्यैः रवेर्दूलः रवीयेन तेजसा ।
 न कश्चिन्मन्यते विभे यो भस्माङ्कितभालवान् ॥ ७८ ॥
 एतस्मिन्सन्तरे राजा मासचाप्रीप्तदर्शनः ।
 हृतो बहुविधैर्विधैः कुशाहस्तैः श्लुचिभ्रतैः ॥ ७९ ॥
 विशृण्व्यारिणः कश्चिदूर्ध्वशुण्ठभरास्तथा ।
 पठन्तः शिवसूक्तानि विष्णुसूक्तानि चापरे ॥ ८० ॥
 एतैर्वहुविधैर्विधैर्भूतो राजोपविश्य सः ।
 उवाच वचनं युक्तं कोमलाक्षरसेयुतम् ॥ ८१ ॥
 स्वामिन्नामतवान्साक्षाद्भगवान्हरिपाषण्डः ।
 वेदं पठसि विष्णोश्च भक्तस्तदुपधार्षपि ॥ ८२ ॥

वैष्णवाभ्यास उवाच—वेद एव परं श्रेयो वेदार्थादधिकं न हि ।

ममायं वेद एवैको विष्णुवाक्श्रुतिरेव च ॥ ८३ ॥

राजन्वेदार्थविज्ञाने पदधो मोहिता जनाः ।

शिवपूजारताः सन्तो नानादैवतपूजकाः ॥ ८४ ॥

एको विष्णुर्न द्वितीयो ध्येयः किं त्वितरेः सुरैः ।

कूरं च क्रूरकर्माणं क्रूरं मन्यते कथम् ॥ ८५ ॥

त्वदीया ब्राह्मणा एते ऊर्ध्वपुष्टाङ्गिताः श्रुधाः ।

राजदृष्टा भीतिरत्यर्थं जायते नृपसत्तम ॥ ८६ ॥

एते विष्णुद्भाला ये कररुद्राक्षमात्मिनः ।

पठन्तः शिवसूक्तानि दृष्ट्वा व्रजं पतेदिवः ॥ ८७ ॥

दर्शस्पोषद्रदः कोऽयं किं वा भस्माङ्गधारणम् ।

रुद्राक्षा का च को रुद्रः कानि सूक्तानि तस्य च ॥ ८८ ॥

विष्णुरेकः परो ध्येयो नान्यो देवः कदाचन ।

तदीयायुधचिह्नानि पूज्यो वै वैष्णवः सदा ॥ ८९ ॥

राजोवाच—अनादिना ममाग्नेन वेदेन प्रोच्यते शिवः ।

विष्णोरप्यधिको विभ्रं संपूज्यो न कथं भवेत् ॥ ९० ॥

शिवादिषु पुराणेषु प्रोच्यते शंकरो महान् ।

सर्वासु स्मृतिषु ब्रह्मांशवाचारेषु सर्वतः ॥ ९१ ॥

नानागमेषु पुण्येषु प्रोच्यते ह्यज ईश्वरः ।

कठोरं वाक्यमेतत्ते भाति चेतसि मेऽशनिः ॥ ९२ ॥

वैष्णवाभ्यास उवाच—नैकाग्रमनसस्ते तु वेऽर्धयन्तीह धूर्जटिम् ।

अज्ञानवासी दिग्वासा ब्रह्ममस्तकधृन्भवः ॥ ९३ ॥

सर्पहारः कथं सेव्यो विषधारी जटाधरः ।

तस्माद्विष्णुः सदा सेव्यः सुन्दरः कमलावतिः ॥ ९४ ॥

राजोवाच—नानारूपाणि रुद्रस्य के जानन्ति नराधमाः ।

त्वं वैष्णव इवाऽऽभासि वेदार्थं नैव वेत्सि रे ॥ ९५ ॥

सूत उवाच—चिन्तयित्वा ततो राजा विदुषो ब्राह्मणोत्तमान् ।

आहूय निर्णयं चास्य करिष्यामीति तत्त्वतः ॥ ९६ ॥ १८२० ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसैरे सूतशौनकसंवादे शिवमहिमादि-

कथनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

सूत उवाच—शुद्धं गत्वा स्थिरो भूत्वा यावदाह्वयते द्विजान् ।

तावदेव कालिः पापो ब्राह्मणेषु विवेश इ ॥ १ ॥

कश्चिद्भ्रान्तानमाश्रित्य ह्युते तावदमेव हि ।

अन्योन्यामर्षयोगेण स्वण्टयन्ति परस्परम् ॥ २ ॥

मूकीभावाश्रिताः केचित्केचिद्यथार्थवादिनः ।

यो यथा वक्ति तत्तादृगित्थं केचिदधोचिरे ॥ ३ ॥

इति कोलाहले वृत्ते राजचेतसि निर्णये ।

जाते लोके नास्तिकतां बहवः प्रतिपेदिरे ॥ ४ ॥

राजा वेत्ति महामूर्खं न तु मायाविने द्विजम् ।

लोके तु भ्रान्तिमापन्ने राजा चिन्तापरोऽभवत् ॥ ५ ॥

ईश्वरं इन्ति दुष्टात्मा बभ्योऽयं मम शास्त्रतः ।

परं तु लोको ब्रह्मघ्नं मिथ्या मां तु वदिष्यति ॥ ६ ॥

सूत उवाच—एतस्मिन्समये प्राप्ते लोकपूर्वपितामहाः ।

स्वर्गाद्भ्रष्टा बनेकानि नरकाणि मपेदिरे ॥ ७ ॥

येषां पुत्राश्च पौत्राश्च प्रतिपौत्रास्तथाऽपरे ।

मातामहादिवर्गाश्च सखिसंबन्धिवान्धवाः ॥ ८ ॥

शिवान्गणनोद्भूतपातका यमलोकगाः ।

सुकृतं भस्मतां यातं मद्याद्भ्रुदकं यथा ॥ ९ ॥

एतस्मिन्नेव काले तु कमलाहृदयंगमः ।

सुप्त आकन्दमकरोच्छ्लोपितीघपरिप्लुतः ॥ १० ॥

लक्ष्मीरैर्झाऽथ तदूर्ध्वं विह्वलं भयविह्वला ।

माप्ताऽऽश्चर्यं महाघोरं क्रुद भृशदुःसिता ॥ ११ ॥

लक्ष्मीरुवाच—वेदान्तवेद्य पुरुषेश्वर देवदेव

त्रैलोक्यनाथ किमिदं त्वयि दृश्यतेऽथ ।

आकारमापरहितः पुरुषः पुराण—

स्त्वय्येव विश्वमिदं रज्जुमुजंगमाचम् ॥ १२ ॥

कैलाः पतन्ति जलधिर्मरुतामुपैति

सूर्यादयो हतरुचः पृथिवी पराणुः ।

भूतानि चाच्युत विभो विलये मयान्ति

त्वद्रोममात्रमपि नैव चलेरक्षणार्थम् ॥ १३ ॥

श्रीनारायण उवाच—उक्तं त्वया तदपि लक्ष्मि तथैव किंतु
मत्स्वामिनोऽवगणना न हि शक्यते मे ।

कृत्वाऽपि वृक्षतमशूर्तिरिमं गिरीशं
नो मन्यते तदिह वक्रसर्प मयैव ॥ १४ ॥

लक्ष्मीरुवाच—सर्वोन्मा सर्वविरकर्ता वक्ता धर्ताऽव्ययः मधुः ।
त्वं साधी सर्वलोकानां त्वत्तः परतरौऽरित कः ॥ १५ ॥

श्रीनारायण उवाच—अस्ति सर्वं वरारोहे मयि तत्तद्व्यमेव हि ।
श्रीमद्देशवराहस्ये मदीयं न हि किंचन ॥ १६ ॥

एकः सुमति भूतानि मत्समानि कियन्त्यपि ।
तत्तत्त्वं वेदम्यहं देवि मदीयाः केषनापरे ॥ १७ ॥

धेदधेदाङ्गन्धेत्तृणां सहस्राप्यग्रजन्मनाम् ।
हननान्मुच्यते जीवो न तु श्रीशिवहेलनाम् ॥ १८ ॥

गुर्वङ्गनाममनकृतसदा मयनिषेवकः ।
ब्राह्मणस्वर्णहारी च कदाचिन्मुच्यते जनः ॥ १९ ॥

स्त्रीघ्नो गोघ्नो नृपघ्नश्च तथा विश्वासघातकः ।
कृतघ्नो नारिको लुब्धः कदाचिन्मुच्यते जनः ॥ २० ॥

न तु श्रीरुद्रसामान्यदर्शी मुच्येत वन्दनात् ।
विरञ्चिविष्णुशुक्रेभ्यः सर्वोत्कृष्टं न जायते ॥ २१ ॥

विष्णुना यदि वा तुल्यं मूच्यन्ते नैव जन्तवः ।
स्वामी मदीयः श्रीकण्ठरत्नस्य दासोऽरिष सर्वदा ॥ २२ ॥

लक्ष्मीरुवाच—गच्छामस्तत्र धैकुण्डं यत्र स्वाम्यरित ते विधो ।
कैलासपर्वते रम्ये प्रणमायः सदाशिवम् ॥ २३ ॥

सूत उवाच—ततस्ते गरुडाल्लहौ गत्वा कैलासपर्वतम् ।
नानाविधैः स्तोत्रपदैः संतुष्टं चक्रतुः सणात् ॥ २४ ॥

ततौ ब्रह्मादयो देवाः सिद्धास्तथाऽऽगता गिरी ।
रुद्रः कौतूहलश्रेष्ठुः सर्वैस्तेः परिवारितः ॥ २५ ॥

भवानीसहितस्तत्र गतो यत्र प्रतर्दनः ।
सर्वदेवविमानानां मध्ये तिष्ठति शंकरः ॥ २६ ॥

श्रीमद्देश उवाच—कथयन्तु कथं क्षेत्रे मिलिताः सर्वनिर्भराः ।
किं कार्यं किमूर्धं वा राजा चिन्तातुरः कथम् ॥ २७ ॥

देवा ऊचुः स्वामिन्यतर्दनो राजा विधिलम्बधरोऽभवत् ।
 वेदमार्गप्रयक्ता च स्वयं तस्य प्रवर्तकः ॥ २८ ॥
 सृष्टिरक्षार्थमस्माभिः कपटं कृतमीश्वर ।
 सर्वधानुश्च भवतो हेलनं कारितं सुरैः ॥ २९ ॥
 तत्क्षमस्व महादेश किंनरोऽयं प्रवर्तितः ।
 कल्पितो वैष्णवोऽस्माभिस्तव निन्दापरायणः ॥ ३० ॥

सूत उवाच—एतस्मिन्नेव काले तु राजा वृत्तान्तमेयिवान् ।
 तीर्थं स्वहृगं समादाय हतवान्किनरं क्रुधा ॥ ३१ ॥
 तत्पक्षपातितो ये च तेषां शीर्षाणि कंधरात् ।
 पृथक्कृतानि पश्वाद्या इता अश्वा अनेकशः ॥ ३२ ॥
 न तं वारयते कश्चिद्राजानं एष्यन्नेतसम् ।
 महादेवेन शमितः क्रोधस्तस्य महात्मनः ॥ ३३ ॥
 ततः कालाहले शान्ते नन्दी कौतुकपूर्वकम् ।
 युयोज हयशीर्षं तच्छरीराणि पृथक्पृथक् ॥ ३४ ॥
 शीर्षाणि हयगात्रेषु सम्यक्संयोज्य बुद्धिमान् ।
 उवाच वचनं तथ्यं देवसंसादि शुद्धगीः ॥ ३५ ॥
 येन वपत्रेण गिरिशो हेलितरत्नसुखं हयः ।
 मुद्राधारणगर्भेण हेलितरत्नसुखं हयः ॥ ३६ ॥

ॐ ब्रह्मो वा च— इत् तदधुना तथ्यं राजर्षी राज्यकर्तारि ।
 भविष्यं कथयिष्यामि तच्छुश्रुध्वं समाहिताः ॥ ३७ ॥
 घोरे कल्पियुगे प्राप्ते भ्लेच्छैर्व्याप्ते ब्रुवस्तले ।
 सर्वाचारपरिभ्रष्टा भविष्यन्ति नराधमाः ॥ ३८ ॥
 तदाऽऽन्धीदेशमध्ये तु दाक्षिणात्यो भविष्यति ।
 ब्राह्मणो दुर्भगः कश्चिद्दिधवाब्राह्मणीरतः ॥ ३९ ॥
 तस्य पापिष्ठविप्रस्य व्यभिचारात्सुतोऽन्धः ।
 भविष्यति गुणान्वेषी देवादध्ययनोत्सुकः ॥ ४० ॥
 पञ्चपादुकमाचार्यं वरं वेदान्तवादिनम् ।
 अद्वैतागमबोद्धारं प्रणम्य प्रार्थयिष्यति ॥ ४१ ॥

* असाक्षितपुस्तक एव ब्रह्मोवाचेति पदार्थं विद्यते ।

१ य. क. 'र्षकः । सु' । २ य. क. ज. 'शकाले तु ।

विशोऽहं मधुशर्माऽस्मि स्वामिन्मां पाठय ममोभ-
 वेदान्तशास्त्रसर्वं च यथां पाठय मी गुरोरे ॥ ४२ ॥
 आचार्यः करुणापूर्तिर्विनयेन परिप्लुतम् ।
 करिष्यति च शिष्याणामग्रण्यं ममवन्सलः ॥ ४३ ॥
 ततो दिने दिने भक्तिं करिष्यति यथा यथा ।
 गुरुर्मयति संतुष्टः सर्वा विद्या मयच्छति ॥ ४४ ॥

- ✽ एकदा गुरुणा दृष्टः ज्ञानसंभ्यादिकाः क्रियाः ।
 अकुरवा भोजनयेभ्सुर्मविष्यति निराह्निकः ॥ ४५ ॥
 पृष्टोऽसौ गुरुणा तथ्यं मोलको हि यदिष्यति ।
 धर्मः साधारणो नाथ हृतोऽयं केन कुप्योसि ॥ ४६ ॥
 ततो वक्ष्यत्यथाऽऽचार्यः कस्ते तातः प्रसूक्ष का ।
 ततो मे ब्राह्मणः स्वामिन्ब्राह्मणी च प्रसूर्मम ॥ ४७ ॥
 यद् मातामहः कस्ते येनं प्राप्ता प्रसूतव ।
 को विधिः कुच वा दत्ता तथ्यं शीघ्रं वदान्यथा ॥ ४८ ॥
 भस्मसाक्षां करिष्यामि हीनं ब्राह्मणवर्षसा ।
 इत्येवं कथिते सर्वे कथयिष्यति तत्त्वतः ॥ ४९ ॥
 शार्पं दान्यत्यथाऽऽचार्यः सिद्धान्तो मा स्फुरत्त्वलम् ।
 सिद्धान्ते जटता तेऽस्तु परमद्वैतदर्शने ॥ ५० ॥
 कथं स्वदीपा सेवा मे निष्फला स्याद्दद मभो ।
 इत्यादिवस्तुनिर्वेदं यदा न्वेष करिष्यति ॥ ५१ ॥
- ✽ पश्चाद्दृश्यति स्वामी पूर्वपक्षोऽस्तु मे दृष्टः ।
 सिद्धान्ते सर्वैषेवाऽऽभ्यं मम वानयं न चान्यथा ॥ ५२ ॥
 मधुना तेन शास्त्राणां पूर्वपक्षो विलोकितः ।
 भविष्यति च वेदान्तमन्यथा कर्तुमुद्यतः ॥ ५३ ॥
 यथा यथा कलेर्देवाः प्रचारः संभविष्यति ।
 तथा तथाऽयमुन्मार्गः शिवद्वेषुर्मविष्यति ॥ ५४ ॥
 पूर्वं तु द्राविदादेशाः कर्मात्कतिलङ्गयोः ।
 शनैर्गोदाचरीतीरे प्रसूतोऽयं भविष्यति ॥ ५५ ॥

✽ सम्भोजितपुत्राकेऽयं श्लोको भावितः ।

✽ पञ्चमस्तितपुत्राकेषु पञ्चादिष्यादि संभविष्यतीत्यन्तं च पूर्वश्लोकद्वयं नास्ति ।

पूर्णे कलियुगे प्राप्ते आर्यावर्ते चलिष्यति ।
 मायावादमसच्छास्त्रं वदिष्यन्ति नराधमाः ॥ ५६ ॥
 तेषां दर्शनमात्रेण सचैलं स्नानमाचरेत् ।
 भद्रार्त्वं च यथा विष्टे राहोः स्वर्भाजुता यथा ॥ ५७ ॥
 हरित्वं च यथाऽनेके तथैते तत्त्ववादिनः ।
 योगनिन्दापरा नित्यमाग्निहोत्रस्य निन्दकाः ॥ ५८ ॥
 वेदान्तसमभित्याहुः पुराणानि च ये नराः ।
 केवलं वेषमात्रेण नरा नरकगामिणः ॥ ५९ ॥
 संभाषणे कृते येषां पतेच्च ब्रह्मवर्चसः ।
 धरं शौद्रस्तथा जैनः कापालिकमतोऽपि वा ॥ ६० ॥
 व्यक्तं वदति वेदानामध्याप्यं तु तेः किमु ।
 वेदध्याप्यवन्कृत्याऽभिमानी न च वैदिकः ॥ ६१ ॥
 ईश्वरं वचनाद्भक्तिं परं चानीश्वरः खलः ।

सूत उवाच—एवं जाते ततः सर्वे यथागतमितो गताः ।
 मतर्दनोऽपि राजर्षिः कृत्वा राज्यमकण्टकम् ॥ ६२ ॥
 देहान्ते मुक्तिमापन्नः परामर्शैतलक्षणाम् ।
 ततः परं भविष्यन्ति तस्य शिष्या अनेकशः ॥ ६३ ॥
 संन्यासिवेषमात्रेण कुर्वाणा जीविकां निजाम् ।
 राजसेवां प्रकुर्वाणाः प्रच्छन्नाः कौलिका अपि ॥ ६४ ॥
 अगम्यागमने सक्ता अधक्ष्यस्य च भक्षणे ।
 अपेयनिरुद्धाः केचिन्नानाभोगसमाकुलाः ॥ ६५ ॥
 यानारूढाः सदा राजसेवायां तत्परा अपि ।
 अद्वैतनिन्दानिरताः प्रच्छन्नग्रन्थगीरवाः ॥ ६६ ॥
 अन्यदर्शनसिद्धान्तं नैव जानन्ति तत्त्वतः ।
 तत्र दोषस्य बुद्ध्या वै पठिष्यन्ति कलौ युगे ॥ ६७ ॥
 अन्यदेवतनामानि यदि हेयानि तत्कथम् ।
 वेदं पठन्ति पाविष्ठाः कथं तर्कं वदन्ति हि ॥ ६८ ॥
 मीमांसाशास्त्रसद्गन्थानालोक्य च पुनः पुनः ।
 पूर्वपक्षं च सर्वेषां ग्रहीष्यन्ति समत्सराः ॥ ६९ ॥

स्वकीयं न वदिष्यन्ति यतो जास्ति प्रमाकरम् ।
 ईसान्यस्याहंसाश्च निन्दिष्यन्ति च जारजाः ॥ ७० ॥
 ज्ञातवानं नरं कंचिन्मुष्ठापित्वा मठापिपम् ।
 कापाचवस्त्रमात्रेण कारिष्यन्ति नराधमाः ॥ ७१ ॥
 माठापर्यं च सेवा च धनसंग्रह एव च ।
 दासीगमनमीर्ष्या च पञ्चधा तस्यवादिनः ॥ ७२ ॥
 संसारैस्त्रत्स्वामित्येष परं ते तत्त्ववादिनः ।
 मायाविलसितं विश्वमिति मायैकवादिनः ॥ ७३ ॥
 शुद्धं तत्त्वं न जानन्ति विश्वं तत्त्वं पदमिदं च ।
 शब्दमात्रेण ते जाताः कलौ हा तत्त्ववादिनः ॥ ७४ ॥
 भविष्यति यदा विवाः पापानां मभवः कलौ ।
 तथा तथा भविष्यन्ति शुद्धीच्यां दम्भयैष्णवाः ॥ ७५ ॥
 शिवसामान्यवक्तारं शिवसामान्यदर्शनम् ।
 इडा स्नायात्सचैलः सन्दिग्धसामान्यसङ्गिनम् ॥ ७६ ॥
 मधुदक्षिणधामेण पापिष्ठा वैष्णवाः कलौ ।
 भविष्यन्ति ततो म्लेच्छाः शूद्रा यूयदहिष्कृताः ॥ ७७ ॥
 तस्याच्छृणुष्वं विमन्त्रा माहात्म्यं पार्वतीपतेः ।
 भक्तिं तस्य सदा कर्तुमुद्यता भवत ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ १८९८ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्मृतशौनकसंवादे कालिप्रवेशादि-
 कथनं नामोत्तरत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

ऋषय ऊचुः—सूत भद्रं सदाचक्षुः शेषको यस्य माधवः ।

श्रीमहेशस्य विष्णोश्च तुल्यत्वं श्रुत्वा कथम् ॥ १ ॥

श्रुवन्ति तुल्यतां केचिद्विपरीत्येन केचन ।

एकत्वं केचिद्विशेन केशवस्य वदन्ति हि ॥ २ ॥

अत्र सिद्धान्तभर्यादां ब्रूहि तत्त्वेन सूतज ।

अवाधां येन चारमाकं संशयो विनिवर्तते ॥ ३ ॥

सूत उवाच—शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे श्रुतिसिद्धान्तश्रुतयम् ।

महेशान्न परं तत्त्वं सर्ववेदेषु गीयते ॥ ४ ॥

वैकुण्ठप्रभृतीनां तु महेशकृपया एतः ।

महेशस्य च दासोऽयं विष्णुस्तेनानुकल्पितः ॥ ५ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणानां सिद्धान्तोऽर्थं यथार्थतः ।

इन्द्रोपेन्द्रादयः सर्वे महेशस्यैव किंकराः ॥ ६ ॥

वेदान्तवेशमीशानं पार्थवीरमणं प्रभुम् ।

यो जानाति स वैकुण्ठो दुःस्वहा सर्वदेहिनाम् ॥ ७ ॥

वैकुण्ठं मन्यते सम्यगीशानं स पुरंदरः ।

य इन्द्रं मन्यते सर्वस्वामिनं स ऋषिर्मतः ॥ ८ ॥

स्वर्गलोकं समाप्नोति मुन्यान्नायतिपालकः ।

अद्वैतं शिवमीशानमज्ञात्वा नैव मुच्यते ॥ ९ ॥

घोरे कलियुगे माझे श्रीशंकरपराकृष्णुस्ताः ।

भविष्यन्ति नरास्तध्यमिति द्वैपायनोऽब्रवीत् ॥ १० ॥

रुद्रकोधाग्निनिर्दग्धे मन्मथे तस्य भार्यया ।

रत्या थिलपिते तस्य सस्यायोऽप्यतिदुःखिताः ॥ ११ ॥

वसन्तादय आगत्य तामूचुः किं विधीयते ।

सर्वलोकेशितुः शंभोर्वराका धैरवा(का)रणे ॥ १२ ॥

रतिरुवाच--मन्येत घातकः सर्वैर्लोकैः पूज्यो भवेद्यम् ।

तथा विद्मः प्रकृतं यो येन केनापि हेतुना ॥ १३ ॥

अस्यापकीर्तिर्बलव्या न बलेद्यदि किंचन ।

तेन मे दुःखश्चान्तिः स्यात्किंचिन्मार्गं न यान्यथा ॥ १४ ॥

वसन्तादय ऊचुः चतुर्दशसु विद्यासु गीयते चन्द्रशेखरः ।

वेदान्ता यं च गायन्ति मुनयः शंसितव्रताः ॥ १५ ॥

ब्रह्माद्या देवताः सर्वा इन्द्रोपेन्द्रादयस्तथा ।

न्यूनतां तस्य यो ह्येते कर्मचाण्डाल उच्यते ॥ १६ ॥

तेन तुल्यो यदा विष्णुब्रह्मा वा यदि गैद्यते ।

पट्टिर्षसहस्राणि विष्टार्यां जायते कुमिः ॥ १७ ॥

तुल्यता यदि नो शक्या न्यूनतायास्तु का कथा ।

मित्रस्याऽऽनृण्यमिच्छामः संकटं प्रतिभाति नः ॥ १८ ॥

सुत उवाच--विचार्येवं तदा सर्वे महामोहपुरःसराः ।

तपस्तेषुर्षहारौर्द्रं सर्वलोकभयंकरम् ॥ १९ ॥

कदाचिद्भगवान्ब्रह्मा मादुरासीदयानिधिः ।

मोहो दम्भस्तथा क्रोधो लोभस्ते सेवकाः कलेः ॥ २० ॥

पञ्चमो हेतुवादश्च मधुना सर्व आश्रिताः ।

तानुवाच ततो ब्रह्मा वृषीर्ध्वं मनसैप्सितम् ॥ २१ ॥

यथा वाणी च भवतां तथाऽहं दातुमुद्यतः ।

मोहाद्या ऊचुः—अस्माकं परमं मित्रं कंदर्पो नाश्रितः प्रभो ॥२२॥

महादेवेन तेनामी आनृष्यं कर्तुमुद्यताः ।

भविष्यामो वयं तात रुद्रपूजाभिनिन्दकाः ॥ २३ ॥

यथा न जमते पूजामरमत्तश्चन्द्रपेत्वरः ।

ब्रह्मोवाच—अधुना न भवेदेवं भविष्यत्यथ तत्रिरम् ॥ २४ ॥

भविष्याम इति शोक्तं भवतो नान्यथा क्वचित् ।

ये भवद्दशगा लोकार्त्तैभ्यः पूजा न पुत्रैः ॥ २५ ॥

मार्थितोऽयं वरो दत्तो यथेष्टं कर्तुमर्हथ ॥ २६ ॥

सूत उवाच—इत्युक्त्वा तानथो ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।

सर्वं ते मन्त्रवाचकः कलिना सह दुःस्विताः ॥ २७ ॥

कलिरुवाच—भवन्निरधुना नोक्तं भविष्याम इतीरितम् ।

ततो मत्समये प्राप्ते सर्वमेव भविष्यति ॥ २८ ॥

अस्मत्त इति यत्शोक्तं तेन चारमदृशे स्थिताः ।

निन्दाकरा भविष्यन्ति नारमान्यो मन्यते न सः ॥ २९ ॥

लोभमोहादिसंबुक्ताः प्राप्ते च मयि दारुणे ।

हेतुवादं पुरस्कृत्य शिवभक्तिपराङ्मुखाः ॥ ३० ॥

सूत उवाच—ततः कलियुगे प्राप्ते सर्वधर्मविवर्जिते ।

म्लेच्छैर्ब्राह्मणधेनूनां विध्वंसनकरे स्वरे ॥ ३१ ॥

अस्वाध्यायवषट्कारे जैनवैद्वादिभिरकुले ।

ब्राह्मणे म्लेच्छमार्गस्थे ईद्रे ब्राह्मणपातितानि ॥ ३२ ॥

तदा वसन्तः कर्णाटतिलङ्गादिकदूषकः ।

मधुनामा च विधवाक्षेत्रे विप्राद्भविष्यति ॥ ३३ ॥

गोलकः स तु पापिष्ठः पद्मपादुकमीश्वरम् ।

वेदान्तध्यारुयानरत्नं शिष्यत्वेनार्चयिष्यति ॥ ३४ ॥

शास्त्रं पूर्णं ततोऽधीत्य स्थित आह्लिकवर्जितः ।

किमग्निहोत्रं को यागो हेतुमेवं करिष्यति ॥ ३५ ॥

गुरुराकर्ण्य तद्दत्तं ब्राह्मणो न भवेदयम् ।

इति निश्चित्य तं दुष्टं वदयति श्रुततद्दत्तः ॥ ३६ ॥

गुरुहवाच—को वर्णस्तव मे ब्रूहि यथार्थं वेददूषक ।

कर्मब्रह्मोद्भवद्वेषा नोत्पत्तिर्ब्राह्मणात्तव ॥ ३७ ॥

मधुरुवाच—ब्राह्मणार्हमुत्पन्नो ब्राह्मण्यां च न संशयः ।

सत्यं वदामि नो मिथ्या कथं मां पश्यसे गुरो ॥ ३८ ॥

गुरुहवाच—त्वन्माता केन दत्ता रे कस्य पुत्री कदा कथम् ।

कस्मै दत्ता च विधिना केन तद्ब्रूहि मा चिरम् ॥ ३९ ॥

मधुरुवाच—विधवा जननी नाथ ब्राह्मणेन तपस्विना ।

गार्धिणीं समभूत्तस्मादयं देहस्ततोऽभवत् ॥ ४० ॥

गुरुहवाच—कपटेन यतः शस्त्रं मत्तोऽधीतं दुरात्मना ।

तेन सिद्धान्तमर्थादा कदाचिन्मा स्फुरत्स्वियम् ॥ ४१ ॥

मधुरुवाच—भविष्यति महाभाग वचनं तव बान्यथा ।

पूर्वपक्षो मम हृदि मादुर्भवतु निश्चलः ॥ ४२ ॥

गुरुहवाच—अन्धता तव सिद्धान्ते पूर्वपक्षे च पाटवम् ।

भवत्त्वेव परं त्वेके पापाः शिष्या भवन्तु ते ॥ ४३ ॥

योद्धान्तिसिद्धान्तरहिता लोभात्ते उपसेवकाः ।

शोधात्कठिनवकारो दम्भाद्वेषेण सुन्दराः ॥ ४४ ॥

हेतुपादेनं शस्त्राणि सर्वाणि न विदन्ति ते ।

निरपेक्षेव घोरेषु गमिष्यन्त्यन्धिराक्षिरम् ॥ ४५ ॥

सूत उवाच—मधुनामा वतः मास्यं शर्षं तं दुष्टबुद्धिमान् ॥

वादराज्यसूत्राणां व्याख्यानं स करिष्यति ॥ ४६ ॥

मध्वाचार्यस्ततो भावादांश्चिन्तात्थो महान्कलौ ।

तच्छिष्याः मतिशिष्याश्च नाऽऽर्थावर्ते न चोत्कले ॥ ४७ ॥

न गौडे न च गङ्गान्यास्तीरे गोदावरीतटे ।

नारुदारण्यमध्ये च तत्रप्रचारो भविष्यति ॥ ४८ ॥

यथा यथा कलेयोरः प्रचारो हि भविष्यति ।

तथा तथा महाराष्ट्रे हेतुका विरलाः क्वचिन् ॥ ४९ ॥

ततोऽतिदुष्टसमये महाम्लैच्छैस्तिरस्कृते ।

मच्छत्रः कुत्रचित्पापी प्रचारं हि विधास्यति ॥ ५० ॥

पञ्चवर्षस्तु संन्यासी पठित्वा दृष्टबुद्धिमान् ।
 िष्योपाश्रित्यसंयुक्तो हेतुवादं करिष्यति ॥ ५१ ॥
 तैत्थं संसार इत्येव न बाध्यः सत्य एव हि ।
 वदत्यसत्तत्त्ववादी मिथ्यावादी स उच्यते ॥ ५२ ॥
 मिथ्याभूतः मपञ्चोऽयं मया निर्मित इष्यते ।
 शायवादिन इत्येते वस्तुतस्तत्त्ववादिनः ॥ ५३ ॥
 सच्छास्त्रं जैमिनीयं तु कर्मकाण्डप्रवर्तकम् ।
 गौतमीयं तु सच्छास्त्रमीश्वरप्रतिपादकम् ॥ ५४ ॥
 सुस्त्यक्त्योर्विवेकस्य बोधकं कापिलं मतम् ।
 तथा वैशेषिकं शास्त्रमीश्वरप्रतिपादकम् ॥ ५५ ॥
 पातञ्जलं योगशास्त्रं यैवं तच्छास्त्रमिष्यते ।
 वेदान्तशास्त्रमूर्धन्यमद्वैतं यच्च बोधयेत् ॥ ५६ ॥
 वेदाः सर्वे पठन्नास्तु पुराणानीतिहासकः ।
 स्मृतिक्षोपपुराणानि तथोपस्मृतयः शुभाः ॥ ५७ ॥
 अन्योन्यं सर्वविद्यानां मामाग्यमधिकारतः ।
 तात्पर्यं च एमर्षेषु सर्वाण्येवं जगुः किल ॥ ५८ ॥
 किञ्चिद्दिरोधे सत्येव न विरोधोऽस्ति तत्त्वतः ।
 मन्वन्ते श्रीमद्देशानं सर्वाण्येव परात्परम् ॥ ५९ ॥
 पापिष्ठा नैव मन्वन्ते वेदमार्गवद्विष्कृताः ।
 आचार्यं मधुनात्मानं वदन्तो विपवामुतम् ॥ ६० ॥
 मच्छन्नोऽसौ महादुष्टधार्मीको मधुसंज्ञकः ।
 भविष्यति कलौ विमाः शिवनिन्दाप्रवर्तकः ॥ ६१ ॥
 मोहात्सिद्धान्तबाह्यत्वं क्रोधाच्छास्त्रनिषेधनम् ॥
 लोभेन नृपतेः सेवा दम्भादन्यमतारणम् ॥ ६२ ॥
 मणिकार्मधुनं कामाद्धेतुवादेन वादिता ।
 भविष्यति कलौ विमाः षोडशं तत्त्ववादिता ॥ ६३ ॥
 पञ्चवर्षं यतिं कृत्वा क्रमेणाऽऽदाय बालकम् ।
 माडापत्यं विधात्यन्ति इष्यल्लोभेन नारिकः ॥ ६४ ॥
 पारम्पर्यं मठस्यैव रक्षिष्यन्त्यभिरागिणः ।
 भोगासक्ताश्च पापिष्ठा दासीगमनकारिणः ॥ ६५ ॥

नाम्ना संन्यासिनस्तीर्थे यानारूढाः ससेवकाः ।
 नरवाहनमारूढाः शिखासूत्रबहिष्कृताः ॥ ६६ ॥
 तत्प्रपन्नानि नो मूढा गृहस्थाः शिवनिन्दकाः ।
 मिथ्या वैष्णवमानेन प्रस्ता निरयगाभिणः ॥ ६७ ॥
 वैष्णवा वैषमात्रेण तन्तुघात्रेण चादराः ।
 वादिनः क्रोधमात्रेण विद्वांसो हेतुवादतः ॥ ६८ ॥
 पठिष्यन्ति च शास्त्राणि केचिद्दूषणासिद्धये ।
 स्वकीयं गोषयिष्यन्ति परकीयेण पण्डिताः ॥ ६९ ॥

सूत उवाच—महामोहादयः सर्वे रतिमाप्त्वास्य भामिनीम् ॥
 मोचुश्च श्लक्ष्णया वाचा तद्दुःखाविनेवारकाः ॥ ७० ॥
 मोहादय ऊचुः—रते मा कुरु संतापमहं मोहः कलेः सखा ।
 क्रोधः पत्न्युः परो बन्धुलोभमोहो च देशरौ ॥ ७१ ॥
 माझे कलियुगे पूर्णे मोहलोभद्वयो वपम् ।
 वसन्ते मधुनामानमवतीर्णं च दक्षिणे ॥ ७२ ॥
 समाश्रित्य ततो हेतुवादं कृत्स्नबुद्धयः ।
 करिष्यामो यथा शक्यं शिवपूजानिवारणम् ॥ ७३ ॥

सूत उवाच—इति ते रतिमाप्त्वास्य यथागतमितो गताः ।
 इति सर्वे समाख्याते शिवनिन्दककारणम् ॥ ७४ ॥ १९७२ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे महेशविष्णु-
 स्थापत्यकारणादिकथनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

कपय ऊचुः—सुदर्शनाख्यं यथाकं लब्धवांसत्कथं हरिः ।
 महादेवाज्ञगवतः सूत तद्भक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच—देवासुराणामभवरसहस्राणोऽद्भुतदर्शनः ।
 देवा विनिर्जिता दैत्यैर्विष्णुं शरणमागताः ॥ २ ॥
 त्तुत्वा तं विविधैः स्तोत्रैः प्रणम्य पुरतः स्थिताः ।
 भयभीताश्च ते सर्वे क्षताङ्गनः क्लेशिता वृशम् ॥ ३ ॥
 तान्ब्रह्मा प्राह भगवान्देवदेवो जनार्दनः ।
 किमर्थमागता देवा वक्तुमर्हथ सांपतम् ॥ ४ ॥
 वचः श्रुत्वा हरेर्देवाः प्रणम्योचुः सुरोचमाः ।
 निर्जिता दानवैः सर्वे शरणं त्वामिहाऽगताः ॥ ५ ॥

गतिस्त्वमेव देवानां त्राता त्वं पुरुषोत्तम ।
 हन्तुमर्हसि ताञ्छ्रीघ्नमदध्यान्वारिजेक्षण ॥ ६ ॥
 जालंधरवधार्थाय यत्कर्त्तुं शूलपाणिनः ।
 महादेववरोल्लब्धं जहि तेन महाबलान् ॥ ७ ॥
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्वारिजेक्षणः ।
 अहं देवास्तथा नूनं करिष्यामीति सुव्रताः ॥ ८ ॥
 हिमवत्पर्वतं गत्वा पूजयामास शंकरम् ।
 लिङ्गं तत्र प्रतिष्ठाप्य स्नाप्य गन्धोदकैः शुभैः ॥ ९ ॥
 त्वरितारूपेण रुद्रेण संपूज्य च महेश्वरम् ।
 ततो नास्त्रां सहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १० ॥
 * प्रतिनाम च पद्मानि तैरिष्टा वृषभध्वजम् ।
 भवाद्यैर्नामभिर्भक्त्या स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ११ ॥

विष्णुरुवाच—भवः शिवो हरो रुद्रः पुष्कलो मुग्धलोचनः ।

अग्रमेण्यः सदाचारः सर्वः शंभुर्महेश्वरः ॥ १२ ॥
 ईश्वरः स्थाणुरीशानः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 वरीयान्वरदो वन्यः शंकरः परमेश्वरः ॥ १३ ॥
 गङ्गाधरः शूलधरः परार्थैकप्रयोजकः ।
 सर्वज्ञः सर्वदेवादिर्गिरिधन्वा जटाधरः ॥ १४ ॥
 चन्द्रापीडधन्द्रमौलिर्वेधा विश्वामरेश्वरः ।
 वेदान्तसारसंदोहः कपाली नीललोहितः ॥ १५ ॥
 ध्यानाहारोऽपरिच्छेद्यो गौरीभर्ता गणेश्वरः ।
 अष्टमूर्तिविश्वमूर्तिस्त्रिवर्गः त्वर्गसाधनः ॥ १६ ॥
 ज्ञानगम्यो दृढमज्ञो देवदेवांस्त्रलोचनः ।
 वामदेवो महादेवः पटुः परिवृद्धो दृढः ॥ १७ ॥
 विश्वरूपो विरूपाक्षो वागीश्वरः श्रुतिमन्त्रगः ।
 सर्वमणवसंवादी वृषाङ्गो वृषदाहनः ॥ १८ ॥
 ईशः पिनाकी स्वहाङ्गी चित्रवेषधिरंतनः ।
 मनोमयो महायोगी स्थिरो ब्रह्माण्डधूर्जटी ॥ १९ ॥

कालकालः कुचिवासाः मुभयः गणवात्मकः ।
 नागचूडः सुचक्षुष्यो दुर्वासाः पुरशासनः ॥ २० ॥
 रगायुधः स्कन्दशुक्रः परमेष्ठी परादणः ।
 अनादिमध्यनिधनो निरीक्षो गिरिजाधरः ॥ २१ ॥
 कुबेरवन्धुः श्रीकृष्णो लोकवन्द्योत्तमो मृदुः ।
 सामान्यो देवको दण्डी नीलकण्ठः परश्वधीः ॥ २२ ॥
 विशालाक्षो महाव्याधः सुरेशः सूर्यतापनः ।
 धर्मधामा क्षमाक्षेत्रं भगवान्भगनेत्रहा ॥ २३ ॥
 जयः पशुपतिस्ताक्षर्यैः भियभक्तः निर्भयदः ।
 दाता दयाकरो दलः कपर्दी कामशासनः ॥ २४ ॥ १०० ॥
 श्मशाननिलयास्तिभ्यः काशानन्तो मद्देश्वरः ।
 लोककर्ता भूतपतिर्महाकर्ता महोपधिः ॥ २५ ॥
 उचरो गोपतिर्गोप्रा ज्ञानगन्धः पुरातनः ।
 नीतिः मुनीतिः शुद्धात्मा सोमः सोमरतः सुधीः ॥ २६ ॥
 सोमपोऽमृतपः सौम्यो महानीतिर्महास्मृतिः ।
 अनातशत्रुरालोक्यः संभाव्यो हृष्यबाहनः ॥ २७ ॥
 लोकहारो वेदकारः सूषकारः सनातनः ।
 महापिः कपिलाचार्यो विश्वदीर्घदिलोचनः ॥ २८ ॥
 पिनाकपाणिर्गुह्यैवः स्वस्तिं कृत्स्वस्तिदः सुधा ।
 धार्यधामा धामकरः सर्वगः सर्वगोचरः ॥ २९ ॥
 ब्रह्मसृष्टिभ्रूवृत्सर्गः कर्णिकारः भियः कविः ।
 शास्त्रो विशास्त्रो गोशास्त्रः शिवो भियगतुचमः ॥ ३० ॥
 गङ्गनाहुवोदको भव्यः पुष्कलः स्वपातेः स्थितः ।
 विजितात्मा विधेयात्मा भूतबाहनसारथिः ॥ ३१ ॥
 सगणो गणकायश्च सुकीर्तिश्रेष्ठश्चसंश्रयः ।
 कामदेवः कामकालो भस्मोद्धूलितविग्रहः ॥ ३२ ॥
 भस्मविधो भस्मशायी कामी कान्तः कृतागमः ।
 समावृत्तो निवृत्तात्मा धर्मशुद्धः सदाशिवः ॥ ३३ ॥

१ व. क. छ. म. सुली ॥ २६ ॥ २ व. क. छ. म. अज्ञानं । ३ व. श. म. कं.
 'स्तिदः स्वस्तिं कृत्स्वना । ४ क. छ. म. म. स 'र्वदः स' । ५ व. क. छ. विविधा' । ६ व.
 क. छ. म. स. 'छ' ।

अकल्पमथतुर्बाहुः सर्वावासो दुरासदः ।

दुर्लभो दुर्गमो दुर्गः सर्वायुधाविशारदः ॥ ३४ ॥

अध्यात्मयोगनिलयः सुतन्तुस्तन्तुवर्धनः ।

शुभाङ्गो योगसारङ्गो जगदीशो जनार्दनः ॥ ३५ ॥

भस्महृद्धिकरो मेहेस्तेजस्वी शुद्धविग्रहः ॥ ३६ ॥

हिरण्यरेतारतरिर्भर्षीचिर्माहिमालयः ॥ ३६ ॥

महाहृदो महागर्तः सिद्धकृन्दारवन्दितः ।

न्यायचर्मधरो ज्वाली महाभूतो महानिधिः ॥ ३७ ॥

✽ अर्मुतात्माऽमृतवपुः पञ्चयज्ञः प्रभञ्जनः ।

पञ्चविंशतितस्थस्थः पारिजातः परापरः ॥ ३८ ॥

सुलभः सुव्रतः शूरो वाम्भार्यैकनिधिर्निधिः ।

वर्णाभ्रमगुरुर्वर्णी क्षनुमिच्छत्रुतापनः ॥ ३९ ॥

आश्रमः क्षपणः क्षामो ज्ञानवानचलक्षलः ।

ममाणभूतो दुर्ज्ञेयः सुपर्णो वायुवाहनः ॥ ४० ॥

धनुर्धरो धनुर्बंदो गुणराशिर्गुणाकरः ।

अनन्तदृष्टिरानन्दो दण्डो दमयिता दमः ॥ ४१ ॥

अविवायो महाकायो विश्वकर्मा विशारदः ।

वीतरागो विनीतात्मा तपस्वी भूतवाहनः ॥ ४२ ॥

उन्मत्तवेपः मच्छन्नो जितकामो जितमियः ।

कल्याणवद्भृतिः कल्पः सर्वलोकप्रजापतिः ॥ ४३ ॥

तपस्वी तारको धीमान्मधानमसुरक्षयः ।

लोकपालोऽन्तर्हितात्मा कल्पादिः कदलेक्षणः ॥ ४४ ॥

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो नियमो नियमाश्रयः ।

राहुः सूर्यः शनिः केतुर्विरामो विद्रुमच्छधिः ॥ ४५ ॥

भक्तिगन्धः परं ब्रह्म भृगवाणार्पणोऽनघः ।

अद्रिद्रोमिच्छृतस्थानः पवनारत्ना जगरपतिः ॥ ४६ ॥

सर्वकर्माचलस्तत्रष्टा मङ्गलधो मङ्गलप्रदः ।

महातपा दीर्घतपाः स्वविष्णुः स्वबिरो ह्रुवः ॥ ४७ ॥

✽ अमृतवपुः इति विधिः कर्मणि कश्चिद्व्यङ्ग्ये नस्ति ।

स. ग. क. 'श्रीकण्ठी । ३ क. स. ग. क. 'शस्त्रो म' । ३ च. क. 'सुतोऽ-
नघ' । ४ छ. 'अभिला' । ५ क. ग. क. 'वाज्ञो म' । ६ च. 'स्वर्णवि' ।
के । ८ क. स. ग. क. 'दितः जगदयः स्व' । ९ स. ग. 'विष्टः स्व' ।

अहः संवत्सरो ज्यालः प्रमार्णं परमं तपः ॥ ३०२ ॥
 संवत्सरकरो मन्त्रः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ॥ ३०८ ॥
 अजः सर्वेश्वरः सिद्धो महारेता महाबलः ।
 योगी योगो महादेवः सिद्धः सर्वाङ्गिरच्छुभः ॥ ३१९ ॥
 वसुर्वसुमनाः सत्यः सर्वपापहरो हरः ।
 अमृतः आश्वतः शान्तो वाणहस्तः प्रतापवान् ॥ ५० ॥
 कमण्डलुधरो धन्वी वेदाङ्गो वेदाङ्गिभृतिः ।
 भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता लोकनेता दुराधरः ॥ ५१ ॥
 अतीन्द्रियो महामायः सर्वावासश्चतुष्पथः ।
 कालयोगी महानादो महोत्साहो महाबलः ॥ ५२ ॥
 महाशुद्धिर्महावीर्यो भूतचारी सुन्दरः ।
 निशाचरः भेतचारी महाशक्तिर्महाश्रुतिः ॥ ५३ ॥
 अनिर्देश्यवद्ः श्रीमान्सर्वाङ्गकर्तारो मतः ।
 बहुश्रुतो बहुमायो नियतात्माऽभयोद्भवः ॥ ५४ ॥
 भोजस्तोत्रोद्युतिधरो नर्तकः सर्वनायकः ।
 नित्यवष्टामियो नित्यप्रकाशात्मा प्रतापनः ॥ ५५ ॥
 क्रुद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रः सङ्ग्रामः शारदप्रयः ।
 युगादिकृष्णायतौ गम्भीरो वृषवाहनः ॥ ५६ ॥
 इष्टो विविष्टः शिष्टेष्टः धरभः सरभो धनुः ।
 अपां निधिरधिष्ठानं विजयो जयकालवित् ॥ ५७ ॥
 प्रतिष्ठितः प्रमाणज्ञो हिरण्यकवचो हरिः ।
 विमोचनं सुरगणो विशेशो विबुधाश्रयः ॥ ५८ ॥
 वलिरूपो बल्योन्मार्था विकर्ता महनो सुहः ।
 करणं कारणं कर्ता सर्वबन्धप्रमोचनः ॥ ५९ ॥ ४०३ ॥
 व्यवसायो व्यवस्थानः स्थानदो जगदादिजः ।
 दुन्दुभो ललितो विश्वो भवात्माऽऽत्मानि संस्थितः ॥ ६० ॥
 राजराजमियो रामो राजचूडामणिः महुः ।
 वीरेश्वरो वीरर्भद्रो वीरासनविधिर्विराट् ॥ ६१ ॥

वीरचूडामणिर्हर्ता तीव्रानन्दो नदीधरः ।
 आत्माधारस्त्रिशूलाङ्कः शिपिविष्टः शिवाश्रयः ॥ ६२ ॥
 बालसिन्धो महाचारस्त्रिग्यांशुर्वारिधिः स्वगः ।
 अभिरामः सुशरण्यः सुब्रह्मण्यः सुधापतिः ॥ ६३ ॥
 मधुमानकौशिको गोमान्विरामः सर्वसाधनः ।
 ललाटाक्षो विश्वदेहः सारः संसारणकभृत् ॥ ६४ ॥
 अमोघदण्डो मध्यस्थो हिरण्यो ब्रह्मवर्चसी ।
 परब्रह्मपदो देसः शबरो श्यामकोऽनलः ॥ ६५ ॥
 रुचिर्वररुचिर्वन्यो वाचस्वतिरद्वपतिः ।
 रविर्विरोचनः रकन्दः जारता वैवस्वतोऽशुनः ॥ ६६ ॥
 मुक्तिरुन्नतकीर्तिश्च शान्तसमः पुरजयः ।
 कैलासपतिः कामारिः सत्रिता रविलोचनः ॥ ६७ ॥
 विद्वन्मो वीतभयो विश्वकर्माऽनिवारितः ।
 मित्यो नियतकल्याणः दुष्पथवर्णकर्त्तनः ॥ ६८ ॥
 दूरश्रवा विश्वसहो ध्येयो दुःस्वप्ननाशनः ।
 उचारको दुष्कृतिहा दुर्धरो दुःसहोऽभयः ॥ ६९ ॥
 अनादिर्भूषुवो लक्ष्मीः किरीटी त्रिदशाधिपः ।
 विश्वगोक्षा विश्वहर्ता सुधीरो रुचिराङ्गदी ॥ ७० ॥
 जननो जनजन्मादिः प्रीतिमान्नीलिमानथ ॥ ७०२ ॥
 वसिष्ठः कश्यपो भानुधीपो भीमपराक्रमः ॥ ७१ ॥
 प्रणवः सत्पथाचारो महाकायो महाधनुः ।
 जन्माधिपो महादेवः सकलागमधारणः ॥ ७२ ॥
 तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा विभूतिर्भूनिभूषणः ।
 ऋषिर्ब्राह्मणविद्विष्णुर्जन्ममृत्युजरातिगः ॥ ७३ ॥
 यज्ञो यज्ञपतिर्यज्ञा यज्ञान्तोऽमोघविक्रमः ।
 यत्नेन्द्रो दुर्धरः सेनी यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः ॥ ७४ ॥
 पञ्चब्रह्मसमुत्पत्तिविश्वतो विमलौद्यः ।
 आत्मयोनिरनाद्यन्तः पैर्धिशो लोकभृत्कविः ॥ ७५ ॥

* गायत्रीचलभः मांशुर्विश्वावासः सदाशिवः ।
 शिशुगिरिरतः सम्राट् सुषेणः सुरशत्रुहा ॥ ७६ ॥
 अमेयोऽरिष्टमथनो मुकुन्दो विगतच्वरः ।
 स्वयंज्योतिरनुज्योतिरचलः परमेश्वरः ॥ ७७ ॥
 पिङ्गलः कपिलश्मश्रुः शास्त्रनेत्रस्रयीतनुः ।
 ज्ञानस्कन्धो महाज्ञानी वीरोत्पत्तिरुपश्रुवी ॥ ७८ ॥
 भगो विवस्वानादित्यो योगाचारो दिवस्पतिः ।
 उदारकीर्तिरुयोगी सयोगी सदसम्पदः ॥ ७९ ॥
 नक्षत्रमाली नक्षत्रेशः स्वाधिष्ठानपटाश्रयः ।
 पवित्रवादः पापारिर्मणिपूरो नभोमतिः ॥ ८० ॥
 हृत्पुण्डरीकमासीनः शुक्रः(के)शानो वृषाकपिः ।
 तुष्टो गृहपतिः कृष्णः समर्थोऽनर्थशंसनः ॥ ८१ ॥
 अधर्मशत्रुरक्षय्यः पुरुहूतः पुरुश्रुतः ।
 बृहद्भुजो ब्रह्मगर्भो धर्मधेनुर्धनागमः ॥ ८२ ॥
 जगद्धितैषी सुगतः कुमारः कुशलागमः ॥ ८३ ॥
 हिरण्यगर्भो ज्योतिष्मानुपेन्द्रभित्तिरापहः ॥ ८४ ॥
 अरोगस्तपनाध्यक्षो विश्वामित्रो द्विजेश्वरः ।
 ब्रह्मज्योतिः सुबुद्धात्मा बृहज्ज्योतिरनुत्तमः ॥ ८५ ॥
 मातामहो मातरिश्वा मनस्वी नागदारपृक् ।
 शूलस्तयः शूलहोऽशस्त्यो जातूकैर्ष्यः पराश्वरः ॥ ८६ ॥
 निरावरणविज्ञानो विरञ्चो विष्टरभवाः ।
 आत्मभूरनिरुद्धोऽत्रिज्ञानमूर्तिर्महायज्ञाः ॥ ८७ ॥
 लोकचूडामणिर्वीरश्चन्द्रः सत्यपराक्रमः ।
 व्यालकल्पो महाकल्पः कल्पवृक्षः कर्त्तानिधिः ॥ ८८ ॥
 अलंकरिष्णुरचलो रोचिष्णुविक्रमोत्तमः ।
 आशुः सप्तपतिर्षेगी श्रुवनः शिशिसारथिः ॥ ८९ ॥
 असंतुष्टोऽतिथिः शुक्रः प्रमाथी पापशंसनः ।
 वसुधवाः कल्पवादः प्रतप्तो विश्वभोजनः ॥ ९० ॥

* संश्लिष्टपुस्तकेऽयं श्लोको नास्ति ।

जयो जरारिश्रमनो लोहिताश्वस्तनूनपात् ।
पृषदश्वो नभोयोनिः सुप्रतीकरतमिस्रहा ॥ ९० ॥
निदापस्तपनो घेयः पक्षः परपुरंजयः ।
सुखी नीलः सुनिष्पन्नः सुरभिः क्षिप्तिरात्मकः ॥ ९१ ॥
वसन्तो माषवो व्रीष्मो नभस्यो बीजवाहनः ।
मनो बुद्धिरहंकारः क्षेत्रज्ञः क्षेत्रपालकः ॥ ९२ ॥
जमदग्निर्भेलनिधिर्विपाको विश्वकारकः ।
अधरोऽनुचरो ज्ञेयो ज्येष्ठो निःश्रेयसालयः ॥ ९३ ॥
शैलो नाम तरुर्दाहो दानवारिररिन्दमः ॥ ७०० ॥
चामुण्डी जनकधारुर्निःशस्यो लोकशल्पहृत् ॥ ९४ ॥
चतुर्वेदश्चतुर्भावश्चतुरश्वत्वरमियः ।
आम्नायोऽथ समाम्नापरतीर्थदेवः शिवालयः ॥ ९५ ॥
वैज्ररूपो महादेवः सर्वरूपश्चराचरः ।
न्यायनिर्वाहको न्यायो न्यायगम्यो निरञ्जनः ॥ ९६ ॥
सहस्रमूर्धा देवेन्द्रः सर्वशस्त्रप्रभञ्जनः ।
मुण्डो विरूपो विद्वृत्तो दण्डी दान्तो गुणोत्तरः ॥ ९७ ॥
पिङ्गलाक्षोऽथ हर्यश्वो नीलश्रीषो निरामयः ।
सहस्रबाहुः सर्वेशः शरभ्यः सर्वलोकपृक् ॥ ९८ ॥
पद्मासनः परं वर्योतिः पगर्वरः परं फलम् ।
पद्मगर्भो महागर्भो विश्वगर्भो त्रिलक्षणः ॥ ९९ ॥
यज्ञसुम्बरदो देवो वरेश्च महात्वनः ।
देवासुरसुरदेवः शंकरो लोकसंभवः ॥ १०० ॥
सर्ववेदमयोऽचिन्त्यो देवतासत्यसंभवः ।
देवाधिदेवो देवर्षिर्देवासुरवरप्रदः ॥ १०१ ॥
देवासुरेश्वरो दिव्यो देवासुरमहेश्वरः ।
देवासुराणां वरदो देवासुरनमस्कृतः ॥ १०२ ॥
देवासुरमहामात्रो देवासुरमहाश्रयः ।
सर्वदेवमयोऽचिन्त्यो देवानामात्मसंभवः ॥ १०३ ॥

१ य. क. ज. 'वज्रक' । २ ल. ग. प. ड. 'शरभः स' । ३ य. क. 'वामो
नि' । ४ य. ड. ड. 'वैश्व' । ५ क. स. ग. ल. झ. 'वृत्ती शान्तो' । ६ क. ल. ग.
स. 'वर' ।

ईश्वोऽनीशः सुरव्योमो देवसिंहो दिवाकरः ।
 विबुधाग्रवरः श्रेष्ठः सर्वदेवोत्तमोत्तमः ॥ १०४ ॥
 शिवध्यानरतः श्रीमाञ्जिस्त्री श्रीपर्वतमियः ।
 वज्रहस्तैः प्रतिष्ठम्भी विश्वज्ञानी निशाकरः ॥ १०५ ॥
 ब्रह्मचारी लोकचारी धर्मचारी वनाधिपः ।
 नन्दी नन्दीश्वरो नम्रो नमप्रतधरः शुचिः ॥ १०६ ॥
 लिङ्गाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षो युगाचरः ॥ ८०१ ॥
 स्ववशः स्वर्गतः स्वर्गः सर्गः स्वरमयः स्वनः ॥ १०७ ॥
 बीजाध्यक्षो बीजकंठी धर्मकुद्धर्मवर्धनः ।
 हम्भोऽम्भो महादम्भः सर्वभूतमहेश्वरः ॥ १०८ ॥
 अज्ञानानिलयस्त्रिध्वः सेतुरप्रतिमाकृतिः ।
 लोकोत्तरः स्फुटालोककल्पम्बको भक्तवत्सलः ॥ १०९ ॥
 अन्धकारिर्मखद्वेषी विष्णुकुंभरपीतनः ।
 वीतदोषोऽक्षयगुणोऽन्तकारिः पूषदन्तमिदु ॥ ११० ॥
 धूर्जटिः सण्डपरशुः सकलो निष्कलोऽनयः ।
 आकारः सकलाधारः पाण्डुरामो मृगो नटः ॥ १११ ॥
 पूर्णः पूरयिता पुण्यः सुकुमारः सुलोचनः ।
 सामगेथैः प्रियः क्रूरः दुण्यकीर्तिरनामयः ॥ ११२ ॥
 मनोजवस्तीर्थकरो जटिलो जीवितेश्वरः ।
 जीवितान्तकरोऽमन्तो वसुरेता वसुपदः ॥ ११३ ॥
 सन्नतिः सत्कृतिः शान्तः कालकण्ठः कलाधरः ।
 मानी मन्तुमहाकालः सद्भूतिः सत्परायणः ॥ ११४ ॥
 चन्द्रसंजीवनः शास्ता लोककृदो महाधिपः ।
 लोकवन्धुलोकनाथः कृतज्ञः कृतधूपणः ॥ ११५ ॥
 अनपायोऽक्षरः शान्तः सर्वेशसुभृतां वरः ।
 तेजोमयो मृत्तिधरो लोकमायोऽग्रणीरणः ॥ ११६ ॥
 सुविस्मितः मसक्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः ।
 ज्योतिर्मयो निराकारो जगन्नाथो जलेश्वरः ॥ ११७ ॥

१ क. क. म. उ. म. 'ग्ययो दे' । क. ख. ग. ज. झ. 'सः सुविद' । २ य. क.
 १. 'विशरी ५' । ३ य. क. 'सः तुता' । ४ क. क. म. ज. झ. 'वर्म ५' । ५ य. क. झ.
 ममतः । ६ क. ख. य. क. उ. ज. झ. 'नेपपि' । ७ य. क. उ. 'कृतः ४' ।

तुम्बी बीणा महाशोको विशोकः शोकनाशनः ।
 त्रिलोकेशकिलोकात्मा सिद्धिः हृद्धिरघोजनः ॥ ११८ ॥
 अर्यकालरूपो व्यक्तो व्यक्ताव्यक्तो विशांपतिः ।
 वरशीलो वरगुणो वक्तो गन्धर्वनेत्रो वयः ॥ ११९ ॥
 ब्रह्मा विष्णुः शशाङ्कलो हंसो हंसगतिर्मतः ।
 वैशा विधाता स्रष्टा च कर्ता हर्ता चतुर्मुखः ॥ १२० ॥
 कैलासशिलरावासी रत्नीवासी सदागतिः ।
 हिरण्यगर्भो गौतमः १२१ः पूर्वजः पिता ॥ १२१ ॥
 भूतालयो भूतपतिर्भूतिदो भुवनेश्वरः ।
 संयमो योगविद्गुरो ब्रह्मण्यो ब्राह्मणामियः ॥ १२२ ॥
 देवमियो देवनाथो देवैत्रो देवचिन्तकः ।
 विषमाक्षो विशालाक्षो वृषदो वृषवर्धनः ॥ १२३ ॥
 निर्ममो निरहंकारो निर्मोहो निरुपद्रवः ।
 दर्पज्ञ दर्पणो हृष्टः सर्वैर्तुपरिवर्तकः ॥ १२४ ॥
 समन्वितः सहस्राक्षिः सिन्धुः सकृदिदक्षिणः ।
 भूतमध्यभवन्नाथः शशवो शान्तिनाशनः ॥ १२५ ॥
 अशोऽनर्षो महाशोकः परकार्यैकपण्डितः ।
 निष्कण्ठकः कृतानन्दो निर्व्याजो ध्यातदर्शनः ॥ १२६ ॥
 सत्त्ववान्सात्विकः सत्यः कीर्तिरत्नम्भः कृतगमः ।
 अंकम्पितो गुणशारी नैकान्ता लोककर्मकृत् ॥ १२७ ॥
 श्रीवल्लभः शिवारम्भः शान्तधरः सरकृपः ।
 भूशयो भूतिकृद्भूतिर्भूतिर्भूतिवारनः ॥ १२८ ॥
 अकायो भूतकायरया कालज्ञानो महाशुभः ।
 सत्यव्रतो महात्याग इच्छाशान्तिपरायणः ॥ १२९ ॥
 परार्थहृत्तिचरदो विदिकः श्रुतिसागरः ॥ १३० ॥
 अनिर्विण्णो भुण्डारी निष्कलङ्कः कलङ्कदा ॥ १३० ॥
 स्वभावभद्रो मन्वरथः शशुभः शशुनाशनः ।
 शिखण्डी कवची शूली ज्ञी मुष्ठी च कुण्डली ॥ १३१ ॥

१ व. क. छ. 'दशो म' ; २ क. छ. ग. क. 'ता घता च न-हा ६' ; ग. 'ता त्पत्या
 ३ क. छ. ग. क. मगया । ४ व. क. 'ते आश्रयो आश्रयणविः म २७ ॥ ५ क. छ. 'बो
 ६' ; ६ क. छ. ग. व. 'निर्वो वि' ; ७ व. ग. ज. अकम्पितो हु' ; क. क. अकम्पितो हु' ।

भेखली कञ्चुकी खदगी माली संसारसारणिः ।
 अमृत्युः सर्वजित्सिंहस्तेजोराशिर्ब्रह्मामणिः ॥ १३२ ॥
 असंख्येषोऽममेयात्वा वीर्यवान्कार्षकोविदः ।
 वेद्यो वेद्यो विषदोऽस्य सप्तशतसुनीश्वरः ॥ १३३ ॥
 अनुत्तमो दुराधर्षो मधुरः शिष्यदर्शनः ।
 सुरेशः शरणं शर्म सर्वैः शब्दवतां गतिः ॥ १३४ ॥
 कालः पक्षः करङ्कारिः कङ्कणीकृतवासुकिः ।
 महेश्वरसो महीभता निष्कलङ्को विशृङ्खलः ॥ १३५ ॥
 शुभापिस्तराणिर्धन्यः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः ।
 विद्वतः संदृतः शिष्यो श्यूहोरस्को महाशुभः ॥ १३६ ॥
 एकज्योतिर्निरातङ्गो नरनारायणमियः ।
 निर्लेपो निष्पञ्चान्ता निर्व्यग्रो व्यग्रनाशनः ॥ १३७ ॥
 रतव्यः स्तवमियः श्लोता व्योममूर्तिरनाकुलः ।
 निरवैशंपदोपायो विद्याराशिरकृष्णिमः ॥ १३८ ॥
 मशान्तशुद्धिरशुद्रः शुद्रहा निरपकुन्दरः ।
 ध्येषोऽश्रुधुर्यो धानीशः साकल्यः शर्वरीपतिः ॥ १३९ ॥
 परमार्थेनुर्बर्षी शूचिराश्रितवत्सलः ।
 रसो रसज्ञः सारज्ञः सर्वसत्त्वावलम्बनः ॥ १४० ॥ १०९१ ॥
 एवं नाकां सहस्रेण तुष्टान् गिरिजापतिम् ।
 संपूज्य परया भक्त्या पुण्डरीकैर्दिनोत्तमाः ॥ १४१ ॥
 जिज्ञासार्थं हरेर्भक्त्या कमलेषु शिवः स्वयम् ।
 तत्रैकं शोपयामास कमले सुनिर्गुणाः ॥ १४२ ॥
 हृते शृण्वे तदा विष्णुश्चिन्तयन्किमिदं त्विति ।
 ज्ञात्वाऽऽत्मनोऽक्षिमुद्धृत्य पूजयामास शंकरम् ॥ १४३ ॥
 अथ ज्ञात्वा महादेवो हरेर्भक्तिं सुनिश्चलाम् ।
 प्रादुर्भूतो महादेवो मण्डलाचिन्मदीधितेः ॥ १४४ ॥
 सूर्यकोटिमतीकाशस्त्रिनेत्रध्वन्द्वाशैखरः ।
 शूलशङ्खनादाचक्रकुन्तपाशधरो विश्वः ॥ १४५ ॥

१ क. ल. ग. घ. 'वेः मवतां । २ घ. क. ल. ज. 'तिः विजिगी' । ३ घ. क. ल.
 'व्यः प' । ४ घ. क. हरिभक्ति । ५ अ. घ. 'निमित्तम् । ६ क. ल. ग. घ. 'श्वपूजयः ।
 ७

चरदाभयवाणिश्च सर्वाभरणभूषितः ।
 तं दृष्ट्वा देवदेवेशं भगवान्कमलैक्षणः ॥ १४६ ॥
 पुनर्ननाम चरणीं दण्डवच्छूलपाणिनः ।
 दृष्ट्वा शंभुं तदा देवा इदुवुर्भवविह्वलाः ॥ १४७ ॥
 चंचाल ब्रह्मभुवनं शकम्प च वसुंधरा ।
 अधशोर्ध्वं ततः शीते द्वाह शतयोजनम् ॥ १४८ ॥
 शंभोर्भयवतस्तेजस्तद्दृष्ट्वा महसंश्रियवः ।
 अन्नवीरञ्जाङ्गिर्णं विनाः कृताञ्जलिपुटं स्थितम् ॥ १४९ ॥
 देवकार्यमिदं ज्ञातमिदानीं मधुसूदन ।
 दिव्यं ददामि ते चक्रमद्भुतं तत्सुदर्शनम् ॥ १५० ॥
 हितार्थं सर्वदेवानां निर्मितं वैष्णवा पुरा ।
 खडीत्वा तद्गुणैर्देव्याञ्जलि विष्णो ममाऽऽङ्गयो ॥ १५१ ॥
 एवमुक्त्वा ददौ चक्रं सूर्योयुतसममभम् ।
 लोकेषु पुण्डरीकाक्ष इति ख्यातिं मनो हरिः ॥ १५२ ॥
 पुनस्तमन्नवीरञ्जुनारायणमनामयम् ।
 वरानन्यान्सुरश्रेष्ठ वरयस्व यथेप्सितान् ॥ १५३ ॥
 एवं शंभोर्निगादितं श्रुत्वा देवो जनार्दनः ।
 अन्नवीरश्चण्डपरशुं पाञ्जलिः मणयान्वितः ॥ १५४ ॥

श्रीविष्णुरुवाच—भगवन्देवदेवेश परमात्मविश्रवाव्यय ।

निधला त्वायि मे भक्तिर्भवतिविति वरो मम ॥ १५५ ॥

ईश्वर उवाच—भक्तिर्मायि ददा विष्णो भविष्यति तवानर्ष ।

अजेयस्त्रिषु लोकेषु मत्पसादाद्भविष्यति ॥ १५६ ॥

सुत उवाच—एवं दत्त्वा चरं शंभुर्विष्णवे मभविष्णवे ।

अन्तोर्होतु द्विमश्रेष्ठ इति देवोऽन्नवीरश्रविः ॥ १५७ ॥

नाम्नां सहस्रं यदिदं विष्णुना समुदीरितम् ।

यः पठेच्छृणुयाद्वाऽपि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १५८ ॥

अथमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् ।

पठतः सर्वभावेन विद्या वा महती भवेत् ॥ १५९ ॥

* अत्र परमशक्तिरूपतत्त्वाः कथितेपरो वृत्ततः । क. वया—भक्तिर्मान्वाऽस्तु ते शोभो विष्णोः कृतपापिनी । परमेतं वृणो देव नाम्ने केषुच सुमेत । इति ।

१ क. छ. "शिवे । अ" । २ क. छ. च. छ. "धे देवे" । ३ क. अ. ग. ज. क. क. क. क. "सु" । ४ क. अ. ग. ज. क. "ले भवति ।

जायते महेश्वर्ये शिवस्य दयितो भवेत् ।

दुत्तरे जलसंघाते गज्जलं स्थलतां व्रजेत् ॥ १६० ॥

दारायन्ते महासर्पाः सिंहः श्रीदामृगायते ।

तस्मान्नाम्नां सहस्रेण स्तोत्रव्यो भगवाञ्छिवः ॥ १६१ ॥

मयच्छत्यखिलान्कामान्देहान्ते च परां गतिम् ॥ १६२ ॥ २१३४ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे विष्णुचक्रमा-

सिकथनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

कश्यप ऊचुः—श्रुतं संभोर्यथा चकं प्राप्तवान्युत्सोचयः ।

इदानीं श्रोतुमिच्छामः शिवपूजाविधिं शुभम् ॥ १ ॥

सूत उवाच—शिवपूजाविधिं वक्ष्ये संक्षेपेण द्विजोत्तमाः ।

वक्तुं वर्षश्रतेनापि न शक्यं विस्तरेण तु ॥ २ ॥

पुरा मेरुगिरेः वृद्धे सिद्धगन्धर्वसेविते ।

उक्तं सनत्कुमाराय नन्दिना कुलनन्दिना ॥ ३ ॥

नन्दीश्वरं सुसासीनं सर्वज्ञं मरुतां पतिम् ।

उपसंगम्य विधिवदृष्टवत्प्रणिपत्य च ॥ ४ ॥

सनत्कुमारः पप्रच्छ शिवपूजाविधिक्रमम् ।

सर्वेषां वरदं शान्तं गणकोटिभिरावृतम् ॥ ५ ॥

सनत्कुमार उवाच—नमस्तुभ्यं गणेशाय मान्दव्यायुतवर्चसे ।

शिवार्चनविधिं शूहि मम त्रिदशपूजित ॥ ६ ॥

नन्दिकेश्वर उवाच—शिवपूजाविधिं वक्ष्ये शृणु ब्रह्मसुंताय मे ।

सैर्वात्मके महादेवे भक्तोऽसि त्वं यतो मूने ॥ ७ ॥

तत्राऽऽदौ विधिना क्त्वा समाचम्य यथाविधि ।

पूजास्थानमनुशाप्य उपविश्याथ बुद्धिमान् ॥ ८ ॥

गोपायामत्रयं कृत्वा ध्यायेद्देवं सदाशिवम् ।

शरीरशोषणं कृत्वा दहनं पूजनं वैतः ॥ ९ ॥

शैवीं तनुं समास्थाय न्यासकर्म समाचरेत् ।

योऽयं सूत्रात्मको मन्त्रः सर्ववेदात्मकः परः ॥ १० ॥

१ क. छ. 'संगते' । २ क. 'सुयोग्य' । ३ क. ल. ग. अ. 'सुदुर्लभ' । ४ क. ल. ग. अ. ल. तथा ॥ ५ ॥ ५ क. ल. ग. ल. 'यं तद्वत्तन' । ६ क. ल. ग. ल. मन्त्रो देवदेवतम् ।

तस्य वर्षाश्च विधिवत्प्रयत्नेष्वप्यवपूर्वकान् ।
 ब्रह्माणि ततो विन्यस्य ततश्चन्दनवारिणा ॥ ११ ॥
 पूजास्थानं सुसंमोक्ष्य द्रव्याणि च सुनीश्वर ।
 झालनं प्रोक्षणं चैव प्रणवेन विधीयते ॥ १२ ॥
 स्थापयेत्प्रोक्षणीपात्रं पाद्यपात्रं तथैव च ।
 तथा ह्यक्षमनीयं च ह्यवगुण्ठ्य यथाविधि ॥ १३ ॥
 आच्छाद्य दर्भैर्मणिमांस्तेनैवाभ्युक्ष्य वारिणा ।
 जलं तेषु विनिक्षिप्य द्रव्याणि च ततः क्षिपेत् ॥ १४ ॥
 वशीरं चन्दनं चैव पाये तु परिकल्पयेत् ।
 चूर्णयित्वा सकृद्धोलं कर्पूरं जातिकाफलम् ॥ १५ ॥
 क्षिपेद्वाचमनीये तु प्रणवेन यथाक्रमम् ।
 सर्वत्र चन्दनं दद्यादर्घ्यपात्रेऽधुना शृणु ॥ १६ ॥
 व्रीहीन्पत्रांश्च पुष्पाणि कुशाग्राणि तथैव च ।
 सिद्धार्थानक्षतांश्चैव साज्यं च भसितं तथा ॥ १७ ॥
 कुशपुष्पपत्रव्रीहिवहुमूलतमालकान् ।
 प्रक्षिपेत्प्रोक्षणीपात्रे प्रणवेन सुधीस्ततः ॥ १८ ॥
 सूत्रेण भवगायत्र्या गायत्र्या च द्विजोत्तमः ।
 प्रोक्षणीपात्रभांदाय संमोक्ष्य द्वारपादकौ ॥ १९ ॥
 पार्श्वतो वा चतुर्वाहुं सूर्यायुतसमममम् ।
 वानरास्यं त्रिनयनं पुष्पमालासुशोभितम् ॥ २० ॥
 सर्वाभरणशोभादर्थं नन्दीशं संपूजयेत् ।
 दक्षिणे तु महाकालं घोररूपं भयावहम् ॥ २१ ॥
 दंष्ट्राकरालवदनं कालाग्निचयसंनिभम् ।
 पश्चादन्तर्गृहं शंभोः प्रविश्य सुसमारितः ॥ २२ ॥
 पञ्चपुष्पाञ्जलिं दद्याद्ब्रह्मभिः पञ्चाभिर्भुजे ।
 गन्धैः पुष्पैर्महादेवं भक्त्या संपूजयेद्बुधः ॥ २३ ॥
 स्कन्दं विनायकं चैव लिङ्गशुद्धिमथाऽऽरभेत् ।
 सूक्ष्मेर्मन्त्रैश्च विधिवत्प्रमोन्तेः प्रणवादिकैः ॥ २४ ॥
 आसनं कल्पयेत्पश्चादेश्वर्यदलपङ्कजे ।
 अणिमा पूर्वपत्रं स्यात्सर्वज्ञस्वमयेश्वरम् ॥ २५ ॥

१ प. ड. य. ड. 'नं सुमं गो' । २ क. ल. व. ह. 'माह्वय सं' । ३ प. ड. य.

कर्षिकायां न्यसेदिय चङ्गैर्षं मण्डलं ततः ।
 सौरं सौम्यं च विन्यस्य धर्मादीन्वै विदिक्षु ॥ २६ ॥
 अधर्मादीस्ततो दिक्षु सोमस्यान्ते शुभप्रथम् ।
 तत्त्वत्रयमथो विद्वांस्ततः शंभुं प्रपूजयेत् ॥ २७ ॥
 स्नापयेद्विधिना देवं गन्धपुक्तेन चारिणा ।
 पञ्चामृतं ततो मन्त्रैः साधितं विधिपूर्वकम् ॥ २८ ॥
 स्नापयेत्पण्यवेनैव तत्राऽऽदौ पयसा मुने ।
 अत्र्येन मधुना दध्ना तथा चेश्वरसेन च ॥ २९ ॥
 जलस्य शुद्धिं विधिवन्मन्त्रैः कुर्यादनेकशः ।
 संलाघ सितवस्त्रेण स्नापयेदिन्दुशेखरम् ॥ ३० ॥
 कुशापामार्गकर्पूरजातीचम्पकपुष्पकैः ।
 करवीरैः सितैश्चैव मल्लिकाकमलोत्पलैः ॥ ३१ ॥
 आपूर्य पुष्पैः सुशुभैश्चन्दनारैश्च तज्जलम् ।
 सद्योभातादिकांस्तत्र विन्यसेद्ब्रह्मणः सुत ॥ ३२ ॥
 सुवर्णकलशेनाथ तथा वै राजतेन च ।
 शङ्खेन मन्मथेनाथ शोभितेन शुभेन च ॥ ३३ ॥
 सकूर्चेन सपुष्पेण स्नापयेन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 पवमानेन रुद्रेण तथा वामीपकेन च ॥ ३४ ॥
 त्वरितास्येन रुद्रेण नीलरुद्रेण वा पुनः ।
 अधर्वशिरसा वाऽपि रुद्रेण च तथैव च ॥ ३५ ॥
 रथंतरेण पुण्येन श्रीसूक्तेनाथवा मुने ।
 पौरुषेण च सूक्तेन ज्येष्ठसाज्जा च विष्णुना ॥ ३६ ॥
 पञ्चमित्रैश्चाभिर्वाऽथ सूत्रेण पण्यवेन वा ।
 स्नापयेदेवदेवेशं सर्वचक्रकलाप्तये ॥ ३७ ॥
 वस्त्रं यज्ञोपवीते तथा ह्याचमनीयकम् ।
 मुकुटं च शुभं भद्रं तथा वै भूषणानि च ॥ ३८ ॥
 मुक्त्वचासं च भैवेयं सर्वं वै प्रणवेन च ।
 वृतः स्फटिकसंकाशं देवं निष्कलमक्षरम् ॥ ३९ ॥

कारणं सर्वलोकानां सर्वलोकपर्यं परम् ।
ब्रह्मणा विष्णुस्त्राघोरापि देवैरगोचरम् ॥ ४० ॥
वेदविद्धिर्हि वेदान्तैरगोचरमिति श्रुतम् ।

* आदिमध्यान्तरहितं भेषजं भवरोनिणाम् ॥ ४१ ॥

शिवलिङ्गमिति रूपान्तं शिवलिङ्गे व्यवस्थितम् ।
मणवेनेव मन्त्रेण पूजयेद्विष्णुमूर्धनि ॥ ४२ ॥
स्तोत्रैः स्तुत्वा महादेवं मणिपत्न्य मद्रक्षिणम् ।
पुनरर्घ्यं च वै दक्ष्या पुण्याणि च विकीर्य वै ॥ ४३ ॥
पादयोर्द्वेषदेवस्य मणिपत्न्य विसर्जयेत् ।

एवं संक्षिप्य कथितं ब्रह्मसूत्रो शिवार्चनम् ॥ ४४ ॥
सर्ववेदेषु यद्गुर्यं यथा शंभोर्भया श्रुतम् ॥ ४५ ॥

सूत्र उवाच—सन्त्कुमारो भगवान्श्रुतवान्यच्छिवार्चनम् ।

नन्दीश्वराज्ञगवतस्तन्मया कथितं द्विजाः ॥ ४६ ॥

यः पठेत्प्रयतो भक्त्या शिवार्चनविधिक्रमम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४७ ॥ २१८१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूत्रशौनकसंवादे शिवपूजा-

विधिकथनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

=सूत्र उवाच—अन्यद्ब्रह्म पापहरं धर्मकामार्थमोक्षदम् ।

उमापद्मेश्वरं नाम ब्रह्म त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ १ ॥

पौर्णमास्याममाचार्यां चतुर्दशहृमी(?) तथा ।

कार्यमेतासु तिथिषु नक्तमेतद्द्विभोजमाः ॥ २ ॥

ब्रह्मचारी हविष्याशी सत्यवादी सुसंयमी ।

वर्षान्ते मक्षिमा कार्या हेज्ञा वा रजतेन च ॥ ३ ॥

पञ्चामृतैस्तु संज्ञाप्य पूजयेद्विधिवद्द्विजाः ।

वसूः पुष्पैरलंकृत्य भक्ष्यैर्नानाविधैः शुभैः ॥ ४ ॥

ध्वजेर्वितानैश्चमरैर्यथा शोभां प्रकल्पयेत् ।

आचार्यं पूजयेद्भवत्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ५ ॥

* पदसंज्ञितपुस्तकयोरेवं स्तोत्रार्चनं नास्ति ।

= कश्चमसंज्ञितपुस्तकेष्वयमेवाध्यायस्तत्पूर्वसंज्ञाप्यवस्थाने हीमहीतः ।

- भक्त्या च दक्षिणां दद्याच्छिवभक्तांश्च भोजयेत् ।
 * शैवमेकं तु संभोज्य अतमोज्यफलं लभेत् ॥ ६ ॥
 सत्यं सत्यं पुनः सत्यं देवस्य वचनं यथा ।
 प्रतिभां पुजितां पश्चात्ताम्रपात्रे सुनिर्मले ॥ ७ ॥
 निधाय सितवस्त्रेण संज्ञाय शिरसा नमेत् ।
 शङ्खतूर्पादिनिर्घोषैः शिवस्याऽऽयतनं महत् ॥ ८ ॥
 पुनर्वेद्यां सुसंस्थाप्य व्रतं शंभोर्निवेदयेत् ।
 शिवं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चादेवं समापयेत् ॥ ९ ॥
 श्रद्धया यः करोतीदं व्रतं भिदशपूजितम् ।
 सूर्यायुतमतीकाशं विमानं सार्वकामिकम् ॥ १० ॥
 आरुह्य स्त्रीसहस्रैश्च गणीर्नानाविपैर्दृतः ।
 याति माहेश्वरं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ११ ॥
 तत्र माहेश्वरान्भोगान्भुक्त्वा कल्पशतवयम् ।
 तदन्ते वैष्णवान्भोगान्भुङ्क्ते विष्णोः समीपतः ॥ १२ ॥
 पश्चाद्भोगसमाप्तुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ।
 ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टः राजापत्यान्समश्नुते ॥ १३ ॥
 तस्माद्भोकात्प्युतः पश्चात्सर्वलोकनमस्कृतः ।
 सोमलोकं समासाद्य भुक्त्वा भोगान्यथोप्सितान् ॥ १४ ॥
 सोमाशेषेन्द्रगन्धर्वयज्ञलोकमनुत्तमम् ।
 भुक्त्वा तत्र महाभोगांस्तदन्ते घोरमूर्धनि ॥ १५ ॥
 तदन्ते लोकपालानां लोकानांसाद्य मोदते ।
 ततः कर्मावशेषेण पृथिव्यामेकराद्भवेत् ॥ १६ ॥
 उमामहेश्वरं नाम व्रतं सर्वमुखप्रदम् ।
 शंकरेण पुरा गीतं पार्वत्याः पण्डुस्य च ॥ १७ ॥
 अगस्त्यः पण्डुखालञ्छ्वा प्राप्तवान्मे गुरुस्ततः ।
 द्वैपायनान्मुनिवरात्प्राप्तवानहस्तप्रथमम् ॥ १८ ॥
 अन्यच्छूलव्रतं नाम शृणुध्वं मुनिपुंगवाः ।
 अमावास्यां निराहारो भवेदब्दं सुसंयमी ॥ १९ ॥
 शूलं पिष्टमयं कृत्वा वर्षान्ते विनिवेदयेत् ।
 शिवाय राजतं पशं सुवर्णं कुतकर्षिकम् ॥ २० ॥

* शैवमेकमित्यादि वचने चयेत्यन्तं कलमपेक्षजमसंज्ञितमुक्तकेतु नास्ति ।

भक्त्या तु विन्यसेन्मूर्ध्नि सर्वमन्यच्च पूर्ववत् ।

* ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुक्तो गतिं परां गतिम् ॥ २१ ॥

लोकान्पूर्वोदितान्भाष्य तदन्ते पृथिवीपतिः ।

पूर्वभास्याममावास्यामब्दपेकं दृढव्रतः ॥ २२ ॥

वर्षान्ते सर्वगन्धाहृद्यां प्रतिमां विनिवेदयेत् ।

पूर्ववत्फलमाप्नोति व्रतेनानेन वै द्विजाः ॥ २३ ॥

अष्टम्यां च चतुर्दश्यामुपवासी जितेन्द्रियः ।

सर्वभोगसमायुक्तः शिवलोके महीयते ॥ २४ ॥

क्षमा सत्त्वं दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

शिवपूजाऽग्निहवनं संतोषोऽस्तेयता तथा ॥ २५ ॥

सर्वव्रतेश्वर्यं धर्मः सामान्यो दशधा त्सुतः ॥ २६ ॥

अन्यद्व्रतं पापहरं शृणुष्व मुनिर्पुंगवाः ।

पण्डुसस्य पुरा भोक्तुं देवदेवेन शंसुना ॥ २७ ॥

कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ।

प्रणम्य विधिवद्भक्त्या पश्यच्छ गिरिजासुतः ॥ २८ ॥

स्कन्द उवाच—केन व्रतेन भगवन्सौभाग्यमतुलं भवेत् ।

शुचपौत्रधनैश्वर्यं मनुजः सुखमेधते ॥ २९ ॥

तन्मे वद महादेव व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।

* येन चीर्णेन देवेश नरो राज्यं च विन्दति ॥ ३० ॥

राज्ञीव जायते नारी अपि दासकुलोद्भवा ।

राजपुत्रो जयेच्छत्रुन्गरुदः पञ्चगानिव ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसं प्राप्य सर्वाधिको भवेत् ।

वर्णाश्रमविहीनोऽपि सोऽपि सिद्धिं च विन्दति ॥ ३२ ॥

ईश्वर उवाच—शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।

अस्ति दूर्वागणपतेर्व्रतं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ३३ ॥

भगवत्यां पुरा चीर्णं पार्षत्या पञ्चया सह ।

सरस्वत्या महेन्द्रेण विष्णुना धनदेन च ॥ ३४ ॥

अन्यैश्च देवैर्भुनिभिर्गन्धर्वैः किनरैस्तथा ।

* ब्रह्महत्यादिभिरित्यादि प्रतिमां विनिवेदयेदित्यन्तं पञ्चमश्लोकपुस्तकस्योक्तंति ।

* इदं श्रीकृष्णं पञ्चमश्लोकपुस्तकस्योक्तंति ।

चीर्णमेतद्भ्रतं सर्वैः पुराकल्पे पञ्चानन ॥ ३५ ॥

* चतुर्थी या भवेच्छुक्ला नभोमासस्य पुष्पदा ।

तस्यां व्रतमिदं कुर्यात्कालिवशां वा पञ्चानन ॥ ३६ ॥

गजाननं चतुर्बाहुमेकदन्तं विपादितम् ।

विधाय हेम्ना विघ्नेषं हेमपीडासनस्वितम् ॥ ३७ ॥

= तथा हेममयीं दूर्वां तदाधारे न्यवस्थिताम् ।

संस्थाप्य विघ्नहर्तारं कलशे ताम्रभाजने ॥ ३८ ॥

वेष्टितं रक्तचक्षुष्यं सर्वतोभद्रमण्डले ।

पूजयेद्रक्तकुसुमैः पत्रिकाभिश्च पञ्चभिः ॥ ३९ ॥

विल्वपत्रमपामार्गं समीं दूर्वां हरिशिष्या (?) ।

अन्यैः सुगन्धिकुसुमैः पत्रिकाभिः सुगन्धिभिः ॥ ४० ॥

फलैश्च मीढकैः पश्चादुपहारं प्रकल्पयेत् ।

यथावदुपचारैस्तु × पूजयामि जगत्पते ॥ ४१ ॥

इत्युक्त्वा श्रद्धया नूनं पूजयेद्भिरिजासुतम् ।

एषोहि देव हेरम्ब विघ्नराजःगजानन ॥

उपविश्याऽऽसनं देव सर्वकामप्रदो भव ॥ ४२ ॥ इत्यावाहनासनमन्त्रः ।

उमासुत नमस्तुभ्यं विश्वव्यापिन्सनातन ।

विघ्नोर्धं छिन्धि सकलमर्घ्यं पाद्यं दद्यामि ते ॥ ४३ ॥ इत्यर्घ्यपायमन्त्रः ।

गणेश्वराय देवाय उमापुत्राय धेधसे ।

पूजामथ प्रयच्छामि शूराय भगवन्नमः ॥ ४४ ॥ इति गन्धमन्त्रः ॥

पिनायकाय शूराय धरदाय गजानन ।

उमासुताय देवाय कुमारगुरवे नमः ॥ ४५ ॥

सम्बोदराय वीराय सर्वविघ्नोघहारिणे ॥ ४६ ॥ इति पुष्पमन्त्रः ॥

उमाङ्गमलसंभूत दानदानां वधाय वै ।

अनुग्रहाय लोकानां स देवः पातु विश्वभुक् ॥ ४७ ॥ इति धूपमन्त्रः ॥

परंज्योतिः प्रकाशाय सर्वसिद्धिप्रदाय च ।

तुभ्यं दीपं प्रदास्यामि महादेवात्मने नमः ॥ ४८ ॥ इति दीपमन्त्रः ॥

* चट्कर्मसहितपुस्तकेषु च श्लोको नास्ति । = चट्कर्मसहितपुस्तकेषु च श्लोको नास्ति ।

× चर्तुशिशुपुस्तके विना सर्वम्बोद्-पुस्तकेषु पूजयामित्वादि चर्तुशिशुपुस्तके नास्ति ।

गणानां त्वा गणपतिं इवामहे
कविं कवीनामुपमश्वस्तमम् ।

ज्येष्ठरानं ब्रह्मणा ब्रह्मणस्पत

आ नः शृण्वन्मूर्तिभिः सीद सादनम् ॥ ४९ ॥ इत्युपहारमन्त्रः ॥

गणेश्वर गणाध्यक्ष गौरीशुत्र गजानन ।

व्रतं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादादिभानन ॥ ५० ॥ इति मार्थनामन्त्रः ॥

एवं संपूज्य विघ्नेशं यथा विभवविस्तरेः ।

सोपस्करं गणाध्यक्षमाचार्याय निवेदयेत् ॥ ५१ ॥

सुहाण भगवन्ब्रह्मैन्गणराजे सदक्षिणम् ।

व्रतं त्वदचनादयं संपूर्णं यातु मुग्रत ॥ ५२ ॥ इति दानमन्त्रः ॥

एवं यः पञ्च वर्षाणि कृत्वोद्यापनमाचरेत् ।

ईप्सिताह्वंभते कामान्देहान्ते शंकरं पद्म् ॥ ५३ ॥

अथवां शुक्लपत्रस्य चतुर्थ्यां संयतेन्द्रियः ।

कुर्याद्वर्षत्रयं स्वेवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ५४ ॥

उद्यापनं विना यस्तु करोति व्रतमुत्तमम् ।

तेन शुक्लतिलैः कार्यं मातःस्नानं पठानन ॥ ५५ ॥

हेम्ना वा रजतेनापि कृत्वा गणपतिं युधः ।

पञ्चगव्यैश्च सुस्नाप्य दूर्वाभिः संपूजयेत् ॥ ५६ ॥

मन्त्रैश्च दशभिर्भक्त्या दूर्वायुक्तैः शिसिध्वज ।

इत्येवं कथितं वत्स सर्वसिद्धिमदं शुभम् ॥

व्रतं दूर्वागणपतेः किमन्यच्छोनुमर्हसि ॥ ५७ ॥ २२३८ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशीनकसंवाद् उवामहेश्वर-

दूर्वागणपतिव्रतकथनं नाम विंशतिवारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

कषय ऊचुः—सुहादिरत्नपर्यन्तेऽह्वयैः कृत्वा शिवालयम् ।

यत्फलं लभते मत्सर्वस्तस्यो वक्तुमिशर्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच—शृणुष्वमुपयः सर्वे मन्थार्थं परमोष्ठिनः ।

शिवालयस्य करणादनन्तफलमुच्यते ॥ २ ॥

अपि लोहमयं वाऽपि यः करोति शिवालयम् ।

सर्वयत्नेन विभेन्द्रा धर्मकामार्थमुक्तये ॥ ३ ॥

कैलासाख्यं च यः कुर्यात्प्रासादं परमोष्ठिनः ।
 मेवाख्यं मन्दराख्यं वा तुहिनाद्रिमथापि वा ॥ ४ ॥
 निषधींश्च नीलाद्रिं महेन्द्राख्यं द्विनोत्तमाः ।
 स तत्पर्वतसंकाशैर्विमानैः सार्वकायिकैः ॥ ५ ॥
 गत्वा शिवपदं दिव्यं शिववन्मोदते चिरम् ।
 महापल्लयपर्यन्तं भ्रुवत्वा भोगान्यथेभितान् ॥ ६ ॥
 तैदन्ते विषयास्त्यक्त्वा शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
 पतितं स्वग्निहं वाऽपि जीर्णं वा स्फुटितं तथा ॥ ७ ॥
 कारयेत्पूर्ववद्यस्तु सुपाथैः सुमनोहरेः ।
 प्राकारं मण्डपं वाऽपि प्रासादं गोधरं तथा ॥ ८ ॥
 कर्तुरभ्यधिकं पुण्यं लभते नात्र संशयः ।
 हृत्पथे वा प्रकुर्वीत नरः कर्म शिवाख्ये ॥ ९ ॥
 यः प्रयाति न संदेहः स्वर्गलोके सवान्धवः ।
 यथाऽऽत्मभोगसिद्धयर्थमपि रत्नालये सकृत् ॥ १० ॥
 कर्म कुर्याद्यदि सुखं लब्ध्वा सोऽपि प्रमोदते ।
 यदाऽशक्तो भवेन्मर्त्यैः प्रासादं कर्तुमीश्वरे ॥ ११ ॥
 संमार्जनादिभिर्वाऽपि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
 संमार्जनं तु यः कुर्यान्मार्जनेया मृदुसूक्ष्मया ॥ १२ ॥
 चान्द्रायणसहस्रस्य फलं मासेन लभ्यते ।
 शिवस्य पुरतो वह्निं संस्थाप्याभ्यर्च्य संकरम् ॥ १३ ॥
 जुहुयादान्मना देहं यः स याति शिवं पदम् ।
 शिवक्षेत्रे निराहारो भूत्वा प्राणान्परिस्वजेत् ॥ १४ ॥
 शिवसायुज्यमाप्नोति प्रसादात्परमोष्ठिनः ।
 अथाऽऽत्मचरणीं शिव्या शिवक्षेत्रे वसेन्नरः ॥ १५ ॥
 देहान्ते शिवसायुष्यं लभते नात्र संशयः ।
 फलं यदथमेचस्य तदेव क्षेत्रदर्शनात् ॥ १६ ॥
 श्रताधिकं प्रवेशाच्च द्विगुणं लिङ्गदर्शनात् ।
 तस्माच्छतगुणा पूजा जन्मकालं ततोऽधिकम् ॥ १७ ॥

१ ल. म. 'धारणे च । २ घ. क. च. ल. 'माः । तमु त्वे' । ३ क. ल. प. झ.
 'मान्मनोमान् । ४ क. ल. व. झ. पञ्चमे वि' । ५ घ. क. म. 'इं स याति च कि' । ६ क.
 झ. 'क्षेत्रे द्वि' । ७ घ. क. च. म. 'ने पर्वते स्थानं त' ।

- * जलस्नानाच्च विभेन्द्राः क्षीरस्नानं प्रतापिकम् ।
 दध्ना सदस्रपाख्यातं यधुना तच्छताधिकम् ॥ १८ ॥
 अनन्तं सर्पिषा स्नानं वाससा तच्छताधिकम् ।
 तस्मात्कोटिगुणं पुण्यं पञ्चतर्षं शंकरालये ॥ १९ ॥
 तस्माच्छतगुणं पुण्यं नियमैर्यस्तयजेत्तनुम् ।
 प्रदक्षिणात्रयं कुर्याद्यः प्रासादं समन्ततः ॥ २० ॥
 सन्यापसव्यव्याजेन मृदु गत्वा शुचिर्नरः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 दुर्लभा सद्गु या मुक्तिरनायासेन देहिनाम् ।
 जायते वर्मणा येन शृणुष्वं तद्दिजोत्तमाः ॥ २२ ॥
 गोचर्ममात्रं संलिप्य मण्डलं गोमयेन च ।
 चतुरस्रं विधानेन चात्रिरभ्युक्ष्य मन्त्रयित् ॥ २३ ॥
 अलंकृत्य वितानादिशुभैर्वाग्नेयैर्नोदरेः ।
 बुद्धिर्देवचन्द्रैश्च स्वर्णैरश्वत्थपत्रकैः ॥ २४ ॥
- * सितैर्विकसितैः पद्मैश्चैर्नोत्पलैस्तथा ।
 विमानेन विचित्रेण मुक्तादास्रा द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥
 सितमृत्पात्रकैर्देवैश्च सुश्रृङ्गैः पूर्णकुम्भकैः ।
 फलपल्लवमालाभिर्भैजवन्तीभिरंशुकैः ॥ २६ ॥
 पञ्चाशदीपमालाभिर्धूपैश्च विचित्रैस्तथा ।
 पञ्चाशद्वलसंयुक्तं लिखित्वा फलमुत्तमम् ॥ २७ ॥
 तद्दृष्ट्वेष्टतथा चूर्णैः श्वेतचूर्णैरथापि वा ।
 एकहस्तत्रयाजेन कृत्वा पद्मं विधानतः ॥ २८ ॥
 कर्णिकायां न्यसेद्देवं देव्या हृन्वेशरं भवम् ।
 पर्णानि विन्यसेद्गुणैः स्रष्टैः प्रागाद्यनुकमात् ॥ २९ ॥
 मणवादिनमोन्तानि सर्ववर्णानि सुव्रताः ।
 संपूज्यैर्वै सुरश्रेष्ठं गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ३० ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र पञ्चाशदाधिपूवकम् ।
 अक्षमालोपवीतं च कुण्डले च कमण्डलुम् ॥ ३१ ॥

* बह्वर्णानपुलाकयोरस्यं स्त्रीको वासि ।

* पञ्चपत्रमशेषकुम्भकैश्च सितैरिवाद्यैश्चैरिष्यन् अष्टवर्णं वासि ।

१ प. ड. 'भं योके नि' । २ क. स. न. 'न वक्षिणाय' । ३ प. ड. च. छ. न. विमानेन योति पाशु' । ४ प. ड. च. छ. न. 'नोदरेः । इ' । ५ क. स. व. न. छ. 'श्वे मुक्ति-
 ०४ ॥' ।

आसनं च तथा दण्डपुष्पीयं वस्त्रमेव च ।
 दत्त्वा तेषां द्विजैन्द्राणां देवदेवाय शंभवे ॥ ३२ ॥
 महाचक्रं निवेश्यैवं कृष्णं गोमिथुनं तथा ।
 अन्ते च देवदेवाय दत्त्वा तद्रूपमण्डलम् ॥ ३३ ॥
 यागोपयोगिद्रव्याणि शिवाय विनिवेदयेत् ।
 ओंकाराय जपेद्धीमान्मनिवर्णमनुक्रमात् ॥ ३४ ॥
 एवमालिख्य यो भक्त्या वर्षामण्डलमुत्तमम् ।
 तत्फलं लभते मर्त्यस्तद्ददामि समासतः ॥ ३५ ॥
 साङ्गान्वेदान्यथान्यायमधीत्य विधिपूर्वकान् ।
 इष्टा यज्ञैर्यथान्यार्यं ज्योतिष्टोमादिभिः क्रमात् ॥ ३६ ॥
 तैतो विश्वजिता चेष्टा पुत्रानुत्पाद्य माहसान् ।
 वानपत्याश्रमं गत्वा सदारः साग्निरेव च ॥ ३७ ॥
 चान्द्रायणादिकैर्नकृत्वा सर्वान्संन्यस्य षे द्विजाः ।
 ब्रह्मविद्यामधीत्यैव ज्ञानमापाद्य चरन्तः ॥ ३८ ॥
 ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य योगविरक्तमाप्नुयात् ।
 तत्फलं लभते सर्वं वर्षामण्डलदर्शनात् ॥ ३९ ॥
 येन केनापि वाऽऽलिख्य प्रलिप्याऽऽयतनाश्रमम् ।
 उत्तरे दक्षिणे वाऽपि पृष्ठतो वा द्विजोत्तमाः ॥ ४० ॥
 चतुष्कोणेऽपि वा चूर्णैरत्कृत्य समन्ततः ।
 विकीर्य गन्धकुमुदैर्धूपैर्दोषैश्चतुर्विधैः ॥ ४१ ॥
 प्रार्थयेद्देवधीज्ञानं शिवलोकं स गच्छति ॥ ४२ ॥
 तत्र भुक्त्वा महान्भोगान्कल्पकोटिशतं नरः ।
 स्वदेहगन्धैश्च शुभैः पूरयन्निशवमन्दिरम् ॥ ४३ ॥
 क्रमाद्भान्धर्वमासाद्य गन्धर्वैश्च सुपूजितः ।
 क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राजा भवति वीर्यवान् ॥ ४४ ॥
 आपः पूता भवन्त्येता वस्त्रपूताः समुद्रवाः ।
 अकेना मुनिशार्दूला नादेयाश्च विशेषतः ॥ ४५ ॥
 तस्माद्दे सर्वकार्याणि वैदिकानि द्विजोत्तमाः ।
 आग्निः कार्याणि सततं पूताभिः सर्वसिद्धये ॥ ४६ ॥

१ अ. क. च. ज. तदथ शि । २ क. स. ग. ज. 'कान्तवर्णकृत्वा शि' । ३ च. क.
 ४ च. 'पि इतिताऽपि शि' ।

अहिंसा तु परो धर्मः सर्वेषां प्राणिनां यतः ।
 तस्मात्सर्वमयत्नेन वस्त्रपूतेन कारयेत् ॥ ४७ ॥
 यद्दानमभयं पुण्यं सर्वदानोत्तमोत्तमम् ।
 तस्मात्सा परिहर्तव्या हिंसा सर्वत्र सर्वदा ॥ ४८ ॥
 मनसा कर्मणा वाचा सर्वभूतहिते रताः ।
 यदा दर्शितपन्थानः शिवलोकं व्रजन्ति ते ॥ ४९ ॥
 वैश्लोक्यमसिद्धं हत्वा यत्पापं जायते नृणाम् ।
 शिवालये निहत्यैकमपि तत्पापमाप्नुवात् ॥ ५० ॥
 शिवार्थं सर्वदा कार्या पुण्याहिंसा द्विजोत्तमैः ।
 यज्ञार्थं पशुहिंसा च राज्ञा दुष्टस्य शासनम् ॥ ५१ ॥
 नो हन्तव्याः स्त्रियः सर्वा अत्रैव कुलसंभवाः ।
 ब्रह्महत्यासमं पापमात्रेभ्यः वधतो भवेत् ॥ ५२ ॥
 स्त्रियः सर्वा न हन्तव्या सर्वैश्चैव द्विजातिभिः ।
 सर्वधर्मेषु विप्रेन्द्राः पापकर्मरता अपि ॥ ५३ ॥
 तस्मादहिंसादियुतः शान्तः शिवजनमियः ।
 भक्तिं शिवे समाख्याय तस्मिञ्जन्मनि मुच्यते ॥ ५४ ॥
 विश्वेश्वरे विरूपाक्षे विश्वव्यापिनि विश्वमे ।
 सर्वमन्यत्परित्यज्य भक्तिः कार्या मनीषिभिः ॥ ५५ ॥
 पुत्रविद्यादिषु यथा सक्तं चित्तं सदा नृणाम् ।
 तथा सकृद्विरूपाक्षे दूरं किं शंकरं पदम् ॥ ५६ ॥
 भजन्ते ये यथा शंभुं फलं तेषां तथाविधम् ।
 प्रयच्छति महादेवो भक्तिर्नैवारित्ति निष्फला ॥ ५७ ॥
 उच्छिष्टः पूजयेदीशं मोहान्वो यद्द्विजाधमः ।
 पिशाचलोके विदुलान्भोगान्भुङ्क्ते स मानवः ॥ ५८ ॥
 संक्रुद्धो राक्षसस्थानमभङ्गी यास्यमाप्नुयात् ।
 मानशीलो हि मान्धर्वं नृस्यशीलस्तथैव च ॥ ५९ ॥
 कृपातिशीलस्तथैवैन्द्रमग्भसश्चान्द्रमाप्नुयात् ।
 गायत्र्या पूजयेदीशमब्दमेकं निरन्तरम् ॥ ६० ॥
 भान्जापत्यमथाऽऽसाय सृष्टिकर्ता स्वयं भवेत् ।
 ब्राह्मं च प्रणवेनैव तेनैवाऽऽप्नोति वैष्णवम् ॥ ६१ ॥

श्रद्धया सकृदेवापि समभ्यर्च्य महेश्वरम् ।

रुद्रलोकवसुधाप्य रुद्रैः सार्धं प्रमोदते ॥ ६२ ॥

य इमं पठतेऽप्यर्थं श्रद्धया शिवसंनिधौ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ६३ ॥ २३०१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीशौरे स्तुतशौनकासंवादे शिवालय-
करणादिकलकथनं नाम चतुधत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

कृष्ण कुचुः—भूयोऽपि श्रोतुमिच्छामो माहात्म्यं परमेश्विनः ।

कथं सर्वात्मको रुद्रः कथं पाशुपतं शतम् ॥ १ ॥

श्रुद्धिं सूत महाभाग सर्वमेतद्दुर्लभजगत् ।

कथं नो जायते प्रीतिः श्रोतुं शिवकथामृतम् ॥ २ ॥

सूत उवाच—पुरा ब्रह्मादयो देवा द्रष्टुकामा महेश्वरम् ।

मन्दरं प्रययुः सर्वे श्रेयोः त्रिषतरं गिरिम् ॥ ३ ॥

स्तुत्वा प्राञ्जलयो देवा हरस्य पुरतः स्थिताः ।

तान्दृष्ट्वाऽथ महादेवो लीलया परमेश्वरः ॥ ४ ॥

नेषामपहृतं ज्ञानं ब्रह्मादीनां त्रिबौकसात् ।

देवा अपृच्छंस्तं देवमात्मानं पुरतः स्थितम् ॥ ५ ॥

आसंस्ते सकृद्ब्रह्मनात्तमाहुः को भवानिति ।

अब्रवीद्ब्रह्मवानीशो षडमेव पुरातनः ॥ ६ ॥

आसं प्रथममेवाहं वर्तामि(?) च सुरोत्तमाः ।

भविष्यामि च लोकेऽस्मिन्मत्तो नान्योऽस्ति कश्चन ॥ ७ ॥

व्यतिरिक्तं च मत्तोऽस्ति नान्यत्किञ्चित्सुरोत्तमाः ।

नित्यानित्योऽहमेवास्मि ब्रह्माऽहं ब्रह्मणस्पतिः ॥ ८ ॥

दिशश्च विदिशश्चैव मरुतिश्च पुमानहम् ।

विष्टुञ्जगत्पतुर्भूषं च पक्तिऽश्वत्थसर्वात्मयः ॥ ९ ॥

सत्योऽहं सर्वतः शान्तश्चेताभिर्गौरहं गुरुः ।

गौर्यहं च हरश्चाहं शौरहं जगतां मनुः ॥ १० ॥

श्रेष्ठोऽहं सर्वतत्त्वानां चरिष्ठोऽहमर्षो पतिः ।

आपोऽहं भगवानीशस्तेजोऽहं वेदिस्प्यहम् ॥ ११ ॥

× मत्तमंस्ति पृथक्कपोविद् श्लोकार्थं वर्तेते ।

१ क. ल. ग. ल. छ. ल. कलप नो । २ घ. क. च. च. ल. 'तु त्वद्वचनम्' । ३ क. ल. ग. घ. ङ. च. झ. 'हृ'पशुक्ति' । ४ क. ल. ग. ङ. कटाऽहं । ५ घ. क. च. ल. 'ह' च सुयोधमाः ॥ १२ ॥

ऋग्वेदोऽहं यजुर्वेदः सामवेदोऽहमात्मभूः ।
 अथर्वणोऽथ मन्त्रोऽहं तथा चाङ्गिरसां वरः ॥ १२ ॥
 इतिहासपुराणानि कल्पोऽहं कल्पना ह्यहम् ।
 अक्षरं च सरं चाहं क्षान्तिः शान्तिरहं स्वगः ॥ १३ ॥
 शुभोऽहं सर्ववेदेषु आरण्योऽहमनोऽप्यहम् ।
 पुष्करं च पवित्रं च मध्यं चाहं ततः परम् ॥ १४ ॥
 बहिश्चाहं तथा चान्तः पुरस्तादहमव्ययः ।
 ज्योतिश्चाहं तपश्चाहं ब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ॥ १५ ॥
 बुद्धिश्चाहमहंकारस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।
 एवं सर्वं च शमेष यो वेद म सुरोत्तमः ॥ १६ ॥
 स एव सर्ववित्सर्वः सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।
 गौ गोभिर्ग्रीष्मिण्यन्सर्वाङ्गान्नाप्येव इवापि च ॥ १७ ॥
 हविषा यस्तथा सत्यं सत्येर्न च सुरोत्तमः ।
 धर्मं धर्मेण च तथा तर्पयामि स्वतेजसा ॥ १८ ॥
 इत्यादि भगवानुक्त्वा तर्षवान्तरधीयत ।
 नापश्यन्ते ततो देवं रुद्रं परमकारणम् ॥ १९ ॥
 तं देवाः परमात्मानं रुद्रं ध्यायन्ति शंकरम् ।
 सनारायणका देवाः सेन्द्राश्च मुनयस्तथा ॥ २० ॥
 ततोर्ध्ववाहवो (?) देवा हास्तुवन्शंकरं तदा ।

देवा ऊचुः—य एष भगवान् रुद्रो ब्रह्मा विष्णुमहेश्वरः ॥ २१ ॥

स्कन्दश्चाग्निस्तथा चन्द्रो भुवनानि चतुर्दश ।
 भूतानि च तथा सूर्यः सौभाग्यदो ब्रह्मास्तथा ॥ २२ ॥
 माणः कालो यमो मृत्युरमृतं परमेश्वरः ।
 मृतं मरुतं भविष्यं च वसेमानं महेश्वरः ॥ २३ ॥
 विश्वं कृत्स्नं जगत्सर्वं सत्यं तस्मै नमो नमः ।
 ओमादी च तथा मध्ये भूर्भुवः स्वस्तये च ॥ २४ ॥
 अन्ते त्वं विश्वरूपोऽसि शीर्षं च जगतः सदा ।
 ब्रह्मैकत्वं द्विविधोर्ध्वमधस्तत्त्वं सुरेश्वरः ॥ २५ ॥

१ क. ल. व. ज. ह. 'वर्षणो' । २ व. ह. 'ओ ह्य' । ३ क. ल. व. ।
 'तमम् ॥ १९ ॥ ४ क. ल. व. ज. ह. 'स्मा परमेश्वाः । गौ । ५ व. ह. 'व. ज. आशुषा
 ६ व. ह. 'व. ज. 'न सुरवत' । ७ व. ते दे' । ८ व. ह. 'व. ज. शंकरादी ।

- * शान्तिश्च त्वं तथा षष्टिस्तुष्टिश्चाप्यहुतं हुतम् ।
 विश्वं चैव तथाऽविश्वं दत्तं चादत्तमीश्वरः ॥ २६ ॥
 ऋतं वाऽव्यथवा देव परमप्यपरं ध्रुवम् ।
 परायणं सतां चैव असतामपि शंकर ॥ २७ ॥
 अपाय सोममसृता अभूमागन्म व्योतिरविदाम देवान् ।
 किं नूनमत्मानकृणवदरातिः किमु धूर्तिरसृत मर्त्यस्य ॥ २८ ॥
 एतज्जगद्देदितव्यमक्षरं सूक्ष्मान्वयम् ।
 मान्नापत्यं पवित्रं वा सौम्यमग्राह्यमग्रियम् ॥ २९ ॥
 आप्त्रेयेनापि चाऽऽश्रेयं वायध्वेन समीरणम् ।
 सौम्येन सौम्यं ब्रह्मते तेजसा स्वेन लीलया ॥ ३० ॥
 तस्मै नमोऽपसंहर्षे महाग्रासाय शूलिने ।
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि भाषाः प्रसिद्धिताः ॥ ३१ ॥
 हृदि न्यमसि चोनिस्त्वं तिलो भाषाः परस्तु सः ।
 शिरश्चोत्तरस्तस्य पादो दक्षिणतस्तथा ॥ ३२ ॥
 = स यो जीवोत्तरः साक्षात्स आकारः सनातनः ।
 ओंकारो षः स वै देवः मणवो व्याप्य तिष्ठति ॥ ३३ ॥
 अनन्तवारः सूक्ष्मश्च ब्रह्म वैशुतमेव च ।
 परब्रह्म स ईशान एको रुद्रः स एव च ॥ ३४ ॥
 भवान्महेश्वरः साक्षान्महादेवो न संशयः ।
 ऊर्ध्वेषुक्षामयत्प्रेषं स ओंकारः मकीर्तितः ॥ ३५ ॥
 मणिषाम्बति यत्तस्मात्प्रणवः परिभाषितः ।
 सर्वं ज्वाप्नोति यत्तस्मात्सर्वव्यापी सनातनः ॥ ३६ ॥
 ब्रह्मा हरिश्च भगवान्नाशान्तं नोपलब्धवान् ।
 यथाऽन्ये षं ततोऽनन्तो रुद्रः परमकारणम् ॥ ३७ ॥
 यत्तारयति संसारात्तार इत्यभिधीयते ।
 सूक्ष्मो भूत्वा शरीराणि सर्वदा कृपितिष्ठति ॥ ३८ ॥
 तस्मात्सूक्ष्मः सदा रूपातो भगवान्नीललोहितः ।
 नीलश्च लोहितश्चैव प्रधानपुरुषान्वयात् ॥ ३९ ॥

* षष्टिस्तुष्टिस्तुष्टिः षोडशो नास्ति ।

७ षडंशेनगुण्येऽपि षोडशो नास्ति ।

१ क. ल. व. 'तं प्राप्य हुतं दे । २ क. ल. क. प्राप्य 'प्रमतिं यत्तस्मा' । ३ व. क.
 च. 'मापितः । ४ क. ल. व. द. च पठो ।

स्कन्दतोऽस्य यतः शुकं ततः शुक्रमर्षति च ।
 विशोतयति यत्तस्माद्द्वैद्युतं परिशीलते ॥ ४० ॥
 बृहत्त्वाद्बृंहणाद्ब्रह्म बृंहते च परापरम् ।
 तस्माद्बृंहति यत्तस्मात्परं ब्रह्मेति कीर्तितम् ॥ ४१ ॥
 अद्वितीयोऽथ भगवांस्तुरीयः शिव ईशते (१) ।
 ईशानमस्य जगतः स्वदेशं चक्षुषीश्वरम् ॥ ४२ ॥
 ईशानविन्द्रु तस्त्रुषः सर्वेषामपि सर्वदा ।
 ईशानः सर्वेषियानां यत्तर्दीशानमुच्यते ॥ ४३ ॥
 यदीक्षते च भगवाभिरीक्षयति चान्यथा ।
 आत्मज्ञानं महादेशं योऽनो समयाति स्वयम् ॥ ४४ ॥
 भगवाद्योच्यते तेन देवदेवो महेश्वरः ।
 सर्वलोकान्कमेपैव वो यत्त्वानि महेश्वरः ॥
 विमुक्तस्येव देवेशो वासवत्यपि लीलया ॥ ४५ ॥
 षष्प हि देवः मदिशो तु सर्वाः पूर्वो हि जातः स ते गर्भे अन्तः ।
 स एव जातः स अनिष्यमाणः प्रत्यङ्मनारित्तुति सर्वतोमुखः ॥४६॥
 उपासितव्यं यत्नेन तदेतत्सद्भिराश्रियम् ।
 यतो वाचो निवर्तन्ते अमाप्य मनसा सह ॥ ४७ ॥
 तदग्रहणमेवेह यद्ब्रह्मवदति चलन्तः ।
 अपरं च परं चेति पारायणमिति स्वयम् ॥ ४८ ॥
 वदन्ति वाचः सर्वज्ञं शंकरं नीललोहितम् ।
 षैष सर्वो नमस्तस्मै पुरुषः पिङ्गलः शिवः ॥ ४९ ॥
 स एकः स महाकद्रो विश्व मृतं भविष्यति ।
 भुवनं बहुधा जातं आयमानमित्तलतः ॥ ५० ॥
 हिरण्यचातुर्भगवान्हिरण्यमपि चेश्वरः ।
 अम्बिकापतिरीशानो हेमरेता वृषध्वजः ॥ ५१ ॥
 जयापतिर्विरूपाक्षो विश्वभुम्बिष्वषाहनः ।
 ब्रह्माणं विद्ध्ये योऽक्षौ पुत्रमग्नेः सनातनम् ॥ ५२ ॥
 महिषोति स्म तस्मै च ज्ञानमात्ममकाशकम् ।
 तमेकं पुरुषं कद्रं पुरुहूतं पुरुहुतम् ॥ ५३ ॥

१ प. ठ. पा. "शिव" । २ प. घ. च भगवन्नि विती" । ३ क. ल. घ. छ. "विन्का-
 लोन्क" । ४ घ. च. उ पृथ अ" । ५ पा. "र वेति पा" । ६ प. ड. छ. "वेत्त श" । ७ प.
 क. च. एतन्तर्भ न" ।

बालाग्रमार्गं हृदयस्य मध्ये विश्वदेवं वह्निरूपं वरेण्यम् ।

तप्तात्मस्य येऽनुपश्यन्ति धारारक्षेपां शान्तिः शाश्वती नेतरैषाम् ॥ ५४ ॥

महतोऽपि महीयान्स अशोरप्यणुरव्ययः ।

गुहायां निहितश्चाऽऽत्मा जन्तोरस्य महेश्वरः ॥ ५५ ॥

विश्वं भूतं च विश्वस्य कमलं स्याद्भृदि स्वयम् ।

गह्वरं गगनान्तस्य विश्वान्तधोर्वृतः स्थितम् ॥ ५६ ॥

तत्रापि शुभ्रं गगनमोकारं परमेश्वरम् ।

बालाग्रमार्गं मध्यस्थमूर्तं परमकारणम् ॥ ५७ ॥

सत्यं ब्रह्म महादेवं पुरुषं कृष्णापिङ्गलम् ।

ऊर्ध्वरेतसमीपानं विरूपाक्षमर्जं ध्रुवम् ॥ ५८ ॥

अधितिष्ठति यो योनिं योनिश्चैव स ईश्वरः ।

देहे पञ्चविधात्मानं तमीजानं दुरातनम् ॥ ५९ ॥

प्रायेऽप्यन्तर्मनसो लिङ्गमातुर्यैस्किन्कोषो या च तृष्णा क्षमा च

तृष्णां छिन्वा हेतुजौतस्य मूर्त्तं भजस्व देवं हरमेव केवलम् ॥ ६० ॥

परात्परतरं चाऽऽहुः परात्परतरं ध्रुवम् ।

ब्रह्मणो जनकं विष्णोर्वह्नेर्धर्मयोः सदाशिवम् ॥ ६१ ॥

ध्यात्वाऽग्निना च समधिं विभेद्वाचः पृथक्पृथक् ।

पञ्च भूतानि संवम्य गात्रागुणाविधिक्रमात् ॥ ६२ ॥

मात्राः पञ्च चतसृश्च त्रिमात्रा द्विरस्ततः परम् ।

एकमात्रममार्गं हि द्वादशान्तोऽववास्थितम् ॥ ६३ ॥

दिश्यां स्थाप्यामृतो(ऽ)भूत्वा ब्रतं पाशुपतं चरेत् ।

एतद्ब्रतं पाशुपतं चरिष्यामः समासतः ॥ ६४ ॥

भक्षिमाधाय विधिवद्वन्यन्तुःशामसंभवैः ।

उपोषितः शुचिः स्नातः शुक्राम्बरधरः स्वयम् ॥ ६५ ॥

शुक्रयज्ञोपवीती च शुक्रमाल्यानुलेपनः ।

सुहृद्गुहाद्विरजा विद्वान्धरजाः स भविष्यति ॥ ६६ ॥

वायवः पञ्च शुद्धयर्थं वाक्त्रनक्षरणादयः ।

धौत्रे जिह्वा तथा घ्राणं मनो बुद्धिस्तथैव च ॥ ६७ ॥

१ य. उ. च. ज. विभेदेः । २ क. स. व. क. 'दः' । देहं प । ३ य. क. 'जालं कम्' । ज. 'जासत्यं मूर्त्' ।

- ३ शिरः पाणिस्तथा पार्श्वं पृष्ठोदरमनन्तरम् ।
जङ्घ्ये शङ्खदुपस्थं च पाशुं मेढूं तथैव च ॥ ६८ ॥
त्वक्च मांसं च रुधिरं मेढ्रोऽस्थीनि तथैव च ।
शर्द्धं स्पर्शं च रूपं च रसो गन्धस्तथैव च ॥ ६९ ॥
भूतानि चैव शुद्ध्यन्तां मदेहे इमादयस्तथा ।
अन्तःप्राणमनोद्गानं शुद्ध्यतां मे शिवेच्छया ॥ ७० ॥
दुःखा येन समिद्धिश्च वरुणाय यथाक्रमम् । न ।
उपसंहृत्य रुद्राग्निं गृहीत्वा भस्म यस्ततः ॥ ७१ ॥
आक्षिरित्यादिना धीमान्विमृज्याङ्गानि संस्पृशेत् ।
एतत्पाशुपतं दिव्यं ब्रह्म पादाविमोक्षणम् ॥ ७२ ॥
ब्राह्मणानां सतां मोक्तं क्षत्रियाणां तथैव च ।
वैश्यानामपि योग्यानां यतीनां च विशेषतः ॥ ७३ ॥
वानस्पत्याश्वमर्यानां गृहस्थानां सतामपि ।
विमुक्तिर्विधिनाऽग्नेन दृष्टा धे ब्रह्मचारिणाम् ॥ ७४ ॥
आक्षिरित्यादिना सम्यग्गृहीत्वा क्षत्रिशोषकम् ।
सोऽपि पाशुपतो विभो विमृज्याङ्गानि संस्पृशेत् ॥ ७५ ॥
भस्मच्छको द्विजो विद्वान्महापातकसंभवेः ।
पापैर्विमृच्यते सर्वं क्षिप्यते च न संशयः ॥ ७६ ॥
वीर्यमश्रेयसो भस्म वीर्यवान्भरमसंमतः ।
भस्मकृत्वात्परतो विभो भस्मशायी जितेन्द्रियः ॥ ७७ ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
इत्पुक्त्वा भगवान्ब्रह्मा स्तुत्वा देवं सममष्टुः ॥ ७८ ॥
भस्मच्छक्षः स्वयं कृत्स्नं विररामान्पुत्रासनः ।
अथ तेषां प्रसादार्थं पशूनां पतिरीश्वरः ॥ ७९ ॥
स गत्वा चोषया सार्धं सान्निध्यमकरोत्प्रभुः ।
अथ सेनिहितं रुद्रं तुष्टुवुः सुरर्षुगवाः ॥ ८० ॥
रुद्राध्यायेन देवैर्ब्रह्म देवदेवमुमापतिम् ।
देवोऽपि देवानालोक्य घृणया च हृषध्यजः ॥ ८१ ॥
तुष्टोऽस्मत्प्राह देवेशो वरं दत्त्वा वरारिहा ।
सणादन्तर्हितः शैशुर्ब्रह्मादीनां प्रपद्यताम् ॥ ८२ ॥

३ यमक्षितादूर्गमकनके श्लाकोऽर्थं न विद्यते ।

सूत उवाच—इमं चः पठनेऽध्यायं श्रुत्विर्भूत्वा समाहितः ।
 सर्वतीर्थफलं च सर्वयज्ञफलं तथा ॥ ८३ ॥
 सर्वदेवव्रतफलं सर्वस्तौत्रफलं तथा ।
 प्राप्नोति सकलं विधाः अद्भ्या शिवसंनिधौ ॥ ८४ ॥
 गाणपत्यमवाप्नोति देहान्ते मुनिर्भुगवाः ॥ ८५ ॥ २३८६ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्तशौनकसंवादे सर्वात्मक-
 रुद्रपाशुपतव्रतफथनं नाम पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥
 सूत उवाच—वक्ष्यामि शिवमाहात्म्यं शृणुष्वं मुनिर्भुगवाः ।
 बहुभिर्वहुधा शस्त्रैः कीर्तितं मुनिर्भुगवैः ॥ १ ॥
 सदसदूपमित्याहुः सदसचापि संस्थितम् ।
 तं शिवं मुनयः केचिद्यं मपश्यन्ति सूरयः ॥ २ ॥
 भूतभावविकारेण द्वितीयेन सदुच्यते ।
 अव्यक्तेन विहीनं स्यादव्यक्तमसदित्यपि ॥ ३ ॥
 उभे ते शिवरूपेण शिवादन्यथ विद्यते ।
 तयोः पतित्वाच्च शिवः सदसत्पतिरुच्यते ॥ ४ ॥
 क्षराक्षरान्मकं प्राहुः क्षराक्षरपरं तथा ।
 शिवं महेश्वरं केचिन्मुनयस्त्वत्त्वाचिन्तकाः ॥ ५ ॥
 उक्तयक्षरमव्यक्तं व्यक्ताक्षरमुदाहृतम् ।
 रूपे ते शंकरस्यैव तस्मान्ना परमुच्यते ॥ ६ ॥
 तयोः परः शिवः शान्तः क्षराक्षरपरो भुवैः ।
 उच्यते परमार्थेन महादेवो महेश्वरः ॥ ७ ॥
 समाष्टिव्याष्टिं कल्पं समाष्टिव्याष्टिकारणम् ।
 यदन्ति केचिदाचार्याः शिवं परमकारणम् ॥ ८ ॥
 समाष्टिमाहुरव्यक्तं व्याष्टिं व्यक्तिं मुनीश्वराः ।
 रूपे ते गदिते शंभोर्नास्त्यन्यदस्तु किञ्चन ॥ ९ ॥
 तयोः कारणभावेन शिवो हि परमेश्वरः ।
 उच्यते योगशास्त्रैः समाष्टिव्याष्टिकारणम् ॥ १० ॥
 क्षेत्रं क्षेत्रज्ञरूपीति शिवः कैश्चिदुदाहृतः ।
 परमात्मा परं ज्योतिर्भगवान्परमेश्वरः ॥ ११ ॥

१ क. च. ज. 'रेऽथ हि' । २ च. तथाऽऽत्मा च' । ३ क. लं. ग. क. 'शिवम्' ।

४ क. स. ग. क. 'यीः परं शिवम्' ।

चतुर्विंशतितन्वामि क्षेत्रशब्देन सूरयः ।
 प्राहुः क्षेत्रशब्देन भोक्तारं परमेश्वरम् ॥ १२ ॥
 न किञ्चित् शिवादन्यदिति प्राहुर्मनीषिणः ।
 कोचिदेवं प्रशंसन्ति महादेवं सुनीश्वरम् ॥ १३ ॥
 वेदाश्वेतत्त्वविदुषः सम्भवश्रुत्यनुसारतः ।
 प्राणेन प्राणिति हासावपानेन रूपानिति ॥ १४ ॥
 व्यानेन व्यानिति तथा चोदानेन श्रुदानिति ।
 समानिति समानेन मन्वीति मनसा द्विजाः ॥ १५ ॥
 बुद्ध्या विचारत्येष पर एव महेश्वरः ।
 समस्तकरणैर्युक्तो वर्ततेऽसौ यदा तदा ॥ १६ ॥
 जाग्रदित्युच्यते सज्जिरन्तर्षाभी सनातनः ।
 यदाऽन्तःकरणैर्युक्तः स्वेच्छया विचारत्यसौ ॥ १७ ॥
 सुप्त इत्युच्यते ज्ञात्मा स्वयं तापविचर्जितः ।
 न वाक्प्रकरणैर्युक्तो न चान्तःकरणैस्तथा ॥ १८ ॥
 सर्वोर्षाधिविनिर्मुक्तः दुष्यपापविचर्जितः ।
 स स्वरूपे सदा हास्ते सुशुप्त इति गीयते ॥ १९ ॥
 स्वभ्रान्ते चैव बुद्धान्तं विचारत्येष शंकरः ।
 नर्दातले यथा मत्स्यो गत्वाऽऽगत्य निवर्तते ॥ २० ॥
 इषेनो वाऽथ सुपर्णो वा श्रान्तः पथतकन्दरे ।
 ज्ञेते संहृत्य पक्षो न प्रत्यगात्मा ह्ययं तथा ॥ २१ ॥
 जाग्रत्स्वप्नगता भावास्तेषु शान्तो मुहुर्मुहुः ।
 संप्रसादं ततः प्राप्य परानन्दमयो भवेत् ॥ २२ ॥
 अविद्यैव सर्वोऽयं व्यवहारः परात्मनः ।
 शुण्धर्मो यदि स्यातां सुपुत्रो रहितः कथम् ॥ २३ ॥
 सत्यां निमित्तभूतायामविद्ययां द्विजोत्तमाः ।
 बुद्धौ भ्रमन्त्याप्तात्माऽपि भ्रमतीति जना विदुः ॥ २४ ॥
 नित्यः सर्वगतो ज्ञात्मा बुद्धिसंनिधिमत्तया ।
 यथा यथा भवेत्तुद्धिरात्मा तद्गदिहेष्यते ॥ २५ ॥
 विद्याविद्यास्वरूपीति शंकरः कैश्चिदुच्यते ।
 ज्ञाता विधाता लोकानामादिदेवो महेश्वरः ॥ २६ ॥

भ्रान्तिविद्यापरधेति शिवरूपमनुत्तमम् ।

अवाप मनसा सोऽयं कौचिदानमवेदिनः ॥ २७ ॥

अर्धेषु चतुरूपेषु विज्ञानं भ्रान्तिरुच्यते ।

आत्माकारेण संवित्त्विर्बुद्धिर्वियेति कीर्त्यते ॥ २८ ॥

विकल्पपरहितं तत्त्वं परमित्यभिधीयते ।

व्यक्तान्यक्तज्ञरूपीति शिवः कैश्चिन्निरुच्यते ॥ २९ ॥

घाता च सर्वलोकानां विधाता परमेश्वरः ।

तयोर्विशतितत्त्वानि न्याक्तिशब्देन सूरयः ॥ ३० ॥

वदन्ति व्यक्तशब्देन प्रकृतिं च परां तथा ।

कथयन्ति ज्ञशब्देन पुरुषं गुणभोगिनम् ॥ ३१ ॥

तत्र यच्छांकरं रूपं नाव्यक्तं न च शंकरात् ।

यो हेतुस्त्रिगुणस्यापि सर्वस्य प्रकृतेः परः ॥ ३२ ॥

चतुर्विधश्च त्रिविधः स एव भगवाच्छिवः ।

स एव सर्वभूतात्मा सर्वभूतभवोद्भवः ॥ ३३ ॥

* आरते सर्वमतो देवो न च सर्वत्र इत्यते ।

योगिनामपि यो योगी कारणानां च कारणम् ॥ ३४ ॥

रुद्राणामपि यो रुद्रो देवतानां च देवता ।

ब्रह्माद्या अपि यं देवं न विदन्ति महेश्वरम् ॥ ३५ ॥

यं ज्ञात्वा न हुनर्जेन्म यरणं वाऽपि वियते ॥ ३६ ॥

यदाऽऽपहो देहभूता भवन्ति मायात्ययमासिक्तस्तदानीम् ।

विहाय देवं जगदेकयन्तुं शिर्वं न चान्यः परिहारहेतुः ॥ ३७ ॥

आस्वे शिञ्जैरान्सर्वान्सर्वेषां देहिनां सदा (!) ।

देहभूतकथ्यते तस्मान्निर्गुणोऽपि महेश्वरः ॥ ३८ ॥

भूयानत्र मतः कालस्तत्रैकं जन्म गच्छतु ।

जिज्ञास्यतामिदं तावन्मुक्तिरैकेन जन्मना ॥ ३९ ॥

भक्त्या भगवतः शंभोरिति देवोऽब्रवीद्भविः ।

सकृतसंस्मरणाच्छंभोर्नश्यन्ति क्लेशसंचयाः ॥ ४० ॥

मुक्तिं प्रयाति स्वर्गाग्निस्त्वस्य विप्रोऽनुमीयते ।

तस्मात्तदिल्लतालोलं मानुष्यं प्राप्य दुर्लभम् ॥ ४१ ॥

* कर्मकर्मिण्युक्तकर्मोपैवं श्लोको न विद्यते ।

शिवं संपूजयेन्नित्यं भक्त्या ह्यात्मोपलब्धये ।
 मोहनिद्रापशुक्लेऽरिमन्पशुपाशकृताहुले ॥ ४२ ॥
 पुरुषाः कृतकृत्यास्ते ये शिवं शरणं गताः ।
 पुत्रदारगृहक्षेत्रधनधान्यधिभेदिनीम् ॥ ४३ ॥
 लब्ध्वेर्मा मा कृथा इर्षं रे रमा क्षणभङ्गपुराम् ।
 त्यक्त्वा कोपं च कामं च लोभं मोहं मदं तथा ॥ ४४ ॥
 जना पञ्चधर्मीशानं सधीहितफलप्रदम् ।
 यावन्नाभ्येति परणं यावन्नाभ्येति वै जरा ॥ ४५ ॥
 यावन्नैन्द्रियवैकल्यं तावदेवार्चयेत्परम् ।
 ये यजन्ति न देवेशं विषयासक्तमोहिताः ॥ ४६ ॥
 शोचन्ते हि श्रुताः पञ्चुलघ्ना वनगजा इव ।
 कालः संनिहितापायः संपदः पद्मापदाम् ॥ ४७ ॥
 समागमाः सापगमाः सर्वमुत्पादितं गुरु ।
 यजन्ति ये विदित्वैवं लिङ्गभूर्तिमहेश्वरम् ॥ ४८ ॥
 लभन्ते विदुःशान्कामानिदं चामुत्र चाक्षयान् ।
 आराधयन्त्वं शिभेन्द्राः सर्वज्ञं विश्वतोमुखम् ॥ ४९ ॥
 क्षिप्रं यात्यथ तेनैव सायुष्यं नात्र संशयः ।
 भक्त्या धर्मं यजेद्यस्तु महापातकयानपि ॥ ५० ॥
 सोऽपि याति परं स्थानं त्रिसप्तपुरुषान्वितः ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ॥ ५१ ॥
 महेशार्चनपुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
 क्रीडन्ति श्लिषो यत्र लिङ्गं कृत्वा यजन्ति ये ॥ ५२ ॥
 सैकतं मृन्मयं वाऽपि ते भवन्त्येव भूसुतः ।
 आध्यात्मिकं चाऽऽधिदैवं दुःखं चैवाऽऽधिभौतिकम् ॥ ५३ ॥
 देवादीनां विदित्वैवं मोक्षार्थी शिवमर्चयेत् ।
 अपारतरपर्यन्ताद्घोरात्संसारसागरान् ।
 महामोहनलात्कामक्रोधप्राहात्सुखोर्मिणः ॥ ५४ ॥
 प्राज्ञो वेदान्तविद्योगी निर्ममो निरहंकृतिः ।
 एको योगी प्रशान्तात्मा स संतरति नेतरः ॥ ५५ ॥

दान्तः सुसंयतो ध्याने निराज्ञो विगतस्पृहः ।
 सर्वसङ्गविहीनश्च निर्द्वन्द्वो निरुपप्लवः ॥ ५६ ॥
 सर्वकर्मफलत्यागी जडान्धवधिराकृतिः ।
 मित्रारिषु समो भेषा समस्तेष्वेव जन्तुषु ॥ ५७ ॥
 एवं सुदुर्लभो मोक्षो ऋन त्यागयोगीव वाहयः ।
 सर्वे पृथिव्यां पाताले मुक्ताः प्रकृतिवैरुभिः ॥ ५८ ॥
 एवं सुदुर्लभं ज्ञात्वा मोक्षं हि बहुसाधनम् ।
 पूजयध्वं महादेवं कर्मयोगेण चान्यथा ॥ ५९ ॥
 कर्म पूजा जपो होमः शोभोर्नामानुकीर्तनम् ।
 कर्मयोगाः समारूपास्त एतैः पूज्यो महेश्वरः ॥ ६० ॥
 यं यं काममभिध्यायेत्तदपि तमनाः शिरम् ।
 संपूज्य तं तमाप्नोति सावित्र्याह यथा सुरा ॥ ६१ ॥
 तन्नामजायी तत्कर्मरतिस्तद्गतमानसः ।
 निष्कामः पुरुषो विशाः स कैद्रपदमश्नुते ॥ ६२ ॥
 यः सर्वदाऽर्चयेदीशं स रुद्र इव भूतले ।

पापहा सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ ६३ ॥ २४४९ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरि सूतश्रीनकसंवादे त्रिचमाहात्म्य-
 कथनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

ऋषय ऊचुः—पतिव्रता महाभाना सावित्री वरवर्धिनी ।

यदाह तद्गदात्मकं सूत श्रावयविशारद ॥ १ ॥

सूत उवाच—स्वर्गे तां शोभनां दृष्ट्वा तुभैः सर्वैरलंकृताम् ।

अरुन्धत्पुत्र्यां स्त्रीणां पर्यपृच्छच्छुचिरिमता ॥ २ ॥

शतशः सन्ति सावित्रि देवाः स्वर्गनिवासिनः ।

देवपत्न्यस्तथैवेताः सिद्धाः सिद्धाङ्गनास्तथा ॥ ३ ॥

न तेषाभीदशो गन्धो न कान्तिर्न सरूपता ।

नान्येषां विद्यते शोभा यथा ते पतिना सह ॥ ४ ॥

न चैवाऽऽकरुणजातानि भ्रान्ते सुरयोषिताम् ।

यथा तत्र तथा पत्युर्भ्रान्ते वरवर्धिनि ॥ ५ ॥

नास्ति कान्तिर्विमानानां शकादीनां दिवोकसाम् ।

विमानस्यापि ते कान्तिस्तरुणाकार्यायुतश्रुतिः ॥ ६ ॥

तपःप्रभावो दानं वा कर्म वा कृतविस्तरम् ।

सुवयोस्तन्ममाऽऽचक्ष्व यथापहरवर्णिनि ॥ ७ ॥

सावित्र्युवाच—शृणुष्वैतन्महाभागे यत्कृतं पूर्वजन्मनि ।

भर्ता सद् मया भद्रे शंभोरायतने द्रुमे ॥ ८ ॥

कृतं संमार्जनं भक्त्या शोभयेनोपलेपनम् ।

स्वर्गेशास्मिन्नियं तस्य कर्मणः फलमुत्तमम् ॥ ९ ॥

सौधोदकेः सुगन्धैश्च (१) स्नापितो यदुमापतिः ।

तेन कान्तिरतीवैषा देहेऽभृच्चिदक्षेत्परि ॥ १० ॥

मनःप्रसादं सौम्यत्वं शारीरी या च निर्वृतिः ।

यत्प्रियत्वं च सर्वस्य तदघृतस्नानं फलम् ॥ ११ ॥

आह्लादः परमस्वारथ्यमारोग्यं चारुवेगता ।

शान्तिशोषकौमार्यां वृषिकीरफलं द्रुमे ॥ १२ ॥

सौगन्ध्यं यत्परं देहे धूपदानम्य तत्फलम् ।

गीर्तेर्नृत्पेस्तथा जाप्येनियमैश्च पृथग्विधैः ॥ १३ ॥

तोषितो भगवानीशस्तस्यैवं शृष्टिरुत्तमा ।

स्वर्गेषुना सत्यवता मया च शुभदर्शने ॥ १४ ॥

कृतमेतदतो न रथादावपोभोगसंशयः ।

ये निश्चिता नराः सन्यक्पूजयन्ति महेश्वरम् ॥ १५ ॥

तेषां ददाति विश्वेशो देवो मुक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ १६ ॥

सून उवाच—सैवमुक्त्वाऽथ सावित्र्या ह्यनीन्द्रा ह्युमानसा ।

ब्रह्मरत्नुषा शिवेशानो शणिपत्पेद्मद्वीत् ॥ १७ ॥

अरुन्धत्युवाच—सा पूज्या सा नमस्कार्या सा साध्वी सा पतिव्रता ।

या पूजयति सावित्रि सदा हेमवतीपतिम् ॥ १८ ॥

यमाराध्यं द्वितिः पुत्राह्निं च शक्रपुरोगमान् ।

द्वितिश्च द्वैत्यान्वित्रिधान्वितता गरुहारुणौ ॥ १९ ॥

शन्सुर्वशीमुखाश्चान्याः संपूज्योमापतिं पुरा ।

याएवाभिमतान्कामांस्तमीशं को न पूजयेत् ॥ २० ॥

अभिनन्द्याय तां चैवं वसिष्ठार्पशरीरिणी ।

जगाम स्वाश्रमं साध्वी सर्वदेवैगणाधिना ॥ २१ ॥

१ क. ल. य. ह. 'वर्णिकां व' । २ क. ह. 'पुण्यानिता । ल. य. 'वदमानेवता ।

एवं समर्प्य गौरीशं श्रद्धाणां च योषितः ।
 लभन्तेऽभिमतान्भोगान्सावित्र्याह यथा द्विजाः ॥ २२ ॥
 ये नराः सकृदप्यत्र पूजयन्ति त्रिलोचनम् ।
 ते घन्यास्ते महात्मानस्ते कृतार्थाश्च पण्डिताः ॥ २३ ॥
 धर्माधिकामभोक्षाणां लिङ्गार्चा हेतुरुच्यते ।
 सर्वेषां भाषिणां विषा इन्द्रियाणां यथा मनः ॥ २४ ॥
 हृत्पद्मकणिकावासं तेजोमूर्तिमसङ्गिनम् ।
 निर्दिष्टा निरहंकारा ध्यायन्ति ज्ञानिनः सदा ॥ २५ ॥
 शैलार्जे वाणलिङ्गं वा पूजयेद्द्विधिवत्सदा ।
 मृशारुचदितं वाऽपि रत्नजं वा बृहदक्षमी ॥ २६ ॥
 सास्त्रार्थं मनुजैः कैश्चित्स्वाराज्यं च तथा परैः ।
 तथा वैराज्यमन्यैश्च लिङ्गमिद्धं तदैश्वरम् ॥ २७ ॥
 शोचन्ते ते परं इना अभाग्याश्च दिने दिने ।
 यमादेनापि धैर्नोक्तं शिव इत्यक्षरद्वयम् ॥ २८ ॥
 संपूज्ये सर्वसामान्ये स्वाराज्ये सर्वकामदे ।
 भवेऽपि सति सीदन्ति भाविनो यत्तदद्भुतम् ॥ २९ ॥
 उपसर्गाः क्षयं यान्ति चिञ्चयन्ते विघ्नपट्टवाः ।
 मनः मसक्ततां याति पूज्यमाने महेश्वरे ॥ ३० ॥
 पूजिते सर्वदेवेशे सर्वदेवनमस्कृते ।
 पूजिताः सर्वदेवाः स्फुर्यतोऽसौ सर्वगो विभुः ॥ ३१ ॥
 शिवार्चनरतो नित्यं महापातकसंभवैः ।
 दोषैर्न लिप्यते विद्वान्पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ ३२ ॥
 किमत्र शास्त्रमालाभिः संक्षेपणोपदिश्यते ।
 ज्यापारान्सकलांस्त्यक्त्वा पूजयध्वं महेश्वरम् ॥ ३३ ॥
 निकट्या एव दृश्यन्ते कृतान्तनगरदुमाः ।
 शिवं स्मर शिवं ध्याय शिवं चिन्तय सर्वदा ॥ ३४ ॥
 किं वेदैः किं वा शास्त्रैः किं वा तीर्थादिसेवया ।
 शिवः संपूज्यतां नित्यमुपदेशोऽयमुत्तमः ॥ ३५ ॥

१ क. ल. ग. क. एवमप्ययं २ क. ल. ग. क. "ताम्कामाणां" । ३ प. क. "द्विर्षि
 सतपेः" ४ प. "इवा सर्वे" । ५ क. ल. ग. क. "शे देवासुरान्" । ६ प. क. विभुः वा ।

अयमेव परो धर्मशीर्षमेतत्परं तपः ।
 इदमेवास्त्रिलं ज्ञानं पूजनं यन्महेशितुः ॥ ३६ ॥
 शिवे दर्शं कृतं जप्तं बलिपूजानिवेदितम् ।
 एकान्ततोऽयन्तकले तद्भवेन्नात्र संशयः ॥ ३७ ॥
 कर्मभूमौ हि मानुष्यं जन्मनां नियुतैरपि ।
 स्वर्गापवर्गफलदं कदाचित्पाप्यते नरैः ॥ ३८ ॥
 तदीदृग्दुर्लभं प्राप्य नार्चयन्तीह ये शिवम् ।
 तेषां हि हस्ते मूर्त्तीणां विवेकः कुप्यति ॥ ३९ ॥
 आराधितो हि यः एंसामिहिकामुष्मिकं फलम् ।
 ददाति भगवाञ्छंभुः कस्तं न प्रतिपूजयेत् ॥ ४० ॥
 यो यमिच्छति विभेन्द्राः समाराध्य महेश्वरम् ।
 निःसंशयं तमाप्नोति पुरा वैश्वर्यो यथा ॥ ४१ ॥
 दृष्टः संपूजितो ध्यातः संस्मृतो वा स्तुतोऽपि वा ।
 यो ददाति नृणां मुक्तिं तस्मात्कैर्नार्च्यते शिवः ॥ ४२ ॥
 अप्यत्रापि मुनिश्रेष्ठाः शिवभक्तौ द्विजाधिकः ।
 शिवभक्तिविहीनस्तु द्विजोऽपि अपवाधमः ॥ ४३ ॥
 यदा तदा शिवे कर्म पुमान्कृत्वा शिवालयैः ।
 लोभात्सङ्गात्प्रमादाद्वा पृथिव्यामेकराद्भवत् ॥ ४४ ॥
ऋषय ऊचुः—कथं वैश्वर्यः पूर्वं समाराध्य महेश्वरम् ।
 लब्धं तस्मात्कुवेरत्वं सूत तद्वक्तुमर्हसि ॥ ४५ ॥
सूत उवाच—शृणुष्वऋषयः सर्वे यदुक्तं सप्तमेऽन्तरे ।
 माहात्म्यसूचनकथा शिवस्य परमेष्ठिनः ॥ ४६ ॥
 कश्चिदासीद्द्विजोऽवन्त्वां सोमशर्मेति विश्रुतः ।
 पुत्रक्षेत्रफलत्रादिव्यापारेषु रतः सदा ॥ ४७ ॥
 विहायाच्च स गार्हस्थ्यं धनार्थं लोभमोहितः ।
 प्रचचार महीं सर्वां सञ्जामपुरपत्तनाम् ॥ ४८ ॥
 भार्या तस्य विशालाक्षी तैस्मिन्नोदाहिनिर्गते ।
 स्वच्छन्दचारिणी नित्यं बभूवानङ्गमोहिता ॥ ४९ ॥
 तस्याः कदाचित्पुत्रस्तु शूद्राज्जातो विधेर्बशात् ।
 दुरात्माऽजीव निर्गूढो नाम्ना दुःसह इत्युत ॥ ५० ॥

सोऽथ कालेन गहना व्यसनेष्वङ्गुतोऽभवत् ।
 सर्वैर्बन्धुजनैस्त्यक्तः पारिपन्थिपथे स्थितः ॥ ५१ ॥
 मनोपद्रवदृष्ट्या (?) स कस्मिंश्चिच्छिवालये ।
 राजन्यां प्रविवेशाथ व्यसनेन प्रपीडितः ॥ ५२ ॥
 चावदीपो गतवायो वर्तिच्छेदोऽभवत्किल ।
 तावत्तेन दक्षा दत्ता द्रव्यान्वेपणकारणात् ॥ ५३ ॥
 मकुदशोच्छ्रितस्तत्र देवपूजाकरो नरः ।
 कोऽयं कोऽयमिति मोक्षैर्व्याहरन्परिषाद्युषः ॥ ५४ ॥
 स च प्राणभयाञ्जष्टो विव्रस्तथापि मूढधीः ।
 न भिन्दुश्चात्मनो जन्म कर्म वाऽपि सुदुःखितः ॥ ५५ ॥
 प्रपालैर्हतोऽवन्त्या मृतः कालाद्रभूततः ।
 गन्धवारिपथे राजा रूपातो नाम्ना सुदुर्मुखः ॥ ५६ ॥
 गीतवाद्यरतः स्तब्धो वेद्यापानरुचिर्भूषम् ।
 मनोपद्रवकूर्मूलः सर्वधर्मवाहेष्कृतः ॥ ५७ ॥
 किं स्वर्गयत्पसौ नित्ये लिङ्गे राज्यकमागतम् ।
 उप्युपसुनेवेपणश्चादिभिरमन्वभित् ॥ ५८ ॥
 स्मरन्ते पौर्विकं कर्म शिवस्याऽऽपतनेषु च ।
 वदन्ति बहुज्ञो दीपान्कर्तितैलसमुज्ज्वलान् ॥ ५९ ॥
 कदाचिन्मृगयासक्तो यथापथ स बीर्यवान् ।
 पृथारिभिर्हतो युद्धे पौरावत्वान्तटे श्लुभे ॥ ६० ॥
 शिवपूजामभावेन विध्वस्ताशेषकिल्बिषः ।
 युक्ते विभवसथाभूत्सर्वेषु प्राधिपो वली ॥ ६१ ॥
 कुबेर इति धर्मात्मा क्षुतिशालसमन्वितः ।
 संपूज्याथ स शैलानं विधिवत्स्वर्धुनीतटे ॥
 त्तोभेषानेन तुष्टाय भक्त्या तं सर्वकामदम् ॥ ६२ ॥

कुबेर उवाच—नमान्यद्देवगजे पुराणमुपेन्द्रवैशोमिरराजमुष्टम् ।

शक्यङ्क-सूर्यादिसमन्नेत्रं रुपेन्द्रचिह्नं शिख्यादिहेतुम् ॥ ६३ ॥

सर्वेश्वरैकं शिवशैकवन्धुं ध्यानाधिगन्धं जगतोऽधिवासम् ।

तं वाङ्मयाधारमनन्तशक्तिं ज्ञानार्णवं रक्षैर्मनुजाकरं च ॥ ६४ ॥

१ प. 'हे' परे 'हे' । २ ड. 'न्मः' स' । ३ प. ड. त्तः सि प' । ४ क. छ. क.

पिनाकपाशाङ्कुशशूलहरतं कृपादिनं देवसदरूपधाम् ।
 रुकालकूर्तं रफटिकावभारुं नमामि शंभुं सुवनेकनाथम् ॥ ६५ ॥
 कपालिनं मालिनमादिदेवं कटाघरं भौक्तुर्द्वैगाधारम् ।
 यथासितारं च सहस्रगूर्ध्नि सहस्रदीर्घं हरणं वरिष्ठम् ॥ ६६ ॥
 यमभारं निर्गुणधममेयं तं उद्योतिरेकं श्रवन्ति सन्तः ।
 दूरंममं वेदविदां च वन्द्यं सर्वस्य हृत्स्यं परमं पदित्रम् ॥ ६७ ॥
 तेजोनिधिं बालम्नाङ्कुभौलिं नमामि रुद्रं स्फुरदुग्रचयत्रम् ।
 कालेन्धनं कापदमरुतकृष्णं धर्मारुनरथं प्रकृतिहृत्परशुम् ॥ ६८ ॥
 अतीन्द्रियं दिश्वभुजं जितारिं दृष्टत्रयातीतदर्शनं निरीहम् ।
 मनोमयं वेदपर्यं च हंसं राजापरीशं एकहृतमिन्द्रम् ॥ ६९ ॥
 अनाहतेकध्वनिरूपमाद्यं ध्यादन्ति यं योगविदो यतीन्द्राः ।
 संस्कारपाशाञ्छरं विदुस्तथै पुनः पुनरतं श्रवामि नित्यम् ॥ ७० ॥
 न यस्य रूपं न दलमभाशे न च रवभावः परमस्य हंसः ।
 विद्यायते विष्णुपितामहादीरतं वारदेवं प्रकृत्याप्यचिन्तयम् ॥ ७१ ॥
 शिवं समाराध्य दनुस्तूर्तिं पत्नीं सतुष्टं भगवानमस्तपः ।
 लेभे दिर्घीपोऽप्यद्विलां स चोपी तं विश्वयोनिं शरणं प्रपद्ये ॥ ७२ ॥
 संपूजयन्तो दिवि देवसंघा ब्रह्मेन्द्रशुक्रयो विविधांश्च कामान् ।
 तं स्तौमि नौपीह जपामि रुद्रं वन्देऽभिदन्त्यं हरणं प्रपद्ये ॥ ७३ ॥
 स्तुतैवमीशं विरराम यावन्नावसःशुक्रकंसमानतेजाः ।
 ददौ स तस्मै वरदोऽपकारिर्वरत्रयं वैश्ववकाय देवः ॥ ७४ ॥
 कृत्वाऽभिरामं च ततश्चिन्तयो यश्चन्द्रिर्न मुहकराजमम ।
 ब्रह्माच्युतेन्द्रादिनताङ्घ्रिपथो जगाम कैलासमधोचवान्यः ॥ ७५ ॥
 सकृत्यं च दिक्पालपदं चतुर्थं धनाधिपत्यं च दिवोकसां सः ।
 तथाऽर्थैकं चैतदग्निन्दधीतिः तुली दभूवामतिमत्रभाषः ॥ ७६ ॥
 दोषाचरेन्द्रश्च तथा दृष्टान्त्यः संसृज्य दोषाकरघोरुमौलिम् ।
 दोषाकरदोषजिरेन्द्रिन्द्रश्च हृक्तिं स तेधेऽनतसमरतदोषः ॥ ७७ ॥
 स्वर्गत्य मार्गां वश्यः परिहृत्स्ते कृष्णरुपाध्या बहवः सविष्टाः ।
 निमेषमात्रेण महाकलोऽयमूहश्च वन्द्याः स्मरणीं पुरारेः ॥ ७८ ॥
 दृष्टं तदेवाद्भुतमत्र मर्त्या माहात्म्यमैशं सहुरासुराद्य ।
 त्यक्त्वाऽऽमयोर्मं च ईत्वाक्रियाथ यजन्त्यतरुयन्वकयोव सर्वे ॥ ७९ ॥

१ क. अ. यद्भु । २ क. अ. 'यं तद्वयोनि' । ३ अ. 'जोष्यं धा' । ४ अ. क. अ. क. म. 'विदां वेत' । ५ अ. 'व्यासः ७५ ७६ ७७ क. म. यत्नं किं' ।

गायन्ति देवाः किल गीतकानि घन्यास्तु ये भारतभूमिभागे ।
 स्वर्गापवर्गास्पदमार्गभूते भवन्ति भूयः पुरुषाः सुरत्वात् ॥ ८० ॥
 कर्माण्यसंकल्पिततत्फलानि संन्यास्य रुद्रे परमात्मरूपे ।
 अवाप्य ते कर्ममहीमनन्ते तस्मिद्धूर्ध्वे ये त्वमलाः प्रयान्ति ॥ ८१ ॥
 जान्ति(?) नीतद्धि कदा विलीने शुभमदे कर्मणि देहबन्धः ।
 प्रासाम स्वप्ने किल भारताख्ये कुलेऽकलङ्के शिवधर्मनिष्ठाः ॥ ८२ ॥
 स्तोत्रेण येऽपि कचिदत्र भक्ताः प्रसेस्तुवन्ति धैमयैकनाथम् ।
 प्रयान्ति ते लोकमिहान्धकारेः पुरंदरोद्गीतमहाप्रभावाः ॥ ८३ ॥

सूत उवाच- एवं वैश्रवणो जातो महादेवमसादतः ।

सर्वमेतदशेषेण कथितं मुनिपुंगवाः ॥ ८४ ॥

ॐ यः पठेच्छृणुयाद्वाऽपि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

ब्रह्मलोके बसेत्कल्पमिति देवोऽश्ववीर्यविः ॥ ८५ ॥ २५३४ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकासंवादेऽस्मन्पती-
 सावित्रीसंवादादिकथनं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

सूत उवाच- पुनर्वक्ष्यामि याहात्म्यं देवदेवस्य शूलिनः ।

पठतां शृण्वतां सद्योऽयान्ति इन्ति बहून्वपि ॥ १ ॥

जितारीन्द्रियपदुर्गा योगिनोऽप्यनहंकृताः ।

यजन्ति ज्ञानयोगेन शिवमात्मस्वरूपिणम् ॥ २ ॥

तीर्थोदकेर्विशुद्धा ये दानपद्गतपोव्रतैः ।

ते यजन्ति महेशानं कर्मयोगेण साधवः ॥ ३ ॥

सुस्था व्यसनिनोऽज्ञाश्च न यजन्ति जगत्पतिम् ॥

अजरामरकन्मूढास्तिष्ठन्ति नरकीटकाः ॥ ४ ॥

शिवधर्मरताः शान्ताः शिवशास्त्ररताः सदा ।

देवात्केऽर्षीह आयन्ते पृथिव्यां पुरुषोत्तमाः ॥ ५ ॥

रूपं न शक्यते तस्य संस्थानं वा कदाचन ।

निर्देष्टुं प्राणिभिः कैश्चिद्द्रष्टुं वाऽप्यकृतात्मभिः ॥ ६ ॥

किपतां महच्चः कर्णे शिवे वाऽऽत्मा निषुञ्चताम् ।

आदीप्ते भवने कूर्पं स्वनितुं नैव शक्यते ॥ ७ ॥

* यद्वचनं ब्रह्मपुत्रकथनं श्रीको न विद्यते ।

१. व. क. च. 'ये ते त्वं' । २. य. किमु मा' । ३. य. भक्त्या प्र' । य. क. च. 'का
 भवं सु' । ४. य. क. च. ल. यवमेव' । ५. क. ल. ग. य. न. क. 'कारिऽत्मा' ।

सत्यं वच्यं हितं वच्यं सारं वच्यं पुनः पुनः ।

असारे दम्भसंसारे सारं वेच्छिवपूजनम् ॥ ८ ॥

तदस्य दम्भसंसारग्रन्थेऽस्यन्तदुर्भेदः ।

परं निर्मूलविच्छेदि क्रियतां तद्गवाचनम् ॥ ९ ॥

मनस्तद्विद्धि कर्मतां शंकरे यत्प्रवर्तते ।

सा वाणी वाक्पतिं शंभुं वा रतौत्यन्तुवमन्युता ॥ १० ॥

श्रवणी तौ श्रुतौ याभ्यां श्रूयन्ते तरुकाः शुभाः ।

पादौ तौ सफली एसां शिवायतनगाभिनी ॥ ११ ॥

ते च नेत्रे शुभायालं याभ्यां संदृश्यते शिवः ।

सफली तौ रम्यौ विमारतपूजाकारिणौ करौ ॥ १२ ॥

* तदेव सफले कर्म शिवमुदित्य यत्कृतम् ।

सैयं लक्ष्मीः परा एसां सैयं भक्तिः समीहिता ॥ १३ ॥

श्रेयःश्रेयस्कारी भक्तिर्मुक्तेशां गिरिजापतेः ।

रिपवस्तं न हिंसन्ति न च स्नादन्ति राक्षसाः ॥ १४ ॥

न दधन्ति च नागेन्द्रा नरं रुद्रपरायणम् ।

विषांकककुक्कान्म्यान्विपयान्विपसंनिभान् ॥

सैत्यश्वाऽऽराधयेधैर्धं शंकरं लोकशंकरम् ॥ १५ ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयं दया भूतेष्वनुग्रहः ।

यस्यैतानि सदा विमारतस्य तुष्यति शंकरः ॥ १६ ॥

हेङ्गा संपूजितं लिङ्गं भक्त्या यथाभिनन्दति ।

तीर्थभिकं वा यः कुर्यात्तस्य तुष्यति शंकरः ॥ १७ ॥

* वाक्यनःकार्यकर्मच्छा यस्य भक्तिर्महेश्वरे ।

व्यसनोपहतस्यापि तस्य तुष्यति शंकरः ॥ १८ ॥

यथा द्विजा हस्तिपदे पदानि संलीयन्ते सर्वसत्त्वोद्भवानि ।

एवं धर्माः शिवधर्मे तु सर्वे संलीयन्ते नात्र चित्रं मुनीन्द्राः ॥ १९ ॥

अल्पाश्रयानल्पफलांस्त्ववरांश्च धर्मानन्यान्माहुरिह द्विशेन्द्राः ।

महाश्रयं बहुफल्यारण्यं यद्वान्ति सन्तः शिवधर्ममेकम् ॥ २० ॥

* यत्कर्मसहितपुस्तकेभ्यः श्लोकी न विद्यते ।

* यत्कर्मसहितपुस्तकेभ्यः श्लोकी न विद्यते ।

सर्वे रणां देवदेवस्य श्रेयोः पूर्णां कृत्वा सत्यभावयानि चोक्त्वा ।
 तदक्त्वा धर्मं दारुणं मृत्युलोके यान्ति स्वर्गं नात्र कार्षो विचारः ॥ २१ ॥
 ये वामदेवे हि यजन्ति नित्यं सद्गुचधीलाः किल लिङ्गमूर्तिम् ।
 ते ध्वस्तदोषा हि भवन्ति मर्त्या भवाम्भुराग्निं विषमं तरन्ति ॥ २२ ॥
 नैरिष्टं विविधैरेष्टैर्द्वैवार्षिपितृमानवाः ।
 तर्पिताः स्फुर्जगद्धेतुर्धैरिष्टो भयवान्भवः ॥ २३ ॥
 पर्वतान्दश यद्गत्वा मरादानानि षोडश ।
 धेनुषा दश यद्गत्वा रद्धहा लिङ्गमात्तुरात् ॥ २४ ॥
 शिवभक्तो न यो राजा भक्तोऽग्नेषु हुंशुं सः ।
 स्वपत्नीं युवतीं त्यक्त्वा रथैवान्दासु रथ्यते ॥ २५ ॥
 म्याजेनापि हि ये हुयुः किञ्चिकर्षं शिवालये ।
 न ते यान्तीह नरकं पापात्मानोऽपि मानवाः ॥ २६ ॥
 संमार्जनादिकर्तारो मार्गशोभाकराश्च ये ।
 तेऽवश्यं पृथिवीपाला भवन्ति त्रिदशोपमाः ॥ २७ ॥
 अस्मिन्मध्ये १२ रा लृषां तत्पुण्यं द्विजोचमाः ।
 यन्कृत्वा प्राणिनः शारो न मोहमुपयान्ति ते ॥ २८ ॥
 स्वायंभुवेऽन्तरे स्वासीद्राजा परमधार्मिकः ।
 पञ्चालविषये विमा नरदमेति विभ्रुतः ॥ २९ ॥
 दैवमन्त्रविदुन्साहस्रतियुक्तः प्रतापवान् ।
 पाद्गुण्यध्विन्महासुखः रिपुपूर्वाभिभाषितः ॥ ३० ॥
 तस्य भार्यासहस्राणां दर्शनीयतमाकृतिः ।
 दशानामग्रभरिणी मुदेदीत्यभिचिञ्चुवा ॥ ३१ ॥
 सर्वलक्षणसंपन्ना शचीव वरवर्णिनी ।
 भर्तुञ्चापि मिया साञ्ची चन्द्रकान्तिसमप्रभा ॥ ३२ ॥
 * करोति प्रत्यहं राज्ञी भूमिसंमार्जनादिभिः ।
 द्वारशोभां मार्गशोभां शिवस्याऽऽयतने शुभे ॥ ३३ ॥

* यदसंज्ञितपुत्रकेत्यर्थं लोको नामति ।

तां तथाऽभिरतां रक्षा तस्य राज्ञः पुरोहितः ।
 पञ्चछेदं स तन्वर्द्धनि गालवो रक्षासि स्थिताम् ॥ ३४ ॥
 बृदि सुभु महाभागे किमर्थं हरयन्दिरे ।
 संमार्जनरता नित्यमन्यकर्मपराहमुखी ॥ ३५ ॥
 सैवमुक्त्वा तदा तेन मुनिना विनयान्विता ।
 महत्त्वाऽऽह विशालाक्षी मुनीन्द्रं गालवं मति ॥ ३६ ॥
 न मेऽन्यथ परा भक्तिर्यथा संमार्जनादिषु ।
 तवाहं कथाभिष्यामि पुरा कर्म कृतं मया ॥ ३७ ॥
 पूर्वमासमहं गृध्री पक्षिणी ज्योमन्चारिणी ।
 कदाचिद्भ्रममाणा तु गता किष्किन्धपर्वतम् ॥ ३८ ॥
 सिद्धविद्याधराकीर्णं हेमकटमिवापरम् ।
 आश्रयैवन्निरावारं खलिङ्गं यत्र तिष्ठति ॥ ३९ ॥
 यस्य संदर्शनादेव स्वर्गं यान्ति मनीषिणः ।
 संपूज्याथ तमेवेशं बुधैर्बुधास्तदादिभिः ॥ ४० ॥
 न्यस्तं केनापि तन्पापं नैवेद्यं यत्तदेव हि ।
 तदादातुं समागत्य लिङ्गं कृत्वा मदक्षिणम् ॥ ४१ ॥
 क्षुधातांऽहं महाभाग नैवेद्ये तु कृतोद्यमा ।
 तद्गृह्णत्या कमाद्रिम पलाभ्यां पांशुमार्जनम् ॥ ४२ ॥
 कृतं देवस्य पुरतो दैवयोगात्क्षणात्ततः ।
 तावन्नैव समायातस्तस्य देवस्य पूजकः ॥ ४३ ॥
 पद्भ्याऽहं ततः कालान्मृता ज्ञाता वसोर्भूदे ।
 नृवर्मणे च तेनाहं मदत्ता मथमा वधुः ॥ ४४ ॥
 दशराजसिद्धाणामुचमा कथ्यभावतः ।
 मान्या च दयिता राज्ञः दुष्पौत्रसमन्विता ॥ ४५ ॥
 अकामादीश्वरगारे कृत्वैव पांशुमार्जनम् ।
 दुहिताऽहं वसोर्जाता राज्ञो जातिस्मरा तथा ॥ ४६ ॥
 कामात्संमार्जनं कृत्वा भविष्यामि न बोधि तत् ।
 एवमुक्तस्तथा राज्ञ्या बहुष्टस्तामथात्रवीत् ॥ ४७ ॥
 समाराध्य सुरेशानं सर्वदं त्रिपुरान्तकम् ।
 किमाश्चर्यं गुणावासे यदेतत्प्राप्तवत्यसि ॥ ४८ ॥

चमुषा प्रेक्षणं चैव नमनं च मदक्षिणम् ।

लिङ्गमूर्तेः शिवस्यैव राध्यावाप्तिकरं स्मृतम् ॥ ४९ ॥

जातिस्मरत्वमैश्वर्यं विद्याज्ञानं मजासुखम् ।

अज्ञानाद्वा भयाद्वाऽपि दृष्ट्वैवेद महेश्वरम् ॥ ५० ॥

नाम्नाऽपि नरकच्छेदः स्मरणाद्वैबुधं पदम् ।

पूजनाद्यन्त्य निर्वाणं तमीर्षं को न संशयेत् ॥ ५१ ॥

फलं प्रसादात्जायेत ध्रुवं कालेन देहिनाम् ।

आर्थिनां त्वखिलात्मकामान्मयाः फलति ईश्वरः ॥ ५२ ॥

शास्त्रेणापि नरा निरयं ये स्मरन्ति महेश्वरम् ।

तेऽपि यान्ति तनुं स्वत्वा शिषलोकमनामयम् ॥ ५३ ॥

चराचरसुरेश्वरस्य शंभोरमिततेजसः ।

न कृता वैर्हृदा भक्तिर्ध्वजितास्ते स्फुटं जनाः ॥ ५४ ॥

प्रसादेनापि येः कापि मणायः शूलिनः कृतः ।

कल्पान्तेऽपि भवप्रस्थानं तेषां जायते ह्यनः ॥ ५५ ॥

तावद्भ्रमन्ति संसारे शोकमोहपरायणाः ।

नार्थयन्ति विरूपाक्षं यावदेव शरीरिणः ॥ ५६ ॥

इतिहासप्राणादिस्त्रियपुरतकवाचनम् ।

ये कुर्युः सकृदप्येवं भक्त्या नृत्त्वन्ति ये नराः ॥ ५७ ॥

ब्रह्मोपवासदानेषु तीर्थदानेषु यत्फलम् ।

तन्तेषां न्यायं संदेह इत्याह परमेश्वरः ॥ ५८ ॥

विनह्लोभा शिष्येषु निरुपृहाः प्रसन्नचित्ताश्च शिष्यार्थनोयताः ।

श्रजन्ति शंभोः परमं सनातनं निरामयं यत्प्रवदन्ति सूरयः ॥ ५९ ॥

कुलं पवित्रं पितरः समुद्भूता वसुंधरा तेन च पाविता द्विजाः ।

सनातनोऽनादिरनन्तविग्रहो हृदि रियतो यस्य सदैव ईश्वरः ॥ ६० ॥ २५९४ ॥

इति श्रीब्रह्मप्राणोपपुराणे श्रीमौरी सूतशौनकसंवादे सुदेव्युपा-

ख्यानं नामाष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

कथम् ऊचुः—पार्यत्याः श्रोतुमिच्छामो माहात्म्यं रोमहर्षेण ।

जघान सा यथा देव्यान्प्रक्तासुरपुरोममान् ॥ १ ॥

सूत उवाच—मणिकय महादेवी ईश्वरार्थशरीरिणीम् ।

महेन्द्राणीश्वरदुतां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ २ ॥

१ क. ल. व. क. 'पि कल्पवृक्ष', २ घ. अ. 'दोर्दण्ड', ३ घ. ल. म. स. 'दश
स्वाय १' ।

- एकाक्षरीवि विख्याता ब्राह्मी श्लाघयन्तीति वा ।
 उमा हैमवती दुर्गा सती माता महेश्वरी ॥ ३ ॥
 आर्षाऽम्बिका मृडानी च चण्डी नारायणी शिवा ।
 महालक्ष्मीर्जगन्मातुः कालिका मेनकात्मजा ॥ ४ ॥
 नानारूपधरा सैवमवतीर्यैव पार्वती ।
 धर्मसंस्थापनार्थाय निघ्नती दैत्यदानवान् ॥ ५ ॥
 परमात्मा यथा रुद्र एकोऽपि बहुधा स्थितः ।
 यथाजनवशादेवी सैकाऽपि बहुधा भवेत् ॥ ६ ॥
 आसीदृक्कासुगे नाम महिषस्य सुतो वली ।
 महामायो महाबाहुर्दिरण्याक्ष इवापरः ॥ ७ ॥
 स विजित्य सुरान्सर्वान्विष्विन्द्राग्निपुरोगमान् ।
 त्रैलोक्येऽस्मिन्निरातङ्गुल्यैः रात्रयं प्रहापवान् ॥ ८ ॥
 तस्यैते मखिणश्चाऽऽसन्नक्षत्रमानो महोत्कटाः ।
 * प्रयास्त्रिंशद्भिजश्रेष्ठाः सहस्रासीद्विणीवृताः ॥ ९ ॥
 सिंहस्कन्धा महाकाया दुरात्मानो महाबलाः ।
 धूम्राक्षो भीमदंष्ट्रश्च कान्तपाशो महाहनुः ॥ १० ॥
 ब्रह्मज्ञो यत्तकोपश्च स्त्रीज्ञो बालज्ञ एव च ।
 × विशुन्माली च बन्धुक्ः शङ्कुकर्णो विभावसुः ॥ ११ ॥
 देवान्तको विधर्मश्च दुर्मिथः क्रूर एव च ।
 हयग्रीवोऽश्वकर्णश्च केतुमान्द्रुपभो गजः ॥ १२ ॥
 शलभः शरभो व्याघ्रो निकुम्भो मणिको वक्रः ।
 सूर्यको विहुरो माली कालो दण्डश्च कैरलः ॥ १३ ॥
 स कदाचित्समासीनो दैत्यकोटिसमावृतः ।
 सदस्यश्चात्रर्षीरैत्यान्दानवान्सनरास्तथा ॥ १४ ॥
 मां यजध्वं स्तुवध्वं च पूज्योऽहं भवतां सदा ।
 यस्तु देवान्समातिष्ठेत्स गच्छेद्भयतां यम ॥ १५ ॥

* सहस्राक्षेत्रपुरतःयोर्मध्ये त्रयस्त्रिंशदित्याम्ब, महाबला इत्यन्तं शब्दमार्त्तं नास्ति ।

× सहस्राक्षेत्रपुरके विशुन्मालीत्याम्ब, एव केरन्तं शब्दमार्त्तं नास्ति ।

दानयज्ञोपवासार्थं त्यक्त्वा देवर्षिदर्शितान् ।
 प्रत्यक्षसौख्यान्मुञ्जीर्ष्वं वषेष्टं सुरयोपितः ॥ १६ ॥
 इति दैत्येन्द्रवाक्येण नष्टा यज्ञक्रियास्तदा ।
 नापीयन्ते तदा वेदा न पूज्यन्ते च देवताः ॥ १७ ॥
 उत्सवा न भवन्ते सर्वपासीत्तदाऽऽसुरम् ।
 भर्महीनरत्नतो लोको भ्लेच्छाकुल इवाभवत् ॥ १८ ॥
 भर्मनाशात्सुरेन्द्रस्य बलहानिरजायत ।
 ज्ञात्वा हीनबलं शकं दानवास्तं समाद्रवन् ॥ १९ ॥
 सौऽभिभूतोऽसुरैर्गाढं त्यक्त्वा राज्यं च देवराट् ।
 बृहस्पतिमुवागम्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २० ॥
 रक्तासुराभ्यनुज्ञाता दैत्याः क्रोडिसहस्रशः ।
 आवाचन्ते स्म सर्वत्र मर्द्धार्यं न संशयः ॥ २१ ॥
 न स्थातुमत्र शक्नोमि न गन्तुं तेस्त्वभिदुतः ।
 सर्वथा योद्धमिच्छामि यज्ञाख्यं तद्भविष्यति ॥ २२ ॥
 नश्यतो युध्यतो वाऽपि तावज्जवति जीवितम् ।
 यावत्प्रमार्ष्टुं न विधिर्भालेऽस्य लिखिताक्षरम् ॥ २३ ॥
 जयमाशंस मे ब्रह्मन्योत्स्येऽदमारिभिः सह ।
 गृहृतं ज्वलितं श्रेयो न तु धूमायितं चिरम् ॥ २४ ॥
 धिक्त्तस्य जीवितं पुंसः शत्रूणांभततापेनाम् ।
 अपकर्तुमशक्तो यो जीवामीत्यधिमच्छति ॥ २५ ॥
 कर्मायत्तं किलैश्वर्यं मदायत्तं च पौरुषम् ।
 तस्मात्पुद्धं करिष्यामि ध्रुवं श्रेयो भविष्यति ॥ २६ ॥
 श्रुत्वैवं मयब्रह्मवयं वाचस्पतिरयाब्रवीत् ।
 न कालो विग्रहस्याय किं कोपेन शचीषते ॥ २७ ॥
 न च सेदस्त्वया कार्यैः कार्योणां गतिरीदृशी ।
 देवाज्जवन्ति भूतानां संपदो विपदोऽपि वा ॥ २८ ॥
 स्वशक्तिं परशक्तिं च पाद्गुण्यविदुद्दरधीः ।
 देशकालबलोपेताज्ज्वात्वा विग्रहमाचरेत् ॥ २९ ॥
 देशकालविहीनानि कर्माणि विपरीतवत् ।
 किरमाणानि दुष्यन्ति हविरप्रयतोष्विव ॥ ३० ॥

१ क. ल. म. स. वेदाः कृमन्ते न च । २ क. ल. म. ज. स. 'पाशाशुता विभो' ।
 ३ १ ॥ २ ५. क. च. म. 'उपयोविश्रान्त' ।

सम्यग्निज्ञातशास्त्रार्थो राजा विजयमाचरेत् ।
 सप्ताङ्गराज्यत्राणे च सुद्ध्या वाऽरिविनिग्रहम् ॥ ३१ ॥
 कुर्यादिवान्पथा नामसुपयाति शचीपते ।
 विश्वासयति भूतानि न च विश्वसते क्वचित् ॥ ३२ ॥
 छिद्रेषु योऽन्विषाच्छत्रुं स राज्यं महदश्नुते ।
 सांभवं वद्धमूलोऽसौ र्वं दैवानवलोकितः ॥ ३३ ॥
 अतो युद्धावकार्षं ते न पश्यामि शतकतो ।
 मत्सहायाश्च ये शूराः शक्तिमन्तो निरुत्सुकाः ॥ ३४ ॥
 दुर्धर्षानपि ते शम्भुञ्जयन्त्येव सदा नृपाः ।
 पुरोपभैवमुक्तस्तु पुनराह पुरंदरः ॥ ३५ ॥
 अभिभूतो भृशं दैत्यैर्नाहं जीवित्तुमुत्सहे ।
 शत्रुभिर्वर्तमानस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य च ॥ ३६ ॥
 न्याधितस्य दरिद्रस्य श्रेयो मृत्युर्न जीवितम् ।
 किमत्र घट्टनोक्तंन योत्स्येऽहं दानवैः सह ॥ ३७ ॥
 तृणां कर्मसमारम्भे श्रेयसी श्लोकचित्ता ।
 गुणदोषानुभावेतावेकीकृत्य विचक्षणः ॥ ३८ ॥
 कार्यमारभते यस्तु तस्य दोषाः पराङ्मुखाः ।
 तावद्भयस्य भेतज्यं यावद्भयमनागतम् ॥ ३९ ॥
 आगतं तु भयं दृष्ट्वा योद्धव्यं वाऽप्यभीरुवत् ।
 मृतस्य जीवतो वाऽपि नरस्येह प्रयुष्यतः ॥ ४० ॥
 श्रेय एव महर्षिः स्यात्तस्माद्योत्स्याम्यहं परैः ।
 तयोः संवदतोरेवं ब्रह्माऽऽगत्येदमब्रवीत् ॥ ४१ ॥
 मा विषाहं कृथाः शक शरणं ब्रज पार्वतीम् ।
 या जग्रे महर्षिं दैत्यं रुकं चित्रासुरं तथा ॥ ४२ ॥
 सद्यो रक्तासुरं हत्वा रथं राज्यं ते प्रदास्येति ।
 एवमुक्त्वा हरिं ब्रह्मा तथैवान्तरधीयत ॥ ४३ ॥
 शक्रोऽपि विद्वैः सार्धं जगाथ दिग्बद्धिरिभ् ।
 स तत्र गत्वा शर्वाणीं निर्भयो विगतञ्जरः ॥ ४४ ॥

स्तोत्रेषानेन तुष्टाव शिवां शंकरवह्निभाम् ।

शक्र उवाच—जयौषधे जयानन्ते जयाव्यक्ते निरामये ॥ ४५ ॥

जय देवि महामाये जय त्रिदशबन्दिने ।

जय भद्रे विदेहरथे जयाऽऽद्ये त्रिगुणात्मिके ॥ ४६ ॥

जय विश्वंभरे गङ्गे जय सर्वाभिसिद्धिदे ।

जय ब्रह्माणि कौमारि जय नारायणीश्वरि ॥ ४७ ॥

जय वाराहि चासुण्डे जयेन्द्राणि महेश्वरि ।

जय मातर्महालक्ष्मि जय पार्वति सर्वमे ॥ ४८ ॥

जय देवि जगत्त्रयेषु जयैरावति भारति ।

मृगावति जयानन्ते भेजोवति जयामले ॥ ४९ ॥

जयेशानि शिवे सर्वे जय नित्ये जयार्चिते ।

मोक्षदे जय सर्वज्ञे जय धर्मार्थकामदे ॥ ५० ॥

जय गायत्रि कल्प्याणि जय संध्ये विधान्वरि ।

जय दुर्गे महाकालि त्रिनदूति जयाजये ॥ ५१ ॥

जय दण्डमहासुण्डे जय नन्दे शिवमिये ।

जय शैर्मकरि शिवे जय स्यामणि रेवति ॥ ५२ ॥

जपोमे साध्वि मङ्गल्ये ईरसिद्धे नमोऽस्तु ते ।

जयाऽऽनन्दे महावर्णे महिपासुरघातिनि ॥ ५३ ॥

जयानये विशालाक्षि जयानङ्गे सस्त्वति ।

जयाशेषमुणावासे जय वृषासुरान्तके ॥ ५४ ॥

जय योगेशि संकल्पे जय त्रैलोक्यसुन्दरि ।

जय शुम्भनिशुम्भघ्ने जय पद्मेन्दुसंभवे ॥ ५५ ॥

जय कौशिकि कौमारि जय शरणि कामदे ।

नमो नमस्ते शर्वाणि भूयो भूयो जयाम्बिके ॥ ५६ ॥

श्राहि नश्राहि नो देवि शरणागतवत्सले ।

य इमां कीर्तयिष्यन्ति जयमालां भवानि ते ॥ ५७ ॥

त्रिविधैरापि दूःखैर्यैर्मुच्यन्ते परमेश्वरि ।

सर्वपापविनिमुक्ताः सर्वैश्वर्यसमन्विताः ॥ ५८ ॥

१ य. क. च. 'यामने ज' । २ क. ल. व. श. 'शरत्रेणे' । ३ य. क. च. ज. 'ते' ।

श्राद्धिने । ४ य. क. च. ज. 'हरिति' । ५ य. क. च. 'नन्दे वि' । ६ क. ल. व. क. 'नि

शरणे कल्पामदान । ७ ।

मान्ति सोमे तथाऽऽदित्याः सर्वरोगविवाहिताः ।
 देहावसाने तेऽवश्यं पश्यन्त्येव हि पार्वतीम् ॥ ५९ ॥
 नेन्द्रियाणां विकलता यथाऽन्धेषां भवेत्कृणाम् ।
 देवीलोकं ममिष्यन्ति रक्तदलोकोपरि स्थितम् ॥ ६० ॥
 पुनरावृत्तिरहितं रक्तोज्जाप्राप्तं संशयः ।

सूत उवाच—सैवं स्तुता पद्मवती महेंद्रेणाथ पार्वती ।

आत्मानं दर्शयामासुं सर्वालंकारणान्वितम् ॥ ६१ ॥
 नमस्कृत्याथ ताम्भुः सुरारते भयनाशिनीम् ।
 हत्वा रक्तासुरं दैत्यं पाहि नो महतो भयात् ॥ ६२ ॥
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा तेभ्योऽभयं ततः ।
 बभूवाऽतस्तथा सा विनेषा चन्द्रकेरुवा ॥ ६३ ॥
 सिंहासना महादेवी नानाप्रसालभारिणी ।
 सुवचना विञ्चतिमुवा स्फूर्जद्विष्टुत्तोपमा ॥ ६४ ॥
 ततोऽम्बिका ननान्दीशेः सादृशसं सुहृत्सुहृः ।
 तस्या नादेन घोरेण कृत्वन्महापूरितं जगत् ॥ ६५ ॥
 मकम्पिताऽसिला शोभा तदा वारिषिदेखला ।
 शैलानुत्पन्नतनी रम्यां पद्मदेव भयातुरा ॥ ६६ ॥
 तेऽपि तत्रामुराः दास्यन्तुरङ्गचलोत्कटाः ।
 सम्प्राप्यद्विदृष्टान्ताः काशान्तकपमोषमाः ॥ ६७ ॥
 रक्षोदानवदीन्याश्च पातालैष्वपि ये स्थिताः ।
 ते सर्वे एव दैत्येन्द्रं कोटिशतमुदागताः ॥ ६८ ॥
 देवारयरतदा सर्वे संनद्धाश्चोरित्कथञ्चनः ।
 पालिता दानवेन्द्रेण नानाहस्तास्त्रपाणयः ॥ ६९ ॥
 तमालालिकुलाभासा जमितध्वनिनिःस्वनाः ।
 युगान्तमिव कुर्वाणा नानालंकारभूषिताः ॥ ७० ॥
 मज्जपटारवैश्वोर्देवानाद्यैश्च हेमितैः ।
 सिंहानादेश्च मुराणां शस्त्राणां कण्ठितेन च ॥ ७१ ॥
 यथनेमिनिनादेश्च कम्पयन्तो बसुंधराम् ।
 तत्रस्ते दानवाः सर्वे देवीं दृष्ट्वा महापिताः ॥ ७२ ॥

१ क. स. प. क. "त मायाशक्तिवृत्तता ॥ ६१ ॥ २ क. ल. ग. स. "वीं शक्तिं" । ३ प. क. च. "मया त्वेष च भ" ।

आस्कोटयन्तः पटशान्भेरीजर्जरिणीमुत्थान् ।
 अनेकान्यादरन्ते अन्ये जङ्घटयद्विन्दमान् ॥ ७३ ॥
 मनोजपैर्द्वैर्कार्त्यैर्गजैश्चालसंनिधैः ।
 अन्यैर्विधिषैरारुहा विरेदुदैर्युग्वाः ॥ ७४ ॥
 एवंविधे समाजे तां भवानीं भिदशारथः ।
 सर्वं एव समाजघ्नुः शर्वाणीं सर्वतोमुत्तीम् ॥ ७५ ॥
 बाणैर्नानाविधैर्घोरैर्यमदष्टोषमैः शितैः ।
 कुठारचक्रपरशुमुसलाङ्कुशलाङ्गुलैः ॥ ७६ ॥
 पाशतोमरशूलैश्च दण्डपट्टिशभुङ्गैः ।
 परिघमासञ्जन्तवृष्टिशतघ्नीकण(पाद्)पोपलैः ॥ ७७ ॥
 आयोयुधैर्भृशुष्णैर्द्विभिक्षककुन्तगदादिभिः ।
 छादयन्तो महादेवीं सिद्धनादान्विभेदिने ॥ ७८ ॥
 सा हन्यमाना रोपेण जञ्वाल समरेऽम्बिका ।
 अग्नसत्साध्य शर्वाणीं शस्त्रास्त्राणि सुरद्विषाम् ॥ ७९ ॥
 शैलेन्द्रतनया देवी स्तूयमाना सुरपिभिः ।
 युयुधे दानवैः सार्धं महासमरदुदिने ॥ ८० ॥
 ते हन्यमानाः पार्वत्या तापेवाभिपदुहुतुः ।
 परिपूर्णं यथा काले शलभा जातवेदसम् ॥ ८१ ॥
 सैका मद्रवतां तेषां बहुनामाततायिनाम् ।
 दधार वेगं सर्वेषां मरुतामिव पर्वतः ॥ ८२ ॥
 पार्वतीशस्त्रभिभिश्चा देव्यारते संतजेरुणाः ।
 आलिङ्गय शेरते क्षोणीं रते कान्तामिव पियाम् ॥ ८३ ॥
 मण्डलीकृतकोदण्डां दरशुशाप्त्रिकां तदा ।
 सृष्टुमिहोदिताकारां प्राणकर्षणतत्पराम् ॥ ८४ ॥
 जघ्नुस्ते फोटिको देव्याः पार्वतीं समराङ्गणे ।
 हुंकारेण निमादेन पातयन्ती सहस्रजः ॥ ८५ ॥
 मच्चिच्छेद् रणेऽरीणां शिरांसि निहितैः शरैः ।
 देवीकर्मकनिर्मुक्तैर्दिव्यैर्नानाविधैः शरैः ॥ ८६ ॥
 दहन्तेऽमुरसैन्यानि सृण्वानीव द्वाश्रिना ।
 सिंहेयानिलोद्धृतांश्चमयन्ती महारथान् ॥ ८७ ॥

ववर्ष शरवर्षाणि युमान्ताम्बुदसंनिभान् ।
 मजवाजिरथानां च द्रवतां पततां तथा ॥ ८८ ॥
 दैत्येन्द्राणां च भारेण श्वसतीव वसुंधरा ।
 समुत्थितं रजो घोरं संस्पृश्यार्केन्दुमण्डलम् ॥ ८९ ॥
 गजाश्वदैत्यरक्तौघैः प्रशान्तिमगमत्ततः ।
 भावर्तत नदी तत्र शोणितोदतरङ्गिणी ॥ ९० ॥
 हयमत्स्या राजशाहा चर्मकूर्मास्थिसंकुला ।
 महारथमहावर्ता पताकास्त्रफेनिला ॥ ९१ ॥
 वहन्ती वमलोकान्तं दैत्यासुरतट्टुमान् ।
 तद्गलं च वभौ शीघ्रं शस्त्रास्त्रघ्नतकंधरम् ॥ ९२ ॥
 गलद्दुधिरफेनीघं पूणितार्णवसंनिभम् ।
 बभ्यमानं स्वकं सेन्यं दृष्ट्वा देव्याश्च विक्रमम् ॥ ९३ ॥
 रक्तासुरोऽभ्युवाचेदं सैनिकाञ्जातविस्मयः ।
 हन्यतां हन्यतां शीघ्रं भवानी कालसंनिभा ॥ ९४ ॥
 परिहृत्य रथेर्नागैर्हयैश्चैव पदातिभिः ।
 दानवेष्वरवाक्येण दतरते तस्य सैनिकाः ॥ ९५ ॥
 त्यक्त्वाऽऽत्मानं महात्मानो देवीमार्देवलान्विताः ।
 धूम्राक्षमुस्ता धीराः पोटक्षेप महारथाः ॥ ९६ ॥
 शरशक्तिमदाञ्जुलैस्ताडयन्तोऽम्बिकां रणे ।
 श्वसन्त इव नागेन्द्राः प्रव्यलन्त इवाश्रयः ॥ ९७ ॥
 जैम्भन्त इव शार्दूला गर्जन्त इव तोयदाः ।
 युयुधुरते स्थिरीभूता विविधायुधचोचिनः ॥ ९८ ॥
 नृत्यन्तीव च रुद्राणी नूनं भाति महाहये ।
 पार्वती चण्डकोदण्डनादापूरितादिहृष्टुसी ॥ ९९ ॥
 पट्टिशाभिहतान्कांश्चिन्मुसलोन्मथितारतथा ।
 सारोहान्पातयामास मजानन्वांश्च कोटिघ्नः ॥ १०० ॥
 कालपाशधिरविद्युच्चा सार्धचन्द्रेण भासुरम् ।
 गदया मममाथाऽऽशु देवान्तकमहाहनुम् ॥ १०१ ॥

ब्रह्मद्वारयासिना कायात्पालयामास चाम्बिका ।
 धूम्राक्षं कालदण्डेन वज्रेण क्रूरमेव च ॥ १०२ ॥
 यज्ञदंष्ट्रं यज्ञकोषं विषमं च चमुपतिम् ।
 रौद्रानन्परस्त्रिशूलेन जघान परमेश्वरी ॥ १०३ ॥
 बहुकुरुर्णदुर्भिक्षविशुन्मास्त्रिविधावसून् ।
 दुर्वास्योरुर्षाशकं चक्रेषोत्कृतमस्तकान् ॥ १०४ ॥
 रक्तासुरानुजौ चोभौ महाबलपराक्रमौ ।
 कृष्णाण्डशुभकाक्षौ तु जघ्नतुर्मुशलाश्रमभिः ॥ १०५ ॥
 महाबली महाकायौ घोरो तत्र महासुरौ ।
 शरैराशीविषाकारैर्जघानाथ तदा द्विजाः ॥ १०६ ॥
 ततः स्त्रीघ्नोऽभ्यधावतां दृष्ट्वा ती विनिपातितौ ।
 तमभ्यपातयद्भूमौ स्वर्गेनाभिहतं रुषा ॥ १०७ ॥
 घण्टकश्वाथ दैत्येन्द्रो गिरीन्द्रसदृशो बली ।
 परिवेषाऽऽयसेनाऽऽजौ देवीं क्रुद्धोऽभ्यताडयत् ॥ १०८ ॥
 ततः सपरिपञ्चासी देव्याः करतलाहतः ।
 स पपात तदा भूमौ यज्ञाहत इवाचलः ॥ १०९ ॥
 माषाशिको महाबाहुशकीकृतशरासनः ।
 शनया दम्पतनुशायो जगामान्तकमन्दिरम् ॥ ११० ॥
 अष्टादशैव दुर्धर्षाभिहत्यासुरसैनिकान् ।
 सानन्दा विनमादौषैः संवर्तकयनोपमा ॥ १११ ॥
 जघान ज्ञानवानीकपैकाऽनेकस्वरूपिणी ।
 विशुत्संपातनिहादा विशुत्संपातचञ्चला ॥ ११२ ॥
 पातयन्तीः चचाराऽऽजौ साऽसुरेन्द्रमहाचमूम् ।
 तत्रातुलश्च तुम्बलो नादो वाध्येषु शत्रुषु ॥ ११३ ॥
 बभूव येन क्रस्त्राण्डमकाण्डाकुलतां ययौ ।
 जघानैवं चतुःसप्त निवशैस्त्रिदशद्विषाम् ॥ ११४ ॥
 अक्षीहिष्णिसहस्राणि त्रयस्त्रिंशत्सुरेश्वरी ।
 एकभिस्तसहस्राणि शतान्पद्भ्यो च सप्ततिः ॥ ११५ ॥
 सानुगानां सयोधानां रथानां शतरंहसाम् ।
 संरुथैवैषा गजेन्द्राणामक्षीहिष्ण्यां महोजसाम् ॥ ११६ ॥

त्रिगुणं चतुरङ्गनाणां पञ्च चैव पदाभिनाम् ।

कचिद्व्यपस्थिता सैव निविधायुधधारिणी ॥ ११७ ॥

जघानामुरसैन्यामि हयहस्तिगता कचिन् ।

कचिच्च महिषारुडा वृषभे च रिशता कचित् ॥ ११८ ॥

वेतालैः पेतभूतैश्च स्वैच्छस्त्रसृष्टैर्हृत्वाऽद्भुतैः ॥ ११९ ॥

कचन्पशुत्पसंकुले स्मृत्स्वसाश्चिक्वर्द्धमे

रणाजिरे निजाचरास्ततो विरेजुसर्जिताः ।

वृगालसृष्ट्रवायसाः परं जपानमाद्भुः

कचित्परेतज्ञाचकाः प्रतीतशोचिता चक्षुः ॥ १२० ॥

कचित्पिनाकपाणयः पिशाचयज्ञराक्षसाः

प्रतर्ष्य चासृजा वितृन्समर्ष्ययक्षयाऽऽमिषैः ।

गजाधरांस्तुरङ्गन्यान्वधयन्ति निर्गृणा-

स्तदोद्भूपैस्तथाऽपरे तरन्ति शोचितापगाम् ॥ १२१ ॥

इति भग्नाडसंनरे सुरारिसंघसंकुले

विराजनेऽम्बिका भजुःशरासिधूलधारिणी ।

गजेन्द्रवृन्दमर्दिनी तुरङ्गपृथपोधिनी

महारथोपपातिनी सुरारिसैन्यमाधिनी ॥ १२२ ॥

सतश्चन्द्रिकाचण्डकोदण्डमुक्तैर्दिवाहारिणां कोटयोऽशौ तथाऽशौ ।

इताः पद्भिरे राक्षसानां च ललास्यसिंहदृष्टादशेषान् कोटयः ॥ १२३ ॥

ततो दामवेन्द्रं रणे नर्षयन्ती विलासोल्लसद्ग्राहुविन्यस्तकस्या ।

ननतांप्रमेयप्रभाषा भवानी महेन्द्रादिदेवान्मुदा हर्षयन्ती ॥ १२४ ॥

हयत्रीचसुरवाः ५ नर्षयन्ती दशैवापशिष्टा महारीद्वरुपाः ।

नमस्कृत्य रक्तासुरं तेऽन्वधावनणे पार्ष्णी ताडयन्तीऽस्त्रपूजैः ॥ १२५ ॥

समुद्भृत्य नेवाधि किञ्चिद्वसन्ती द्विपत्सैन्यसंघानि सा सहरन्ती ।

न्यमुञ्चन्ततोऽस्त्राणि दिव्यानि देवी नदत्स्वार्थतुर्येषु खेऽमन्तसत्त्वा ॥ १२६ ॥

ततो गिरीन्द्रभाऽर्षिणां चक्रे सैन्यानि भस्मसात् ।

रक्तासुरमथाभ्येत्य शस्त्रास्त्रभृतपाणिनम् (?) ॥ १२७ ॥

पादाकान्तवानतशुर्षं सौलोभितजम्भपम् ।

मण्डलीकृतकोदण्डं मर्जन्तं कालमेववत् ॥ १२८ ॥

शरवर्षाणि मुञ्चन्ते पार्ष्णी तमुवाच ह ।

कृत्योपतापं देवानां जीवन्काय गमिष्यसि ॥ १२९ ॥

दुष्टेत्युक्त्वाऽथ सा देवी ब्रूतेनाभिहनद्धृदि ।
 संभिन्नहृदयो दैत्यो मूर्तिं चक्रे सुदारुणाम् ॥ १३० ॥
 रक्तविन्दुसमो दैत्यो देवीं व्यामोहयन्निव ।
 जगामानेकरूपोऽसौ निहतोऽम्बिकया रणे ॥ १३१ ॥
 रक्तासुरोऽपि निधनं गत्वा त्रिदशैकण्टकः ।
 पपात मुनिशार्दूलाः मञ्जलञ्जलनोपमः ॥ १३२ ॥
 हाहाकारं प्रकुर्वाणा दैत्यास्तेऽथ प्रदुदुवुः ।
 केचिच्छृष्टा भयत्रस्ता विमृष्टासुधभीविताः ॥ १३३ ॥
 केचित्समुद्रं विविशुरन्दीन्केचिच्च दानवाः ।
 केचिल्लुञ्चितमूर्धानो नष्टा भूत्वा वनेऽवसन् ॥ १३४ ॥
 दयाधर्मं ब्रुवाणाश्च निर्ग्रन्थव्रतमाश्रिताः ।
 केचिन्वाणपरा भीताः पात्रप्लव्रतमाश्रिताः ॥ १३५ ॥
 हेतुवादपरा मूढा निःश्रीचा निरपेक्षकाः ।
 असुरस्य जनस्यैते क्षपणा इव लक्षिताः ॥ १३६ ॥
 ते चाद्यापीड दृश्यन्ते लोके क्षपणकाः किल ।
 अर्हन्तश्च तथैवान्धे शिवशास्त्रवहिष्कृताः ॥ १३७ ॥
 मन्त्रौषधप्रयोगैश्च जनवञ्जनकारकाः ।
 समुत्पत्स्वप्नानि दैत्याथ घोरेऽस्मिन्धै कलौ युगे ॥ १३८ ॥
 शिवोक्तं कर्मयोगं च द्विपन्तश्च कुयुक्तिभिः ।
 देव्याः क्रोधाग्निना दग्धा वेदमार्गविनिन्दकाः ॥ १३९ ॥
 शास्यन्ते नरकाग्नी ते निःश्रेयाः पापकर्मिणः ।
 न दृष्टा निष्कृतिस्तेषां शास्त्रेषु परमार्थिभिः ॥ १४० ॥
 रराजाचिन्त्यमाहात्म्या चिदूषा परमेश्वरी ।
 हत्वाऽरिं जगदेश्वर्यं दत्त्वा नमुचिश्चक्रवे ॥ १४१ ॥
 जगामादर्शनं देवी व्यक्ताव्यक्तस्वरूपिणी ।
 ॥ शक्रोऽपि तां मणम्याथ सर्वज्ञां विश्वरूपिणीम् ॥ १४२ ॥

• कवचं शैलपुस्तकमोषिं शक्रोऽपि न दृश्यते ।

प्रययौ विबुधैः सार्धं स्वां पुरीषमराचतीम् ॥ १४३ ॥२७३७॥
इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्मृतशौनकसंवादे रक्तसुर-

वधकथनं नायैकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

सून उवाच—अथोपविश्य सुरराट् पूज्यमानो वरासने ।

अप्सरोगणगन्धर्वसिद्धविद्याधरोरगैः ॥ १ ॥

सहस्रातुचराणां च देवतानां महौजसाम् ।

निर्जराणां त्रयस्त्रिंशत्कोटिभिः परिवारितः ॥ २ ॥

सोऽभिपिक्तस्तदा सर्वैर्वृहस्पतिपुरोगमैः ।

त्रैलोक्येऽस्मिन्पुनः शक्रश्चके राज्यमकण्टकम् ॥ ३ ॥

समाजन्मुस्तदा द्रष्टुं मासुराश्च सुराधिपम् ।

मुनयश्चाङ्गिरा दक्षवसिष्ठकतुगीतयाः ॥ ४ ॥

शुलस्तयशुलहागस्तयविश्वामित्राभिशीनकाः ।

जमदग्निभरद्वाजभृगुभागुरिगालवाः ॥ ५ ॥

ऋद्धः शाण्डिल्यदुर्वासोगर्गजैषिनिनारदाः ।

दात्यूहोऽालवाभ्रव्यशरभङ्गनिष्ठाकराः ॥ ६ ॥

मरीचिच्यवनोत्तङ्ककात्पायनपराशराः ।

संवत्सङ्गलिखितदेवभागसुपेणकाः ॥ ७ ॥

धितरैभ्यदवकीतभेतकेतूपमन्यवः ।

शाकटायनकौण्डिन्यकचशृतसमदासिलाः ॥ ८ ॥

देवरातश्च जावालिर्हीरितश्चैव कश्यपः ।

बृहदश्वाम्बिकीतथ्या जातुकर्ष्यः पराशरः ॥ ९ ॥

❁ पैशीनसिर्व्याघ्रपादो वीतिहोत्राश्वलायनौ ।

शातातपो मधुचन्द्रा ऋचीकक्रतुदेवलाः ॥ १० ॥

वामदेवश्च वैशेष्यमार्कण्डेयपुरोगमाः ।

कृष्णाग्निनोत्तरीयास्ते जटिला भस्मभूषिताः ॥ ११ ॥

रुद्रा इव महात्मानो वेदवेदाङ्गपारगाः ।

तानामतान्सुसंपूज्य कृतासनपरिग्रहान् ॥ १२ ॥

पठनञ्जक्षितादर्शपुस्तकेष्वयं श्लोको न विद्यते ।

ब्रह्मकस्यावृषीन्सर्वान्प्रयच्छेदं पुरंदरः ।
 कथमाराध्यते देवी वरदाऽबलकल्पिका ॥ १३ ॥
 ते धन्यास्ते कृतार्थास्ते यैः सम्यक्पूजिता शिवा ।
 यस्याः प्रसादाद्भूयोऽपि राज्यं प्राप्तमिदं पया ॥ १४ ॥
 भवान्याः सर्वमेवैतद्भक्तुमर्हथ सत्तमाः ।
 ते चैवमुक्ताः शक्येण ह्यनयो मुनिपुंगवाः ॥ १५ ॥
 मत्पूजितां नमस्कृत्य शर्वाणि शिवरूपिणीम् ।
 ते धन्यारते कृतार्थाश्च साधवस्ते शचीपते ॥ १६ ॥
 भक्त्या यजन्ति ये नित्यं पार्वतीं परमेश्वरीम् ।
 कुर्वन्तोऽपीह कर्माणि चाष्टिकापितमानसाः ॥ १७ ॥
 सूर्योश्व इव जालैर्न बाध्यन्तेऽथ किल्बिषैः ।
 आयुरारोग्यसौख्यानि सीमान्यं च वरस्त्रियः ॥ १८ ॥
 भवन्ति तेषां ये नित्यं स्तुवन्ति परमेश्वरीम् ।
 संवत्सरात्तथा मासा विफला दिवसाश्च ते ॥ १९ ॥
 नराणां विषयान्धानां तेषां मेहे न पार्वती ।
 यत्र यत्रार्च्यते देवी वरदा परमेश्वरी ॥ २० ॥
 तत्र तत्राक्षर्यं पुण्यं स्वादित्याह प्रजापतिः ।
 नामोच्चारणमात्रेण यस्याः क्षीणापसंचैवः ॥ २१ ॥
 भवेत्स्यवाप्तफलवाणः कस्तां नःऽऽराधयेच्छिवाम् ।
 पशुभिस्त्विह तुल्यास्ते भूदेवी ते श्वा इव ॥ २२ ॥
 ये मूढा नार्चयन्त्यार्यां पार्वतीं परमेश्वरीम् ।
 अचिन्त्यां सत्स्वरूपां तां शश्वतीं विश्वतोभ्रुसीम् ॥ २३ ॥
 ये यजन्तीह धन्यास्ते शिवा स्वर्गापवर्गदायम् ।
 तपस्तीर्थपदानैश्च यज्ञैर्वा बहुदक्षिणैः ॥ २४ ॥
 न तां गतिं लभन्तेऽथ सां स्तुत्वाऽबलकल्पिकाम् ।
 सर्वान्कामानवाप्नोति यान्यानिच्छति मानवः ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोपवासपूनाभिः समाराध्य महेश्वरीम् ।
 ब्रह्मेण येन देवेन्द्र प्रसीदन्पाशु पार्वती ॥ २६ ॥

१ क. ख. ग. घ. 'वी विश्वरू' । २ क. ख. ग. घ. क. ख. घ. इत्यात्म ३ क. ख. ग. घ. 'न्याः च २१ उ अ क. ख. ग. घ. मन्त्यसत्तनत्वाणाः क' । ५ घ. क. ख. ज. डे शिवा । ६ घ. क. ख. ग. 'इ ते पन्वाः । ई' ।

चभोत्कानवमीसंज्ञं शुशु सर्वफलप्रदम् ।
 तस्मै नवम्यां शर्वाणी महिषादीन्वाहासुरान् ॥ २७ ॥
 जयान समरे शक्र तेन सा नवमी विधा ।
 अश्वयुजऋषयस्तस्य नवम्यां प्रयत्नात्मवान् ॥ २८ ॥
 क्रात्वाऽभ्यर्च्यै गिरुन्देवान्मुष्पाश्च यथाक्रमम् ।
 चलेत्पञ्चान्महादेवीं महिषासुरघातिनीम् ॥ २९ ॥
 पुष्पोर्ध्वपैश्च नैवेद्यैः पयोदधिफलादिभिः ।
 भवत्या संपूजयित्वैव स्तुत्वा संपार्ययेत्ततः ॥ ३० ॥
 मन्त्रेणानेन वृषारे श्रद्धावान्मयतो व्रती ।
 महिषघ्नि महामाये चामुष्णे मुष्णैर्घातिनि ॥ ३१ ॥
 द्रव्यमारोग्यविक्रयं देहि देवि नमोऽस्तु ते ।
 भूतप्रेतपिशाचेभ्यो रक्षोभ्यश्च महेश्वरि ॥ ३२ ॥
 देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च भयेभ्यो रक्ष मां सदा ।
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ॥ ३३ ॥
 उभे ब्रह्मणि कौमारि विश्वरूपे प्रसौद मे ।
 कुमारीर्भोजयित्वा वा कुर्वादाच्छब्दनादिभिः ॥ ३४ ॥
 यथावर्षे कुमारीश्च भोजयित्वा समापयेत् ।
 नव सप्ताथ एकां वा चित्तचित्तानुसारतः ॥ ३५ ॥
 श्रद्धया प्रीतिमाप्नोति देवी भगवती शिवा ।
 अनेन विधिना वर्षं यासि यासि समाश्वरेत् ॥ ३६ ॥
 ततः संवत्सरस्यान्ते भोजयित्वा कुमारिकाः ।
 वस्त्रैराभरणैः पूज्याः यणिपत्य विसर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 ✽ सरुक्मशुक्लं वा दद्यात्सुविधाय सुशोभनाम् ।
 नरो वा यदि वा नारी व्रतप्रेतकरोति च ॥ ३८ ॥
 उल्कावत्सा सपत्नीनां तेजसा यासि भूतले ।
 श्रीमहानवमीत्येषा रुधाहा सुरपतेऽधुना ॥ ३९ ॥

✽ २८-वर्षहितमुत्तमोत्तमं श्लोको न विद्यते ।

सर्वसिद्धिकरी पुण्या सर्वोपद्रवनांशिनी ।
नाऽऽप्यात्मिकं तस्य भयं देवं स्यान्नाऽऽपिभौतिकम् ॥ ४० ॥

रक्षत्येव सदा शक सर्वापत्सु च चण्डिका ।
शान्तिपुष्टिकरी पुण्या पुषारोग्यार्थलाभदा ॥
अनुष्ठेया सदा पुंभिश्चतुर्वर्गकलार्थिभिः ॥ ४१ ॥

यश्छद्मनाऽपि कुरुते व्रतमेतदित्थं
चण्डीभिर्यं सुरपते भुनिसिद्धलुष्टम् ।
रुद्राङ्गनाकुलवराकुलितं विमान-
मारुह्य याति स सुखेन शिवस्य लोकम् ॥ ४२ ॥

शूलाग्रभिन्नमहिषासुरपादपीडा-
मुत्स्वातस्त्रहमराधिराङ्गन्दवाहुदण्डाम् ।
चेऽभ्यर्चयन्ति हि तु नक्तभुजो नवम्यां
दुर्गाविदुर्गगहनं न विशन्ति मर्यादाः ॥ ४३ ॥

अन्यच्छदाह कपिलो भगवान्महात्मा
भेरी च दैत्यगुरवे भृगुनन्दनाथ ।
तस्यं श्रुत्वा सुमना मघवन्महान्त-
मारोधनं क्विदपि विजगज्जनन्याः ॥ ४४ ॥

या कामधेनुसदृशी किल भक्तिभार्जा
या कल्पपादपसमा मुक्तुतार्थिनां च ।
चिन्तामणीत्यवगता धनलिप्सुभिर्वा
कस्मान्न तां भृगुसुताञ्च यजन्ति गौरीम् ॥ ४५ ॥

ये तां स्मरन्ति निगदेरपि वदपादा
व्याघ्राहिचौरनृपवह्निभय्यु दुर्गाम् ।
तेषां न किञ्चिदपि शत्रुभयं नृणां स्या-
द्भदास्तु मुक्तिमुपलभ्य सुखं लभन्ते ॥ ४६ ॥

हे भार्गवायै गिरिजाप्रणतिप्रसादे
दैवं निरुद्धमपि न प्रभवत्यवश्यम् ।
आसन्नमेघसमयां वनराजिमुच्चै-
र्ध्रिष्मोऽपि पल्लवचयोपचितां करोति ॥ ४७ ॥

धात्रा स्वहस्तलिखितानि कलाटपट्टे
 देवाक्षराणि दुरितैकनिबन्धनानि ।
 गौरीवसादजनितेन जनः समस्त-
 स्तान्येकतः सपदि मार्जयतीति चित्रम् ॥ ४८ ॥
 ते संख्या जनपदेषु धनानि तेषां
 तेषां यशांसि च च सीदति बन्धुवर्गः ।
 धन्यास्त एव निभृत्वात्मजभृत्यदारा
 तेषां सदाऽभ्युदयदा गिरिजा वसन्ना ॥ ४९ ॥
 यः कारयेद्द्रुपताकसिताभ्रगौरै
 बहोपुरं च सुधयाऽऽव्यतनं भवान्याः ।
 चन्द्रावदातभवने विपुले च सौख्यं
 राज्ञ्यं शिष्यं च क्षुभे कामक्षुभैति सत्यम् ॥ ५० ॥
 ये कारयन्ति भवनं भृगुवन्दनाऽऽर्याः
 शक्त्या सुवर्णरत्नत्रयसताम्रशैलम् ।
 सामन्तमौलिमणिरश्मिसमुज्ज्वले ते
 सिंहासनेऽङ्गदकिरीटभूतो रमन्ते ॥ ५१ ॥
 ये मेरुमूर्ध्नि सुरसंघकृताभिषेकां
 पञ्चामृतैर्गिरिसुतामभिषेचयन्ति ।
 ते दिव्यकल्पमनुभूय सुरेन्द्रराज्यं
 राज्याभिषेकमतुलं पुनराप्नुवन्ति ॥ ५२ ॥
 ये देवदारुमलयोद्भवचन्दनेन
 ये कुङ्कुमेन च शिवाक्षुपलेपयन्ति ।
 ते दिव्यगन्धपटवासुगन्धदेशा
 नन्दन्ति नन्दनवनेषु सहासरोभिः ॥ ५३ ॥
 दिव्यैश्च पञ्चकरवीरकजातिपुष्पै-
 र्गौरी क्षुभैरनुदिनं ननु येऽर्चयन्ति ।
 ते भूतले नरपतित्वमवाप्य योगा-
 चास्यन्ति सौख्यधचिरेण परां च सिद्धिम् ॥ ५४ ॥
 आमोदिभिर्षेकपुष्पसुगन्धैर्धूपै-
 र्यैलोकनाथदयिताभिह धूपयन्ति ।

कर्पूरसारसमगन्धवराः सुरामा
 आलिङ्गयन्ति दयिताः सुरराजलोके ॥ ५५ ॥
 दोषूयते कनकदण्डविराजितैश्च
 सन्नाभरैः प्रचलकुण्डलसुन्दरीभिः ।
 दिव्याम्बरस्त्रगनुलेपनभूषिताङ्गः
 कृत्वा मृहानिभवने वरचस्त्रूजाम् ॥ ५६ ॥
 देदीप्यते स कनकोन्म्वलपञ्चराग-
 रत्नप्रभाभरणहेमये विमाने ।
 दिव्याङ्गनाधारिवृतो मनसोऽभिरामः
 प्रज्वाल्य दीपममलं भवने भवान्याः ॥ ५७ ॥
 यो जागरं गिरिसुताभवने ददाति
 चैत्रोत्सवादिदिवसेऽभ्यधि तूर्पेनादम् ।
 शीणामृदङ्गमधुरस्वरभाषिणीभिः
 संगीयते स हि कृशोदरिकिनरीभिः ॥ ५८ ॥
 कुर्वन्ति ये सदुपलेपनवासचित्रं
 संपाजनं गिरिसुतायतनेऽनुरक्ताः ।
 मुक्ताकलापमणिकाञ्जनभित्तिचित्रै-
 र्वैदूर्यकुट्टिमल्ले भवने वसन्ति ॥ ५९ ॥
 दद्याच्च यः परमभक्तियुतो भवान्या
 घण्टावितानमथ चामरमातपत्रम् ।
 केयूरहारमणिकुण्डलमण्डितोऽसौ
 रत्नाधिपो भवति भूतलचक्रवर्ती ॥ ६० ॥
 अभ्यर्चयन्ति विधिवद्विविधोपचारै-
 र्गन्धर्वसिद्धविचित्रस्तुतपादपत्राम् ।
 भक्त्या प्रहृष्टमनसः श्रणयन्ति देवीं
 ते भूर्भुवःस्वमहिमार्त्तकला (१) भवन्ति ॥ ६१ ॥
 नायन्ति ये गिरिसुतां च बिलोकयन्ति
 ध्यायन्ति वाऽमलधियश्च शिवां स्मरन्ति ।
 गौरीमुमां भगवतीं जगदेकदेवीं
 ते वै प्रयान्ति परमं पद्मिन्दुमौलेः ॥ ६२ ॥

देवीं समस्तभुजनादिविविजदेहां

सूर्याश्विनन्दनयनामिह कालवचनाम् ।

दीर्घाहृदिभुजचयां मृदुभावहासां

येऽभ्यर्चयन्ति हृदि इन्त त एव धन्याः ॥ ६३ ॥

इक्ष्वाकुपुरुषपुरायवधुन्धुमार-

मांघातृहेहयवयारयजमीदमुख्यैः ।

आरोग्यसंततिधराजयसीरुयलुख्यैः

संपूजिता भगवती मनुजैर्भवानी ॥ ६४ ॥

योगेश्वरीं वेदवतीं भवानीं चाह्नीं कुमारीं सुभगां च शार्णीम् ।

नारायणीं हेमवतीमनन्तां विश्वादिभूतां भज भार्गवाऽऽर्याम् ॥ ६५ ॥

यथांसि विश्वाः सुखमर्घ्यमाधुर्विभूतयः पुष्टिरनर्घहानिः ।

तद्वक्तिभाजां भविनां विमुक्तये भवन्ति योगानुगताः समाधयः ॥ ६६ ॥

नीचोऽपि मन्दमतिरल्पकुलोद्भोऽपि

भीरुः शैलोऽपि चपलोऽपि निरुद्यमोऽपि ।

गौरिपदाब्जयजनार्थमिहोद्यतश्च

सहस्यते ननु सुरैरपि गौरवेषण ॥ ६७ ॥

तावत्कृतांकुःमपि श्रितियातमेति

कर्माजितेन विधिनाऽपि कुतोयमेन ।

आर्यापदाम्बुजरजो विरजः प्रणम्य

यावन्न यत्स शिरसा ध्रियते जनेन ॥ ६८ ॥

विद्या तपः कुलजनिर्विविधं च शिल्पं

शौर्यं मतिश्च विनयस्तु विदम्बता च ।

एते गुणा भुणक्तान् परमे च भद्रा

गौरिपसादरहितस्यै नृणां भवन्ति ॥ ६९ ॥

तावन्न सिध्यति रसो न रसायनानि

मन्त्रा महोदयफला विलसत्प्रवादाः ।

क्षिप्यन्ति साधकजना भूर्पि वतिकाथ

यावन्न तुष्यति कवे वरदा भवानी ॥ ७० ॥

१ क. ल. ग. म. 'तिगदाप्रय' । २ क. ल. ग. प. ज. म. 'गोनीम्' । ३ क. ल. ग. ज. म. 'तीं नृणां' । ४ क. ल. ग. प. म. 'नयोऽपि' । ५ प. 'रमे च परे । गौ' । ६ प. 'रिच न ते न' । ७ क. ल. ग. म. 'वि मति' ।

गोब्राह्मणार्चनपराश्च रताः स्वधर्मं

ये मर्यासासविमुखाः शुचयश्च शैवाः ।

सत्यभियाः सकलभूतहिते रताश्च

तेषां च तुष्यति सदा सुमते मृदान्नी ॥ ७१ ॥

भूतादिभूतां विषयेन्द्रियाणां परां तथाऽन्तःकरणात्मरूपाम् ।

सदाऽक्षरां कायमनोवचोभिः संचिन्तयाऽऽर्यां सकलार्थदात्रीम् ॥ ७२ ॥

अनामेकां लोहितशुक्लवर्णां बह्वीः प्रजाः सृजमानां सुरूपाम् ।

अजो ह्येको जुषमाणोऽनुश्रेते जहात्येनां बुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ ७३ ॥

प्रभावमेतं विजगजनन्यास्तबोदितं भार्गव वेदगुह्यम् ।

श्रोतुं यदिच्छा तद्दुशीरवस्व विमेषु किं वाऽकृपनीयमस्ति ॥ ७४ ॥

शृण्वन्ति ये वाऽप्य पठन्ति मर्याः स्तवमन्वितारूपानामिदं भवान्याः ।

ब्रुवन्वाऽक्षयान्कामसुखांश्च तेऽथ प्रयान्ति शंभोः परमं परं च ॥ ७५ ॥

सूत उवाच—एवं मुनीनां गदितं भवान्याश्चरितं शुभम् ।

श्रुत्वा पुरंदरः श्रीमान्भक्त्या परमया हिजाः ॥ ७६ ॥

आराधयामास तदा पार्वतीं परमेश्वरीम् ।

वरांश्च विविधाहँलवा चक्रे राज्यमकण्टकम् ॥ ७७ ॥ २८१४ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे पार्वती-

प्रभावकथनं नाम पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥

कृष्य ऊचुः—तिथीनां निर्णयं सूत भावयित्ताविधिं तथा ।

वक्तुमर्हसि चास्माकं न्यासशिष्य महामते ॥ १ ॥

सूत उवाच—शृणुध्वमृषयः सर्वे तिथीनां निर्णयं परम् ।

अनिर्णीतासु तिथिषु न किञ्चित्कर्म सिष्यति ॥ २ ॥

श्रीतं स्मार्तं व्रतं दानं यज्ञान्यत्कर्म वैदिकम् ।

निर्णीतासु तिथिष्वेव कर्म कुर्वीत नान्यथा ॥ ३ ॥

प्रायः प्रान्तमुपोष्यं स्यात्तिथेर्देवफलेभ्युभिः ।

मूर्धं हि पितृतृष्टयर्थं पित्र्यं चोक्तं महर्षिभिः ॥ ४ ॥

यां प्राप्यास्त्वमुपैत्यर्कः सा चेत्स्याधिपुहूर्तिका ।

धर्मकृत्येषु सर्वेषु संपूर्णा तां विदुस्तिथिम् ॥ ५ ॥

स्ये पूर्वा मकर्तव्या हृद्दौ कार्या तथोत्तरा ।

तिथेस्त्वस्यास्त्रिंशत्प्रायाः क्षयवृद्धित्वकारणम् ॥ ६ ॥

१ क. ल. ग. ह. ये वा । २ क. ल. ग. क. विताः सु । ३ क. ह. स्यातीर्थे

अष्टम्येकादशी षष्ठी तृतीया च चतुर्दशी ।
 कर्तव्याः परसंयुक्ता अपराः पूर्वमिश्रिताः ॥ ७ ॥
 * बृहत्तया तथा रम्भा सावित्री वरपैगुक्षी ।
 कृष्णाष्टमी च भूता च वर्तव्या संमुखी तिथिः ॥ ८ ॥
 शुक्ले द्वे द्वे तथा कृष्णे शुभादी कवधो विदुः ।
 शुक्ले पूर्वोदिके कार्ये कृष्णे चैषांरारिके ॥ ९ ॥
 नामविद्धा तु या षष्ठी शिवविद्धा तु सप्तमी ।
 दशम्येकादशी विद्धा नोषोध्यैव कथंचन ॥ १० ॥
 ज्ञात्वैवं सूर्यचन्द्राभ्यां तिथिं स्फुटतरं व्रती ।
 एकादशीं तृतीयां च षष्ठीं चोपसेत्सदा ॥ ११ ॥
 फलमेकादशी रन्ति विहितं दशमीयुता ।
 पार्ष्णे तु भयोदभ्याहृद्भ्यश्च द्वादशीव्रतम् ॥ १२ ॥
 पारणादे न लभ्येत द्वादशी सकलाऽपि चेत् ।
 तदानीं दशमीविद्धा शुषोम्येकादशी तिथिः ॥ १३ ॥
 शुक्ले वा यदि वा कृष्णे भवेदेकादशीद्वयम् ।
 उत्तरां तु यतिः कुर्यात्पूर्वमेव सदा भूमी ॥ १४ ॥
 दर्शं च पौर्णमासं च सप्तमीं पितृवासरम् ।
 पूर्वविद्धमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥ १५ ॥
 सिनीवाली द्विजेर्वाशा सादिकैः श्राद्धकर्मणि ।
 कुहूः स्त्रीभिस्तथा शूद्रैरपि चान्यैरनधिकैः ॥ १६ ॥
 पारणे मरणे नृणां तिथिस्तत्कालिकी स्यूता ।
 निशाव्रतेषु च ग्राह्या मदीपभ्यापिर्भी सदा ॥ १७ ॥
 उपोषितव्यं नक्षत्रं येनास्ति यति भारकरः ।
 यच्च वा शुक्लमे विमाः मदीपे हिमरादिमना ॥ १८ ॥
 अर्वाचषोडश नाक्येस्तु परतथैव षोडश ।
 पुण्यकालोऽर्कसंकीर्णो स्नानदानजपादिषु ॥ १९ ॥

* यज्ञज्ञितपुस्तक एष श्लोकी गालि ।

१ क. अ. ग. म. "इतुला तं" । २ क. अ. ग. अ. "दे शुक्ले दे तं" । ३ क. अ. ग. अ.
 "तरी व" । ४ अ. "रणां तु" । ५ प. म. च ज. "मे च तं" । ६ क. ल. य. अ. "षष्ठी च ।
 ७ क. अ. ग. अ. "द्वेः शुभस्याया सीभर" । ८ प. अ. च. "ती तिथिः ॥ १५ ॥ ९ प. "द्वे
 अ प" । १० क. अ. ग. अ. "कान्तेः आ" ;

आसन्नैसंक्रमं पुण्यं दिनार्थं स्नानदानयोः ।
 रात्रौ संक्रमणे भानोविपुवत्ययने दिने ॥ २० ॥
 सूर्येन्दुब्रह्मणं यावत्तावत्कुर्यात्प्रादिकम् ।
 न स्वप्यान्न च भुञ्जीत स्नात्वा भुञ्जीत मुक्तयोः ॥ २१ ॥
 आदित्यशीतकिरणौ ब्रह्मावतरं गतौ यदा ।
 दृष्ट्वा तदाऽन्यादिवसे स्नात्वा भुञ्जीत वान्यतः ॥ २२ ॥
 सूतके सूतके वाऽपि नोपवासं त्यजेद्व्रती ।
 यस्माद्ब्रह्मव्रतोऽतीव गर्हितो वेदवादिभिः ॥ २३ ॥
 तस्मात्प्रमाददुःखे वा सूतके व्यसनेऽपि च ।
 स्नात्वा कार्यं व्रतं विद्या अन्यथा व्रतलौपभाक् ॥ २४ ॥
 देवार्चनादिकं कर्म कार्यं दीक्षान्वितैः सदा ।
 नास्ति ज्ञातं यतस्तेषां सूतकं च यदात्मनाम् ॥ २५ ॥
 शिष्ये देवार्चनं यस्य यस्य वाऽग्निपरिव्रहः ।
 ब्रह्मचारियतीनां च शरीरे नास्ति सूतकम् ॥ २६ ॥
 महच्छब्दमयुक्ता या या च सोपपदा तिथिः ।
 साऽम्बावात्सासमा ज्ञेया दानाध्ययनकर्मसु ॥ २७ ॥
 मार्गो क्षपरपक्षे तु पूर्वमध्या तु अन्दिता ।
 स्पृशतुरष्टफालिन्नः सप्तम्यादिष्वनुक्रमात् ॥ २८ ॥
 माघे पञ्चदशी कृष्णा नवम्ये च त्रयोदशी ।
 तृतीया माघ्ये शुक्ला नवमी कार्तिके सिता ॥ २९ ॥
 एता युगादयैः प्रोक्ताः सर्वाश्चाक्षयपुण्यदाः ।
 सिद्धद्विभक्तयोः कुम्भसंक्रान्तिषु^(१) भवन्त्युत ॥ ३० ॥
 कर्मात्कृतयुगादीनां युगान्ताश्च महर्षयः ।
 श्राद्धपक्षे त्रयोदश्यां मयास्त्रिन्दुः करे रविः ॥ ३१ ॥
 यदा तदा गजच्छाया श्राद्धे पुण्यैरवाप्यते ।
 धनुस्त्रीयनिपुण्याङ्गाः पदशीतिमुक्ताः स्मृताः ॥ ३२ ॥
 अश्वयुजशुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके सिता ।
 तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ ३३ ॥

१ क. छ. च. ज. 'सि पय प' । २ क. ल. ग. झ. शीभे । ३ क. ल. ज. झ.
 'भस्य तु जे । ४ ग. स्त्रे तु यो । ५ व. 'यः पद्य ह' । ६ क. ल. ग. घ. झ. 'यन्त्यतः ॥३३॥

फाल्गुनस्य स्वर्गवास्या पीपस्वीकादश्री तैथा ।
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ ३४ ॥
 श्रावणस्याष्टमी कुष्णा तथाऽऽषाढी च पूर्णिमा ।
 कार्तिकी फाल्गुनी चैव ज्येष्ठे पञ्चदशी सिता ॥ ३५ ॥
 मन्वन्तराद्यक्षैता इत्तस्याक्षयकारिकाः ।
 संकान्तयस्तथा पुण्या भास्वतो द्वादशैव हि ॥ ३६ ॥
 पर्वस्वेषु दानानि धेनुशीलादिकानि च ।
 प्रयच्छन्ति द्विजेन्द्रेभ्यो लभन्ते चाक्षयां गतिम् ॥ ३७ ॥

षानीयमप्येषु तिलैर्विमिश्रं दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो यनुप्यः ।
 श्राद्धं कृतं तेन समासहस्रं रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ ३८ ॥ २८५२ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरि सूक्तशौनकसंवादे तिथिनिर्णयादि-
 कथनं नामैकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

सूत उवाच—आयचित्तं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व मुनिपुंगवाः ।

सर्वेषामेव वर्णानां शुद्धिमाह यथा रविः ॥ १ ॥
 द्विविधं पापमित्युक्तं मकटं गुह्यमेव च ।
 मकटं मकटेनेव रहस्येन तथेश्वरत् ॥ २ ॥
 वेदशास्त्रार्थविद्वांसो धर्मशास्त्रार्थपारगाः ।
 कामजोभवितिमुक्ताः शान्तात्मानो जितेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 समाः शत्रौ च मित्रे च हिंसालोभविवर्जिताः ।
 एकविंशतिसंख्याकाः सप्त पञ्च त्रयोऽथ वा ॥ ४ ॥
 यं त्रयुक्कसंख्याकाः स धर्मः स्यादिति श्रुतिः ।
 ब्रह्महा मद्यपः स्तेयी गुरुतल्पग एव च ॥ ५ ॥
 महापातकिनश्चेते यश्च नैः सह संवसेत् ।
 यत्तु संवत्सरं त्वेभिः पतितैः सह संवसेत् ॥ ६ ॥
 यानश्चय्यासनैर्नित्यं जानन्वै पतितो भवेत् ।
 ब्रह्महा द्वादशाब्दानि नियतात्मा वने वसेत् ॥ ७ ॥
 भिक्षादारेण सततं धृत्वा श्वशिरोऽञ्जलम् ।
 एककालं चरेद्भैक्षं दीपं विख्यापयन्नृणाम् ॥ ८ ॥
 पूर्णं तु द्वादशे वर्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 अकामस्य स्मृता शुद्धिः कामतो मरणान्तिकी ॥ ९ ॥

खलन्तं प्रविशेदग्निं भृगोः पतनमेव च ।
 कुर्यादनन्तरं वाऽपि ब्राह्मणार्थं त्यजेदसूनु ॥ १० ॥
 सुर्वैर्षे वा त्यजेत्प्राणान्ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 गत्वा वाराणसीं वाऽपि कालात्तत्र त्यजेदसूनु ॥ ११ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति शैवं परं पदम् ।
 सुरापस्तु सुरां तप्तमाग्निवर्णां पिबेत्ततः ॥ १२ ॥
 हृद्धो भवति निर्दग्धस्तहर्षो वा पयः पिबेत् ।
 गोमूत्रं वा घृतं वाऽपि तत्पापान्मुच्यते द्विजः ॥ १३ ॥
 ब्रह्महत्याघ्नतं चापि चरेत्तत्पापशान्तये ।
 अभिगम्य तु राजानं सुवर्णस्तेयवान्द्रिजाः ॥ १४ ॥
 स्वकर्म ख्यापयन्सूयारवं मां हन्तुमिहाहंसि ।
 गृहीत्वा सुशूलं राजा सकृद्धन्यात्तु तं स्वयम् ॥ १५ ॥
 यथे तु मुच्यते तेन कृच्छ्रैर्वा विविधैर्द्रिजाः ।
 * भवगूहेत्स्त्रियं तप्तमापसीं मुक्ततपसः ॥ १६ ॥
 यस्य यस्य च संपर्कात्तत्संयोगी भवेद्द्रिजाः ।
 तस्य तस्य व्रतं कुर्यात्तत्पापपनुत्तये ॥ १७ ॥
 स्नात्वाऽश्वमेधावभूथे सर्वे पातकिनो द्विजाः ।
 हृष्येरंस्तत्क्षणादेव रविरित्यब्रवीत्स्वयम् ॥ १८ ॥
 = मातृवसां मातुलानीं तथैव च पितृष्वसाम् ।
 भागिनेयीं समाह्वय कुर्यात्कृच्छ्रातिकृच्छ्रक्री ॥ १९ ॥
 चान्द्रायणं वा कुर्यात् तस्य पापपनुत्तये ।
 आतृभार्यां भागिनेयीं गत्वा पापपनुत्तये ॥ २० ॥
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा कथितानि वै ।
 मातुलम्य सुतां गत्वा सखिभार्यां तथैव च ॥ २१ ॥
 अहोरात्रोपितो भूत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।
 उदक्यागमने चैव त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ २२ ॥

* यः यत्राग्निमुत्सृजेत्तस्यैऽहोरात्रं नास्ति ।

= इति तत्रैव पुनश्चैवैऽहोरात्रं नास्ति ।

ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।
 कन्यकागमने चैव चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ २३ ॥
 रेतः सिक्त्वा जले यस्तु कृच्छ्रं सांपनं चरेत् ।
 वेद्याया गमने चैव प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २४ ॥
 नान्यासां निष्कृतिर्दृष्टा ब्राह्मणेषु परमर्षिभिः ।
 संवत्सरस्य चाभ्यासाद्गुरुतल्पव्रतं स्मृतम् ॥ २५ ॥
 यदि तत्र प्रजोत्पत्तिर्निष्कृतिर्न विधीयते ।
 शूद्रा भवति वेददा ब्राह्मणस्य यदा तदा ॥ २६ ॥
 न तस्या गमने पापं प्रजोत्पत्तौ तथैव च ।
 रणदाया गमने चैव चरेत्सांपनं व्रतम् ॥ २७ ॥
 संवत्सरेण भवति गुरुतल्पसमो हि सः ।
 नदीं शैल्युपिकीं चैव रजकीं वेणुजीवनीम् ॥ २८ ॥
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मोपजीवनीम् ।
 क्षीकितं क्षधिर्षं हत्वा चरेद्ब्रह्महणो व्रतम् ॥ २९ ॥
 अदीक्षितस्य हनने षट्पदं कृच्छ्रमाचरेत् ।
 वैश्यं तु कामतो हत्वा व्यन्दकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ३० ॥
 निहत्य ब्राह्मणीं विप्रश्चक्षुर्षं व्रतं चरेत् ।
 वर्षषट्कं तु राजन्यां वैश्यां संवत्सरत्रयम् ॥ ३१ ॥
 वैत्सरेण विशुद्धः स्याच्छूद्रस्त्रीवध एव च ।
 वैश्यां हत्वा प्रमादेन किंचिदानमिहोचितम् ॥ ३२ ॥
 मर्कटं नकुलं कार्कं वराहं मूषकं तथा ।
 मार्जारं वाऽथ मण्डूकं श्वानं चैव कुक्कुटं खरम् ॥ ३३ ॥
 पादकृच्छ्रं चरेद्भत्त्वा कृच्छ्रमश्ववधे स्मृतम् ।
 तप्तकृच्छ्रं दन्तिवधे पारार्कं गोवधे स्मृतम् ॥ ३४ ॥
 कामतो गोवधे नैव शुद्धिर्दृष्टा मनीषिभिः ।
 भक्ष्यभोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ॥ ३५ ॥
 पुष्पमूलफलानां च पञ्चगव्यं विशेषणम् ।
 तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुह्यस्य च ॥ ३६ ॥
 चर्मचर्मामिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनम् ।
 हंसं कारण्डवं चैव चक्रवाकं च टिट्ठिभम् ॥ ३७ ॥

शुकं च सारसं चैव उलूकं च कपोतकम् ।

चापं च शिशुमारं च बलीकां च दकं तथा ॥ ३८ ॥

जग्ध्वा चैतान्द्विजः कुर्याद्द्वादशाहमभोजनम् ।

नालिकां तण्डुलीयं च जग्ध्वा कृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ३९ ॥

कामतोदुम्वरं जग्ध्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ।

अलाशुं किंशुकं जग्ध्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४० ॥

यानि क्षीराण्यपेयानि तेषां पानाद्भूतं त्विदम् ।

गोमूत्रमाचकाहारो मासेनैकेन शुध्यति ॥ ४१ ॥

अमुरामयपानेन कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ।

प्राजापत्यं चरेत्सम्यग्नेतोविष्णुबभ्रुवणे ॥ ४२ ॥

विह्वराहसरोष्ठ्राणां गोमायोः कषिकाकयोः ।

एतेषां भक्षणे चैव द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४३ ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणोच्छिष्टं भुक्त्वा कृच्छ्रं समाचरेत् ।

क्षत्रिये तप्तकृच्छ्रं स्याद्विश्वे चैवातिकृच्छ्रकम् ॥ ४४ ॥

शूद्रोच्छिष्टं द्विजो भुक्त्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।

सुराभाण्डोदकं पीत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ ४५ ॥

महापातकिने स्पृष्ट्वा वेदविक्रयिणं तथा ।

रजस्वलां च चाण्डालीमद्वात्वा यदि भोजयेत् ॥ ४६ ॥

विराजोपोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ।

तैलार्घ्येनैको द्विजो वस्तु कुर्यान्मूत्रपुरीषके ॥ ४७ ॥

अहोरात्रेण श्राद्धेः स्यच्छर्मश्रुकर्मणि भेषुने ।

स्वयानं समारुह्य तथा चैवोष्ठ्रयानकम् ॥ ४८ ॥

नशो यस्तु विशेषापस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ।

पापानामधिकं पापं देवतानां च निन्दनम् ॥ ४९ ॥

मोदाद्वै कुरुते यस्तु कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ।

सकृद्यः कुरुते निन्दां शिवत्वं परमेष्ठिनः ॥ ५० ॥

तस्य शुद्धिर्न दृष्टाऽस्ति पुराणे मुनिभिः कृता ।

कुर्याद्यदि गुरुः शुद्धिं कारुण्यात्परमेष्ठिनः ॥ ५१ ॥

चान्द्रायणत्रयं ब्रूयाच्चान्यथा शुद्धिरिष्यति ।
 शृणोति गुरुनिन्दां यस्तस्य चान्द्रायणत्रयम् ॥ ५२ ॥
 एकासनं चोपविशेद्गुरुणा सह मूर्ध्निः ।
 प्रायश्चित्तं न तस्यास्ति पापं गुरुतरं हि तत् ॥ ५३ ॥
 प्रायश्चित्तमपीच्छन्ति केचिद्भ्रान्तः कुले ।
 कुर्यात्सातपथं चैव चान्द्रायणचतुष्टयम् ॥ ५४ ॥
 योऽयं शुद्धिविधिः प्रोक्तो गुरोरङ्गीकृतेऽस्य ।
 ब्रह्मदत्तस्याप्रदानेन ब्रह्महत्यासमं भवेत् ॥ ५५ ॥
 प्रायश्चित्तं न तस्यास्ति दक्षिणामश्वतरपि ।
 शिवदत्त्यापहरणं गुरोरप्यणुमात्रकम् ॥ ५६ ॥
 कुत्सनं च तथा शंभोगुरोरपि तथैव च ।
 तथा च शिवभक्तानां ज्ञानस्य च विदूषणम् ॥ ५७ ॥
 गिरिजावाद्य विष्णोश्च रकन्दस्येभस्तु स्वस्य च ।
 योगिनां च तथा निन्दा निन्दिनोऽपि तथा द्विजाः ॥ ५८ ॥
 पापान्येतानि सर्वाणि ब्रह्महत्यासमानि वै ।
 तस्मान्न निन्देदेतास्तु कर्मणा मनसा गिरा ॥ ५९ ॥
 यदीच्छेच्छान्धत्तं स्थानमिति देवोऽथवीदृविः ।
 प्रायश्चित्तस्य सर्वस्य पश्चात्तापो हि कारणम् ॥ ६० ॥
 न तेन रहितं पापं गच्छतीति हि निश्चितम् ।
 प्रायश्चित्ते कृते पश्चात्तस्मिन्पापे प्रवर्तते ॥ ६१ ॥
 कृतं त्वक्तवमेव स्यात्तत्पापं पूर्ववन्निश्चितम् ।
 स्पृष्टानि घानि पापानि सूक्ष्माणि विविधान्यपि ॥ ६२ ॥
 तानि नाशयति शिष्यं मुहुतं शिवचिन्तनम् ।
 सर्वपापापनोद्धार्य प्रायश्चित्तं वदाम्यहम् ॥ ६३ ॥
 समहितो जले मग्नः शिवं ध्यायन्मसन्नधीः ।
 अष्टकृत्वो हर इति जपन्पापैः प्रमुच्यते ॥ ६४ ॥
 कार्तिक्यां शुक्लपक्षस्य वा सा पुण्या चतुर्दशी ।
 तस्यां संपूज्य देवेशं देवदेवमुमापातिम् ॥ ६५ ॥
 जपत्वाऽथवाशिरो यस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 तस्यामेव संवत्स्यां च भगवन्तमुमापातिम् ॥ ६६ ॥

उदिस्य दद्यात्किञ्चित्सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 पौर्णमास्याममावास्यां ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ६७ ॥
 पञ्चामृतैः सुसंस्नाप्य लिङ्गमूर्तिधरं हरम् ।
 पूजयित्वा विधानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६८ ॥
 मन्दवारयुता पुण्या शुकपक्षे त्रयोदशी ।
 तस्यामुषोष्य विधिना संपूज्य गिरिजापतिम् ॥ ६९ ॥
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुक्तो भवति मानवः ।
 तृतीया या समाख्याता वैशाखेऽक्षयसंज्ञिता ॥ ७० ॥
 तस्यां शिवाय यत्किञ्चिद्वादा शिवयोगिने ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परां गतिमवाप्नुयात् ॥ ७१ ॥
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुक्तो लोकविनिन्दितः ।
 शंकरं शरणं गत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७२ ॥ २९२४ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतश्रीनकसंवादे शायञ्चित्त-
 विधिकथनं नाम द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

ऋषय ऊचुः—श्रुतमस्माभिरखिलं ज्ञानं महेश्वरं महत् ।

वर्णाश्रयविधिशैव शायञ्चित्तमशेषतः ।

इदानीं श्रोतुमिच्छामो विवाहं गिरिजापतेः ॥ १ ॥

सूत उवाच—यदुवाच पुरा देवः पृष्ठे मार्तण्डसुनुता ।

स्तुत्वा च स्तोत्रवर्षेण तच्छृणुध्वं द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥

मनुरुवाच—भगवन्पथथा पृष्टं तत्तथैव त्वयोदितम् ।

श्रुतं तदखिलं तात हृदि तस्य स्थिरीकृतम् ॥ ३ ॥

जानासि त्वं भगवतो माहात्म्यं पार्वतीपतेः ।

भवतो नापरः कश्चिद्देवाऽस्तीत्यब्रवीच्छ्रुतिः ॥ ४ ॥

त्वमीशस्यापरा मूर्तिर्यतोऽसि परमेश्वरः ।

अतस्तमेव जानासि महिमानं महेशितुः ॥ ५ ॥

त्वामिव रुद्रं वरदं शिवं परमकारणम् ।

तपनं शरणं पापि सदस्त्रासं हिरण्यपम् ॥ ६ ॥

सूर्यं मभाकरं भानुं ज्योतिषां ज्योतिरव्ययम् ।

अम्बिकापतिमीशानं ज्योतिष्मन्तं दिवाकरम् ॥ ७ ॥

हिरण्यवाहूँ जटिलमोकाराख्यं वचेतसम् ।

ब्रूहि मे देवदेवेश विवाहं परमेश्ठिनः ॥ ८ ॥

१ क. ल. ग. ज. झ. 'तेः । त्वापते ना' । २ ग. 'श्वर । अ' । ३ क. ल. ग. ज.

झ. 'तिष्मन्तं विवाहम् । ४ क. ल. ग. ज. झ. 'तिषां ज्योतिरव्ययम् ।

काली हैमवती गौरी शुनजाता कथं विभो ॥ ९ ॥

मानुरुवाच—शुभं यत्तत्नवक्ष्यामि शृणुष्व मनुजेश्वर ।

सर्वपापक्षयकरं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥

नीलग्रीवो महादेवः शरण्या गोपतिर्विराट् ।

वपुषे त्वां महेशानसृष्टं शर्वं रूपदिनम् ॥ ११ ॥

त्वां नमामि परं हंसं पशुभर्तारभीश्वरम् ।

सर्वेषां स्मरणादेव देहिनां मोक्षसाधनम् ॥ १२ ॥

य एतेर्नामभिः स्तौति प्रातः संप्रयत्तात्मवान् ।

तस्य पार्ष्ण्यं क्षयं याति लक्ष्मीश्चैव मवर्धते ॥ १३ ॥

सर्वरोगविनिर्मुक्तो भवेदूर्ध्वशतं नरः ।

सूत उवाच—एवं मनोर्वचः श्रुत्वा यदुवाच दिवाकरः ॥ १४ ॥

तदहं संप्रवक्ष्यामि शृणुष्व मुनिर्गन्धाः ॥ १५ ॥

या सा दशसुता देवी सती त्रैलोक्यपूजिता ।

त्यक्त्वा दार्ढ्यं शरीरं च वभूवाचलकल्पका ॥ १६ ॥

नाम्ना कालीति विख्याता विश्वरूपा महेश्वरी ।

जगद्देतन्यरूपा च जगद्देतन्यवोधिनी ॥ १७ ॥

आधिष्ठितरतया काल्या हिमवान्पर्वतोत्तमः ।

दुष्परिधानमभूद्दिवा मोक्षदः सर्वदेहिनाम् ॥ १८ ॥

सिद्धानां च मुनीनां च गन्धर्वाणां दिवोकसाम् ।

आवासः किन्नराणां च स्मरणात्पुष्पदो नृणाम् ॥ १९ ॥

शिवं भर्तारमिच्छन्ती तस्मिन्निरिवरोत्तमे ।

तपरस्तप्तुं गता काली शिष्या विचोरनुज्ञया ॥ २० ॥

अथास्मिन्नन्तरे दैत्यरतारको लोककण्ठकः ।

जातो दैत्यकुले वीरो मृत्युरूपो दिवोकसाम् ॥ २१ ॥

ब्रह्माणं तपसाऽऽराध्य वरं तस्मादवाप ह ।

देवाः पलायितास्तेन तारकेण बलीयसा ॥ २२ ॥

देवानां योषितो याश्च बलात्पहृताश्च साः ।

दुःखाग्निना सुसंतप्ताः शक्राद्याः प्रथितौजसाः ॥ २३ ॥

१ क. स. व. प. उ. च. श. "शुभं मुनिर्गन्धाः । २ क. ल. य. ज. झ. "विभो" ।
 ३ च. उ. च. "वपुषे" । ४ च. उ. च. "या या ज" । ५ क. ल. ग. ज. क. "वाप्य
 च । दे" । ६ प. उ. च. उ. "तारकः । दु" ।

मताः सैशकाः शरणं ब्रह्माणं त्रिदशेश्वरम् ।
 आगताश्च सुरान्ब्रह्मा ततः शोचाच्च पञ्चजः ॥ २४ ॥
 ब्रह्मोवाच—कस्माच्चस्ताः सुरा यूयमागता वै ममान्तिके ।
 ब्रूत तत्सकलं देवा उपार्यं वच्मि वः स्फुटम् ॥ २५ ॥
 देवा ऊचुः—तारकाद्भयसंस्ताः शरणं देवमागताः ।
 यथा मृत्योर्भयं देव तस्मान्नस्वातुमर्हसि ॥ २६ ॥
 अपि क्षणं सुरक्षेष्टं न लभामो वयं सुखम् ।
 त्रिशद्वर्षसहस्राणि हरितारकयोस्तदा ॥ २७ ॥
 अहर्निशमविश्रान्तं युद्धयासीत्सुदारुणम् ।
 तथाऽपि न जितस्तेन देवदेवेन चक्रिणा ॥ २८ ॥
 अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा ययौ त्यक्त्वा महोदधिम् ।
 श्रान्ताचिन्तस्तदा शार्ङ्गं गतस्तूर्णं महावैरुः ॥ २९ ॥
 वयमप्येवमेवं हि भीतास्त्वां शरणं प्रभो ।
 आगतास्त्राहि नरतस्मात्सुखदो भव पञ्चज ॥ ३० ॥
 ब्रह्मोवाच—वृणुष्वं मेऽमराः सर्वे युष्माकं सुखदं महत् ।
 योऽसौ दृष्टस्तारकाख्यस्तताप परमं तपः ॥ ३१ ॥
 तस्य देवस्य तपसा दृढमानं चराचरम् ।
 दृष्ट्वा तद्दूरानार्थं गतोऽहं तारकान्तिकम् ॥ ३२ ॥
 उक्तं मया वरं वत्स वरयेति महामुराः ।
 अत्रवीदैत्यराजो मामभिवन्थ कृताञ्जलिः ॥ ३३ ॥
 तारक उवाच—अवध्योऽहं सुरैः सर्वैर्विष्णवाद्यैः पञ्चसंभव ।
 भवाम्बुहं यथा देव तथा त्वं देहि मे वरम् ॥ ३४ ॥
 एवमस्त्विद्वर्यहं तस्मै वरं दत्त्वा सुरोत्तमाः ।
 अन्यस्योक्तं इत्यार्थं वः कस्माद्दध्योऽसि तद्द ॥ ३५ ॥
 तारक उवाच—योऽयं देवाधिदेवेशः कपर्दी नीललोहितः ।
 तस्य रेतःसुराः पीरुषु समभो विष्णुतासह ॥ ३६ ॥
 भविष्यन्ति तंता जातान्मृत्युरिष्टो म्वाऽयं वः ।
 तथाऽस्त्विति ततश्चोषद्वा ततोऽहं मेरुमूर्धनि ॥ ३७ ॥

३ क. न. प. अ. 'वत्सम्' । ४ २५ ॥ २ क. ल. ग. क. झ. 'ये विष्णो' । ३ प. क.
 म. छ. 'ये सुराः' । ४ क. व. क. ख. छ. न. छ. 'तमार्या वि' । ५ च. छ. न. 'व्यति छ' ।
 ६ क. छ. 'तो मन्व न्' । ७ क. छ. स. 'वत्स' । तं ।

१ क. न. प. अ. 'वत्सम्' । ४ २५ ॥ २ क. ल. ग. क. झ. 'ये विष्णो' । ३ प. क.

म. छ. 'ये सुराः' । ४ क. व. क. ख. छ. न. छ. 'तमार्या वि' । ५ च. छ. न. 'व्यति छ' ।

६ क. छ. 'तो मन्व न्' । ७ क. छ. स. 'वत्स' । तं ।

मच्छर्ष्यं शरणं तस्माच्छरण्यं सर्वदेहिनाम् ।

विश्वेश्वरमुमाकान्तं शंकरं लोकशंकरम् ॥ ३८ ॥

मुक्त्वा हरात्मकं देवं त्रैलोक्येऽस्यराचरे ।

न तं पश्यामि भो देवास्तारकं यो बधिष्याति ॥ ३९ ॥

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः शर्चापितिः ।

कथं भधिष्यतीत्येवमालोक्य मनसा द्विजाः ॥ ४० ॥

गुरुणा देवतैः सारं एनरेव स देवराट् ।

हरस्यैव सुतोत्पत्ताहुषायश्चिन्त्यतां सुराः ॥ ४१ ॥

इत्युक्त्वा मलयुर्देवाः शकाया ब्रह्मणा सह ।

भेरोरुत्तरतः शृङ्गं यत्र तिष्ठति माधवः ॥ ४२ ॥

✽ मुहुरितिष्ठत्यभेयात्था तारकाद्भयपीडितः ।

सब्रह्मकान्सुरान्दृष्ट्वा हृष्टः शौचाच्च माधवः ॥ ४३ ॥

माधव उवाच—उपायश्चिन्तितः कोऽत्र बधार्थं तारकस्य हि ।

अस्ति चेदुच्यतां देवाः शर्म नो जायते यथा ॥ ४४ ॥

सूत उवाच—एवं विष्णोर्वचः श्रुत्वा ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः ।

यद्योक्तं ब्रह्मणा तेभ्यस्तद्योक्तं विष्णवे सुरैः ॥ ४५ ॥

किमिदानीं तु कर्तव्यमिति संचिन्त्य देवराट् ।

सोऽस्मरन्मनसा काममजेयमसुरैः सुरैः ॥ ४६ ॥

शकस्य चिन्तितं ज्ञात्वा कामो रतिपतिः स्वयम् ।

शर्चापतिं समागम्य प्राह दुष्पथनुर्धरः ॥ ४७ ॥

कौम उवाच—किं कार्यं त्रिदशश्रेष्ठ कर्तव्यं किं मया प्रभो ।

तीव्रेण तपसा को हि स्थानभीहित तावकम् ॥ ४८ ॥

किं वा काचित्तवाऽऽदेशं कर्तुं नेच्छति चाङ्गना ।

तां कामिनीं करोम्यद्य तव ध्यानपरायणाम् ॥ ४९ ॥

न कश्चिदरित मे क्षूरो न मानो न च पण्डितः ।

व्यापयामि जगत्कृत्स्नं ब्रह्मार्थं रतन्वगोचरम् ॥ ५० ॥

अथ किं बहुनोक्तेन दुर्घासा वा महाशुनिः ।

सोऽपि विद्धः पतत्याशु मङ्गाणैर्मरुतां पते ॥ ५१ ॥

इन्द्र उवाच—जानान्यईं रतेनाथ सामर्थ्यं पुष्पधन्विनः ।

नूनं हि सर्वकार्याणि त्वचः सिध्यन्ति नान्यथा ॥ ५२ ॥

गच्छ पार्थ महेशस्य सुराणां हितकाम्यया ।

चित्तं हरस्य संक्षोभ्य पार्वत्याः संगमं कुरु ॥ ५३ ॥

एतदेव हि मे कार्यमेष एव मनोरथः ।

एतस्मात्कारणार्थं हि स्मृतः पुष्पधनुर्धर ॥ ५४ ॥

एवं शक्यत्वचः श्रुत्वा बलवान्मकरध्वजः ।

मघोः सखा रतीयुक्तः पञ्चबाणो मनोभवः ॥ ५५ ॥

यत्राऽऽस्ते भगवाञ्छंभुर्ध्यानदृष्ट्या समाहितः ।

निष्कम्बः स्वात्मनाऽऽत्मानं चिन्तयानो महेश्वरः ॥ ५६ ॥

प्राप्य शंभोरायननमपश्यन्मकरध्वजः ।

शैलादिं द्वारदेशे तु मेरुशृङ्गमिवोदितम् ॥ ५७ ॥

सर्वाभरणसयुक्तं सहस्रादित्यवर्षसम् ।

शूलहरतं विनेत्रं च चन्द्रावयवभूषणम् ॥ ५८ ॥

वस्त्रपाणिं चतुर्बाहुं द्वितीयमिव शंकरम् ।

तं दृष्ट्वा मदनो विभाश्विन्तःक्रान्तस्तदाऽभवत् ॥ ५९ ॥

कथं प्रविश्य बक्ष्यामि शंभुं त्रिदशचन्दितम् ।

कथं कार्यं करिष्यामि सुराणां भीतिवर्धनम् ॥ ६० ॥

चिन्तयित्वा तु बहुधा वञ्जनार्थाय नन्दिनः ।

वायुरूपं ततः कृत्वा सुगन्धं मृदुशीतलम् ॥ ६१ ॥

मन्त्रिवेश तदा कामो दक्षिणां दिक्षमाश्रयम् ।

तेन यान्यां दिशि गतो वायुर्वाति सुखाग्रहः ॥ ६२ ॥

अयापि कारणात्सोऽयं सुगन्धो मृदुशीतलः ।

अपश्यत्तत्र मदनः सूर्यकोटिमिवोदितम् ॥ ६३ ॥

सहस्रनयनं देवं सहस्रतनुमीश्वरम् ।

नीलकण्ठं सुधाभासं शुभ्रस्वण्डेन्दुधारिणम् ॥ ६४ ॥

जगदुत्पत्तिसंहारस्थित्यनुग्रहकारिणम् ।

शुद्धस्फटिकसंकाशं विभ्रममिव पावकम् ॥ ६५ ॥

रुद्रमालोचिर्देवं सूर्यमालाविभूषितम् ।
 अनौपम्यमसाहस्यममेषमनाकुलम् ॥ ६६ ॥
 जगच्चक्षुर्जगद्बाहुं जगच्छीर्षं जगन्मथम् ।
 जगत्पादं जगच्छ्रोत्रं सूक्ष्मस्थूलं परात्परम् ॥ ६७ ॥
 रुद्रं शर्वं पशुपतिपुत्रं भीमं भवं द्विजाः ।
 महादेवं महेशानमहम्मूर्तिं जगत्पतिम् ॥ ६८ ॥
 व्यक्ताव्यक्तं त्रिलोकेशं पुनितं च सुरासुरैः ।
 अथ दृष्ट्वा महादेवं प्रहृष्टो मकरध्वजः ॥ ६९ ॥
 निकुम्प चापमौर्ष्यं स्थितः पद्मनभबोद्धवम् ।
 एवं स्थितस्य कामस्य सहस्राण्ययुतानि षट् ॥ ७० ॥
 गतानि तस्य वर्षाणि मुनीन्द्राश्चित्तजन्मनः ।
 ततः स भगवान्देवो नेत्रे उन्मील्य शंकरः ॥ ७१ ॥
 अपश्यद्विरिजां देवीमग्रे विश्वेश्वरः शिवः ।

× गिरीन्द्रपुत्रीं तपसाऽसिं प्रसक्तां लज्जयाऽन्विताम् ॥ ७२ ॥

दृष्ट्वा किमत्रेति विकल्पबुद्ध्या कामोऽयमभेति विचिन्त्य शर्वः ।
 ज्ञात्वा त्रिलोक्यं प्रविकृष्टचार्यं नेत्राग्निनाऽसौ मदनोऽपि दग्धः ॥७३॥२९९७॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे मदनदहनं
 नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

सूतउवाच—दग्धे रतिपत्नी शंभुरुवाचाचलकन्यकाम् ।

किमहं तव देवेशि करोमि मनसि स्थितम् ॥ १ ॥

वरं ब्रूहि महादेवि दास्याम्यथ सुरेश्वरि ।

मयि प्रसन्ने देवेशि किं दुर्लभमिहास्ति ते ॥ २ ॥

श्रीपार्ष्वत्युवाच—इते तु कामे षट् नीलकण्ठ वरेण किं देव करोमि तेऽथ ।

विनैव कामेन न चास्ति भावः स्त्रीपुंसयोर्वास्करकोटिकल्पः ॥ ३ ॥

भावस्य हानैः सुखसैनिकर्षः कर्षं भवेद्ब्रूहि सुरेशवन्द्य ।

उवाच भूयो मदनान्तकारी देहे न चाहं मदनं मुनेत्रे ॥

नेत्रस्य चैव ज्वलनात्मकस्य स्वरूपमेतद्दृढं किं करोमि ॥ ४ ॥

× कामसंज्ञितेऽयुगाकेषु गिरीन्द्रपतिश्रीकार्यस्यान इदं श्लोकार्थमास्ति । तपसा—गिरीन्द्र-
 पुत्रीं तपसाऽसिं प्रसक्तां लज्जयाऽन्वितां ज्वलनात्मकानीं इति ।

१ क. ल. ग. झ. 'लाघिर्ते' । २ क. ल. ग. झ. 'नि' स्थूलसूत्रेण' । ३ क. क. च.
 'क' । ४ क. ल. च. छ. न. देव्याच । ५ च. 'निम' ॥ ४ ॥

देव्युवाच—वालेति सत्या भव भूतनाथ ज्यामोऽ(हृह)से किं त्वमनिन्द्यवर्षे ।

स्वतन्त्रहृत्तिर्यदि वा तपैषा तदा, ददोग्मिपि चाग्रसंरयान् ॥ ५ ॥

यदि विश्वेश्वरो देवो ब्रह्मादीनां हरः शिवः ।

प्रतारणे प्रहृत्तश्चेत्को निवारयितुं क्षमः ॥ ६ ॥

नाहं मन्त्रार्थो भगवत्स्त्वामहं शरणं गता ।

गतिर्नान्याऽस्ति मे देव तस्मान्मां प्रातुमर्हसि ॥ ७ ॥

स्वमेव चक्षुर्जगतस्त्वमेव वचसां वतिः ।

त्वमेव धाता जगतो विधाता विश्वतोऽसुखः ॥ ८ ॥

नमाम्यहं देववरं पुराणसुपेन्द्रविधोमरराजकुलम् ।

अशाङ्कन्पूर्वाप्रिमर्थं विनेत्रं ध्यानाधिगम्यं जगतः प्रकाशम् ॥ ९ ॥

त्वां वाङ्मयाधारमनन्तवीर्यं ज्ञानार्णवं चैव गुणार्णवं च ।

परापरं धामनिधिं सुसूक्ष्ममनादिसध्याःतविर्हीनरूपम् ॥ १० ॥

हिरण्यमर्थं जगतः प्रसूतिं नमामि देवं हरिणाङ्कचिह्नम् ।

पिनाकपाशाङ्कुसुमशूलहस्तीं कपर्दिनं मेघसहस्रघोषम् ॥ ११ ॥

तमालफलं स्फटिकावदातं नमामि शंभुं भुवनैकसिद्धम् ।

* दशार्धवक्त्रं सुरसिन्धुशीर्षं अशाङ्कचिह्नं नरसिंहदास्यम् ॥ १२ ॥

त्वां नमामि शरभरूपधरोरगेन्द्रराजद्वारं चन्द्रशूलचभूषणं हरम् ।

वरविवुधभृकुटाचिताङ्घ्रिं नमामि हि हरिचर्मवसनं त्वाम् ॥ १३ ॥

यदक्षरं निर्गुणमममेयं यज्ज्योतिरेकं प्रवदन्ति सन्तः ।

दूरगमं देवमनन्तमूर्तिं नमामि सूर्यं परमं पवित्रम् ॥ १४ ॥

नमामि रुद्रं प्रथमाधिनाथं धर्मासनस्थं प्रकृतिहृषस्थम् ।

तेजोनिधिं बालशशाङ्कभौलिं कालेन्धनं बह्निर्वीन्दुनेत्रम् ॥ १५ ॥

सूत उवाच—पसञ्चोऽप्याजवीदेवीं कार्त्वीं विप्रहा हरः ।

वरयस्व वरं देवि ददामि तव सुव्रते ॥ १६ ॥

देव्युवाच—जीवत्वर्थं महादेव कामो लोकमतापनः ।

विना कामेन भगवन्नाहं याचे कथंचन ॥ १७ ॥

ईश्वर उवाच—भवत्वनङ्गो भद्रनस्त्वत्प्रियार्थं सुलोचने ।

तेन रूपेण लोकस्य क्षोभणाय भवत्सलम् ॥ १८ ॥

* १८०० त्रैलोक्यकेतुं वरुणोत्पत्तिश्चो वापस्यां निज श्रीकार्यं वृष्टते । तवया—दत्ता-
कीर्त्तये त्वामिन्द्रशीर्षं अशाङ्क चिं नमामि इति ॥ १३ ॥

तदोत्थितो वायुरिवाश्रमेयस्त्वन्नङ्गुल्यो मकरध्वजश्च ।

हरस्य वाक्याद्भ्रमथेरितश्च सचापवाणः सरतिर्बभूव ॥ १९ ॥

इति मत्स्या महेशानो परं हत्वा हरः स्वयम् ।

रभरस्य पञ्चवाणस्य तत्रैवान्तरधीयत ॥ २० ॥

यः पठेदिष्टमध्वार्य भक्त्या देवस्य संनिधौ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ २१ ॥ ३०-१८ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे मृतभोजकसंवादे महादेव-
वरप्रदानं नाम चतुष्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

सूत उवाच—शंकराच्च वरं लब्ध्वा देवी त्रैलोक्यपूजिता

उमा भगवती काली संभ्राप्ता पितृमन्दिरे ॥ १ ॥

अपश्यन्निरिरानस्तां चन्द्रकान्तिनिभाननाम् ।

दीपयन्तीं जगत्सर्वं त्रियुत्पुञ्जसमयभाम् ॥ २ ॥

अङ्गे कालीं समाधाय शिरस्याग्राय च द्विजाः ।

उवाच परया प्रीत्या विश्वेशीं पर्वतेश्वरः ॥ ३ ॥

हिमालय उवाच—तपसा तपोपितः शंभुरभेयात्मा सनातनः ।

कीदृशश्च वरो लब्धस्त्वया देवान्महेश्वरात् ॥ ४ ॥

देव्युवाच—तपसाऽऽराध्य विश्वेशं गोपतिं शूलपाणिनम् ।

तमेवेशं पतिं लब्ध्वा कृतार्थाऽऽस्मीति मे वरः ॥ ५ ॥

भेदोऽस्ति तत्त्वतो राजञ्च मे देवान्महेश्वरात् ।

सिद्धमेवाऽऽवयोरैक्यं वेदान्ताथेविचारणात् ॥ ६ ॥

यदेतदेश्वरं तेजस्तन्मां विद्धि नमेश्वर ।

सर्वभूतात्मकं शान्तं विश्वं यत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ७ ॥

अहं सर्वान्तरा शक्तिर्माया मायी महेश्वरः ।

अहमेका परा शक्तिरेक एव महेश्वरः ॥ ८ ॥

नाऽऽवयोरधिपते राजन्भेदो वै परमार्थतः ।

एकाऽहं विश्वगाऽनन्ता विश्वरूपा सनातनी ॥ ९ ॥

विनाकपाणेर्दधिता नित्या गिरिवरोत्थमा ।

ज्ञातुं न शक्ता ब्रह्माशा मत्स्वरूपं हि तत्त्वतः ॥ १० ॥

दृष्ट्वाशक्तिरहं राज्ञान्शक्तिरहं पुनः ।

क्रियाशक्तिः प्राणशक्तिः शक्तिःशान्तमनेवहा ॥ ११ ॥

कूटस्थमचलं सूक्ष्मं सत्यं निर्गुणमव्ययम् ।
 आनन्दमग्नरं ब्रह्म तात जानीहि मत्पदम् ॥ १२ ॥
 तत्पदं ते प्रपश्यन्ति येषां भक्तिर्मयि स्थिरा ।
 नान्यथा कर्मकाण्डैश्च तपोभिश्चापि दुष्करैः ॥ १३ ॥
 शिवस्य परमा शक्तिर्नित्याऽऽनन्दमयी ब्रह्म ।
 ब्रह्मणो वचनाद्वाजस्यधरं दक्षकन्यका ॥ १४ ॥
 शूलिनो देवदेवस्य निन्दकं परमेष्ठिनः ।
 विनिन्द्य पितरं दक्षं जानाऽस्मि तव कन्यका ॥ १५ ॥
 स्वेच्छयैवावतारो मे नैव चान्यवशात्प्रितः ।
 तस्मान्मां परमां शक्तिमिति ब्रुत्वा सुखी भव ॥ १६ ॥
 नाशयामि तवाज्ञानं भवबन्धनकारणम् ।
 दिव्यं ददामि ते ज्ञानं दुःस्वप्नयतिनाशकृत् ॥ १७ ॥
 एवं देव्याः प्रसादेन हिमवान्पर्वतेश्वरः ।
 लब्ध्वा महेश्वरं ज्ञानं जीवन्मुक्तस्तादाऽभवत् ॥ १८ ॥
 अपश्यदखिलं विश्वमुभोमहेश्वरात्मकम् ।
 नित्यानन्दं निर्धिभागमात्मानं च तदात्मकम् ॥ १९ ॥
 मानमेयादिरहितं भेदाभेदविवर्जितम् ।
 बाह्याभ्यन्तरनिर्मुक्तं शुद्धं निर्गुणमव्ययम् ॥ २० ॥
 न समीपं न दूरस्थं न स्थूलं नापि वा कृशम् ।
 न दीर्घं नापि वा ह्रस्वं न पीतं नापि लोहितम् ॥ २१ ॥
 न नीलं न च कृष्णं च न शुक्लं नापि कर्तुरम् ।
 पाणिपादविनिर्मुक्तं न श्रो(श्रौ)त्रं न च चाक्षुषम् ॥ २२ ॥
 अनासिकमजिह्वं च मनोबुद्धिविवर्जितम् ।
 बन्धमोक्षविनिर्मुक्तं बोधाबोधविवर्जितम् ॥ २३ ॥
 नाऽऽधारस्थं न नाभिस्थं न हृदिस्थं न कण्ठगम् ।
 नापि नासाग्रं विषा न भ्रूमध्यगतं हि तत् ॥ २४ ॥
 न नाडीवयमध्यस्थं द्वादशान्तगतं न च ।
 नोर्णातन्तुनिभं तनुं विद्युत्पञ्जनिभं न च ॥ २५ ॥
 सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं चैतन्यं सर्वतोऽशिवम् ।
 तदेकैकमिदं विश्वं तस्मादन्यत्र विद्यते ॥ २६ ॥

आस्थाय परमां भक्तिं शिवयोः पादपङ्कजे ।
 वित्रीहिरण्यगर्भस्य शाङ्गिणश्चापि सुमते ॥ २० ॥ ३०४५ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरी सूतशौनकसंवादे माहेश्वर-
 ज्ञानकथनं नाम पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

सूत उवाच—आह्वानयन्ततो विश्वकर्माणं पर्वतेश्वरः ।

विषादपण्डपं कर्तुं नानाश्रयविभूषितम् ॥ १ ॥

तेनाऽऽहृतस्ततः शीघ्रं विश्वकर्मा महामतिः ।

श्रययो हिमवतरथं कुशलो विश्वकर्मेणि ॥ २ ॥

दृष्ट्वाऽथ विश्वकर्माणं दृष्टः पर्वतराट् स्वयम् ।

स्वामतासनपादाद्यैः सादिरस्तमपूजयत् ॥ ३ ॥

विधिवत्पूजयित्वा तु विश्वकर्माणमब्रवीत् ॥ ४ ॥

पर्वतराट् उवाच -विश्वकर्मन्महामाज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।

यस्कारणादिदाऽऽहृतो मया त्वं तद्वीम्यहम् ॥ ५ ॥

विश्वेश्वरो महादेवो भगवाकीललोहितः ।

आगमिष्यति विश्वेशी परिणेतुं शिवः न्ययम् ॥ ६ ॥

मण्डपरतत्र कर्तव्यो यज्ञार्थं हि हिरण्ययः ।

योजनायुतविरतीर्णमनेकाश्रयसंयुतम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वावेण सर्वस्य प्रीतिर्भवति वै यथा ।

तथा त्वं मण्डपं शीघ्रं कुरु विश्वेश्वरमियम् ॥ ८ ॥

एवमुक्तस्तदा तेन गिरिणा विश्वकर्मकूर्त ।

वैषाहं मण्डपं शीघ्रमसृजद्रत्नविग्रहम् ॥ ९ ॥

स्तम्भैर्द्वैमण्यैश्चित्रैर्मणिभिः सूर्यसंनिधैः ।

इन्द्रनीलमयैर्द्व्यैर्वैदुर्गैर्विदुमैरपि ॥ १० ॥

मौक्तिकैर्वज्रनीलैश्च चन्द्रकान्तमयैरपि ।

स्फटिकैर्विदुमैश्चापि हुक्तादामविलम्बितैः ॥ ११ ॥

धामरालंकृतेरुच्चैर्द्वैर्धैर्विधैर्विधैरपि ।

ॐ सूर्यविम्बप्रतीकाशैश्चन्द्रविम्बसममभैः ॥ १२ ॥

ॐ सूर्यविम्बेऽथपि ह्यभिनन्दितं कश्चिन्मनुष्योऽपि ।

१. क. ल. म. स. ज्ञानः । २. क. ल. म. स. ज. म. स. शिवता । ३. म. स. । ४. म. स. । ५. म. स. ।

६. म. स. । ७. क. ल. म. स. 'हिमवत उत' । ८. क. ल. म. स. 'मामन्त उ' । ९. म. 'तु ।

विग्रहम्' । १०. म. 'दीर्घविम्बविधियैः । इ' ।

ध्वजमालाकुलं दिव्यं पताकानेकशोभितम् ।
 रत्नजैः सिंहशार्दूलैर्गजवपैर्विरन्तैरम् ॥ १३ ॥
 रञ्जितं मण्डपं दिव्यं मियं विपुरविद्विषः ।
 रुद्राणां च तथा रुद्रैर्गन्धर्वाभिररुं तथा ॥ १४ ॥
 देवैश्चैव मनोहायैर्धर्मजैश्च तथा परैः ।
 मालाभिः स्तम्बकैर्विभा स्तनजैः कुसुमैर्भृशम् ॥ १५ ॥

- ✽ कचिच्चापीकरेणाथ हृष्यां भूमिं विनिर्मये ।
 हचित्पद्मदलाकारामिन्द्राधुधरुममभाम् ॥ १६ ॥
 कचिभीलोत्पलाभासां नीलजीमूतस्रभाम् ।
 मनसैव यथा ब्रह्मा विश्वमेतद्धि निर्ममे ॥ १७ ॥
 कचिद्भ्रूकसंकाशां दीप्तां विद्रुमसंनिभाम् ।
 अनेकाकारविन्यासैस्ततो धार्षीं विनिर्ममे ॥ १८ ॥
 कचित्कलशविन्यासैः कचित्स्वरितकमुपितैः ।
 हरिश्चन्दनगन्धाद्यैः कर्पूरोद्धारगन्धिभिः ॥ १९ ॥
 जार्त्वापाटलपद्मानां चम्पकानां सुगन्धिभिः ।
 आसनैर्विविधैः पृथैश्चन्द्रादीमूर्त्तनिभैः ॥ २० ॥
 उदयार्कसमाकारैर्भृशद्भ्रुमैर्भृशम् ।
 तमालचम्पकामैश्च इन्द्रनीलमयैस्तथा ॥ २१ ॥
 सिन्दूरचयसंकाशैर्जपाकुसुमसंनिभैः ।
 संध्यारागनिभैश्चान्धैः*दादिधीकुसुममभैः ॥ २२ ॥
 हेमकुम्भानिभैश्चान्धैर्मुक्ताफलनिभैरपि ॥ २३ ॥
 तारकापुञ्जसंकाशैः पद्मनीलेन्द्रनीलजैः ।
 तत्रैव मण्डपे दिव्ये तोयस्थानान्यफलपयत् ॥ २४ ॥
 दीर्घिकास्तोयपूर्णाश्च क्षीरपूर्णास्तथैव च ।
 दधिहृदाननेकाश्च सुधासंपूरिताश्च वै ॥ २५ ॥
 घृतपूर्णा महानयो रत्नसोपानमण्डिताः ।
 हृष्यांश्च कामेकान्द्रव्यान्दीर्घिकाणां तथोत्तयोः ॥ २६ ॥

* यमसंज्ञितकुल्लहधरिभेदं, अष्टोत्तशतिकात् ।

* दादिधीत्येक-वेतिन्यन्त-पद-स्य-उज्ज्वलि-कुल्लहेषु-कचिन् ।

१ क. ल. ग. 'न्तरीः । २ इ. उ. २ घ. य. उ. पित्तं । ३ क. ल. ग. क. क. 'कि

अमृतनन्दीदनाधीः सदा एष्यकल्यान्विताम् ।

महर्षिर्नानादिषैर्दिग्धैः फलितान्मुनिर्गुणाः ॥ २६ ॥

कदलीसप्लवङ्गधये तु तमालगहनेष्वापि ।

कीडावापीः सुशोभादन्वास्तधेवाशोकसंजुलाः ॥ २७ ॥

दीर्घिकाणां तटे रम्ये तरुणाः स्निग्धशासिषु ।

दोलाद्याः बन्धयामासुर्भुक्तादामपिरुक्त्वलैः ॥ २८ ॥

* रमणीयानि दिव्यानि फलस्तुष्टिकराणि च ।

उद्यानवनस्रग्धानि स्थाने स्थाने लफलयन्तु ॥ २९ ॥

त्रैलोक्यतिलके तस्मिन्हेमपीठस्य मध्यगाम् ।

सिंहैश्च विभृतां श्वेतैः सहस्रदलमण्डिताम् ॥ ३० ॥

पारिजातद्रुमाणां च मञ्जरीभिरलङ्किताम् ।

इन्द्रनीलमयीं वेदिं चारुसोमानभूषिताम् ॥ ३१ ॥

कृतयोजनविस्तीर्णां स्तम्भैश्च फलशान्निविताम् ।

नानानिवापरोभिश्च रत्नजां दिव्यरूपिणीम् ॥ ३२ ॥

पीनोरुजयनास्ताश्च पीनोन्नतपयोधराः ।

चामराग्रकरारतारतु हारावलिबिभूषिताः ॥ ३३ ॥

वीणावेणुकराद्यान्याः काञ्चीगुणनिराजिताः ।

चञ्चलायतनेवाश्च तिलकालकमण्डिताः ॥ ३४ ॥

मैथ्वशामाश्च विन्बोष्ठीः कमलौत्पलमालिकाः ।

अनेकाकारविन्यासैर्निर्मये ताः पृथक्पृथक् ॥ ३५ ॥

एवं हि दिग्धैः सुः सुन्दरीभिर्नानामयोर्गैर्विधिषैश्च विधैः ।

मनोभिरारिणैश्चानाभिरानिर्भुक्तां तु वेदिं त्वरितश्चकार ॥ ३६ ॥ ३०८१ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसैरे सूतशौनकसंवादे साम्बविवा-

हमण्डपवर्णने नाम षट्षष्ठाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

सूत उवाच—मण्डपं निर्मितं ध्रुत्वा शंकरो विश्वकर्मणा ।

शैलादिमन्त्रवीरेशो दिग्देशो विश्वपूजितः ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच—हितार्थं सर्वदेवानामस्माकं च विशेषतः ।

विवाहयज्ञ आरब्धो नगराजेन धीमता ॥ २ ॥

* म. म. सु. ल. क. र. वि. क. लोको म. सु. म. ।

दानार्थमद्रिकन्यायाः मस्थितो हिमवान्स्वयम् ।
 अहं तत्र नमिष्यामि सुरैर्ब्रह्मादिभिः सह ॥ ३ ॥
 त्वमिहाऽऽवाहय सुरान्कालाग्न्यादीन्दिवास्तथा ।
 द्वीपांश्च सागरांश्चैव पर्यतांश्च नदीस्तथा ॥ ४ ॥
 मण्डपं सुन्दरं यत्र निर्मितं विश्वकर्मणा ।
 तत्र तिष्ठन्तु मा देवी मम ध्यानपरायणा ॥ ५ ॥
 विपुलतेज भासन्ती चन्द्रकोटिनिभानना ।
 हृत्सुक्तो महेशेन नन्दी सूर्यासुतप्रभः ॥ ६ ॥
 नत्वा विश्वेश्वरं देवं ध्यानाखण्डस्तदाऽभवत् ।
 ध्यातः सृष्टात्समायातः कालाग्निर्विश्वदाहकः ॥ ७ ॥
 रुद्रैः परितृतो देवः कोटिकोटिगणेश्वरैः ।
 ततोऽब्रवीत्स कालाग्निः सर्वज्ञं नन्दिकेश्वरम् ॥ ८ ॥
 किमर्थमहमाहूतो देवदेवेन शंभुना ।
 उपस्थितो वा प्रलयः संहरिष्यामि तत्कृणात् ॥ ९ ॥
 एवमुक्तस्तदा तेन शैलादिस्तमथाब्रवीत् ।
 प्रलयार्थं न चाऽऽहूतस्त्वं विश्वेशेन शंभुना ॥ १० ॥
 शरीष्यति गिरैः पूर्वा पत्नीन्वेन महेश्वरः ।
 तदर्थं त्वमिहाऽऽहूतो ब्रह्माद्याश्च दिवोकसः ॥ ११ ॥
 नन्दिनो वचनं श्रुत्वा कालाग्निरिदमब्रवीत् ।
 द्रष्टुकामा वर्यं सर्वे ब्रह्माद्याः शूलपाणिनम् ॥ १२ ॥
 शीघ्रं दर्शय शैलादेः निर्हृताः स्मो यथा ययम् ।
 विश्रौषय महादेवं ब्रह्माद्याथाऽऽगता इति ॥ १३ ॥
 सर्वे त्वद्धाननिरताः सर्वे त्वदर्शनोत्सुकाः ।
 कालाग्निमुखाणां च वचः श्रुत्वा गणाव्रणीः ॥
 माह विश्वेश्वरं देवं स्निग्धगम्भीरयां गिरा ॥ १४ ॥
 नन्दिकेश्वर उवाच—ब्रह्माद्याथाऽऽगताः सर्वे शूलपाणे तथाऽऽज्ञया ।
 द्रष्टुमिच्छन्ति ते सर्वे नमस्तुं तथा मुदा ॥ १५ ॥
 दिशाऽऽदेशं पुरारे मां किं वक्ष्यामि सुरासुरान् ।
 वारिता द्वारमूलेषु द्रष्टुं चाथाश्च संस्थिताः ॥ १६ ॥

१ क. स. म. त. ज. पाठयति यत्र स्वयं वेति । २ क. म. छ. ज्ञापय च व ।

यत्ते निरुपमं रूपं तेजोमयमनिन्दितम् ।
 यदधोभागमाश्रित्य रुद्रः कालाग्निसंज्ञितः ॥ १७ ॥
 पश्यन्तु चैते भूतेशं शूलं चैत्र सदोज्ज्वलम् ।
 ततो विवेश कालाग्निर्विष्णुर्महामा प्रवक्रतुः ॥ १८ ॥
 अन्ये च देवगन्धर्वा ऋषयो मनवस्तथा ।
 सर्वे कोलाहलं कृत्वा देवासुरमहोरगाः ॥ १९ ॥
 विविशुर्हरसंस्थानं नद्याद्या इव सागरम् ।
 प्रविश्य भवने रम्ये नानाधातुविचित्रिते ॥ २० ॥
 गणकोटिसमाकीर्णे रुद्रकोटिसुसेविते ।
 अग्नजन्मगुरुः पूर्वं रुद्रैर्वैवृतस्तदा ॥ २१ ॥
 भवारिमन्धकारि तमपश्यदन्तकानलः ।
 मुक्ताचलमतीकाशं शशाङ्कचपसन्निभम् ॥ २२ ॥
 नीलकण्ठं त्रिनेत्रं च शूलिनं सर्वतोमुखम् ।
 कोटिसूर्यपतीकाशं जगदानन्दकारिणम् ॥ २३ ॥
 कपालमालिनं देवं कपर्दकृतभूषणम् ।
 दशबाहुं दशार्धास्यमन्तं तेजसां निधिम् ॥ २४ ॥
 जगदुत्पत्तिसंहारस्थित्यनुग्रहकारिणम् ।
 अप्रमेयमनाकारमपञ्चमनाकुलम् ॥ २५ ॥
 सिंहासनस्थमचलं चराचरविभूतिदम् ।
 शीरोदभिव निष्कम्पं त्रैलोक्यमभवं शिवम् ॥ २६ ॥
 सर्वतःपाणिपादान्तं सर्वतोलिशिरोमुखम् ।
 सर्वतःश्रुतिमलोके सर्वमाहृत्य संस्थितम् ॥ २७ ॥
 सुरासुरैवेन्द्रमानं ध्यायमानं मुमुक्षुभिः ।
 इदं रूपं समालोक्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ २८ ॥
 अग्रे स्थितः स कालाग्निर्भैरी मेरुरिवापरः ।
 अथोवाच स शैलादिः प्रणिपत्य सनातनम् ॥ २९ ॥
 नरकाणामधोभागे पुरत्रयं प्रतिष्ठितम् ।
 योजनाद्युतविस्तीर्णं कामदं शुभलक्षणम् ॥ ३० ॥

यस्यैवोर्ध्वं निरालम्बं शतयोजनमानतः ।
 श्वालामालाकुलं दिव्यं सर्वलोकभयंकरम् ॥ ३१ ॥
 माकाराद्दालकैर्षुक्तं गोपुरैस्तोरणान्वितम् ।
 रक्तनीलसमानाभैर्भीमघोषैर्दुरासदैः ॥ ३२ ॥
 हतो रुद्रसदृशैस्तु सिंहस्यैर्महापलैः ।
 नियम्य च स्वकं तेजः प्रीत्यर्थं तेऽधुनाऽऽगतः ॥ ३३ ॥
 भ्रान्तवाभीकराभासभ्रन्दनाग रुग्न्धपुङ्गु ।
 नीलकण्ठस्त्रिनेत्रश्च वृषकेतुर्महाबलः ॥ ३४ ॥
 द्वीपिचर्मपरीधानः पञ्चवक्त्रेन्दुभूषणः ।
 अनन्तमेसलाधारीः कुण्डलीकृततल्लकः ॥ ३५ ॥
 * दशबाहुर्महातेजाः पीनवक्त्रा महाशुभ्रः ।
 मलयोदनिधेयोऽपि रक्तनीलमहातनुः ॥ ३६ ॥
 आगतः सौम्यरूपेण तव देव समीपतः ।
 पश्यतां मृदुभावेन देवदेव जगत्पते ॥ ३७ ॥
 एते चैव महावीर्याः कालाभ्रेस्तु समीपतः ।
 तिष्ठन्ति ज्वलनाभासा रुद्राश्च शतकोटयः ॥ ३८ ॥
 त्वभियोगान्महादेव कालान्वादेशकारिणः ।
 तिष्ठन्ति स्वपुरे रम्ये क्रीडमाना मनोरमे ॥ ३९ ॥
 तवानुज्ञाता ह्येते शशाङ्कुमीलिनोऽमलाः ।
 शुद्धस्कण्डिकसंकाशाः पथरागसमप्रभाः ॥ ४० ॥
 तदिद्भ्रमरसंकाशा वज्रशूलधनुर्धराः ।
 नीलकण्ठस्त्रिनेत्रार्थं सुखदुःखविभिताः ॥ ४१ ॥
 सर्वाभरणसंपन्ना अनन्तबलविक्रमाः ।
 ज्यैष्ठ्यभरणनिर्मुक्ताः शार्दूलचर्मवाससः ॥ ४२ ॥
 इमानपि महादेव पश्यन्मीतिकरो भव ।
 हरिचन्दनलिप्ताङ्गानशोककमलार्चितान् ॥ ४३ ॥

* पञ्चवक्त्राङ्गिः कुलकेभ्यं स्तोत्रो नास्ति ।

१ क. च. छ. "नितैः । १" । २ क. छ. ग. ज. झ. "पश्यते" । ३ क. छ. ग. झ.
 "श्व. शार्दूलचर्मवाससः ॥ ४१ ॥ ४ क. छ. ग. घ. ङ. झ. "पञ्चवक्त्रोक्तसंयुक्तः । ५ क. छ.
 ग. झ. झ. "मः" सुखदुःखविभिताः ॥ ४१ ॥

दैत्याभिषतयश्चैव महादाया महाबलाः ।
 समागता महादेव नागाः शेषादयः शिव ॥ ४४ ॥
 सर्वाः पातालवासिन्यो रूपयौवनगर्विताः ।
 आगता देवदेवेश द्वीपैश्च सह सागराः ॥ ४५ ॥
 गन्धर्वाः किनरा यक्षाः सिद्धविद्याधराः शिव ।
 उर्वश्वाद्याक्षाप्सरसो नद्यः पापहराः शुभाः ॥ ४६ ॥
 एते च मुनयो देव भृग्वाद्याः प्रथितौजसः ।
 संसामानि पुराणीह शकादीनां महात्मनाम् ॥ ४७ ॥
 एते लोकाः समावाताः सत्यान्ताः सप्त शंकर ।
 मूर्तयस्तव देवेश भवाद्याश्च समागताः ॥ ४८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्चैव मरुद्गणाः ।
 सनकाद्या महोत्मानः सत्यलोकनिवासिनः ॥ ४९ ॥
 पद्मरागनिभो देवो बन्धूककुसुमश्रुतिः ।
 जटाभिस्तु शिरोनद्धो रत्नमालाविभूषितः ॥ ५० ॥
 कमण्डलुधरः श्रीमान्दण्डहस्तः सुलोचनः ।
 कृष्णाजिनोत्तरीयेण रक्तमाल्याम्बरेण च ॥ ५१ ॥
 सुवर्णमेखलाधारी रौक्मकुण्डलैर्मण्डली ।
 हंसध्वजश्चतुर्बाहुः सुरासुरनमस्कृतः ॥ ५२ ॥
 सावित्र्या सहितो देवः पद्मयोनिरिहाऽऽगतः ।
 अतसीपुष्पसंकाशस्तमालदलवर्चसः ॥ ५३ ॥
 पीताम्बरधरः श्यामः पीतगन्धानुलेपनः ।
 शङ्खचक्रगदाधारी शार्ङ्गो गरुडवाहनः ॥ ५४ ॥
 किरीटी कुण्डली हारी कौस्तुभाभरणान्वितः ।
 केयूरवलयार्पीडः पीनवक्त्रा मदान्वितः ॥ ५५ ॥
 चार्मीकरसुमालाभिर्दीप्यमानो विराजते ।
 सूर्यायुतमतीकाशो नीलोत्पलदलेक्षणः ॥ ५६ ॥
 क्षीरोदार्षवशापी च नीलजीमूतानिःस्वनः ।
 रमामर्दितसर्वाङ्गः शेषपर्यङ्कुलालसः ॥ ५७ ॥

गुरुणां च गुरुदेव ईश्वराणामपीश्वरः ।
 यरदो भव वात्सल्यो दैत्यकोटिशर्यकरः ॥ ५८ ॥
 आयतोऽयं महादेव विष्णुः मित्ररस्तव ।
 तप्तचामीकरमरुयो वज्रहस्तो महाबलः ॥
 षट्शुकपरीधानो हेममालाविभूषितः ॥ ५९ ॥
 मरुपातपीषो बलवृचहन्ता बालार्कमासो हरिकन्दनाङ्कः ।
 पुंनागनागेर्बकुलीश्च जूष्टो मुक्ताफलार्ककृतकण्ठदेशः ॥ ६० ॥
 अयं समागतः शक्रो वह्निर्वैवस्वतस्तथा ।
 निर्ऋतिर्वरुणो वायुः कुबेरश्च समागतः ॥ ६१ ॥
 ईशानश्च महाभागस्त्रिशत्कोटिगणैर्द्वृतः ।
 आगतस्त्रिजमद्योने पिनाकी च गणेश्वरः ॥ ६२ ॥
 दशकोटिगणैर्बुक्तः ॐ कालकण्ठस्तथैव च ।
 सप्तकोटिगणैर्बुक्तो षण्ढाकर्णो महाबलः ॥ ६३ ॥
 दशकोटिगणैर्बुक्तो वसुधोषो महाबलः ।
 चतुष्कोटिगणैर्दण्डी शिसण्डी दशकोटिभिः ॥ ६४ ॥
 पद्भिर्मयूरचदनः सिंहास्यो दशकोटिभिः ।
 सप्तकोटिगणैर्बुक्तः फिरीटी च समागतः ॥ ६५ ॥
 कालान्तकस्तु दशभिर्नकुली दशकोटिभिः ।
 पद्भिस्तु गुण्डमाली च तिस्रुली पञ्चकोटिभिः ॥ ६६ ॥
 अष्टाभिर्विश्वमाली च त्रिभूर्तिर्नवकोटिभिः ।
 एते गणेश्वराः सर्वे तथा चान्ये गणेश्वराः ॥ ६७ ॥
 वेपां संख्या न जानन्ति ब्रह्माद्या देवतागणाः ।
 आगतांतां महादेव जूशु कोलाहलं विभो ॥ ६८ ॥
 अमरेशः प्रभासश्च पुष्करो नैमिषस्तथा ।
 आपाटी दण्डी गुण्डी च भारभूतिस्तथा कुली ॥ ६९ ॥
 तीर्थाधिपतयो देवा आगता दिव्यमूर्तयः ।
 एते गुवाण्डका देव कामरूपा महाबलाः ॥ ७० ॥

* सप्तमसंज्ञितपुत्रकेतु काण्डकण्ठ इत्यादि दशकोटिगणैर्बुक्त इत्यन्तं ज्ञेयमात्रं नास्ति ।

१ अ. प. "नां त्रि मु" । २ अ. "लेशु कु" । ३ क. ल. ग. ज. स. "कुंभः सुपो-
 पथ म" । ४ अ. गूळदशतः । ५ अ. ग. "डी कसुगाय" । ६ अ. ल. व. स. "भिलकु" । ७ क.
 म. "कुडैईश" । ८ क. ल. ग. ज. स. "हभिश्च मु" । ९ ल. व. कण्ठापिपाः ॥ ६७ ॥

तवाऽऽज्ञयाऽऽमर्ता देव ब्रह्माण्डान्तरवासिनः ।
 कोटिकोटिमणैर्युक्ता देवदेव महेश्वर ॥ ७१ ॥
 विश्वेश्वरजयोद्भूता सिन्धुश्रीव सरस्वती ।
 यमुना गण्डकी नागा विपाशा नर्मदा शिवा ॥ ७२ ॥
 रुक्मा घण्टा च निर्विन्ध्या देविका च दृषती ।
 शतदुक्ष पयोष्णी च चन्द्रभागा च गोमती ॥ ७३ ॥
 चर्मण्वती च कावेरी सरयूर्ध्व परावती ।
 धृतपापा च सारथ्या माणा माला सुमन्धिका ॥ ७४ ॥
 जम्बू तापी वनी शूरा कौशिकी कुमुदा करा ।
 मन्दाकिनी चन्द्रलेखा चम्पकाऽऽमोदवाहिनी ॥ ७५ ॥
 ऐरावती कामवेगा मेङ्गला कामचारिणी ।
 पूर्णभद्रा महामोदा गम्भीरावर्तिनी रम्या ॥ ७६ ॥
 मेघमाला मेघवर्णा सदानीरा च नन्दिनी ।
 वेदा वेदवती वीणा सीता चित्रोत्पला तथा ॥ ७७ ॥
 बेजवती च वृषणी पिप्पला जेष्ठी तथा ।
 सरजा कुमुदा शिखा कौशिकी निषधा सिता ॥ ७८ ॥
 वैतरणी सिनीवाली वेगवती पुनःपुना ।
 गीरी कृष्णा तथा दुर्गा तुङ्गभद्रोत्पलावती ॥ ७९ ॥
 स्वर्णा भीमरथी कुद्धा कृतमाला तरङ्गिणी ।
 एता देव महानद्याः पाचनाः कल्मषाषहाः ॥ ८० ॥
 मूर्तिमत्पस्तवेज्ञान उत्सवे त्विह आगताः ।
 सर्वा एता महादेव पश्य कारुण्यवारिधे ॥ ८१ ॥
 भवन्ति कृतिनः सर्वे स्वयि दृष्टे महेश्वर ।
 एवमुक्त्वा तदा नन्दी देवदेवस्य चाग्रतः ॥ ८२ ॥
 पपात दण्डवद्भूमौ भवत्या परमया युतः ।
 नन्दिनं तं महात्मानं दृष्ट्वा विश्वेश्वरः प्रभुः ॥ ८३ ॥
 शीतो भूत्वाऽऽह कालारिभन्दरे चारुकन्दरे ॥ ८४ ॥

१ क. स. ग. च. छ. 'ता इति मे' । २ क. स. ग. छ. 'की भगा । ३ क. 'री
 शर' । ४ स. ग. 'अ इय' । ५ ग. छ. च. छ. 'ती । शीत' । ६ स. ग. 'व्या मण्डिका' ।
 ७ स. ग. 'पयोष्णी मे' । ८ क. 'ती वीणा' छ. ' । ९ क. ग. स. 'जपला त' । १० स.
 ग. च. 'जडा त' ।

इदं यः पठते नित्यं शृणुयाद्वाऽपि भक्तितः ।

श्रीताः स्युर्देवताः सुवार्त्तरथाभीष्टफलप्रदाः ॥ ८५ ॥ ३१६६ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपनिषत्सु श्रीसौरि सूतशीलकर्मवादे कालान्या-
द्यागमनकथने न्यम सङ्घपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

मून उवाच.— शशस्ती गिरिवान्दिषा देवीमात्मसुतासुताम् ।

मदानार्थं महेशाय संवाहो मन्दुरं स. पात् ॥ १ ॥

आह हृदा गिरि नन्दी देवदेवं पिनाकिनम् ।

सक्तुकामः समायातो भगवान्परदेश्वरः ॥ २ ॥

श्रुत्वा तु वचनं श्रुत्वा च. कं नन्दीमुत्साहदा ।

मेषगन्भीरथा वाचा महादेवोऽब्रवीदिदम् ॥ ३ ॥

वदस्वयं गिरिश्रेष्ठो हृदये यत्प्रतिष्ठितम् ।

कामसौख्यं (स्या)चिरादेव भविष्यति न संशयः ॥ ४ ॥

एवमुक्तस्तदा विमा देवदेवेन शंभुना ।

उवाच गिरिशार्दूलो भूत्वाऽश्रेयनताञ्जलिः ॥ ५ ॥

हिमवानुवाच— याऽऽसीत्पूर्वं च ते पत्नी साऽवतीर्णा गृहे मम ।

तामेष तव दानार्थमागतोऽस्मि महेश्वर ॥ ६ ॥

अभी ब्रह्मादयो देवास्तवत्सामीपमिहाऽऽगताः ।

किं गोत्रमिति पृच्छामि क्षेपामग्रे विभो वद ॥ ७ ॥

श्रुत्वा तु भारती तस्य विधेशो विश्ववन्दितः ।

किं गोत्रमिति संचिन्त्य नोत्तरं प्रैससर्वे इ ॥ ८ ॥

दृष्ट्वा निरुत्तरं शंभुं जहसुर्देवदानवाः ।

एष एव जगद्योनिर्गोत्रमस्य कथं भवेत् ॥ ९ ॥

इत्युचुर्विबुधाः सर्वे हिमवन्तो नगोत्तमम् ।

देवानां च वचः श्रुत्वा गिरिराजोऽब्रवीदिदम् ॥ १० ॥

विधेश्वरं परं धाम परमात्मानमन्ययम् ।

शाश्वतं गिरिशं स्थाणुं विश्वाकारं सनातनम् ॥ ११ ॥

दत्ता दत्ता पुनर्दत्ता उमा सत्येन ते प्रभो ।

ततो महान्तरो विमा जयञ्चन्दादिमङ्गलैः ॥ १२ ॥

१ ल. ग. "इतो स्युर्देव" । २ क. म. "काम वादाय भ" । ल. ग. क. अ. उ. अ.
"सक्तुकाम" । ३ य. क. य. उ. उत्तमपत्नी ॥ ८ ॥

दुन्दुभीनां च वाद्यानामभवत्सागरोपमः ।
 वृहीतेति शिवः माह पार्वती पर्वतेऽम्बरम् ॥ १३ ॥
 तद्भस्ते भगवान्शंभुरङ्गुलीयं म(न्य)वेशयत् ।
 इमं च कलशं हेममादाय त्वं नगोत्तम ॥ १४ ॥
 याहि गत्वा त्वनेनैव ताभुर्मां स्नापय स्वरा ।
 अन्येषां परिहारार्थमेव एव विधिः सदा ॥ १५ ॥
 जगन्नयेऽपि नूनं स्याद्भुज तूर्णं नराधिप ।
 ततस्तुष्टो महाशैलोऽभोजयःकुसमाहितः ॥ १६ ॥
 एवं यज्ञैरतो विभारतर्पणाय चराचरान् ।
 अभवदेवमुषिष्य शंकरं स गिरिरत्नदा ॥ १७ ॥
 तथाऽरिमन्त्रन्तरे देवो धर्मकेतुर्महेश्वरः ।
 प्रत्येतो मुनिशार्दूलाः समालोक्य च शार्ङ्गिणम् ॥ १८ ॥
 अभवज्जयन्नश्वानां तुष्टुलो हि महाऽरत्नदा ।
 पुष्पवृष्टिनिपातश्च सत्यलोकाद्द्विजोत्तमाः ॥ १९ ॥
 नानावनाधिपाशैश्च ऋतवश्च मुष्टान्विताः ।
 कुसुमैर्दिव्यगन्धात्शैर्षट्पुष्पैश्चतुन्दवत् ॥ २० ॥
 वीणावेपुस्सृङ्गानां दुन्दुभीनां ततो रवः ।
 हरिविरञ्चिदकाशाः पूरयन्ति सुरारत्नदा ॥ २१ ॥
 विमालैलोनयनादेन वेदघोषं प्रचक्रिरे ।
 गायत्री शैव सावित्री रङ्गकन्दारकदैव ॥ २२ ॥
 दिशाधरोऽथ नागिःरो देवानां च तस्याङ्गमाः ।
 सिद्धकन्द्य रभोतार्या रश्मिऽरत्नदैव च ॥ २३ ॥
 मातरः रश्मि रश्मि रश्मि रश्मि रश्मि रश्मि ।
 गिरिणां च तथा नार्यः रश्मि रश्मि रश्मि च ॥ २४ ॥
 रङ्गलं गायमानाश्च शर्षाः दृष्ट्वा रश्मिम् ।
 सुप्रहृष्टा रश्मिः सर्वा देवदेवस्य पादयोः ॥ २५ ॥
 एतन्निमन्त्रन्तरे विमो हिमवत्संमपोदितः ।
 मैनाकरत्नत्र संप्राप्तो हेमकुम्भकरः सुधीः ॥ २६ ॥
 सालङ्कायनपीत्रस्य गत्वा तस्याद्गतः रिधतः ।
 तेनापि देवदेवस्य ज्ञापितो गिरिरत्नतः ॥ २७ ॥

अथासी भगवान्देवो मङ्गलेशो जलाशयः ।
 स्नापयद्देवसा युक्तः समुद्रेः शूलपाणिनम् ॥ २८ ॥
 स्नाप्यमाने तदा देवे नद्यो वै सागरा द्विजाः ।
 बभूवुः सलिलैर्युक्ताः कुशाङ्गनाः स्वेदसंयुताः ॥ २९ ॥
 अथ ते शिदन्नाः सर्वे सनारायणका द्विजाः ।
 परं विस्मयमापन्ना भवं पश्यन्ति चाद्भुतम् ॥ ३० ॥
 ततो निलीयमानास्तु शरीरे शंकरस्यै तु ।
 नद्यः सर्वाः समुद्राश्च प्रपश्यन्ति सुविस्मिताः ॥ ३१ ॥
 योगमायाऽतं वीक्ष्य तत्तत्तत्तं जगति स्थितम् ।
 अस्तुवन्पद्भुभर्तारं ब्रह्माद्या देवतार्गणाः ॥ ३२ ॥
 तत्तत्तैरेतु स्तुतो देवः प्रहरय भगवान्भवः ।
 दिसृज्य च तदा तीर्थमभवत्पूर्वरूपधृत् ॥ ३३ ॥
 एवं साम्ये रिशते तस्मिन्देवदेवे पिनाकिनि ।
 स्नापितोऽसौ विरञ्चाथैस्त्रिमूर्तिर्भगवान्भवः ॥ ३४ ॥
 भेनाकोऽप्यञ्जलिं कृत्वा देवदेवस्य चाग्रतः ।
 संरिधतो हर्षसंयुक्तो निधिं लब्ध्वा यथाऽधनः ॥ ३५ ॥
 विसर्जितस्ततस्तेन देवदेवेन शंभुना ।
 त्रैलोक्यतिलके तस्मिन्न्यथी तूर्णं नगात्मजः ॥ ३६ ॥
 तदंशुकं परिधाप्य देवीं तापरसेक्षणां ॥
 स्नापयंस्तेन कुम्भेन इराङ्घ्रिपतितेन च ॥ ३७ ॥
 नीरैर्पातं द्विजश्रेष्ठाः कृत्वमेतत्कपदिना ।
 पार्वतेयविधिर्नूनं कृलजानां सदाऽनघः ॥ ३८ ॥
 ततो भगवती देवी हृष्टपुष्टा तपोमयी ।
 पितुरभ्यागता भूत्वा विवेश परमासने ॥ ३९ ॥ ३२०५ ॥
 इति श्रीब्रह्मपुराणोषपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे साम्भ-
 विवाहवर्णनं नामाष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥
 सूत उवाच—अथाऽऽद्यान्तं शिवे दृष्ट्वा हिमवान्पर्वतेश्वरः ।
 मेरुश्चैव यथासंख्यै रविचन्द्रदिवाकरैः ॥ १ ॥

तथा देवैः स वेधादीर्हतं छत्रेण संयुतम् ।
 जपेत्पुक्त्वा नगेन्द्रस्तु ह्यात्तमौलयाम्बरस्तदा ॥ २ ॥
 उत्थितः सहसा विमाः पुष्पहस्तो महेश्वरः ।
 मुदा परमेया युक्तो भक्त्या चानन्यथा द्विजाः ॥ ३ ॥
 वस्त्रैर्नानाविधैश्चके मार्गभूषां तदा गिरिः ।
 पताकाभिर्जघन्तीभिः स्रग्दाभैर्दिव्यगान्धिभिः ॥ ४ ॥
 ध्वजैश्च विविधाकारैः पञ्चवर्णैर्मनोरमैः ।
 चामरैश्चन्द्ररम्यैस्तु लम्बकैश्च समन्ततः ॥ ५ ॥
 मुक्तानां मकरैश्चैव पुष्पाणां तु तथैव च ।
 एवमाद्यैरनेकैश्च शोभां कृत्वा नगोत्तमः ॥ ६ ॥
 स्थितस्तु वीर्यमाप्नोऽसौ विश्वव्यापिनमीश्वरम् ।
 संपूर्णचन्द्रवदना मदनानलदीपिताः ॥ ७ ॥
 शतकोटयोऽप्सरानां तु निर्ययुः संपुस्ताश्च तम् ।
 हेमपात्रकरासक्ताः पद्मेन्द्रीवरहस्तकाः ॥ ८ ॥
 मणिपात्राणि पूर्णानि दूर्वासिद्धार्थकारुणितैः ।
 दधिरोचनमादाय व्रीहिभिश्चम्पकैर्यथैः ॥ ९ ॥
 हरिचन्दनलिप्ताङ्गा हरिचन्दनहस्तकाः ।
 विदुमाहङ्करहस्ताश्च तथैवोत्पलशेखराः ॥ १० ॥
 * चूतमञ्जरिहस्ताश्च पारिजातकराः पराः ।
 स्वाङ्गुदकेन संपूर्णभूङ्गारकरपल्लवाः ॥ ११ ॥
 हावभावाविलासिन्यो मदनातुराविह्वलाः ।
 मदनारिं शणेपुस्ता गायमानास्त्रिलोचनम् ॥ १२ ॥
 अधासौ भगवाञ्शुली चान्तर्गामी महेश्वरः ।
 त्रैलोक्यपतिलके तस्मिन्क्षणादाविर्बभूव ह ॥ १३ ॥
 ततो धनैर्वहुविधैः पूजयामास पर्वतः ।
 स्तुत्वा च पूजयित्वा च ननाम च पुनः पुनः ॥ १४ ॥
 गीतैश्च विविधैर्वाक्यैः प्रविवेश हरस्तदा ।
 भवोऽभवत्तदा बालो हृष्यहृवर्षाकृतिः स्वयम् ॥ १५ ॥

* यद्भक्तिसङ्कलनसूत्रकवोर्दिं श्रीकार्यं नास्ति ।

१ घ. 'मलाम्' । २ घ. क. घ. छ. 'मया ह २ व ३ क. छ. 'नेहः । च' ।
 ४ ल. घ. 'मया हृ व' । ५ छ. घ. 'गीतैर्व' । ६ क. ल. घ. छ. 'द्विोः' ।

हेमाङ्गने भगवाञ्छूलिः किराटी कुण्डली हरः ।
 सुरासुराश्च विमेन्द्रा दृष्ट्वा रूपं पिनाकिनः ॥ १६ ॥
 अवलोक्य मुस्ताऽन्योन्यं जहसुस्ते मुदाऽन्विताः ।
 आसने हेमने विप्रा नानारत्नैश्च भूषिते ॥ १७ ॥
 विवेश भगवाञ्छूली महादेवो जगन्पतिः ।
 हरस्य दक्षिणे वैशा वायुभागे जनार्दनः ॥ १८ ॥
 शैलादिरग्रतः शंभोः कालरुद्रश्च सुव्रताः ।
 रुद्रेर्गणेश्वरैर्देवैः सिद्धैश्च मुनिभिस्तथा ॥ १९ ॥
 उपविष्टेषु सर्वेषु गन्धर्वाद्याः समन्ततः ।
 जगुर्गीतं च हिन्दोलं तुम्बकर्नारदादयः ॥ २० ॥
 मत्तमात्कङ्कनापिन्यो गेयं ताललयान्वितम् ।
 रम्भाद्यम्बरसः सर्वाः किंनरी नर्ततुर्हिजाः ॥ २१ ॥
 वीणावल्लकिवेशूनां मृदङ्गानां विशेषतः ।
 ध्वनिभिर्मनसस्तुष्टिर्नृत्रे सुमनसां तदा ॥ २२ ॥
 अथ विश्वेश्वरः शंभुर्भूषणं नभसि स्थितम् ।
 मायच्छद्विरिजायै तदाह्लादजनकं मुदा ॥ २३ ॥
 अनेनालंकृता देवि मम योग्या भविष्यसि ।
 पितुर्दक्षस्यै चः क्रोपः पूर्वजस्य वरानने ॥ २४ ॥
 महास्यासि तमेवाऽऽशु भावं चैव तु तामसम् ।
 ततः सा पार्वती देवी गृहीत्वाऽऽकाशमण्डलात् ॥ २५ ॥
 पितुः समीपमगमहस्त्राभरणमुत्तमम् ।
 महता ह्रुत्सवेनाऽऽशु भूषयित्वा शिवां नगः ॥ २६ ॥
 वस्त्रैराभरणैर्देवीं दिव्यैश्चै सिंहवाहिनीम् ।
 मेनोत्सङ्गतां भूयश्चन्द्रलेखेव तोषदे ॥ २७ ॥
 दधती निर्भृता देवी वभौ तामरसेक्षणा ।
 अथ देवैः परितृतो विष्णवासीसिपुरान्तकः ॥ २८ ॥
 बभ्राम मुनिशार्दूलाः कीडास्थानानि कृत्स्नशः ।
 भगवन्देवदेवेश विश्वेशान्धकसूदन ॥ २९ ॥
 प्रणम्य परया भक्त्या शैलादिरदमन्नवीत् ॥ ३० ॥

नान्दिकेश्वर उवाच—वेदीयमिन्द्रनीलाभा भाति विश्वभरा शिव ।

सेयं जलमयी नाथ निर्मिता विश्वकर्मणा ॥ ३१ ॥

या चेयं परमा रम्या तोयानां भ्रान्तिकारिणी ।

सेयं भाति महादेव रत्नानामीदृशी मभा ॥ ३२ ॥

* इदं च द्वारसंस्थानं दृश्यते लम्बकैर्हतम् ।

कुल्यास्व रत्नचिन्त्यासे लक्ष्यते द्वाररूपता ॥ ३३ ॥

इदं चित्ररथाकारं दृश्यते वनमुत्तमम् ।

प्रतिविम्बं महादेव रत्नभूमेर्न संशयः ॥ ३४ ॥

इदं च मन्दिराकारं सोपानत्रयमण्डितम् ।

प्रतिविम्बमिदं चैव दृश्यते नवमण्डितम् ॥ ३५ ॥

या चेयं सागराकारा दृश्यते तोयरूपिणी ।

एषाऽपि परमेशान रत्नभूमिर्नलोषिता ॥ ३६ ॥

यदिदं गगनाभासं मृत्तिद्रव्यैरिचोदितम् ।

कीटामण्डपमेतस्मिन्वक्षेत्रे देव तिष्ठति ॥ ३७ ॥

अम्बराभैर्भदारत्नेर्वाङ्गक्षेत्रे विनिर्मितम् ।

अनेकवायसंयुक्तं रमणीयं ययौ हरः ॥ ३८ ॥

एवं क्रीडति देवक्षेत्रे सुरासुरमहोरगाः ।

विद्याधरास्तथा यक्षा गन्धर्वाप्सरसादयः ॥ ३९ ॥

दीर्घिकासु तटानेषु नदीषु च हृदेषु च ।

कीटावापीषु ते रम्यैर्ध्वजैर्नानाविधैर्भृशम् ॥ ४० ॥

यभूयुर्देवताः सर्वाः क्रीडारतिषु लालसाः ।

अथ संकील्य विश्वात्मा निवृत्ततत्त्वदेशतः ।

वेद्याः समीपमग्रतस्तूपमानो मुनीश्वरैः ॥ ४१ ॥

प्राप्याऽऽकरोह मसभं सुरेशस्तद्रिन्द्रनीलामलवेदिकान्तम् ।

सहस्रपथैर्वकुलैश्च नानैः कीर्णै हि यत्काञ्चनपारिजातैः ॥ ४२ ॥

ततः प्रविष्टो हरिणाङ्गुलिह्वः सरश्मिज्जालाङ्गुलवेदिकान्तम् ।

विशेषं सूर्यायुतसुमभासो वृत्तो विरञ्ज्यादिसुरैः समन्तात् ॥ ४३ ॥

अथोपबिष्टं संवीक्ष्य विश्वेशं पर्वतेश्वरः ।

तस्य संस्थाप्य पुरतो देवेशीमब्रवीदिदम् ॥ ४४ ॥

हिमवानुवाच—त्वमेवैकः परं धाम अर्धनारीश्वरस्ततः ।

देवतानां हितार्थाय जातो हर्षतनुः पृथक् ॥ ४५ ॥

दशस्य दुहिता देवी जगद्धात्री क्षुमा सती ।

बिनिन्य च ततो दशं त्यक्त्वा देहं निर्जं पुनः ॥ ४६ ॥

तत्रैव पत्नी देवेश जाता मम सुता सती ।

ततः क्षुत्वा गिरीन्द्रस्य वचस्त्रिभुवनेश्वरः ।

ममभ्यो वरदः शंखुरब्रवीत्पर्वतेश्वरम् ॥ ४७ ॥

ईश्वर उवाच—जानाम्यहं येन ममैव माया शक्तिर्वरेणा नगराजसिंह ।

संत्यज्य देहं तव धाञ्जि जाता योगात्स्वयं चारुदशाङ्गुवन्वा ॥४८॥

आचारार्थं गिरिश्रेष्ठ दत्तां गृह्णामि पार्वतीम् ।

अदत्तां यदि शृणामि तथा लोकेऽपि वर्तते (वर्तते वै जनः) ॥ ४९ ॥

अथ दिव्योदकैः पूर्णमादाय कलशं गिरिः ।

परिपूर्णस्य नित्यस्य नित्यानुग्रहकारिणः ॥ ५० ॥

प्रक्षाल्य पादौ शिरसा मणन्य भृङ्गारमादाय स शैलराजः ।

मुमोच तोषं भवपाणिपथे दक्षेति दक्षोति तदा मजल्पन् ॥ ५१ ॥

ततो मङ्गलनिर्घोषः समभूच्चिदिवोकसाम् ।

वीणावेशुमृदङ्गानां काहलानां च निःस्वनः ॥ ५२ ॥

सा हारकण्ठी कटिसूत्रदामा सुभ्रूलता चारुबिलोलनेत्रा ।

मेरोपैथैवोपरि चन्द्रलेखा तथा वभौ पर्वतराजपुत्री ॥ ५३ ॥

अथ देवा गतो ब्रह्मा विश्वमायां स्मरारणिम् ।

ददशोदकपात्रेण विभावसुपुरस्थितः ॥ ५४ ॥

मादेश्वरीं काममयीं दृष्ट्वा तां तु पितामहः ।

अक्षरत्सहसा शुकं भयकुम्भादिवोदकम् ॥ ५५ ॥

पात्रेण तन्ममर्दाऽऽशु शुकं तत्पत्रसंभवः ।

पञ्चजोऽपि महातेजा देवदेवस्य पश्यतः ॥ ५६ ॥

त्रैवं मर्देति तं दृष्ट्वा त्रिपुरारिः पितामहम् ।

कुरुष्वे(शुद्धी)तीति होवाच भगवाञ्जीललोहितः ॥ ५७ ॥

अमोघं तत्तदा विमाः शुक्लमशौ मजापतिः ।
 जुहोति व(अमुहोद्)चनाच्छंभोर्बाभिनाऽऽद्राय पाणिना ॥ ५८ ॥
 हवनाच्च ततः प्राग्नाः सपितारं वियद्व्रतम् ।
 तेजोमयाश्च ते सर्वे तपोनिष्ठाः समन्ततः ॥ ५९ ॥
 अष्टाशीतिः सहस्राणि मुनयस्तूर्ध्वरेतसः ।
 माने त्वह्नुष्ठमानास्तु जाता ह्यत्र सुवर्षसः ॥ ६० ॥
 बभूवुस्ते महात्मानः पतङ्गन्सहचारिणः ।
 निस्तृहा रश्मिपाः सर्वे सर्वे ज्वलनसंनिभाः ॥ ६१ ॥
 ततो देवाः समन्धर्वाः सिद्धाश्च मुनयस्तथा ।
 पिशाचा दानवा दैत्याः किंनराश्च महोरगाः ॥ ६२ ॥
 विद्याधराथाप्सरसस्तथा चान्धे सुरासुराः ।
 यद्गृहाः सर्वे एषेते पार्षत्या हरसंगमात् ॥ ६३ ॥
 मुमोच वृष्टिं कतुराट्सुतुष्टः पुष्पेरनेकैर्भ्रमराकुलैश्च ।
 वार्षिर्विचिर्भैर्वैरसङ्गनादिः सुगीतमानैर्वैरमङ्गलैश्च ॥ ६४ ॥
 बीणारवेर्देन्दुभिवेषानादिः समन्ततः कर्णसुखं मज्जे ।
 आनृत्यवीभिः सुरसुन्दरीभिर्भोगीयतीभिर्वैरकिंनरीभिः ॥ ६५ ॥
 दैत्याङ्गन्नाभिश्च वसीदतीभिः कामायवेर्ज्वाश्च तद्दुत्सर्वं च(वथ) ।
 काञ्चीरवेणाय नितम्बिनीनां मनोभिरामेण च नूपुराणाम् ॥ ६६ ॥
 तासां स्थितेनाथ मुनीन्द्रवर्षा वभूव कामानलदर्पिचर्षा ।
 होमावसाने मधुपर्कशुक्तं देवाय तस्मै भैश्रुभाजनं च ॥ ६७ ॥
 ततो निषेध प्रमथाधिपाय चकार तुष्टिं परमां विरक्षिः ॥ ६८ ॥
 अथ देवेषु विश्वेशो वरदोऽभूद्द्विजोत्तमाः ।
 वराश्च विविधान्दत्त्वा ब्रह्मादिभ्यो महेश्वरः ॥ ६९ ॥
 क्यसर्भयत्ततः सर्वांस्तथावराङ्गङ्गाम्नास्तथा ।
 विसर्जिताः प्रणम्येक्षं धीतिं ते परमां गताः ॥ ७० ॥
 एवं संक्षेपतो विशा विवाहो गिरिजापतेः ।
 कथितो रविणा पूर्वं यथावत्समुदीरितः ॥ ७१ ॥
 ज्ञप्नोति श्रद्धया यस्तु पवेद्वा प्रयतारमवान् ।
 सर्वांन्कामानयामोति वर्षोर्द्वार्याकृन् संशयः ॥ ७२ ॥

१ घ. ड. च. छ. झ. 'रक्षन्धे च वादेः सुनीतिर्व' । २ घ. ज. 'विप्राश्च' । ३ छ. ग. 'पुनं च । ४ ल. ग. 'मयिना' ।

सर्वपापविनिर्मुक्तस्तेजस्वी मियदर्शनः ।

जीवेदुर्भयं सार्त्रे मच्छेद्वृक्षपदं ततः ॥ ७३ ॥ ३२७८ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकर्षवादे साम्बविवाह-

वर्णनं नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

सूत उवाच—विवाहादिसुतां शंभुर्धेयौ केल्यसपर्वतम् ।

कीडां वै वर्षसाहस्रीमकरोत्तत्र शंकरः ॥ १ ॥

गर्भेर्नानाविधैश्चैव सिंहास्यैः शरभाननैः ।

केचिद्ब्रह्मसुरैर्धामैः केचिद्ब्रह्मसुरैरपि ॥ २ ॥

* केचिद्ब्रह्मसुरैरन्यैः केचिन्ब्रह्मसुरैरपि ।

केचिद्ब्रह्मसुरैर्दीर्घैः केचिद्ब्रह्मसुरैरपि ॥ ३ ॥

केचिच्चिन्नसुरैरन्यैः केचिद्बुधसुरैरपि ।

मृषकास्यैस्तथा = चान्यैर्माजिरवदनैरपि ॥ ४ ॥

सर्पास्यैर्नकुलास्यैश्च जम्बुकास्यैस्तथाऽपरैः ।

शिशुमारसुरैश्चान्यैर्कृष्णवक्त्रैस्तथाऽपरैः ॥ ५ ॥

x मयूरवदनैरन्यैर्वकवक्त्रैस्तथाऽपरैः ।

वास्वामृगसुरैश्चान्यैः स्वरास्यैश्च तथाऽपरैः ॥ ६ ॥

अन्यैरसंख्यैः शमथैर्जामरणवजितैः ।

नित्यतृष्णैर्निरातङ्कैः कालसंहरणतृभैः ॥ ७ ॥

सहस्रकोटिसंख्याकैः स्पृच्छन्दमतिचारिभिः ।

कीडां विधाय भगवान्कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ ८ ॥

तपसा महता शंभुरनुगृह्य च मन्दरम् ।

कैलासं संपरित्यज्य मन्दरे चारुमन्दरे ॥ ९ ॥

तत्रापि रममाणस्य गते वर्षसहस्रके ।

देवतानां हितायां य प्रकृत्या सह शूलभृत् ॥ १० ॥

* केचिद्ब्रह्मसुरैरित्यादिः केचिद्बुधसुरैरित्यन्तः सर्पश्लोकः कस्यस्यैतत्पुस्तकमेवास्ति
स्यस्यैतत्पुस्तके विना सर्वेष्वन्यादृशंपुस्तकेषु माजिरवदनैरित्यादि शिशुमारसुरैश्चान्यैरित्यन्तः
शन्दव्याप्तं भवति ।

इदं श्रीकार्यं चमदितं तत्के चमदितं ।

१ प. ड. च. छ. ज. 'प्रं यजेवम' । २ क. प. ड. च. छ. ज. झ. 'रपेः छ' ।
३ ख. ग. ज. 'लिसया । ४ च. छ. 'सं ह १'

प्रक्रीडतीह विश्वात्मा कामासक्तश्च सर्वथा ।
 मार्थितोऽहं सुरैः पूर्वं तारकस्य बभूवस्यवा ॥ ११ ॥
 मद्देतसः समुत्पन्नस्तारके स हनिष्यति ।
 इति मत्वा महादेवे रममाणे सहोमया ॥ १२ ॥
 उत्पाताश्च महाघोराः संभवन्तः सुदारुणाः ।
 रुधिरास्थीनि वर्षन्ति नदन्ती मेघसंकुलाः ॥ १३ ॥
 वायवश्च महावेगाः पर्वताश्चालयन्ति ते ।
 विमानानि सुराणां च निषेत्तुर्वसुधातले ॥ १४ ॥
 उल्काभिर्गगनं व्याप्तं पतन्तीभिर्दिग्विजोत्तमाः ।
 केतवश्रीहिताः सर्वे जुम्भन्त इव पावकाः १५ ॥
 दिग्दाहाश्च महाघोरा द्वावाग्निरिव संक्षये ।
 मृत्युकाले यथा जन्तुर्नैव सौल्यमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥
 जगत्प्रमिदं कृत्स्नं न लभेत तथा सुखम् ।
 न वेदाः पठितास्तस्मिन् विद्या जज्ञुर्जपम् ॥ १७ ॥
 पार्वत्यां कम्पमानायां कम्पमाने च शंकरे ।
 शैलोक्यमभवन्नूनं कम्पमानं भयानुरम् ॥ १८ ॥
 कौलाशिकम्पितो देवो विरश्मिर्मुनिभिः सह ।
 चक्रायुधोऽपि चात्सर्धमिन्द्राद्यैः परिचारितः ॥ १९ ॥
 ये केचिदेवगन्धर्वाः सिद्धा गगनचारिणः ।
 विद्याधराश्च यक्षाश्च संप्राप्ताश्च वसुंधराम् ॥ २० ॥
 एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तः शक्रं देवर्षिसत्तमः ।
 यथावन्मधुपर्काद्यैः शक्रस्तमभ्यपूजयत् ॥ २१ ॥
 अन्नवीदेवराजस्तमुपविष्टं महामुनिम् ।
 त्रिकालदर्शिनं शान्तमात्मनिष्ठं तपोनिधिम् ॥ २२ ॥
 शक्र उवाच—उत्पाताश्च महाघोराः संभवन्ताः सुदारुणाः ।
 कारणं वद मे सर्वं शान्तिक्षेव यथा भवेत् ॥ २३ ॥
 नारद उवाच—उमया सहै विश्वेशः परं ज्योतिर्महेश्वरः ।
 अहर्निशमाविश्रान्तं युक्त एव भवतीते ॥ २४ ॥

१ व. क. च. छ. म. "कं च ह" । २ व. "ति तम प" । ३ छ. च. छ. संनृता-
 मु सु । ४ छ. च. छ. "वं जलजम् । ५ व. क. च. छ. कामादि" । ६ छ. म. "यो मरी-
 ति" । ७ क. म. "ह देवेन्द्रः प" ।

तस्माद्धेतोः भवन्तन्त उत्पाता वृषदन्तिकल ।
 विघ्नं तस्य भक्तर्तव्यं यदीच्छसि परं सुखम् ॥ २५ ॥
 व्रमाणर्धसमुत्पन्नः सर्वस्मादधिको हि सः ।
 कथं धारयितुं शक्ता ब्रह्माद्याः समुरासुराः ॥ २६ ॥
 जगन्नयमिदं कुतश्च धरणी धारयिष्यति ।

नापत्यधारणे शक्ता संजातं शिवयोः सखु ॥ २७ ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा शक्तो विस्मर्यतां गतः ।
 तदा चिन्तार्णवे भग्नो देवैः सह पुरंदरः ॥ २८ ॥
 पङ्के गौरिव सीदत्सु देवेष्वथ जनार्दनः ।
 उवाच श्लक्ष्णया वाचा देवानां हितकाम्यया ॥ २९ ॥

श्रीविष्णुरुवाच—शृणुध्वं देवताः सर्वाः कामासक्तो न शंकरः ।

युष्माकं हितकामाय भोगसुक्तोऽभवच्छिष्यः ॥ ३० ॥
 स्वतन्त्रशक्तिर्विश्वात्मा जितकामः स्वभावतः ।
 संपूर्णकामः स विभुः कथं कामेन बाध्यते ॥ ३१ ॥
 तद्रेतसा समुत्पन्नस्त्वारकं स वधिष्यति ।
 एतस्मात्कारणाधेशो देव्या सुक्तोऽभवत्सुराः ॥ ३२ ॥
 किंतु तत्केवलोत्पन्नं सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ।
 तेजो धारयितुं तस्य न शक्यमिति निश्चितम् ॥ ३३ ॥
 इदं यत्कार्यमुत्पन्नं व्याधिरूपं दिवोकसाम् ।
 उपेक्षितं न संदेशो हन्यान्मूनं जगन्नयम् ॥ ३४ ॥
 यदि तत्केवलो जातो भविष्यति सुरास्तदा ।
 असद्यो दुर्धरो घोर इति तर्ध्वं न संशयः ॥ ३५ ॥
 स एव विश्वेश्वरवानिन्द्रश्चैव मयापतिः ।
 स चाऽऽदित्यः कुबेरश्च ईशानो वरुणस्तथा ॥ ३६ ॥
 स यमः स च सोमश्च स वायुः स्वर्गवाप्तिनः ।
 स एव सर्वं भविता भवद्भिश्चेदुपोक्षितः ॥ ३७ ॥
 हृदयतेऽवाप्सुधाबंधे कार्यस्यास्य सुरोत्तमाः ।
 यस्मादभिमुखा सूर्यं तस्मादग्निर्हि नान्यथा ॥ ३८ ॥

यदुग्रं गहनं घोरमप्रधृष्यमगोचरम् ।

हृदि यद्भवति कार्यमग्निस्तत्साधयिष्यति ॥ ३९ ॥

एवमुक्त्वाऽथ विश्वादिः शङ्खचक्रगदाधरः ।

अब्रवीत्कृष्णवर्मानं देवानां सदसि स्थितम् ॥ ४० ॥

श्रीविष्णुरुवाच—शृणु महचरं बह्वे देवानां यदुपस्थितम् ।

त्वया तत्साधनीयं हि हितार्थं त्रिदिवीकसाम् ॥ ४१ ॥

योऽसौ देवः परं ज्योतिर्निलग्रीवो विलोहितः ।

रमते चोभया सार्धं चराचरपतिः शिवः ॥ ४२ ॥

भयं तस्मात्समुत्पन्नं कारणाद्दि दिवोकसाम् ।

तस्माद्धिताय गच्छ त्वं महादेवस्य संनिधौ ॥ ४३ ॥

मुख्यं त्वमेव सर्वेषां कार्याणां चैव साधकः ।

इत्येवं वचनं श्रुत्वा पावकः केजवात्तदा ॥

उवाचेदं मुनिश्रेष्ठाः श्रीवत्साङ्घितवक्षसम् ॥ ४४ ॥

अग्निरुवाच—यदुक्तं भवता देव किं त्वयुक्तं सनातन ।

महेशस्य रहःस्थस्य मवेशुं नैव सांपतम् ॥ ४५ ॥

ध्यानयुक्तो जनः कश्चिन्मद्यभोजनतत्परः ।

रहः स्थोऽथ च दानस्थस्तदयुक्तं मवेशनम् ॥ ४६ ॥

* ज्ञान्योपहारयुक्तो वा होमयुक्तोऽथवा भवेत् ।

अर्चनाभिरतः कश्चित्तदयुक्तं मवेशनम् ॥ ४७ ॥

प्राकृतस्यापि देवेश रहःस्थस्य रमापते ।

तस्मिन्काले सुरेशान गहिनं तु मवेशनम् ॥ ४८ ॥

किं पुनर्भगवान्भीमस्तिम्बरविमर्शेश्वरः ।

देवानां च हितार्थाय प्रकृत्या सह संगतः ॥ ४९ ॥

नाहं तत्र विशे नूनं विभेमि मधुसूदन ।

आगतं मां समालोक्य क्षणाच्छुभ्रैर्निष्यति ॥ ५० ॥

जुगुप्सितमिदं कार्यमिति कष्टं भयावहम् ।

विवस्त्रां जननीं देवीं कथं द्रक्ष्यामि केजव ॥ ५१ ॥

किं वक्ष्याति प्रविष्टस्य वक्ष्यामि किमहं विभो ।
 जल्पयिष्यति मां देवो विह्वलस्योऽयमिति ध्रुवम् ॥ ५२ ॥
 यद्वाच्यं तद्भवत्वद्य न करोमि च निन्दितम् ।
 अधिना चैवमुक्तस्तु विष्णुर्दानवसूदनः ॥ ५३ ॥
 भयदं मोहदं भ्रुत्वा वाच्यं हृदयकम्पनम् ।
 उवाच भगवान्विष्णुः पुनर्वाक्किमिति स्तुवन् ॥ ५४ ॥
 त्रैलोक्यरक्षणार्थाय शकादीनां च संनिधौ ॥ ५५ ॥

विष्णुरुवाच—यदुक्तं भवता वल्ले सत्यभैतज्ञ संशयः ।

आत्महेतोर्विरुद्धं रयात्पस्यथै नैव दुष्यति ॥ ५६ ॥
 प्रविष्टो देवदेवेन संहारार्थं कपर्दिना ।
 प्रविश त्वमणो रूपमादाय न हि दुष्यसि ॥ ५७ ॥
 मस्तुतामस्तुतं नारित तेजोमूर्तेस्तवानय ।
 सर्वदा सर्वदास्त्वं हि न क्वचित्पतिहन्पसे ॥ ५८ ॥
 भूतशर्म समरतं वै त्वमेको व्याप्य तिष्ठसि ।
 उदरस्थः पचस्यथं प्राणिनां देववाहन ॥ ५९ ॥
 त्वचैकेन जगत्कुररतं गोप्यते यदि पावक ।
 किं न प्राप्तं त्वया छुहि दोषः कः स्मन्दुत्तश्चन ॥ ६० ॥
 जुगुप्साऽस्मिन्न कर्तव्या त्वया वै हव्यवाहन ।
 उत्पन्नस्थस्य कार्यस्य काल एष तवानय ॥ ६१ ॥
 चिदशाः शरणं प्राप्ता हुतश्रुक्त्वां विभावसो ।
 अहो धन्यतरश्चासि श्लाघ्यो यदि करिष्यसि ॥ ६२ ॥
 कुरु कार्यं सुराणां त्वं ममानां करुणां कुरु ।
 सर्वकाले यथा मर्याा वीक्षमाणास्तु भास्करम् ॥ ६३ ॥
 तथा तवाऽऽननं वल्ले पश्यन्ति सुरसत्तमाः ।
 चारुचन्द्रप्रतीकार्शं कुण्डलाभ्यामलंकृतम् ॥ ६४ ॥
 अनेन किं च पर्याप्तं वद नूनं विभावसो ।
 एवं संबोध्यमानोऽग्निर्विष्णुना द्विजसत्तमाः ॥ ६५ ॥
 हृदये चिन्तितं तेन यास्यामि हरसंनिधौ ।
 ततो मनोवर्तं ज्ञात्वा अभेदेवास्तदाऽनघाः ॥ ६६ ॥

सेन्द्राः सवरुणादित्याः सवसोरगराक्षसाः ।

गुह्यवृत्ते शुभैर्वाक्यैः पावकं द्विजसत्तमाः ॥ ६७ ॥ ३३४५ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसीरे सूतशौनकसंवादे साङ्गवकीदा-

दिवर्षानं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

देवा ऊचुः—अन्वभीरो ज्योत्सम् जलाजल जलेचर ।

अन्वजामल्पवाक्ष यज्ञदेव हुताशन ॥ १ ॥

कुष्णकेतो कुष्णवर्त्मन्स्वर्गमार्गमदर्शक ।

यज्ञाहुतिहुताहार यज्ञाहार इराकृते ॥ २ ॥

पूर्णेगर्भे गर्भां गर्भे जय देव महाशन ।

तमोहर महाहार स्वाहाभर्तर्नमोऽस्तु ते ॥ ३ ॥

हृष्यवाहन सप्तार्धे विश्वभानो महाशुभे ।

अनलाग्ने यज्ञमुख जय पावक सर्वग ॥ ४ ॥

विभावसो महाभाग वेदभाषार्थभाषण ।

कृशानो कतुसंभारप्रिय विश्वभवावन ॥ ५ ॥

सागराम्बुघृतं देव त्वमश्वमुखसंश्रितः ।

पिपेथेन्द्रोद्दिरेथैव न नृत्तिमभिगच्छसि ॥ ६ ॥

त्वं वाक्येष्वनुवाक्येषु निष्कसूपानिषत्सु च ॥

ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिं त्वां स्तुवन्ति त्वत्परायणाः ॥ ७ ॥

तुभ्यं कृत्वा नमो विद्याः स्वकर्मविदितां गतिम् ।

अग्नेन्द्रविष्णुन्द्राणां लोकान्संश्राप्नुवन्ति च ॥ ८ ॥

* त्वमन्तः सर्वभूतानां भुक्तं भोक्ता जगत्पते ।

पचसे पचसां श्रेष्ठ श्रील्लोकान्संसविष्णसि ॥ ९ ॥

साक्षी लोकत्रयस्यास्य त्वया तुल्यो न विद्यते ।

शरणं भव देवानां विश्वत्रयमहेश्वर ॥ १० ॥

इत्येवं स्तुयमानोऽसाहुत्थाय ज्वलनस्तदा ।

देवान्पदक्षिणीकृत्य ययौ शंभुर्दं द्विजाः ॥ ११ ॥

= तत्रापश्यत्प्रतीहारं महादेवसर्पं बले ।

पूजितं सेन्द्रकैदेवैर्महादेवदिदृक्षुभिः ॥ १२ ॥

* इत्यर्थात्तत्रास्मिन्कालेन शोभो नास्ति ।

= कश्चित्पुत्रादेव्यं श्लोको नास्ति ।

कपीद्वन्द्वं देवं कुलिशोद्यतपाणिनम् ।
 शूलदन्तं महावीर्यं सूर्याद्युतमिवोदितम् ॥ १३ ॥
 नन्दिनं तु तदा दृष्ट्वा पावकस्य द्विमोचमाः ।
 वेगस्तस्यानुलस्तीक्ष्णाः सहसैव व्यहन्यत ॥ १४ ॥
 तत्रस्थञ्चिन्तयाभासं पश्यामीति कथं हरम् ।
 नन्दिना द्वारसंस्थेन पुमान्त्र मविशेदृष्टम् ॥ १५ ॥
 पश्यमानस्य शैलादेः मविशे यद्यहं शुभम् ।
 कलसिद्धिं न मच्छेयं नन्दिना कुपितेन च ॥ १६ ॥
 एवं चिन्तार्थेव मग्नो यावत्तिष्ठत्यसौ कविः ।
 द्विजाब्जानाविषांस्तावद्भ्रममाणान्श्च दृष्टवान् ॥ १७ ॥
 तान्दृष्ट्वा चिन्तयाभासं हंसस्य हरसंनिधौ ।
 रूपं कृत्वा प्रवेक्ष्यामि इत्युपायमचिन्तयत् ॥ १८ ॥
 आदाय हंसरूपं तु मविष्टः पावकस्तदा ।
 मविश्यै ब्रह्महरहितः सूक्ष्मरूपो व्यवस्थितः ॥ १९ ॥
 पार्श्वतया वाहनं सिंहमैपश्यन् विभावसुः ।
 गोक्षीरधवलाभासं महालाहस्युल्लसोभितम् ॥ २० ॥
 जान्वाल्पमानतपनं चन्द्रकोटिसमप्रभम् ।
 प्रसारितच्छटाटोपं हुंकारकुतैभूषणम् ॥ २१ ॥
 दानवानां क्षयकरं देवानामभयमदम् ।
 हुंकारेण ततस्तस्य ज्वलनो वधिरीकृतः ॥ २२ ॥
 अहो दुःखाभिर्दं प्राणमिति संचिन्त्य चेतसा ।
 यदि जीविन्ममिष्यामि सिंहादस्मादहं तदा ॥ २३ ॥
 तेन पर्याप्तकाभोऽहमिति संचिन्त्य निर्गतः ।
 यत्र देवां महेंद्राद्याः संस्थिता मेरुमूर्धनि ॥
 देवाः सर्वे सुसंहीष्टा ऊचुस्तं जातभेदसम् ॥ २४ ॥
 देवा ऊचुः—अस्मत्कार्यं त्वया बह्वे गत्वा तत्र यथा कृतम् ।
 तत्सर्वं ब्रूहि नः सिद्धं शर्मास्माकं यथा भवेत् ॥ २५ ॥

१. २ क. म. 'दा । तस्य मविश्य निःसङ्गः सु' ।
 म. 'यथापहृदिभा' । ५ क. म. 'तमीर्ष' ।
 ६. 'दृष्टाः शेष' ।

अग्निरुवाच—गतोऽहं तस्य भवनं देवदेवस्य शूलिनः ।

मया नन्दीश्वरो दृष्टो द्वारदेव उपस्थितः ॥ २६ ॥

इंसरूपं ततः कृत्वा प्रविशमान्तःपुरं सुराः ।

तत्र सुदृशवद्भूत्वा वाचस्त्वयमहं स्थितः ॥ २७ ॥

तावत्पञ्चाननो दृष्टो गिरिजायास्तु त्राहनम् ।

अतिरीड्यो महाकायः शल्यान्तकर्मनिभः ॥ २८ ॥

भीतोऽहं निर्गतस्तस्माद्दृष्टैव पिनाकिनम् ।

युष्मत्कार्यमकृत्वैव संभ्रात इह भो सुराः ॥ २९ ॥

पुनर्विचिन्त्यतां कार्यं सर्वेषां वो यथा सुखम् ।

एवं बह्वैर्वचः श्रुत्वा देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ ३० ॥

ययुर्मुनिमणौः सार्धं मन्दरं नारकन्दरम् ।

तमासाद्य गिरिश्रेष्ठं मितं देवस्य शूलिनः ॥ ३१ ॥

कृताञ्जलिपटाः सर्वे क्षस्तुवन्ष्टुपमध्वजम् ॥ ३२ ॥

देवा ऊचुः—ॐ नमः परमेशाय भिन्नेषां त्रिशूलिने ।

शिरुषाय सुरुषाय पञ्चास्याय त्रिमूर्तये ॥ ३३ ॥

वरदाय वराहोच कूर्मोच च शृगाय च ।

नीलालकञ्चिस्त्वष्टार्यं मण्डलेशाय ते नमः ॥ ३४ ॥

विश्वमानाय विश्वाय विश्वेशायाऽऽत्मरूपिणे ।

कालघ्नाय मरुघ्नाय अन्धकघ्नाय वै नमः ॥ ३५ ॥

नमो मन्त्राय जप्याय कोटिजाप्याय ते नमः ।

ध्यानाय ध्येयरूपाय ध्येवध्यानात्मने नमः ॥ ३६ ॥

ईशोऽनीशस्त्वमेवेश अन्तोऽनन्तस्त्वमेव च ।

अव्ययस्त्वं व्ययश्चैव जन्मानन्म त्वमेव च ॥ ३७ ॥

× नित्यानित्यस्त्वमेवेश धर्माधर्मस्त्वमेव च ।

गुरुस्त्वमगुरुर्देव वीजं वाऽधीजमेव च ॥ ३८ ॥

कालस्त्वमेसि लोकानामकालः परिणीयसे ।

बलस्त्वमवलक्षैव प्राणश्रावणं च च ॥ ३९ ॥

× ब्रह्मसकित्तुनाकपोलयं त्र्यंको नामिह ।

१. ७. छ. 'वैशे त्वयर्षिणे' । २. ल. म. 'इत्या' । ३. ल. म. 'वा नो व' । ४. क. झ. विश्वरूप विश्वाम सुषुप्तेशाय ते नमः । ५. ल. म. ल. 'गङ्गाय' । ६. क. झ. 'य पञ्चास्याय त्रिमूर्तये' । ७. छ. म. 'य ते व' । ८. क. झ. 'वैश्व व्ययस्त्वं च ज' । ९. क. म. क. म. झ. म. ल. 'मविश्वोक्ति' ।

साक्षी त्वं कर्मणां देव तथाऽसाक्षी महेश्वर ।
 आस्ताऽशास्ता विलुपास्त ध्रुवेषाध्रुव एव च ॥ ४० ॥
 संसारी त्वं हि जन्तूनामसंसारी त्वमेव च ।
 गोप्ता त्वं सर्वभूतानां नास्ति गोप्ता तवेश्वरः ॥ ४१ ॥
 जीवस्त्वं जीवलोकस्य जीवस्तेऽन्यो न विद्यते ।

४ न्यूनातिरिक्तभावेन त्वमायुध शरीरिणाम् ॥ ४२ ॥

देहिनां शंकरस्त्वं हि न चान्यस्तवः शंकर ।
 अरुद्रस्त्वं महादेव रुद्रस्त्वं घोरकर्मणाम् ॥ ४३ ॥
 देवानां च महादेवो महात्त्वचो न विद्यते ।
 कामस्त्वं भविनां सर्वकामदस्त्वं जगत्पते ॥ ४४ ॥
 अजेयो जयिनां श्रेष्ठो जयरूपस्त्वमेव हि ।
 पुराणपुरुषस्त्वं हि पुराणोऽन्यो न विद्यते ॥ ४५ ॥
 व्यालयज्ञोपवीताय सरोजाल्लुगय ते नमः ।
 नमोऽस्तु नीलग्रीवाय शितिकण्ठाय मीढुषे ॥ ४६ ॥
 नमः कपालदस्ताय पाशहस्ताय दण्डिने ।
 नमो देवाग्निदेवाय नमो नारायणाय च ॥ ४७ ॥
 ऊर्ध्वमाग्रेप्रणेषे च नमस्ते सूर्ध्वरेतसे ।

५ क्रोधिने वीतरागाय गजचर्मोत्तुष्टिने ॥ ४८ ॥

नमो ब्रह्मचिरोध्नाय नमस्ते रुक्मरेतसे ।
 नमश्चण्डाय धीराय कण्ठहनुनिपङ्क्तिने ॥ ४९ ॥
 नमः प्रचण्डवेगाय क्रोधचण्डाय ते नमः ।
 वरेण्याय शरण्याय ब्रह्मण्यायाम्बिकापते ॥ ५० ॥
 सप्तानुग्रहकर्ता त्वं धनदाय नमो नमः ।
 नमः संसारपोताय अग्निमादिप्रदायिने ॥ ५१ ॥
 उद्येष्टिसप्तमादिसंस्थाय रथंतराय ते नमः ।

त्रिगाथाय त्रिमात्राय त्रिमूर्ते विष्णुभात्मने ॥ ५२ ॥

४ न्यून-तिरिक्तभावे न विद्यते इत्यन्तं श्लोकद्वयं च संक्षिप्तपुस्तकपरिवर्तितम् ।

५ क्रोधिने इत्यादि रुक्मरेतस इत्यन्तं सव्यवर्तं च संक्षिप्तपुस्तके नास्ति ।

१ क. ल. म. ज. झ. "कर्मणु" । २ ल. म. "य शान्ताय क" । ३ ख. ज. म. लं. ज्ञान" ।

४. म. लं. यद्गु" । ५ क. प. क. ख. क. "समासादि" । ५ ड. ख. ड. त्रिगाथाय त्रिगा-
 थवीरिण" ।

त्रिवेदिने त्रिसंध्यय त्रिशून्ध्यय त्रिवर्मणे ।
 त्रिवेदाय त्रिकाण्डाय त्रिशक्तिव्यापिने नमः ॥ ५३ ॥
 शक्तित्रयविर्हनाय शक्तित्रययुताय च ।
 शक्तित्रयात्मरूपाय शक्तित्रयधराय च ॥ ५४ ॥
 शोर्गाश्रय विषज्ञाय विजयाय नमो नमः ।
 नमस्ते हरिकेशाय लोकापालाय दण्डिने ॥ ५५ ॥
 हलीशाय शमेपाय कुलीशाय तु चक्रिणे ।
 नमो विन्दुविसर्गाय नादायानादधारिणे ॥ ५६ ॥
 नाडीस्थाय च नाड्यय नाडीवाहाय वै नमः ।

✽ नमो गायत्रीनाथाय गायत्रीहृदयाय ते ॥ ५७ ॥
 नमो गायत्रीगोप्त्रे च गायत्र्याय नमो नमः ।
 य इदं पठते स्तोत्रं गीर्वाणैः समुदीरितम् ॥ ५८ ॥
 यावज्जीवकृतैः पापैर्मुक्तो याति परां गतिम् ।
 एवं स्तुतः सुरैः शंभुः प्रसन्नो वरदोऽभवत् ॥ ५९ ॥
 परं वृणीष्वं दे देवा इत्युवाच महेश्वरः ।
 अथ तं वरदं ज्ञात्वा श्रेष्ठमग्निमुखाः सुराः ॥ ६० ॥
 ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे भयं त्यक्त्वा द्विजोत्तमाः ।

देशा ऊचुः—पदि तुष्टोऽसि विश्वेषु देशीमं वरमुत्तमम् ॥ ६१ ॥

गिरिजाकुक्षिसंभूतः पुत्रो मा भूत्तवानथ ।
 एवमस्त्वित्यसौ ईशुः एनस्त्वा ततो वचः ॥ ६२ ॥
 नाहं रेतो वृथा स्कन्दे त्रैलोक्यलयकारकम् ।
 वृथा शुक्रे मदीये तु त्रैलोक्यं भक्त्यसाज्जवेत् ॥ ६३ ॥
 हिताय तस्माद्भोक्तार्या भयं रेतो दिवोकसः ।
 ज्ञान्यर्थं चैव शुष्माभिः दीप्तमेव प्रमुच्यताम् ॥ ६४ ॥
 एवं शंभोर्वचः श्रुत्वा देवास्ते भयचिह्नलाः ।
 सलोकेशाः सगोविन्दा न किञ्चिदन्नृषन्दिजाः ॥ ६५ ॥
 अथ देवेषु सीदन्सु बह्निर्गौरिव कर्दमे ।
 वसार्थं स्वाञ्जलिं शंभुं रेतो मुञ्चेति चाश्रयोत् ॥ ६६ ॥

✽ नमो गायत्रीनाथायः—श्यासिनो नम इत्यन्तं ० यथायं कः—शक्तिपुस्तकयोर्गीर्वाणः ।

१. ख. न. पयापणम् । २. क. ख. ग. घ. ङ. ० वि देशे । ३. क. ख. ग. ङ. क. लो.
 वसन्ता शह पुनीषः ॥ ६२ ॥

देवदेवामृतं दिव्यं हस्ताभ्यां मम शंकर ।
 श्रीध्रमेव प्रयच्छस्व विवन्तु सुरंगवाः ॥ ६८ ॥
 ततो लिङ्गाद्विनिष्कान्तं चन्द्रबिम्बात्सुनिर्मलम् ।
 जातीनीलोत्पलामोदं पाणौ बह्नेर्ददौ शिवः ॥ ६८ ॥
 कराभ्यां धतितं रेतस्तदाऽभूत्पावकस्य वै ।
 पपौ बह्निस्ततः शुक्रं ज्वलत्तज्जास्करमभम् ॥ ६९ ॥
 मुपेति मनसा मत्वा दृष्ट्वात्मा मुदयाऽन्वितः ।
 अथ पीते तदा तुके बह्निना मुनिपुंगवाः ॥ ७० ॥
 रेतःपातेन संतर्प्य स देवासुरपुमिनः ।
 विसृज्य तांस्तु भगवांस्तथेवान्तरधीयत् ॥ ७१ ॥
 तदा हविर्भुजं देवं सेन्द्रा ब्रह्मपुरोगमाः ।
 यथाऽऽगता ययुस्तत्र पूजयिन्वा दिशीकसः ॥ ७२ ॥
 रेतसः दक्षमानोऽग्निः पातालान्मुतले गतः ।
 ततो विवेश गिरिशो यत्राऽऽस्ते पार्वती शिवा ॥ ७३ ॥
 उवाच पार्वती शंभुः महसन्कमलेशणाम् ।
 ईश्वर उवाच—शृणु देवि महाभागे यद्वृत्तं तद्वर्षाम्यहम् ॥ ७४ ॥
 स्वतन्त्रकामाऽसि शिवे यथाऽहं चरवर्णिनि ।
 देवा मच्छरणं प्राप्ता न चाहं शरणं त्यजे ॥ ७५ ॥
 गोप्या मया सदा कान्ते महादेवो रतः स्मृतः ।
 भविष्यति महाभागे पुत्रस्तप पदाननः ॥ ७६ ॥
 किं त्वीरसस्तु सुशोभि देवैर्नेष्टुस्तवाञ्जतः ।
 तस्माच्छुद्धं (रिश्रमे) मया रेतो मुखे वै जातवेदसः ॥ ७७ ॥
 बह्निकुक्षिगतं रेतो गतं देवान्विभागतः ।
 यच्छेषमुदरे बह्निस्तद्बह्निना यदात्यति ॥ ७८ ॥
 ततः साऽपि विदहन्ती मम तेजः प्रतापवत् ।
 कुचिकाः पद् समाख्याता गङ्गायां स्नातुमागताः ॥ ७९ ॥
 तामु गङ्गोचिनिभिर्मुं मम रेतस्तदद्भुतम् ।
 ततस्ताः कुचिकाः स्तब्धा देवि मां शरणं गताः ॥ ८० ॥

१ प. ड. च. उ. 'रहोवपम्' । २ अ. ग. संदुमः स । ३ ख. ग. देवाः वै । ४ क.

अनुग्रहान्मया तामामिदं क्वं वदा शिवे ।
 ममाऽऽदेशाद्गताः रुर्वाः शरधानचनं दुभम् ॥ ८१ ॥
 मांचविष्यन्ति ता गर्भं देवाश्च कमलेक्षणे ।
 वचनान्मम सुश्रोणि गर्भक्षर्यं वरानने ॥ ८२ ॥
 तवस्ते भविता पुत्र एकाभूत्वा स्वतेजसः ।
 बालसूर्याद्युतपरुषो बालेन्दुभूलताङ्गितः ॥ ८३ ॥
 आग्नेयो वह्निजो देवो गाङ्गेयः कुचिकासुतः ।
 स्कन्दो गुहस्तथा शुभो नामभिले भविष्यति ॥ ८४ ॥
 एवं संभोर्वचः श्रुत्वा प्राड देवीं गिरीन्द्रजा ।
 मम कुशिसमुत्पन्नं रतो नेच्छन्ति पुत्रकम् ॥ ८५ ॥
 अतः पुत्रविहीनास्ते भविष्यन्ति सुरादयः ।
 यो हि नन्दी महादीर्घैः सुरासुरमहोरगैः ॥ ८६ ॥
 दुर्जयः सवेभूतानां योगी योगबलान्वितः ।
 यविष्यान्तःपुरे बह्निर्दृष्ट्वा मां वसवर्जिताम् ॥ ८७ ॥
 यस्माद्दृपेक्षितस्तस्मान्मनुष्यत्वं प्रयातु सः ।
 शार्पं श्रुत्वाऽथ शैलादिवक्षेणेच इतो पितृः ॥ ८८ ॥
 न्यपतयोनिनामद्वयो ज्ञानगुणिवधरो द्विजाः ।
 इत्यथ संभोर्वचनाच्छैलादिमनुवृत्त च ॥
 समालिङ्गन्थ महादेवं स्थिता देवीति नः श्रुतम् ॥ ८९ ॥ १४३४ ॥

इति श्रीमन्नारायणपुराणोपपुराणे श्रीसौरी दत्तशौनकसंवादे पावकस्तुत्यादि-
 कथननामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

कृपय ऊचुः—वह्नी संतर्पिते सूत रेतसा विदिवौकसः ।

सगर्भाः स्वतुः संजाता देवदेवेन संभुता ॥ १ ॥

सौर्यं कथ्यमाणस्त उदरस्थेन रेतसा ।

किमकुर्वन्तदा सर्वे नारायणपुरोगमाः ॥ २ ॥

गर्भनिष्कर्मणं तेषामुत्पन्नेन च किं कृतम् ।

एतत्सर्वं समासेन ब्रूहि नः सूत वृच्छताम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच—वह्नी संतर्पितास्तेच रेतसा विदिवौकसः ।

रेतसा चोदरस्थेन संतर्पिते सुरादयः ॥ ४ ॥

१. अ. ग. ल. पीठशा. २. अ. स. वा. ३. ग. ४. ल. ग. यो नन्दी च संभुताः क. य. ड. 'स. ५. सु' ।

दशपञ्चसहस्राणामतीतेषु द्विजोत्तमाः ।

वर्षाणां च तथाऽष्टौ वै गृहगर्भा दिवोकसः ॥ ५ ॥

दुःस्विताः पार्वतीकान्तं शंकरं शरणं ययुः ।

ऊचुः माञ्जलयः सर्वे सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ६ ॥

देवा ऊचुः—भगवन्पदिदं दुःखं गर्भजे देहशोषणम् ।

यथा नश्यति देवेश तदुपायं कुरु प्रभो ॥ ७ ॥

बह्विना पीतमात्रेण रेतसां तव शंकर ।

वयं सगर्भाः संजाता गर्भकाले च तोषदाः ॥ ८ ॥

* उपडास्यमिदं देव एसां यद्गर्भसंभवः ।

सर्वे वै भृशमुद्दिन्नारतय तेजोदशाद्रिभो ॥ ९ ॥

दक्षमाना महादेव नरके पापिनो यथा ।

शरणं भव देवानां करालव्यं ददस्व नः ॥ १० ॥

दुःस्वोदधौ प्रदुरतारे ऽणतातिविमाशन ।

× एवं श्रुत्वा तु वचनं देवानां पार्वतीपतिः ॥ ११ ॥

ईषद्विदस्य भगवानुवाचेर्दं सुरेश्वरः ।

ईश्वर उवाच—भवद्विरीदसं कार्यमिष्टं वै सुरएंगवाः ॥ १२ ॥

नेष्टं देव्योऽप्युदरस्थं हि तस्माद्गर्भदशां गताः ॥ १३ ॥

इदानीं वत्सकलेव्यं शणुष्वं तस्मुरोत्तमाः ।

वह्निं ययं पुरस्कृत्य मेरुं व्रजत मन्दरात् ॥ १४ ॥

शरधानवने सूर्यं इदोत्सङ्गे वस्यत (?) ।

निःसारिण्यत्यसंदेहं ततः सौर्यमवाप्स्यथ ॥ १५ ॥

ततः शंभोर्वचः श्रुत्वा नारायणपुरोगमाः ।

अग्निमन्दिष्य च ययुर्मेरुं गिरिवरोत्तमम् ॥ १६ ॥

तस्य चोत्तरदिग्भागे शरधानवने शुभे ।

उपविश्य महात्मानो मध्ये संस्थाप्य वैषसम् ॥ १७ ॥

नारायणं पुरस्कृत्य प्रसूताः सर्वदेवताः ।

गर्भशस्यविनिर्मुक्ता जाताः ते सुखिनो हिजाः ॥ १८ ॥

* अग्निसंप्रदायेऽः शंभो ना स्त ।

× एवं इत्येवमाह सुरेणा इत्यनं उपवनात् कारुण्येनपुत्रमभ्येर्षमित ।

शार्वेण तेजसा तेन रक्षितो मेरुपर्वतः ।
 ततः काञ्चनती मातुः सशैलवनकाननः ॥ १९ ॥
 शार्वं तेजो धृतं परमार्यैर्वेङ्गिशोभयैः ।
 तस्माज्जरादिभिर्हृक्ता अमराथ सुरोत्तमाः ॥ २० ॥
 सिद्धाथ मुनयश्चैव ये कैचित्तत्र संस्थिताः ।
 तृणशुक्ललताश्चैव जलस्थलरुद्राश्च ये ॥ २१ ॥
 सर्वे काञ्चनसंकाशाः संजातास्तत्रभावनतः ।
 पार्श्वं मेरोर्विनिर्मिथ्य शंभोस्तेजो विनिर्गतम् ॥ २२ ॥
 गङ्गनद्यां निहितं यद्य तदेकत्थमभूद्दिजाः ।
 अथ देवो महादेवस्तेजोराशिरुमापतिः ॥ २३ ॥
 गोपयामास तत्तेजः पिङ्गलं प्रेक्ष्य शंकरः ।
 गोप्यमाने तु तस्मिन्ध मेरौ सूर्योयुतप्रभः ॥ २४ ॥
 वर्षाणी च सहस्रेण कठिनं स्कन्दतां गतः ।
 स्कन्द इत्युच्यते तेन तदाप्रभृति सुव्रताः ॥ २५ ॥
 *हराज्जातो यतस्तेन कुमार इति कथ्यते ।
 स्कन्दः कुमारः पञ्चवज्रतथा द्वादशलोचनः ॥ २६ ॥
 भ्रुभेर्द्वादशभिश्चैव शोभमानोऽभवत्तदा ।
 ईशादेशात्स्नः स्नातुं कुचिकाः परमोऽब्जवलाः ॥ २७ ॥
 चाभिः क्षीरं यतो दत्तं कार्तिकेय इति स्मृतः ।
 गर्भपङ्कवन्निष्ठाङ्गो गङ्गनद्यां स्नापितः प्रभुः ॥ २८ ॥
 वस्रचामीकराभासः शरधानवने तदा ।
 नाम्नां सहस्रेण तदा कुमारो वेधसा स्तुतः ॥ २९ ॥
 भ्रुभोच नादभ्रुत्थाय सर्वभूतभयंकरम् ।
 पातालं भेदयित्वा तु तच्छृङ्गं शतधा कृतम् ॥ ३० ॥
 सिंहादयोऽपि तत्रस्थास्तेन नादेन सूदिताः ।
 वतस्तं कीटमानं तु दृष्ट्वा देवं शिवात्मजम् ॥ ३१ ॥
 पिङ्गलो देवदेवेशं ज्ञापयामास शंकरम् ।
 पश्य त्वं देवदेवेश कीटमानं कुमारकम् ॥ ३२ ॥
 सूर्योयुतप्रतीकाशमात्मसूनुं षट्पदाननम् ।

* वसन्तिपुण्ड्रेऽयं स्तोको न विद्यते ।

त्रापितः पिङ्गलेनेर्षो वाक्यं देव्यै सुदावहम् ।

वरो वरेण्यो वरदो विश्वाकार उवाच ॥ ३३ ॥

ईश्वर उवाच—गच्छाव एहि देवेशि मेरी यत्र सुमस्तव ।

पश्यावत्सं वरारोषे कुमारं तु पदाननम् ॥ ३४ ॥

पुरा त्वयेष्टं कनकावभासं पश्याद्विभे मानसराजहंसम् ।

मधावमानं क्षतसूर्यकल्पं पदाननं काम्बुरुपाणिमये ॥ ३५ ॥

समागतौ स ज्वलनोऽथ दृष्ट्वा त्रिलोकनाथो जगतः मदीशौ ।

॥ उवाच बह्निर्भरदं कुमारं हराम्बिके द्वौ पितरौ तवती ॥ ३६ ॥

त्वामागतौ द्रुमनन्तवीर्यं व्रजाश्रयेति प्रमथाधिनाथौ ।

गतोऽथ पङ्केषुचने निरस्य ततः सुतरवाद्भिजिजाङ्गनोऽभूत् ॥ ३७ ॥

तं सा पितवन्तं सुहुरङ्गसंस्थपतृप्यमानं कलहंसनादिनी ।

उमाङ्गसंस्थो मदनारिसुनुः करेण तस्यास्तिलकालकी तु ॥ ३८ ॥

ममदं शंभोध भुजंगहारं जग्राह चन्द्रं स कपर्दसंस्थम् ॥ ३९ ॥

पञ्चम्यां स्थापितः सोऽथ पशुधां पश्यामिषो मुहः ।

चतुष्पादवतीं त्यक्त्वा शैलोरथं हनुमुद्यतः ॥ ४० ॥

अवीधयच्छा वालो जन्तुस्थावरजङ्गमान् ।

कचिच्छृङ्गं गिरैः शौर्याश्रयतयाशु समानताम् ॥ ४१ ॥

कचिरिंसिदानसमाकृष्य पातयापास भूतले ।

आरुह्योभ्यहनत्पृष्ठे (१) तानेव भ्रामयन्पुनः ॥ ४२ ॥

कचिश्रीगौ शूरीत्वा तु कराभ्यां संमुखाशुभौ ।

ओत्फोटयच्छदाऽन्योन्यं कुम्भाभ्यां स च लीलया ॥ ४३ ॥

समुत्पत्य समादाय श्लेचराणाङ्गुमानुतः ।

चिक्षेप सहसा वालो विमानान्यवनीतले ॥ ४४ ॥

पुनरुत्पत्य वेगेन प्रेक्ष्यमाणः स्वमण्डले ।

मार्गं करोष सूर्यन्दोर्ग्रहाणां च तथैव सः ॥ ४५ ॥

उत्पाटय मेरुशृङ्गमणि इतश्चेतथ सोऽक्षिपत् ।

पर्वताथ चिक्षेप च नदीशोन्मार्गतोऽनयत् ॥ ४६ ॥

श्रासितं तु जगतसर्वं दामोदरपद्मये ।

ततस्ते भृशमुद्रिशाः शर्कं शत्रुप्रतापनम् ॥ ४७ ॥

(१) क. वा. उ. श्लेषिकां । २. य. क. वा. उ. 'श्री' वाक्यं के. य. । ३. वा. उ. 'सुरे' क. न. य. । ४. य. उ. 'सु' वाक्यं । क. वा. 'सापठ' 'उप' 'ता' । ५. वा. य. 'आरुह्योभ्य' । ६. 'श्री' वाक्यं । ७. 'श्री' वाक्यं । ८. 'श्री' वाक्यं । ९. 'श्री' वाक्यं । १०. 'श्री' वाक्यं । ११. 'श्री' वाक्यं । १२. 'श्री' वाक्यं । १३. 'श्री' वाक्यं । १४. 'श्री' वाक्यं । १५. 'श्री' वाक्यं । १६. 'श्री' वाक्यं । १७. 'श्री' वाक्यं । १८. 'श्री' वाक्यं । १९. 'श्री' वाक्यं । २०. 'श्री' वाक्यं । २१. 'श्री' वाक्यं । २२. 'श्री' वाक्यं । २३. 'श्री' वाक्यं । २४. 'श्री' वाक्यं । २५. 'श्री' वाक्यं । २६. 'श्री' वाक्यं । २७. 'श्री' वाक्यं । २८. 'श्री' वाक्यं । २९. 'श्री' वाक्यं । ३०. 'श्री' वाक्यं । ३१. 'श्री' वाक्यं । ३२. 'श्री' वाक्यं । ३३. 'श्री' वाक्यं । ३४. 'श्री' वाक्यं । ३५. 'श्री' वाक्यं । ३६. 'श्री' वाक्यं । ३७. 'श्री' वाक्यं । ३८. 'श्री' वाक्यं । ३९. 'श्री' वाक्यं । ४०. 'श्री' वाक्यं । ४१. 'श्री' वाक्यं । ४२. 'श्री' वाक्यं । ४३. 'श्री' वाक्यं । ४४. 'श्री' वाक्यं । ४५. 'श्री' वाक्यं । ४६. 'श्री' वाक्यं । ४७. 'श्री' वाक्यं । ४८. 'श्री' वाक्यं । ४९. 'श्री' वाक्यं । ५०. 'श्री' वाक्यं । ५१. 'श्री' वाक्यं । ५२. 'श्री' वाक्यं । ५३. 'श्री' वाक्यं । ५४. 'श्री' वाक्यं । ५५. 'श्री' वाक्यं । ५६. 'श्री' वाक्यं । ५७. 'श्री' वाक्यं । ५८. 'श्री' वाक्यं । ५९. 'श्री' वाक्यं । ६०. 'श्री' वाक्यं । ६१. 'श्री' वाक्यं । ६२. 'श्री' वाक्यं । ६३. 'श्री' वाक्यं । ६४. 'श्री' वाक्यं । ६५. 'श्री' वाक्यं । ६६. 'श्री' वाक्यं । ६७. 'श्री' वाक्यं । ६८. 'श्री' वाक्यं । ६९. 'श्री' वाक्यं । ७०. 'श्री' वाक्यं । ७१. 'श्री' वाक्यं । ७२. 'श्री' वाक्यं । ७३. 'श्री' वाक्यं । ७४. 'श्री' वाक्यं । ७५. 'श्री' वाक्यं । ७६. 'श्री' वाक्यं । ७७. 'श्री' वाक्यं । ७८. 'श्री' वाक्यं । ७९. 'श्री' वाक्यं । ८०. 'श्री' वाक्यं । ८१. 'श्री' वाक्यं । ८२. 'श्री' वाक्यं । ८३. 'श्री' वाक्यं । ८४. 'श्री' वाक्यं । ८५. 'श्री' वाक्यं । ८६. 'श्री' वाक्यं । ८७. 'श्री' वाक्यं । ८८. 'श्री' वाक्यं । ८९. 'श्री' वाक्यं । ९०. 'श्री' वाक्यं । ९१. 'श्री' वाक्यं । ९२. 'श्री' वाक्यं । ९३. 'श्री' वाक्यं । ९४. 'श्री' वाक्यं । ९५. 'श्री' वाक्यं । ९६. 'श्री' वाक्यं । ९७. 'श्री' वाक्यं । ९८. 'श्री' वाक्यं । ९९. 'श्री' वाक्यं । १००. 'श्री' वाक्यं ।

ऊर्जुर्गत्वा द्विजश्रेष्ठा यथा वावयामिदं तदा ।

अथर्कात्पुत्रदेव्यो बाल्यो नो हन्ति हृषरन् ॥ ४८ ॥

✽ तत्रैष राव्यहर्ता वै भविष्यति न संशयः ।

पराकमाद्ब्रह्मचक्रं तथोरसाहायं तेजसः ॥ ४९ ॥

नूनं शतगुणेनायमधिकदोहो हृषते ।

यदि सूदयसे नाय तत्त्वं मुरुमवाभ्यवसि ॥ ५० ॥

करिष्यसि बचोऽन्मार्कं तत्र राव्यं भविष्यति ।

उपेक्षा नैव कर्तव्या शिशुं मत्वा दुरंदर ॥ ५१ ॥

एतद्विचार्य धरतेन ततो दार्ढ्यं निषूदय ।

एवमुक्त्वा ततस्तैस्तु भूतग्रानैः दुरंदरः ॥

उवाच बचनं श्रुत्वा तैर्षा धर्मपरादणम् ॥ ५२ ॥

इन्द्र उवाच—कथमुक्तमिदं भूता बालस्य हननं प्रति ।

धर्मज्ञं पापसंघातं कीर्तिज्ञं वै चराचरे ॥ ५३ ॥

श्रुयतामभिधास्यामि धर्मशास्त्रस्य निश्चितम् ।

ऋषिभिश्च पुराऽऽख्यातं पुराणेषु चराचराः ॥ ५४ ॥

आतुरं भीरुमुद्दिन्नमेकस्थं शरणागतम् ।

स्त्रियमव्यथवा बालमन्धं पशुं तपस्विनम् ॥ ५५ ॥

विलपन्तं तथोन्मत्तं विश्वस्तं ब्राह्मणं तथा ।

पतितं प्रपलायन्तं कामारुक्तं निरायुधम् ॥ ५६ ॥

नश्वं दीनं तथा हृद्दं नखरोमसमन्वितम् ।

मुक्तकेशं तथा मर्षं मुग्धं च भ्रुवनीकसः ॥ ५७ ॥

सूदयिष्यन्ति ये नूनं शूद्रास्ते नरकार्णवात् ।

अनुरधाना भविष्यन्ति गर्तस्थः कुञ्जरो यथा ॥ ५८ ॥

तस्माद्ब्रजध्वं शरणं यत्र शंभुमुतो मुहः ।

नाहं बालवधं कर्तुमुत्सहे सचराचरे ॥ ५९ ॥

✽ एवमुक्ते तु शक्रेण भूदारते भृशदुःखिताः ।

क्रोधसंदीपनं वाक्यं पुनरुत्तुधराचराः ॥ ६० ॥

✽ अथसंज्ञितगुणवैशेष्यं श्लोको वाचिनः ।

✽ अमर्षं जितगुणमकरोरैव श्लोको वदति ।

भूता ऊचुः—गर्भो दितेर्यथा वाक् संरम्भात्सूदितस्त्वया ।

तदा नीतिमेवा ह्युव दास्ये वर्षेधातये ॥ ६१ ॥

अश्वपदमिति मत्स्यैव नीतिनामनि मानद ।

अश्वपदमपि विधौ नीतिनाम् रूपो भवेत् ॥ ६२ ॥

कथं नाम नरः सुधी यो शार्ङ्गं योषयेद्भूषे ।

अपि शक्रकृतैरुत्तर्य राजप्रांतिनिपातनैः ॥ ६३ ॥

अप्येकमपि रोमाग्रं पातितुं नैव शक्यते ।

एवमुक्तस्ततस्त्वैस्तु भूतवातैः पुरंदरः ॥ ६४ ॥

आज्यधाराभिदिक्तोऽरिर्दशैव मण्डलैस्तथा ।

उवाचेदं वचस्तान्मत्स कोषवह्निप्रदीपितः ॥ ६५ ॥

वज्रमुद्यम्य हस्तेन दृषष्टा कुलिशासुधः ॥ ६६ ॥

इन्द्र उवाच—पुरा मया यथा गर्भो पातितश्च चराचराः ।

दितेः कार्यं समाविध्य तथेदानीं निहन्यते ॥ ६७ ॥

अथ मत्वा हनिष्यामि पतङ्गमिव वह्निना ।

वर्जं हस्ते समादाय आश्वे प्रसहेत कः ॥ ६८ ॥

एवमुक्त्वा ततः शक्रः कोषानलसमीरितः ।

आक्षापयत्तदा विषाः साध्यान्देवान्दिवाकरान् ॥ ६९ ॥

शरधानं गदिष्यामि वधार्थं बालकस्य च ।

हंसकुन्देन्दुवर्णाभं चतुर्दन्तं महागजम् ॥ ७० ॥

आनयध्वं ममाग्रे तु करीन्द्रं मम बल्लभम् ।

जलधे(धि)रिव गम्भीरं दीर्घहस्तं घनस्वनम् ॥ ७१ ॥

दैत्यदानवरक्तेन क्रिन्नर्द्धं भयावहम् ।

तदादिशात्सुरैस्तूर्णं सर्वाद्युधसमन्वितः ॥ ७२ ॥

निवेदितः स शक्राय तमास्त्रं पुरंदरः ।

विभेद्वैश्वं साध्वैश्च वसुभिश्च मरुद्गणैः ॥ ७३ ॥

आदित्यैरचिनीभ्यां च ययौ स्कन्दवधाय सः ।

वियन्मण्डलमास्थाय स्तूयमानधराचरैः ॥ ७४ ॥

नृत्यमानाप्सरोभिश्च वाद्यमानैश्च किन्नरैः ।

गीयमानश्च गन्धर्वैः सुगीतैर्गीतशालिभिः ॥ ७५ ॥

नदन्निथ महासिंहैर्वाञ्जिथ गजोत्तमैः ।

हरिभिर्हैपमाणैश्च वासुधेगैर्महारथैः ॥ ७६ ॥

पलाकाभिर्जयन्तीभिर्ध्वजैश्छभैश्च चामरैः ।

एवमाक्षैरनेकैश्च नन्दीश्वर इवापरः ॥ ७७ ॥

दोषुयमानश्चमरैश्च दिव्यैर्जगोयमानः सुरकिंनरीभिः ।

पेषीयमानः सुरसुन्दरीभिः कामातुराभिर्नयनैरजस्रम् ॥ ७८ ॥

संपूज्यमानो मुनिसिद्धसंपैर्मुदाऽन्वितो वज्रधरः किरीटी ।

कुमारसुधिश्रय गतोऽथ देगाद्धरिर्हरिर्बै म(दो)नुजान्यथेव ॥७९॥३५१३॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरी स्मृतशौनकसंवादे परमेश्वर-

सुरसंवादादिकथनं नाम द्विपट्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

सूत उवाच—एवं गत्वा सहस्राक्षो यथाऽऽस्ते पार्वतीसुतः ।

बोले सृष्टोपुत्रमस्य तमपश्यच्छचीपतिः ॥

प्रलयार्थिचयाकारं दृष्ट्वा नारदमब्रवीत् ॥ १ ॥

इन्द्र उवाच—इदं किं भाति देवर्षे मेरोः शतगुणोच्छ्रयम् ।

तेजसा ज्वाहृद्गुवनं सर्वभूतभयंकरम् ॥ २ ॥

एवं शक्रवचः श्रुत्वा भगवान्प्रसन्नभूसुतः ।

पौरावतगजारुहं शचीपतिमथाब्रवीत् ॥ ३ ॥

नारद उवाच—षोऽसी देव त्वया न्यस्तो गर्भश्चैवं सहामरैः ।

तस्यैषैष प्रभाषोऽयं नूनं देव शतकतो ॥ ४ ॥

भारकराणां न एकोऽयं नैव पर्वतसंचयः ।

वालेनोत्पादरानेन सह देरैश्च रञ्जितः ॥ ५ ॥

अथो दोजनसंख्याभिः सहस्राण्येव षोडश ।

चतुरशीतिरुभयो हांश्चास्तिरः स्मृतः ॥ ६ ॥

यद्भिरिः सकलाऽयं तु मेरुः काश्चनतां गतः ।

सत्तेजः स्कन्दतां दातुं सहस्राब्दैर्गवैशयाथा ॥ ७ ॥

चतुर्थ्यां साकृतिरेव पश्यन्व्यामङ्गुर्धरततः ।

भृष्ट्यां पृथ्यां यथा र्षेपैकोऽयं विजयिष्यति ॥ ८ ॥

त्वया सहायं सहन्वां पालायिष्यति वा एनः ।

दैवं तु नूनं न शक्तोऽसि देतुं यदभयैरभि ॥ ९ ॥

कुमारे वरदं देवं पावैरयानन्दबंधनम् ।
 नानावहरणोपेतं नानाभरणसूपितम् ॥ १० ॥
 मातृभिर्गणवृन्दैश्च सेव्यमानमुमासुतम् ।
 एवं संजल्पमानोऽसौ जन्मारिर्वालकं मति ॥ ११ ॥
 वज्रं मुमोच वृषारिः स्फुलिङ्गोद्गारिर्भीषणम् ।
 नृणवन्मन्यमानोऽसौ वज्रं तत्पार्वतीसुतः ॥ १२ ॥
 शरैर्णकैश्च विव्याध पयानं च स हूलितः ।
 पुनरर्ण्यं समादाय शरं उवलनसंनिभम् ॥ १३ ॥
 छत्रं ध्वजं पताकाश्च श्रेयश्चिच्छेद पण्णस्रः ।
 विभेदान्धनेन तीक्ष्णेन ऊदरं वै वज्रिणो मुहः ॥ १४ ॥
 शरेणाऽऽदिरयतुल्येन रणे शंक्रुर्भयाऽऽहये ।
 पुनर्वाणं समादाय तं जपान शतक्रतुम् ॥ १५ ॥
 अपरेण तु तीक्ष्णेन मुकुटे तु तथा शरेः ।
 शरेण वज्रितुल्येन विच्छेदं च स लीलया ॥ १६ ॥
 यमं च पञ्चभिर्वाणैर्निकृतिं दशभिर्गुहः ।
 दशपञ्चशरैराशु वरुणं च विभेद सः ॥ १७ ॥
 विशतया वायुदेवं च रविं च दशपञ्चभिः ।
 त्रिंशच्चिः सोमराजानं तावचित्वा रणे पुनः ॥ १८ ॥
 शक्रं पञ्चशरैराशु शरैश्च मागदारिभिः ।
 अन्धानपि सुरान्कन्दशिबिर्द्विपञ्चभिः शरैः ॥ १९ ॥
 शूरो तार्दं प्रमुञ्चन्वै शक्रं दृष्ट्वा च शंभुनः ।
 वसुभिश्च तथाऽऽदित्यैर्मरुद्भिश्च महाबलैः ॥ २० ॥
 हतः शैल्यकरैर्वालः सिंहैः शरवरादिव ।
 ततस्तानागतान्दृष्ट्वा देवाऽर्थाकरवक्रुभः ॥ २१ ॥
 फेसरीश्च मृगान्शुक्रान्द्रुद्राश्च दिवीकसः ।
 पुनः रकन्दं सहस्राक्षो वज्रेण समताडयत् ॥ २२ ॥
 ताडिते तु ततस्तस्माद्गुल्फाश्चारुमूलेयः ।
 त्रयो देवाश्च वेदाश्च लोकाद्यादिदिवाकराः ॥ २३ ॥

— पठयच्छमसंज्ञितपुस्तकेषु ॥

ततश्चेदं सहस्राक्षं बृहद्गुरुबृहत्पतिः (१) ।

देवमन्त्री महापात्रो बृहस्पतिरथाब्रवीत् ॥ २४ ॥

अलं युद्धेन देवेश महादेवस्य सूनुता ।

दितं तवोपदेश्येऽहं सहस्राक्षं शृणुष्व तत् ॥ २५ ॥

यदीप्ससि सुसुतं भोक्तुं कुरुष्व वचनं मम ।

अनेन सह संधीति कृत्वा राज्यमकण्टकम् ॥ २६ ॥

भुङ्क्ष्व त्वं निश्चलं कृत्वा दानबाधं निपूदय ।

यस्य यज्ञाभिघातेन नातिः स्वल्पाऽपि जायते ॥ २७ ॥

इन्तव्यः स कथं शक्यं शतसंख्यैर्भवात्सुः ॥ २८ ॥

सूत उवाच—श्रुत्वा तस्य वचः शक्रस्तदा सुरसुरोर्हिजाः ।

तमेव शरणं प्रायात्कुमारं पार्वतीसुतम् ॥ २९ ॥

इन्द्र उवाच—प्रसीद मे त्वं शरणागतस्य पादौ तवाहं शिरसा वशामि ।

सुराधिपस्त्वं भव शर्वसूनो सुहाण राज्यं मम शंभुकल्प ॥ ३० ॥

एषोऽञ्जलिः पङ्कजधारनेन कृतोत्तमाङ्गः(?) जहि मनुमुग्रम् ।

सतां हि क्रोधः पणक्तेषु नित्यं विनाशमेत्यायमनः सुसिद्धम् ॥ ३१ ॥

अथेन्द्रवचनं श्रुत्वा भगवान्पामुखस्त्वदा ।

अब्रवीत्करुणाविष्टः शकं मति मुनीश्वराः ॥ ३२ ॥

स्कन्द उवाच—करोमि किमहं राज्यं भोगैश्च माकुतैरलम् ।

अपर्याप्तं न मे किञ्चिदस्ति पिप्रोः प्रसादतः ॥ ३३ ॥

निष्कण्टकं त्वमेवेह राज्यं कुरु शचीपते ।

मम सख्येन सकलाञ्जलूद्भिः पुरंदर ॥ ३४ ॥

एवं स्कन्दवचः श्रुत्वा पुनराहं शचीपतिः ।

भगवन्नापरः कश्चिदेवानां विदितो बली ॥ ३५ ॥

तस्मात्कुरु त्वमेवेह राज्यमीश्वरनन्दन ।

क बालः क च संग्राहः क नीतिः क पराक्रमः ॥ ३६ ॥

क ज्ञानमतुलं देव क मतिः क च सौम्यता ।

क माया क च दाक्षिण्यं क शान्तिः क प्रसादता ॥ ३७ ॥

ॐ श्रीभक्तियुगाहोऽयं श्रीश्री मारुति ।

सेनापर्ये यथा दूर्त्तं श्रुतं सर्वमशेषतः ।
 भक्तियोगमयेदानीं वदं स्तु महात्मते ॥ २ ॥
 नृत्तिर्नायाप्यभूयस्माच्छ्रुत्वा चैव पुनः पुनः ।
 जानासि त्वं भगवतो महात्म्यं त्रिपुरद्विषः ॥ ३ ॥
 उपासितो यतः सम्यग्भगवान्वादेरायणिः ।
 कल्पसादात्त्वया लब्धं ज्ञानं तत्पारमेश्वरम् ॥ ४ ॥
 दुर्लभं सर्वेशास्त्रेषु मुनीनां च महात्मनाम् ॥ ५ ॥

स्तु उवाच—यदुक्ते ब्रह्मणा पूर्वं नारदाय महात्मने ।
 प्रीतेन मनसा तेन तच्छृणुष्वं द्विजोत्तमाः ॥ ६ ॥
 सत्यलोके सुखार्सीने ब्रह्मार्णे तेजसां निधिम् ।
 ऋषिभिर्मुनिभिः सिद्धैर्वैदैः साङ्गैरुपासितम् ॥ ७ ॥
 संगीयमानं गन्धर्वैः स्तूयमानं मरुद्गणैः ।
 हृष्टा मणम्य विधिवन्वारदत्तमथात्रवीत् ॥ ८ ॥

नारद उवाच—देवदेव जगन्नाथ चतुर्दश सुरोत्तम ।
 भक्तियोगस्य महात्म्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ ९ ॥
 ब्रह्मोवाच—मणम्य शंकरं शान्तमममैवमनामयम् ।

परं ज्योतिरनाद्यन्तं निर्गुणं तमसः परम् ॥ १० ॥
 भक्तियोगं प्रवक्ष्यामि शृणु नारद सुब्रत ।
 भक्तियोगस्य महात्म्यं यथा शंभोर्मया श्रुतम् ॥ ११ ॥
 भक्तिर्भगवतः शंभोर्दुर्लभा खलु देहिनाम् ।
 कथंविद्यदि सा कल्प्या तेषां नैवास्ति दुर्लभम् ॥ १२ ॥
 भक्त्येव प्राप्यते राज्यमिन्द्रत्वं मत्पदं च यत् ।
 विष्णुस्त्वमपि मुक्तिं च नूनं प्राप्नोति नारद ॥ १३ ॥
 शुभानामशुभानां च कर्मणां शान्तिर्संचयम् ।
 करोति मत्प्रसादात्भक्तिर्भवस्पात्रैर्यथेन्धनम् ॥ १४ ॥
 म्लेच्छोऽपि वा यदि भवेद्भवभक्तिसमन्वितः ।
 न तत्समक्षतुर्भेदी नाग्निष्टोमादियज्ञकृत् ॥ १५ ॥
 अपि पापानि घोरानि सदा कुर्वन्नरो यदि ।
 लिप्यते नैव पापैस्तु भक्तो भवति चेच्छिवे ॥ १६ ॥

१ अ. घ. झ. 'के समाली' । ५ घ. झ. च. ड. ज. 'तमा ३ १२ ॥ ३ स. क-
 'शिरसेभ्यः' ॥

शिवभक्ता महात्मानो मुच्यन्ते ते न संशयः ।
 अपि दुष्कृतकर्माणः प्रसादाच्छालिनो मुने ॥ १७ ॥
 सकृत्पूजयते यस्तु भगवन्तमुपापतिम् ।
 अप्यश्वमेधादधिकं फलं भवति नारद ॥ १८ ॥
 जीवितं चञ्चलं ज्ञान्वा पक्षपात्र इवोदकम् ।
 मृतेर्दुरन्तास्त्रकास्ततः कुर्याच्छिवे मतिम् ॥ १९ ॥
 शिवे मतिं प्रकुर्यान्नः संसारादतिर्भाषणात् ।
 मुच्यते मुनिशार्दूल मतिः शर्वेऽतिदुर्लभा ॥ २० ॥
 भवन्पालमुखस्थानां भीरुणां देहिनां मुने ।
 तस्माद्दिमोचकस्तेषां महादेव इति श्रुतिः ॥ २१ ॥
 भक्तिः शिवे यदि भवेत्तं कस्मात्कस्यचिद्भयम् ।
 भवार्थेषु तरत्येष प्रसादात्परमेष्ठिनः ॥ २२ ॥
 स्वर्गाधिनां मुमुक्षुणां ब्रह्मत्वमपि कारुक्षिणात् ।
 भक्तिरेव विरुपाक्षे नान्यः पन्था इति श्रुतिः ॥ २३ ॥
 आदिमध्यान्तरहिते पिनाकिनि जगत्पती ।
 सदा मनीषिभिः कार्या भक्तिरेव हि नारद ॥ २४ ॥
 सर्वमन्वत्परित्यज्य भक्तो भव हरे मुने ।
 मुक्तो भविष्यसि शिष्यं तस्य शंभोरनुग्रहात् ॥ २५ ॥
 यस्य प्रसादलेखेन ब्रह्मत्वं प्राप्तवानहम् ।
 विष्णुत्वमपि विष्णुश्च स शिवः केने सेज्यते ॥ २६ ॥
 शिवे दानं शिवे होमः शिवे स्नानं शिवे जपः ।
 अक्षयानि फलान्येषामित्याह भगवाञ्जिषवः ॥ २७ ॥
 कुरुक्षेत्रे निवसतां यत्फलं नैमिषे तथा ।
 प्रयागे च प्रभासे च मङ्गलानगरसंगमे ॥ २८ ॥
 रुद्रकोट्यां गयायां च क्षालिग्रामेऽमरेश्वरे ।
 पुष्करे भारभूतेशे गोकर्णे मण्डलेश्वरे ॥ २९ ॥
 तत्फलं दिवसेनैव भक्त्या भगार्चनाद्भवेत् ।
 नास्ति लिङ्गार्चनात्पुण्यमधिकं भुवनत्रये ॥ ३० ॥

- लिक्ष्णेऽचितेऽस्त्रिलं विश्वमर्षितं स्यान्न संशयः ।
 मायया मोहितात्मानो न जानन्ति महेश्वरम् ॥ ३१ ॥
 अनुग्रहाद्भगवतो जानन्त्येव हि नारद ।
 यः पूजितं शिवं दृष्ट्वा मणमेऽक्तिभावतः ॥ ३२ ॥
 पुण्डरीकस्य यज्ञस्य फलं भवति निश्चितम् ।
 * ये पुनः शान्तमनसः शिवभक्ता जितेन्द्रियाः ॥ ३३ ॥
 मर्त्ये(यम)स्य वर्दनं तेऽपि नैव पश्यन्ति नारद ।
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्पायतनानि च ॥ ३४ ॥
 शिवलिङ्गे वसन्त्येव तानि सर्वाणि नारद ।
 तस्माद्भिङ्गं सदा पूज्यं भक्तिभावेन नित्यशः ॥ ३५ ॥
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वस्मादधिकथ सः ।
 वस्तु लिङ्गवर्ननं त्यक्त्वा देवानन्याथ पूजयेत् ॥ ३६ ॥
 रत्नं विहाय मूढात्मा यथा काचमपेक्षते ।
 चतुर्देश्यामथाष्टम्यां पौर्णमास्यां तथैव च ॥ ३७ ॥
 अमावास्यां(यां वा) त्रयोदश्यां पूजयेद्विन्दुशेखरम् ।
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ ३८ ॥
 शिवलोकमवाप्नोति देहान्ते दुर्लभं मुने ।
 शिवाचनरतो नित्यं महापातकसंभवेः ॥ ३९ ॥
 क्षोभैः कृतेन लिप्येत पद्मपत्रमिवाम्भसा ।
 दर्शनादिद्वयभक्तानां सकृत्संभाषणादपि ॥ ४० ॥
 अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलं भवति नारद ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाऽन्यजजातिजः ॥ ४१ ॥
 शिवभक्तः सदा पूज्यः सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।
 नास्याऽऽचारं परीक्षेत न कुलं न व्रतं तथा ॥ ४२ ॥
 त्रिषुऽद्वाद्भिन्नभालेन पूज्य एव हि नारद ।
 कर्मणा मनसा वाचा यस्तु भक्तान्विनिन्दति ॥ ४३ ॥
 निरयाक्षिण्णुतिर्नास्ति तस्य मूढात्मनो मुने ।
 शिवभक्तान्वर्भयित्वा सर्वेषां शासको यमः ॥ ४४ ॥

* त्वमवद्व्यवहारीकमेवैवमवस्तुभेषु ये सुपरित्याजिकान्देवतः स्वीको नास्ति ।

यः पुनः शिवभक्तानां शिव एव न चापरः ।
 न शिवाश्रयिणो मीड्वी न दण्डो न च कुण्डले ॥ ४५ ॥
 नैव काषायवासांसि भक्तिरेवात्र कारणम् ।
 यदि भक्ताः पशुपती पापकर्मसु ये रताः ॥ ४६ ॥
 यमस्य वदनं तेऽपि नैव पश्यन्ति नारद ।
 ये पुनः ज्ञान्तमनसाः शिवभक्ता जितोन्द्रियाः ॥ ४७ ॥
 मरुत्यधर्मं समासाद्य विज्ञेयास्ते गणेश्वराः ।
 मृतस्य जीवतो वाऽपि शिवभक्तस्य नारद ॥ ४८ ॥
 यमाङ्ग्यं न तस्यास्ति राजशैव तु का कथा ।
 आश्चर्यं कथायिष्यामि शृणु नारद यत्पुरा ॥ ४९ ॥
 वज्रयिन्यां नृपो वासीश्वाम्ना सत्यध्वजो मुने ।
 धर्मात्मा सत्यसंकल्पः प्रजापालनतत्परः ॥ ५० ॥
 भुक्त्वा समस्तामवनिं कालेनाथ दिवं गतः ।
 वसुधुत इति ख्यातः पुत्रस्तस्य महात्मनः ॥ ५१ ॥
 महाकालार्चिनरतस्तश्चिष्टस्तत्परायणः ।
 न चयेण प्रजाः शास्ति राजधर्मबाहिष्कृतः ॥ ५२ ॥
 असाधून्संप्रित्यज्य साधून्चै हन्त्वसौ नृपः ।
 प्रजानां कुशलं नास्ति सर्वत्र परिपन्थिनः ॥ ५३ ॥
 यज्ञांश्च यज्वनां दृष्ट्वा म्लेच्छा विध्वंसयन्ति तान् ।
 गते वर्षसहस्रे तु राज्ये तत्स्तिम्बसुधुते ॥ ५४ ॥
 मृत्युकालोऽथ संप्राप्तो देहिनामतिभीषणः ।
 पापिष्ठ इति तं मत्वा संप्राप्ता यमकिंकराः ॥ ५५ ॥
 शिवभक्त इति प्राप्तास्त्रिनेत्राः शूलधारिणः ।
 शिवदूतैः सपानीतं विषानं सार्वकामिकम् ॥ ५६ ॥
 यमदूतास्त्वतिकूराः पाशदण्डासिपाणयः ।
 आहतुमुद्यताः सर्वे नृपं तं यमकिंकराः ॥ ५७ ॥
 गणेश्वरास्ततः क्रुद्धा दृष्ट्वा तान्यमकिंकरान् ।
 विष्णुलैर्मुद्गरैश्चक्रेगदाभिर्मुसलैस्तथा ॥ ५८ ॥
 तादायित्वा भृशं दूतान्यमन्नासनपालकान् ।
 नीतः त्रिवपुरं दिव्यं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ५९ ॥

अथ ते किंकराः सर्वे धर्मं गत्सेदममुवन् ।

किंकरा ऊचुः—शृणु धर्मं यथा श्रुतमीश्वरस्य गणेश्वरैः ॥

सर्वानस्योस्ताडयित्वा नीतः पापो वसुश्रुतः ॥ ६० ॥

न यज्ञैर्यजते देवान् विद्यान्नातिथीनपि ।

न धर्मेण मजाः पाति कथं शिवपुरं मतः ॥ ६१ ॥

तत्त्वं धर्मं विजानासि धर्मदण्डधरो भवान् ।

तस्माद्दुषीहि(१) भगवन्स्तथाऽऽज्ञाकारिणो वयम् ॥ ६२ ॥

एवं तेषां वचः श्रुत्वा धर्मराट् सूर्यमन्दनः ।

वचः श्रोत्वा गम्भीरं किंकरान्वाति नात् ॥ ६३ ॥

यम् उवाच—देवासुरमनुष्याणां सर्वेषां प्राणिनामपि ।

शास्ताऽहं नीरित संदेहः शिवभक्तमूले किल ॥ ६४ ॥

महात्म्यं शिवभक्तानां को वा विन्दति तत्त्वतः ।

तेषां नियन्ता भगवान्महादेवो न चापरः ॥ ६५ ॥

शिवभक्ता महात्मानः सदा शर्वाचने रताः ।

अप्याश्रमाचारहीनास्त्यजध्वं तान्मयरतवः ॥ ६६ ॥

वर्णाश्रमाणामाचारा अपि तेन विवर्जिताः ।

शंकरे यदि शंकरः स्वाश्र शास्यः पुण्य एव हि ॥ ६७ ॥

भवद्भिः परिहर्तव्याः शिवभक्ताः प्रयत्नतः ।

वापकर्मस्वपि रतारतेषामेनो न विद्यते ॥ ६८ ॥

विधेमि शिवभक्तेभ्यः सिंहादिव यथा मृगाः ।

श्वेतस्याऽऽहरणे पूर्वमहं देवेन ज्ञातितः ॥ ६९ ॥

ततः प्रभृत्यहं शास्ता तद्भक्तानां न किंकराः ।

योऽसौ वसुश्रुतो राजा न मजाः पालयन् यदि ॥ ७० ॥

तथापि शंकरे भक्तो मनोवाक्पायकर्मभिः ।

प्रसादात्तरय देवस्य पापं रपूजति तं कथम् ॥ ७१ ॥

सकृत्पश्यति यो देवं महाकालं त्रिलोचनम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो दाति शैवं परं पदम् ॥ ७२ ॥

यः सदाऽर्चयते देवं महाकालं तमीश्वरम् ।

गणेश्वरः स गन्तव्यो भवद्भिरिति किंकराः ॥ ७३ ॥

१ य. अ. 'महाकालाऽऽज्ञा' । २-क. -अ. ग. अ. क. इति ते । ३ क. अ. य. क. श्वेत' । ४ क. अ. उ. भक्तिः इति । ५ य. उ. अ. उ. 'पापतो न ।

एवं यमस्य वचनं श्रुत्वा ते (तु) यमकिंकराः ।

नृष्णीयासाद्य ते सर्वे वभ्रुजुनिगतज्वराः ॥ ७४ ॥

तरमास्पृज्यो महादेवरत्नज्जक्तश्च विशेषतः ।

भक्तानां पूजनाच्छंभुः प्रीतो भवति नारद ॥ ७५ ॥

शिवस्य निर्यतुमस्य किं नाम क्रियते जनैः ।

यत्कृते शिवभक्तानां तेन प्रीतो भवेच्छिवः ॥ ७६ ॥

देवान्सर्वांस्परित्यज्य भज नारद शंकरम् ॥ ७७ ॥ ३६४० ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरी सूतश्रीनकसेवादे ब्रह्मनारद-
संवादादिकथनं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

ब्रह्मोवाच—पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण पद्मे धूपमयापि वा ।

यः प्रयच्छति शर्वाय तदनन्तफलं सकृत् ॥ १ ॥

सप्तफोटिमहामन्त्राः शिववचनादिनिर्गताः ।

पञ्चाक्षरस्य मन्त्रस्य कलां नार्हन्ति पादश्रीम् ॥ २ ॥

धीश्लेषोऽदीक्षितो वाऽपि विधानाऽन्यथाऽपि वा ।

पञ्चाक्षरं जपेद्यस्तु शिवस्यानुचरो भवेत् ॥ ३ ॥

अपि कृत्वा धूपहर्त्या पापानि सुबहून्पि ।

पञ्चाक्षरजपात्सद्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४ ॥

न हि पञ्चाक्षरजपाच्छ्रेयोऽस्ति भुवनत्रये ।

एवं ज्ञात्वा जपेद्विद्वान्विद्यां पञ्चाक्षरीं शुभाम् ॥ ५ ॥

पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण विश्वपदैः शिवाचैनम् ।

करोति अर्द्ध्या यस्तु स नच्छेदैश्वरं पदम् ॥ ६ ॥

दर्शनाद्विश्वदृशस्य स्पर्शनाद्वन्दनादपि ।

अहोरात्रकृते पापे नश्यते ऋषिसत्तम ॥ ७ ॥

अन्नकाले नरो यस्तु विश्वमूलस्य मृत्तिकाम् ।

आलिम्बेत्सर्दवाचाणि मृतो याति परां गतिम् ॥ ८ ॥

विश्ववृक्षे समाश्रित्य द्वादशाहमभोजनम् ।

यः कुर्याद्भूणश पापान्मुक्तो भवति नारद ॥ ९ ॥

विल्ववृक्षे समाश्रित्य त्रिरात्रोपोषितः शुचिः ।

हरनाम जपेत्संशं धूणहर्त्या व्यपोहति ॥ १० ॥

१ अ. ल. ग. ज. स इत्येव हि पाद ४ ५ ६ ७ क. ल. ग. ल. "द्विष्य सर्व" ।

२ ल. ग. भवेत्संशं ।

- * मातृदा पितृहा वाऽपि युक्ते च सर्वपातकैः ।
 माये कृष्णचतुर्वर्ष्या पूजयेद्विन्दुशेखरम् ॥ ११ ॥
 भक्त्या विन्वदल्लैभौनी इरनाथ जपसिद्धि ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति शैव परं पदम् ॥ १२ ॥
 शुभ्रैः पशुपितैः पञ्चैरपि विन्वस्य नारद ।
 पूजयेद्विरिजानाथं मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १३ ॥
 अर्घ्यं दुष्कलोपेतं यः शिवाय निवेदयेत् ।
 सुखानामयुतं सार्धं शिवलोके वसेन्नरः ॥ १४ ॥
 आपः क्षारं कुशाग्रणि सघृतं दधि तण्डुलाः ।
 तिलैश्च सर्षपैः सार्धमर्घ्योऽनुष्ण इति रघुतः ॥ १५ ॥
 पलकोटिं कुर्ष्मस्य यो दद्याद्देवपारणे ।
 शिवायै रक्तिकादार्वं मदस्वा(?) नःऽधिकं भवेत् ॥ १६ ॥
 नस्मात्पथेः फलेः दुष्पैतौधैरपि यजेच्छिवम् ।
 तदनन्तरं फलं मोक्षं भक्तिरेवात्र कारणम् ॥ १७ ॥
 लिङ्गस्य लेपनं कुर्याद्विन्वैर्नन्दैर्मनोरमैः ।
 वर्षकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥ १८ ॥
 सुगन्धालेपवान्शुभ्रं द्विगुणं चन्दनस्य तु ।
 चन्दनामरोहिण्यं पुण्यमष्टगुणाधिकम् ॥ १९ ॥
 कृष्णामरोविशेषेण द्विगुणं फलमिष्यते ।
 नस्मात्पञ्चगुणं पुण्यं कुड्कुमस्य विधीयते ॥ २० ॥
 चन्दनांगरुकपूरेर्नाभिरोचनकुड्कुमैः ।
 लिङ्गं मेदिः समालिप्य माणपत्त्रमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 संवीज्य कालवन्तेन लिङ्गं गन्धैः सुलोपितम् ।
 दशवर्षसदस्माणि शिवलोके महीयते ॥ २२ ॥
 मयूरवदनं दद्याच्छिवायातीव शोभनम् ।
 वर्षकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥ २३ ॥

THE UNIVERSITY
RESEARCH LIBRARY
MADRAS

* मातृशेषानिन्दोऽन्ध्याये काल कथनितपुस्तकेषु किञ्चिदर्थं श्लोकार्थमेव दृश्यते ।
 तदथा—शिवायनेऽल्लैभौ पूजयेद्विन्दुशेखरम्—इति ।

१ क. झ. 'य अधिक-ार्धं य प्रधानमाधिकं फलम् ॥ १५ ॥ २ क. ख. ग. झ. 'इस्वाऽऽ-
 ले' । ३ व. ड. च. छ. ज. 'वायुपे' । ४ ँ. क. च. छ. ज. 'व्यायुपे' । ५ व. ड. झ.
 झ. 'नपुंस' ।

चापरं यः शिवे दद्यान्मणिरत्नविभूषितम् ।
 हेमरुप्यादिदण्डं वा तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २४ ॥
 चामरासक्तहस्ताभिर्दिव्यस्त्रीपरिवारितः ।
 विमानं वरमासन्न गणैर्यति शिवं पदम् ॥ २५ ॥
 अरण्यसंभवैः पुण्यैः परैर्वा गिरिसंभवैः ।
 अपर्युषितनिश्छिद्रैररक्तैर्जन्तुवर्जितैः ॥ २६ ॥
 आत्मारामोद्भवैर्वाऽपि पुण्यैः संपूजयेच्छिवम् ।
 पुण्यजातिविशेषेण भवेत्पुण्यमथोत्तरम् ॥ २७ ॥
 तपःशीलगुणादद्यात् वेदवेदाङ्गनाभिने ।
 दश दद्यात् सुवर्णस्य कलं हि तदवाप्नुयात् ॥ २८ ॥
 अर्कपुण्यैः कृता पूजा यदि देवाय संभवे ।
 अर्कपुण्यसहस्रेभ्यः करवीरं प्रज्ञस्यते ॥ २९ ॥
 करवीरसहस्रेभ्यो बिल्वपत्रं विशिष्यते ।
 बिल्वपत्रसहस्रेभ्यः क्षमीपत्रं विशिष्यते ॥ ३० ॥
 अर्कपुण्यसहस्रेभ्यः क्षमीपुष्पं विशिष्यते ।
 क्षमीपुष्पसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ॥ ३१ ॥
 कुशपुष्पसहस्रेभ्यः पद्मपुष्पं विशिष्यते ।
 पद्मपुष्पसहस्रेभ्यो बकपुष्पं विशिष्यते ॥ ३२ ॥
 बकपुष्पसहस्रेभ्य एकं भक्षूरकं तथा ।
 भक्षूरकसहस्रेभ्यो बृहत्पुष्पं विशिष्यते ॥ ३३ ॥
 बृहत्पुष्पसहस्रेभ्यो द्रोणपुष्पं विशिष्यते ।
 द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यः अ(भ्यो ह)वामार्गं विशिष्यते ॥ ३४ ॥
 अवामार्गसहस्रेभ्यः श्रीमश्रीलोत्पलं वरम् ।
 नीलोत्पलसहस्रेण यो मालां संप्रयच्छति ॥ ३५ ॥
 शिवाय विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥ ३६ ॥
 वसेच्छिवपुरे श्रीमाश्लेषवतुल्यपराक्रमः ।
 करवीरसमा ज्ञेया जाती विजयपाटला ॥ ३७ ॥

श्वेतमन्दारकुसुमैः सितपर्शं च तत्समम् ।
 नागचम्पकपुंनागा धनुरकसमाः रसूताः ॥ ३८ ॥
 चन्धूकं केतकीपुष्पं कुन्दवृषीमदान्तिकाः ।
 शिरीषं चार्जुनं पुष्पं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ ३९ ॥
 कनकानि कदम्बानि राशौ देवानि शंकरे ।
 दिवा केषाणि पुष्पाणि दिवा राशौ च मह्लिकाः ॥ ४० ॥
 महर्ं शिशुते जाती करवीरमहर्निशम् ।
 केशकीटापचिद्धानि शीर्षपर्शुपित्तानि च ॥ ४१ ॥
 स्वयं पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ।
 मुकुलैर्नार्चयेदीशं यस्य कस्यापि नारद ॥ ४२ ॥
 कलिकैर्नार्चयेद्देवं चम्पकैर्जस्रभैविना ।
 न पर्शुपितदोषोऽस्ति जलजोत्पलचम्पकैः ॥ ४३ ॥
 पुष्पाणामप्यलाभे तु पत्राण्यपि निवेदयेत् ।
 फलानामप्यलाभे तु नृणगुल्मीषभैरपि ॥ ४४ ॥
 औषधानामभावे तु भक्त्या भवति पूजितः ।
 विश्वपथैरसंख्यैस्तु सकृत्पूजयते शिवम् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो रद्रलोके महीयते ।
 धनुरकैस्तु यो लिङ्गं सकृत्पूजयते नरः ॥ ४६ ॥
 गोलक्षस्य फलं प्राप्य शिवलोके महीयते ।
 वृहीकुसुमैर्भक्त्या यो लिङ्गं सकृदर्वयेत् ॥ ४७ ॥
 गवामयुतदानस्य फलं प्राप्य शिवं व्रजेत् ।
 मह्लिकोत्पलपुष्पाणि नागपुंनामचम्पकैः ॥ ४८ ॥
 अशोकश्वेतमन्दारकणिकारवक्रानि च ।
 करवीरार्कमन्दारशमीतगरकेशरम् ॥ ४९ ॥
 कुशापामार्गकुमुदकदम्बकुर्वैरपि ।
 पुष्पैरेतेर्यथालाभं यो नरः पूजयेच्छिवम् ॥ ५० ॥
 स यत्फलमवाप्नोति तदेकाग्रमनाः जृणु ।
 सूर्यकोटिमतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ॥ ५१ ॥
 पुष्पमालापरिशिष्टैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः ।
 तन्मीमधुरनादैश्च स्पृच्छन्दगमनैस्तथा ॥ ५२ ॥

रुद्रकन्धासमाकीर्णैः समन्तादुपशोभितैः ।
 दोधूयमानधमरैः शिवलोके महीयते ॥ ५० ॥
 अनेकाकारविन्याभैः कुमुदैश्च शिबं शृङ्गम् ।
 यः कृपात्पर्वकालेषु विश्वत्रकुसुमोज्ज्वलम् ॥ ५१ ॥
 स पुष्पकधिमान्नेन सहस्रपरिवारितः ।
 दिव्यस्त्रीमुखैसौभाग्यक्रीडारतिसमन्वितः ॥ ५२ ॥
 अस्रयाह्लिभते लोकानतिरश्कृतशासनः ।
 शिवादिसर्वलोकेषु यत्रेहं तत्र याति सः ॥ ५३ ॥
 पूजादिभक्तिविन्द्यासैरर्चनादिषु सर्वतः ।
 फलभक्तं समं ज्ञेयं फलं शिवात्तुसारतः ॥ ५४ ॥
 स्वयमुत्पाद्य पुष्पाणि यः स्वयं पूजयेच्छिवम् ।
 तानि साक्षात्प्रशृङ्गाति देवदेवो महेश्वरः ॥ ५५ ॥
 कृष्णागैरोः सकर्पूरधूपं दद्याच्छिवाय वै ।
 नैरन्तर्येण मासार्धं तस्य पुष्पफलं शृणु ॥ ५६ ॥
 कल्पफोटिसहस्राणि कल्पफोटिस्तानि च ।
 भुक्त्वा शिवपुरे भोगारिन्दने पृथिवीपतिः ॥ ५७ ॥
 गुग्गुलं पृतसंयुक्तं साक्षात्प्रशृङ्गाति शंकरः ।
 मासार्धं धूपदानेन शिवलोके महीयते ॥ ५८ ॥
 कृष्णपत्रे चतुर्दश्यां यः साज्यं गुग्गुलं ददेत् ।
 स याति परमं स्थानं यत्र देवः पिनाकधृत् ॥ ५९ ॥
 श्रीफलं चाऽऽपसंमिश्रं दत्त्वाऽऽप्नोति परां गतिम् ।
 एभिः सुगन्धितो धूपः पदसहस्रगुणोत्तरः ॥ ६० ॥
 वैस्त्वर्कसंपुटे कृत्वा मधु चार्पेस्य मन्त्रनः ।
 निषेदयति सर्वाय सोऽभ्युपेयफलं लभेत् ॥ ६१ ॥
 शालितण्डुलप्रस्थेन कुर्यादर्घ्यं सुसंस्कृतम् ।
 शिवाय तत्परं दत्त्वा चतुर्दश्यां विश्लेषतः ॥ ६२ ॥
 यावन्तस्तण्डुलास्तस्मिन्नैवेये परिसंरुषया ।
 तावदूर्ध्वसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ६३ ॥

१ प. छ. च. छ. ज. 'योदन्तकाले सुवि' । २ क. ल. म. ज. छ. 'समिधावकि' ।
 ३ क. छ. 'मैत्रय' । ल. म. 'मैत्रेय' । ४ क. ल. म. य. 'शिव' । ५ क. ल. म. ज. छ.
 'सास्यान्ते' । ६ क. ल. म. छ. 'दाह' । ७ क. ल. म. ज. क. 'योऽपिपुटे कृ' । ८ क.
 ल. म. छ. 'लिनो तन्वृत्तमर्कं कु' ।

गुडसम्बधृतानां च भक्ष्याणां च निवेदनात् ।
 घृतेन पाचितानां तु दत्त्वा शतगुणं भवेत् ॥ ६७ ॥
 घृतदीपमदानेन शिवाय शतयोजनम् ।
 विमानं लभते दिव्यं सूर्यकोटिममप्रभम् ॥ ६८ ॥
 यः कुर्यात्कार्तिके मासि शोभनां दीपमालिकाम् ।
 घृतेन च चतुर्दश्यामभावास्वां (यां वा)विशेषतः ॥ ६९ ॥
 सूर्यायुतमतीकाशस्तेजसा भासयन्दिशः ।
 तेजोराशिर्विमानस्थः सूर्यवद्द्योतते सदा ॥ ७० ॥
 शिरसा धारयेद्दीपं सर्वैर्वाङ्म्यां* विशेषतः ।
 ललाटे वाऽथ हस्ताभ्यां शिरसा वाऽथ नारद ॥ ७१ ॥
 सूर्यायुतमतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
 कल्पायुतशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥ ७२ ॥
 शिवस्य पुरतो दत्त्वा दर्पणं च सुनिर्मलम् ।
 चन्द्रांशुनिर्मलः श्रीमान्सुभगः कामरूपधृत् ॥ ७३ ॥
 कल्पायुतसहस्रं तु शिवलोके महीयते ।
 कृत्वा प्रदक्षिणं भक्त्या शिवस्याऽऽयतनं नरः ॥ ७४ ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति नारद ।
 हूपाराममपाथैरतु शिवायतनकर्मणि ॥ ७५ ॥
 उषयुक्तानि भूतानि खननोत्पातनादिषु ।
 कामतोऽकामतो वाऽपि स्थावराणि चराणि च ॥ ७६ ॥
 शिवं यान्ति न संदेहः शैसादात्परमेष्ठिनः ।
 कौशमात्रं शिवसेत्रं समन्तात्परमेष्ठिनः ॥ ७७ ॥
 देहिनां तत्र पञ्चत्वं शिवसायुज्यकारणम् ।
 मनुष्यस्थापिते लिङ्गं क्षेत्रमानामिदं रक्षतम् ॥ ७८ ॥
 स्वायंभुवे योजनं स्यादायं चैव तदर्धकम् ।
 पापाचारोऽपि यस्तत्र पञ्चत्वं याति नारद ॥ ७९ ॥

* अत्र सर्पराज्य विद्वंशजितमिति प्रतिभाति ।

१ क. ल. व. झ. 'ये कलय' इ ५५ ॥ २ व. क. ख. छ. ज. 'तेमदीपश्' । ३ व. सर्वां राशिं वि' । ४ व. क. छ. 'ते कल्पे जि' । ५ कं. ल. व. क. 'ये तु सु' । ६ व. ल. व. ज. ल. 'पश्चात्त' ।

सोऽपि याति शिवस्थानं यथैवैरपि दुर्लभम् ।

* तस्मात्सर्वभयत्वेन तत्र स्नानादिकं चरेत् ॥ ८० ॥

= तस्मादावसथं कुर्याच्छिवक्षेत्रसमीपतः ।

शिवलिङ्गसमीपस्थं यतोयं पुरतः स्थितम् ॥ ८१ ॥

शिवगङ्गेति संग्रहेण तत्र स्नानादिना व्रजेत् ।

यः कुर्यादीर्घिकां वाऽपि कूपं वाऽपि शिवश्रमैः ॥

विःसप्तकुलसंयुक्तः शिवलोके मदीयते ॥ ८२ ॥ ३७२२ ॥

इति भीमप्रपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे पञ्चाक्षरमन्त्र-
प्रभावादिकथनं नाम पञ्चपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

ब्रह्मोवाच—पुष्यं वा यदि वा पत्रं सकृद्विद्धे समर्पितम् ।

तदनन्तफलं मोक्षं हेतुर्भवति मुक्तये ॥ १ ॥

× तुष्टे शिवे पदार्थः को दुर्लभो हि नृणां प्रभो ।

तस्मात्सर्वभयत्वेन शिवमीत्यर्थमाचरेत् ॥ २ ॥

यावथातुं शिवः शक्तस्तावच्चिन्तयितुं शतुः ।

तत्सर्वं न नरः सौख्यं शिवमीत्यर्थमाचरेत् ॥ ३ ॥

ऋद्धिसिद्धी न दूरस्थे शिवमीत्यर्थकर्मणाम् ।

नराणां नरनाथे किं प्रीते तु दुर्लभं भवेत् ॥ ४ ॥

विश्वेश्वरं सदा भेम्णा ये भजन्ति नरोत्तमाः ।

इह सौख्यं चिरं भुक्त्वा शन्ते मोक्षमवाप्नुयुः ॥ ५ ॥

श्रीशंभुनाथं भुवि मानवा ये भजन्ति भक्त्या नरलोकपन्थाः ।

भवन्ति ते हाटकपूर्णमेहा देहावसाने शिवलोकभाजः ॥ ६ ॥

ब्रह्महा वा सुरापो वा स्तैयी वा गुरुतत्वमः ।

योऽन्तकाले शिवं स्मर्याच्छिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७ ॥

निर्माल्यं धारयेन्नक्त्या शिरसा पार्वतीपतेः ।

राजमृपस्य यज्ञस्य फलमामोत्यनुत्तमम् ॥ ८ ॥

* इयं श्लोकार्थं कथयन्मन्त्रसंज्ञितपुस्तकेषु नास्ति ।

= इह संज्ञितयोः पुस्तकयोस्तस्मादित्यादिवैभक्तिपन्तः शार्थः श्लोको नास्ति ।

तुष्टे शिव इत्यादि शिवलोकभाज इत्यन्तं श्लोकवचनं कथयन्मन्त्रसंज्ञितपुस्तकेषु नास्ति ।

शिरसा शिवनिर्माल्यं भक्त्या यो धारायिष्यति ।
 अशुचिर्भिन्नमर्दः सर्वावस्थां गतोऽपि वा ॥ ९ ॥
 स्वैरी भैवानुक्तात्मा नियमैश्च बहिष्कृतः ।
 मस्य पापानि नश्यन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥
 मौरास्य धारयेच्छंभोर्निर्माल्यं न च भक्षयेत् ।
 न स्पृशेदपि पादेन लङ्घयेद्वापि नारद ॥ ११ ॥
 निर्माल्यलङ्घनाच्छंभोःश्रावणालः सोऽभिजायते ।
 पृथुदकं मंहतीर्थं गङ्गा च यमुना तथा ॥ १२ ॥
 नर्मदा सरयूः शिमा तथा गोदावरी नदी ।
 सदा संनिहितास्त्वेषं शंभोः स्नानोदके स्तुने ॥ १३ ॥
 शंभोः स्नानोदकं सेव्यं सर्वतीर्थमप्ये हि तत् ।
 भारतात्पापसंघातेरतरङ्गादेव मुच्यते ॥ १४ ॥
 लिङ्गे स्वार्थभुवे वाणे रत्नजे रसनिमिते ।
 सिद्धमतिष्ठते लिङ्गे न षण्डोऽधिकृतो भवेत् ॥ १५ ॥
 पादोदकं च निर्माल्यं भक्तैर्भार्यं मयनतः ।
 न तान्स्पृशन्ति पापानि मनोवाकायजान्वापि ॥ १६ ॥
 नारद उवाच—किं लिङ्गं प्रोच्यते तत्र केन वा तदधिष्ठितम् ।
 भगवन्द्वाहि मे सर्वमाश्चर्यं श्रोतदुत्तमम् ॥ १७ ॥
 ब्रह्मीवाच—अव्यक्तं लिङ्गमित्पूर्वुक्तमानन्दं तमसः परम् ।
 महादेवस्य यत्नेन लिङ्गिनी स्यात्तेन शंकरः ॥ १८ ॥
 पकार्णवे पुरा घोरे नष्टे स्याचरजङ्गर्मे ।
 मम विष्णोः प्रबोधोर्ध्वमाविर्भूतं शिवारभिकम् ॥ १९ ॥
 तदामभृत्यहं विष्णुर्भवत्वा परमया मुदा ।
 लिङ्गमूर्तिधरं सान्तं पूजयावो वृषध्वजम् ॥ २० ॥
 नारद उवाच—लिङ्गं कथमभूत्पूर्वमानन्दमजरं ध्रुवम् ।
 प्रबोधार्थं च सुवयोर्वक्तुमर्हसि पञ्चज ॥ २१ ॥

१ क. ल. ग. झ. "नि तीव्राणि नास्त्रपत्येव शंकरः ॥ १० ॥ २ क. ल. ग. झ. लोभस्य ।
 ३ व. महातीर्थ । ४ ल. ग. घ. "वृ शिवा । छ. झ. "यु शिवा । ५ प. क. च. छ. झ. "वृषा-
 न्तु । ६ क. ल. "तुक्तं वाच" । ७ क. ल. ग. झ. "हे च कथयतयो । ८ ॥ ८ घ. "मे ।
 विष्णोः प्रबोधनार्थं वाचि" । ९ क. छ. ग. झ. "वार्धं मातुर्मे" । १० क. ल. ग. झ.
 "रजमम् ॥ १९ ॥

ब्रह्मोवाच- आसीदेकार्षेवे घोरे निर्विभागे तमोमये ।

शेते च भगवान्विष्णुस्तद्गजाम्भूनदममः ॥ २२ ॥

तत्समीपमहं गत्वा संरम्भादिदमुक्तवान् ।

कस्तवं किमर्थं वा शेषे शीघ्रमुत्तिष्ठ दुर्मते ॥ २३ ॥

कुरु युद्धं मया सार्धमाहोष जगत्पतिः ।

अथ वा भव मां देवं त्रैलोक्यस्याभयमदम् ॥ २४ ॥

एवं महचनं श्रुत्वा महसन्मधुसूदनः ।

मामग्रवीदमेवात्मा कथं गर्वापसे दुधा ॥ २५ ॥

गतोऽहं सर्वलोकानां पौलकोऽहं न संशयः ।

संज्ञताऽहं पुनश्चास्मे नास्मिन्नस्मिन्नक्षेत्रे ॥ २६ ॥

एवं विवादे संजाते मम देवेन काङ्क्षिणा ।

मातुर्भूतं तदा लिङ्गमावयोर्दर्शयारि तत् ॥ २७ ॥

कालाग्निमसुतमरुच्यं ज्वालापालासमाकुलम् ।

आदिमव्यन्तरहितं क्षयद्विविचरितम् ॥ २८ ॥

तस्मिद्धिङ्गे महादेवः स्वयं व्योतिः सनातनः ।

सहस्रशीर्षो पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ २९ ॥

अर्धनारीश्वरोऽनन्तस्तेजोराशिर्दुरासदः ।

ज्येष्ठत्वं युवयोस्तावदास्तां किञ्चिद्भवीम्यहम् ॥ ३० ॥

मूर्धं समास्य लिङ्गस्य यदि पश्यति माधवः ।

नूनं भविष्यति ज्येष्ठ इति देवेन भाषितम् ॥ ३१ ॥

मूर्धानमस्य लिङ्गस्य यदि पश्यति पञ्चजः ।

भविष्यति ततो ज्येष्ठ इति देवेन भाषितम् ॥ ३२ ॥

एवं शंभोर्निगदितमुररीकृत्य नारद ।

गतोऽस्मि मस्तर्कं शृष्टुं तस्य लिङ्गस्ये पुत्रक ॥ ३३ ॥

आवयोर्धर्मसाहस्रं नच्छतोर्मोहितात्मनोः ।

गतं देवकृपे नूनं विस्मयाविर्भूचित्तपोः ॥ ३४ ॥

१ ल. म. 'शे रे ने' । २ व. क. म. पावको' । ३ ल. म. क. इत्यापानमधीलिङ्गः
४ ३१ ५ क. म. 'स्वति पञ्चजः भविष्यति त' । क. ल. म. म. 'स्य नाद' ६ ३२ ७
८ क. ल. म. म. 'योर्धर्मसा' । ९ क. ल. म. 'पञ्चज' । १० क. ल. म. म. 'धर्म-
तपोः' ११ ३४ १

हरिर्ब्रह्ममदृष्टैव तं देवं पुनरागतः ।

यथा हरिस्तयैवाहमामर्तो वै मुने तदा ॥ ३५ ॥

तमेव शरणं गत्वा संस्तुय विविधैः स्तवैः ।

भीतो भूत्वा महादेवो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३६ ॥

ईश्वर उवाच—परमसादेन सर्वस्मादधिको भव माधव ।

मद्भक्तानां त्वमेवाव्ययः पूज्यो मान्यस्त्वमेव हि ॥ ३७ ॥

लिङ्गे मां पूजय हरे लिङ्गमूर्तिधरो ब्रह्म ।

अत ऊर्ध्वं न संदेहः सर्वे चान्ये दिव्यौकसः ॥ ३८ ॥

लिङ्गनाराधनतः क्षिप्रमज्ञानं नाशयाम्यहम् ।

लिङ्गनर्चनरतानां च नास्ति संसारजं भयम् ॥ ३९ ॥

एवं हरेर्वरं दत्त्वा मामुवाच महेश्वरः ।

विरञ्चे तव दास्यामि शृष्टाण वरमुत्तमम् ॥ ४० ॥

चराचरस्य जगतो मान्यो भव पितामह ।

शृष्टाण चतुरो वेदाश्चतुर्भिर्वदनैर्विधे ॥ ४१ ॥

इत्यावाभ्यां वरं दत्त्वा देवदेवः पिनाकधृत् ।

विश्वेश्वरः स्वयंज्योतिः क्षणादन्तर्हितोऽभवत् ॥ ४२ ॥

ततः प्रभृति विष्णवाद्या देवा दैत्याश्च दानवाः ।

गन्धर्वा मुनयः सिद्धा यक्षा नागाश्च किन्नराः ॥ ४३ ॥

संपूज्य परमं लिङ्गं परां सिद्धिं गता मुने ।

नास्ति लिङ्गाचेनादन्यच्छ्रेयोऽस्मिन्भुवनत्रये ॥ ४४ ॥

हात्वा त्वमेवं देवर्षे लिङ्गनर्चनरतो भव ।

क्षेत्रेषु चैव तीर्थेषु वनेषूपवनेषु च ॥ ४५ ॥

यानि लिङ्गानि दिव्यानि स्थापितानि सुरासुरैः ।

द्रष्टव्यानि बुधैस्तानि श्रद्धयैव हि नारद ॥ ४६ ॥

मुक्तिमानो भवन्त्येवं तैऽपि शंभोरनुग्रहात् ॥ ४७ ॥

नारद उवाच—कानि स्थानानि दिव्यानि येषु संनिहितः शिवः ।

आचक्ष्व तानि मे ब्रह्मन्माहात्म्यं चापि कुरुक्षत्रः ॥ ४८ ॥

ब्रह्मोवाच—माहात्म्यं दिव्यलिङ्गानां तीर्थानामपि नारद ।

अत्र ते कथयिष्यामि भूयतामयशास(नाश)नम् ॥ ४९ ॥

या सा शैवी परा मृतिः शिवभक्त्या कृष्यो पतिः ।
 नारायणः स्वयं साक्षाद्देहं चान्याश्च देवताः ॥ ५० ॥
 यसन्ति सागरे नूनं नीर्थराज्ञेति स स्मृतः ।
 जम्बूदीपे महापुण्ये तथापि लवणोदधिः ॥ ५१ ॥
 अहोरात्रकूर्तं पापं दर्शनादेव नश्यति ।
 स्पृष्ट्वा त्रिरात्रकं पापं नाशयत्येव सागरः ॥ ५२ ॥
 समुद्रानुकूर्तं पापं प्रोक्षणादेव नश्यति ।
 पानेन पक्षजनितं स्नानात्पक्षहृत्यस्य च ॥ ५३ ॥
 ऋतुहृत्ये तथाऽष्टम्यां पर्वस्नानं च वार्षिकम् ।
 भानावनुदिते नित्यं यः स्नाति लवणोदधौ ॥ ५४ ॥
 कपिलायाः फलं तस्य दत्तायाः श्रोत्रिये ध्रुवम् ।
 उपोष्य रजनीमेकां रविसंक्रमणं प्रति ॥ ५५ ॥
 स्नात्वा दशसुवर्षस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ।
 व्यतीपाते दिनाच्छिद्रे अ(ष्ट)म्यने विपुषेषु च ॥ ५६ ॥
 सुमादौ च नरः स्नात्वा विधिवल्लवणोदधौ ।
 गोसहस्रस्य दत्तस्य कुरुक्षेत्रे फलं हि यत् ॥ ५७ ॥
 तत्फलं लभते मर्त्यो भूमिदानस्य च ध्रुवम् ।
 दानानि ग्रानि लोकेषु विख्यातानि मनीषिभिः ॥ ५८ ॥
 तेषां फलमयाप्नोति ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 बटवानलमुक्तोऽसौ पूता भवति नारद ॥ ५९ ॥
 अतोऽस्माद्धि परं नास्ति सुतीर्थमवनीतले ।
 गङ्गा गोदावरी रेवा चन्द्रभागा च वेदिका ॥ ६० ॥
 पूतासां संगमो यत्र स्नानं कुर्यान्महोदधौ ।
 यानि पापानि घोराणि भूणहत्यादिकानि च ॥ ६१ ॥
 नाशं यान्ति क्षणादेव संगमस्य प्रभावतः ।
 अश्वमेधसहस्रस्य फलं च भवति ध्रुवम् ॥ ६२ ॥
 समुद्रतीरे परमं तेजोल्लिङ्गं दुरासदम् ।
 यत्र सिद्धाः पुरा वरस मुनयः सप्तकोटयः ॥ ६३ ॥
 सप्तकोटीश्वरं नाम ततः प्रमृति नारद ।
 तस्य लिङ्गस्य माहात्म्यं यया वक्तुं न शक्यते ॥ ६४ ॥
 स्मरणादस्य लिङ्गस्य गोसहस्रफलं लभेत ।
 समुद्रे विधिवत्स्नात्वा सप्तकोटीश्वरं शिवम् ॥ ६५ ॥

ये द्रक्ष्यन्ति महात्मानो मुक्तिभार्जो भवन्ति ते ।
 राजसूयस्य यज्ञस्य सहस्रगुणितं फलम् ॥ ६६ ॥
 तथा गोमेधयज्ञस्य दर्शनात्तरफलं त्विह ।
 सप्तकोटीश्वरो देवो स्रष्ट्वेद्भुवि मानवैः ॥ ६७ ॥
 धन्यास्ते ये च लोकैऽस्मिन्स्तेषां मुक्तिः करे स्थिता ।
 तत्र स्नानं जपो होमो दानं च पितृतर्पणम् ॥ ६८ ॥
 सर्वं तदभयं प्रोक्तं सप्तकोटीश्वरे शिवे ।
 सप्तकोटीश्वरं प्राप्य कथं शोचन्ति जन्तवः ॥ ६९ ॥
 सर्वाभुश्राहको रुद्रस्तास्मिद्धिक्लेशं व्यवस्थितः ।
 च तच्छैलमथं लिङ्गं न तद्वैभं न राजतम् ॥ ७० ॥
 न तद्रत्नमथं लिङ्गं ज्ञातव्यामिति नारद ।
 किं तज्ज्योतिर्मथं लिङ्गं शैवं पद्मनाभयम् ॥ ७१ ॥
 सप्तकोटीश्वरं लिङ्गं माहुर्येदयिदो बुधाः ।
 अरं नारायणो देवः शक्रश्चन्द्रो दिवाकरः ॥ ७२ ॥
 मरुतो मुनयः सिद्धाः स्वचरा भूचराश्च ये ।
 भर्चयित्वा परं लिङ्गं सप्तकोटीश्वरं शिवम् ॥

प्राप्तवन्तः परां सिद्धिं तस्मिद्धिक्लेशं च नारद ॥ ७३ ॥ ३७९५॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतश्रीनकसंवादे शिवार्चन-
 माहात्म्यादिकथनं नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

ब्रह्मोवाच—उज्जयिन्यां महाकालं ये वै पश्यन्ति मानवाः ।

अवाप्नुयुः परं लोकं यत्र गत्वा न शोचति ॥ १ ॥

महाकालस्य लिङ्गस्य दिव्यलिङ्गं तदुच्यते ।

स्पर्शनात्तस्य लिङ्गस्य सञ्चराराः शिवं ययुः ॥ २ ॥

तज्ज्ञात्वा च मया तत्र पापाणः कुक्कुटाकृतिः ।

निक्षिप्तश्च महाकाले ततोऽभूत्कुक्कुटेश्वरः ॥ ३ ॥

तत्रैव नगरे रम्ये शूलेश्वर इति स्मृतः ।

तस्य दर्शनमात्रेण हयमेधफलं लभेत् ॥ ४ ॥

शूलेश्वरस्य पूर्वं तु अकारं लिङ्गमुत्तमम् ।

तत्र कुण्डं महादिव्यं पूरितं पुण्यवार्णिणाम् ॥ ५ ॥

१ क. ल. ग. झ. 'केऽस्मिन्नाकारेषां क' । २ क. ल. ग. घ. 'क्लेशं तु वा' । ३ घ. 'शे' । ४ क. ल. ग. झ. 'ति स्मृतः' । ५ घ. 'शुण्डं पू' ।

ज्ञानं सयांचरंस्तत्र प्रयसात्मा समाहितः ।
 द्वितीयेऽङ्गि तृतीयेऽङ्गि दशमे वाऽपि नारद ॥ ६ ॥
 पक्षे मासेऽथ पष्पासे स्वप्ने पश्यति शंकरम् ।
 दिव्यं ज्ञानमवामोति देशानामपि दुर्लभम् ॥ ७ ॥
 यः पञ्चेङ्गिङ्गमोकारं ज्ञात्वा कुण्डे समाहितः ।
 दीक्षासहस्रस्य फलं प्राप्य याति परां गतिम् ॥ ८ ॥
 तत्रैवागस्त्यमुनिना तपसाऽऽराधितः शिवः ।
 प्रादुर्भूतश्च भगवानगस्त्येश्वरनामतः ॥ ९ ॥
 प्रसिद्धो दर्शनात्तस्य ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 तत्रैव शक्तिभेदारूपं तीर्थं मुनिनिषेवितम् ॥ १० ॥
 तत्र ज्ञात्वा भद्रवटं यस्तु पश्यति मानवः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स्कन्दलोके महीयते ॥ ११ ॥
 तीर्थानि कोटिशः सन्ति उज्जयिन्यां समन्ततः ।
 तेषां माहात्म्यमस्त्रिलं स्कान्दे स्कन्देन भाषितम् ॥ १२ ॥
 कुरुक्षेत्रे तु देवर्षे स्थाणुर्नाम महेश्वरः ।
 तपस्तप्त्वा यथा तत्र प्राप्तं ब्रह्मत्वमुत्तमम् ॥ १३ ॥
 बालास्त्रिव्यादयस्तत्र सिद्धिं प्राप्ताः परां दिव्यैः ।
 तत्राऽऽसीत्पुलहः पूर्वं मन्त्रकः स्थाणुमन्दिरे ॥ १४ ॥
 भूतस्तु विविधानभोगान्भुक्त्वा दिव्यमनोरथान् ।
 तदन्ते मत्सुतो जातः स्थाणुमूढ(ति)प्रभावतः ॥ १५ ॥
 सर्वदेवमयो यत्र स्थाणुर्नाम महेश्वरः ।
 इष्टः सकृच्च मनुजः शैवं पदमवाप्नुवात् ॥ १६ ॥
 तीर्थराज इति ख्यातः प्रयागो मुनिसत्तमाः ।
 गङ्गायमुनयोस्तत्र संतमो लोकविभूतः ॥ १७ ॥
 तत्र ज्ञात्वा दिवं गत्वा भोगान्भुक्त्वा यथेप्सया ।
 आस्ते महेश्वरो यत्र सर्वासुष्वाहकः परः ॥ १८ ॥
 दर्शनादक्षयाऽङ्गीकान्प्राप्नोति मनुजोत्तमः ।
 अन्यतीर्थं परं गुणं गयानीर्थमिति स्मृतम् ॥ १९ ॥
 यत्र शंभोर्भगवतश्चरणौ सुप्रतिष्ठितौ ।
 विनूणामक्षया तृप्तिस्तत्र पिण्डप्रदानतः ॥ २० ॥

१ क. ल. म. क. 'त्रे च दे' । २ क. ल. म. क. 'दमे पत्र' । ३ घ. 'ति दृष्ट' । ४ क.
 ख. ग. क. 'माः । परा' । ५ घ. क. घ. ज. न. 'मिदं स्मृ' ।

महानद्यां नरः स्नात्वा रुद्रपादं स्पृशेद्यदि ।

शिवलोकमवाप्नोति पितृभिः सह मोदते ॥ २१ ॥

महाकालं मङ्गलार्थं कालकालस्य बह्वधम् ।

तत्रापि देवदेवेन विन्यस्तधरणो भूवि ॥ २२ ॥

तत्र स्नात्वा तु मेधावी चरणं पार्वतीपतेः ।

यः पश्यति नरो भक्त्या वैवं पदमवाप्नुयात् * ॥२३॥३८१८॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्तुतौनकसंवादे महाकाल-
महात्म्यकथनं नाम सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

= शायः शान्तमुपोर्ध्वं स्यात्तीर्थं देवफलेप्सुभिः ।

मूर्धं हि पितृतृष्टयर्थं पित्र्यं पोक्तं महर्षिभिः ॥ १ ॥

यां माप्यास्तमुपैत्यर्कः सा चेत्स्याच्चिसृष्टिका ।

* धर्मकृत्वेषु सर्वेषु संपूर्णा तां विदुस्तिथिम् ॥ २ ॥

अष्टम्येकादशी षष्ठी तृतीया च चतुर्दशी ।

कर्तव्या परसंयुक्ता अ(ष्ट)वरा पूर्वमिश्रिता ॥ ३ ॥

वृद्धाया तथा रभ्या सावित्री वटपैतुकी ।

कृष्णाष्टमी च सभृता कर्तव्या संसृष्टी तिथिः ॥ ४ ॥

लिङ्गे स्वार्थभुजे बाणे रत्ने च रसनिमित्ते ।

सिद्धमतिष्ठिते लिङ्गे न चण्डस्याधिकारतः ॥ ५ ॥

बाणलिङ्गं स्वयं भूमिबन्धकान्तिस्तथैव च ।

चान्द्रायणसमं पुण्यं शंभोर्नैश्वभक्षणात् ॥ ६ ॥

दृपं चण्डं दृपं चैव सोमसूर्धं पुनर्दृपम् ।

चण्डं च सोमसूर्धं च पुनश्चण्डं पुनर्दृपम् ॥ ७ ॥

भारं च आरनालं च कार्त्यपार्श्वं मसूरिका ।

चणकास्तिलतैलं च मञ्जवीर्थहराणि षट् ॥ ८ ॥

वामपार्श्वे विनिसिष्य मृदीत्वा वामपाणिना ।

भुत्वा च दक्षिणे पापी तैले दद्याज्जम्बूजकिम् ॥ ९ ॥

* कर्मफलसंहितपुस्तकेष्वेवद्व्यप्यष्टमाजिह्व न विद्यते । किंतु हेतुना केन मनवानिन्द्रादि-
रभ्यायो चोदमित्युक्तक एकोनशततितमाध्यायसंवादे संगृहीतः सोऽस्यैव शेषः ।

= कर्मफलसंहितपुस्तकेष्वेवद्व्यप्यष्टमो वास्तविकः ।

* धर्मसंहितपुस्तक इदं श्रीकार्यं नामिह ।

गुणवदस्त्वन्धकारश्च रुध्रव्यस्तु निरोधकः ।
 अन्धकारनिरोधत्वाद्गुरुव्यस्यो निगद्यते ॥ १० ॥
 गुरुत्यागी लभेन्मृत्युं पशुत्यागी दरिद्रताम् ।
 गुरुमन्त्रपरित्यागात्सिद्धोऽपि नरकं व्रजेत् ॥ ११ ॥
 एकमर्ष्यं प्रदातव्यं मध्याह्ने भास्करं प्रति ।
 उभयोः संध्ययोरापस्त्रिः क्षिपेद्गुरुक्षयात् ॥ १२ ॥
 भ्रातृद्वयं न हृद्यते न कर्तव्यं पितासुतम् ।
 अनाधिकं न कर्तव्यं न कुर्याद्दुर्भिक्षापतिम् ॥ १३ ॥
 निरश्रिकः स्मृतस्तावदावज्ञार्थं न विन्दति ।
 साधिको भायया युक्त इत्येवं मनुरवर्षीत् ॥ १४ ॥
 प्रणाममेकहस्तेन एकं वाऽपि प्रदक्षिणाम् ।
 कालसेवा तथाऽकाले अश्रुपुण्यं विनश्यति ॥ १५ ॥
 सभायां यज्ञशालायां देवतायतने गुरो ।
 अन्येकं च नमस्कारो हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥ १६ ॥
 गोधीरं गोधृतं चैव मुद्गधान्यं तिला यवाः ।
 वृते धेवाक्षारगणा अन्ये क्षारगणाः स्मृताः ॥ १७ ॥
 मक्षिका मशका वेद्या याचकाश्चैव मूषकाः ।
 गणका ग्रामणीश्चैव सप्तैते परमक्षकाः ॥ १८ ॥ ३८३६ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे स्तौत्रौनकसंवादे तिथिनिर्ण-
 यादिकथनं नामाष्टपष्ठितमोऽध्यायः = ॥ ६८ ॥

नारद उवाच—हेतुना केन भगवान्कालकालो महेश्वरः ।

श्रोतुमिच्छामि भगवन्मूर्ध्नि मे कमलोद्भव ॥ १ ॥

ब्रह्मोवाच—आसीन्मुनिवरः पूर्वं नाम्ना श्वेत इति स्मृतः ॥

तीर्थोदकानि सेवेत यथाश्च नियमास्तथा ॥ २ ॥

माहेश्वराग्रणीः शान्तो महादेवार्चने स्तः ।

तं नेतुमागतः कालो दण्डहस्तो भयंकरः ॥ ३ ॥

दृष्ट्वा कालं स विभेन्द्रो भयज्याकुलितेन्द्रियः ।

स्पृष्ट्वा कराभ्यां तच्छिङ्गं ध्यायमानो महेश्वरम् ॥ ४ ॥

महसन्नवर्चीत्कालः श्वेतं मुनिवरं मुने ।

याप्ते मयि कथं ब्रह्मन्स्वस्थास्तिष्ठन्ति अन्तवः ॥ ५ ॥

= अष्टपष्ठितमोऽध्यायः समाप्तः । हेतुना केन भगवान्कालकालो महेश्वरः इति स्मृतः ।

चरन्ति मद्भयात्सर्वे ब्रह्मचर्यं तपोसि च ।
 शीर्षं दानं प्रशंसन्ति निरताः स्वेषु कर्मसु ॥ ६ ॥
 यजन्ति मद्भयादेवान्यद्वाञ्छं विविधास्तथा ।
 तस्मादुच्छिष्टं नेभ्यामि मम पाञ्चवर्षं गतः ॥ ७ ॥
 दा(वा)तारं त्रैयं पश्यन्ति(श्यामि) तवाद्य मुनिपुंगवाः (व) ।
 एवं निशम्य वचनं स वै कालस्य नारद ॥ ८ ॥
 अथाब्रवीद्युक्तं भीतः पाञ्चहरतं करास्त्रिनम् ।
 कथमीशार्चनरतं त्वं मां नेत्सुमिहाः ईसि ॥ ९ ॥
 शिवाचर्चनरतानां च त्यक्तः कस्माद्भयं वद ।
 एवमुक्तो यमः कोपादुद्बन्ध्य मु(त्रभान्तस्तीन्सु)निपुंगवम् ॥ १० ॥
 पाञ्चैरुदरैः शीर्षं ध्यायमानं महेश्वरम् ।
 अथ देवो महादेवः प्रादुर्भूतस्त्रिलोकभृत् ॥ ११ ॥
 तं दृष्ट्वा देवदेवेशं महद्गुणोऽभूत्तदा मुनिः ।
 शंकरोऽथाब्रवीत्कालं मम भक्तं विमोचय ॥ १२ ॥
 स्वतश्च एव मद्भक्तः स कथं नीयते स्वया ।
 यदुक्तं देवदेवेन तदतिक्रम्य सूर्यजः ॥ १३ ॥
 पुनर्वचन्ध तृपतिं स्वपुरीगमनोद्यतः ।
 अथ देवो महादेवो विश्वेश्वर उवाचपतिः ॥ १४ ॥
 अकरोद्भस्मसात्कालं श्वेतः पाञ्चैर्विपोचितः ।
 दत्तं भगवता तस्मै गाथापत्यं च शाश्वतम् ॥ १५ ॥
 हेम्या सह महादेवः क्षणादन्तर्हिमोऽभवत् ।
 अनेन हेतुना शंभुः कालकाल इति स्मृतः ॥ १६ ॥
 अहं च विष्णुना सार्धं स्तुत्वा देवं महेश्वरम् ।
 प्रसादाथ पुनर्जातः कालः शंभोरनुग्रहात् ॥ १७ ॥
 अम्यतीर्थं पुण्यतमं ज्वालेश्वरमिति स्मृतम् ।
 रेवातीरे मुनिश्रेष्ठ महापातकनाशनम् ॥ १८ ॥
 कोटिशः सन्ति तीर्थानि तरिमञ्ज्ज्वालेश्वरे शिवे ।
 तत्र स्नात्वा देवकृपे दृष्ट्वा ज्वालेश्वरं शिवम् ॥ १९ ॥
 कुलैकविंशानुत्तर्य (?) शिवलोके महीयते ।
 अम्यं शीपर्वतं श्रेष्ठं सिद्धानामालयं शुभम् ॥ २० ॥

तत्र सिद्धाश्च मुनयो दृश्यन्ते सर्वतो गिरी ।
 सदा संनिहितः शंभुलिङ्गे श्रीमल्लिकार्जुने ॥ २१ ॥
 दृष्टे तस्मिन्परे लिङ्गे श्रीचन्मुक्तो नगो भवेत् ।
 भनुष्याः पशवः कौशिमृगाश्वयशकादयः ॥ २२ ॥
 श्रीपर्वते मृताः सर्वे यान्ति शंभोः परं पदम् ।
 केदारे परमे तीर्थे त्रियं देवस्य शूलिनः ॥ २३ ॥
 तत्र स्नात्वा दकं पीत्वा संपूज्य च पिनाकिनम् ।
 गाणपत्यमथाप्नोति देवानामपि दुर्लभम् ॥ २४ ॥
 वृषभ्यजे परं तीर्थं द्वेषिकायास्तटे मुने ।
 यत्र स्नात्वा शिवं दृष्ट्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ २५ ॥
 गोदावरी नदी यत्र निर्मिता पापहारिणी ।
 तत्र देवाभिदेवेशस्त्रियम्बक इति स्मृतः ॥ २६ ॥
 तत्र स्नानं जपो दानं ब्रह्मयज्ञमखः कृतः ।
 सर्वं तद्दत्तं प्रोक्तं नूनं ब्रह्मगिरी मुने ॥ २७ ॥
 तत्र स्नात्वा शिवं दृष्ट्वा देवदेवं त्रियम्बकम् ।
 स्कन्दनन्दिसमो भूत्वा कीदृशे शिवसंनिधौ ॥ २८ ॥
 रेवाया नातिदूरे तु गोकर्ण इति विष्णुतः ।
 अनुग्रहार्थं लोकानां तत्र संनिहितः शिवः ॥ २९ ॥
 नियतोऽनियतो वाऽपि यो वा को वाऽपि मानवः ।
 यस्तु पश्यति गोकर्णं रुद्रस्यानुचरो भवेत् ॥ ३० ॥
 देवस्य वायुदिग्भागे देवेशी भद्रकालिका ।
 योगसिद्धिप्रदा नित्यं दर्शनात्प्राणिनां मुने ॥ ३१ ॥
 महाबलश्च भगवान्यवाऽऽस्ते गिरिजापतिः ।
 तस्य दर्शनमात्रेण गौसहस्रफलं लभेत् ॥ ३२ ॥
 अन्यक्षत्रिणगोकर्णं सिन्धुतीर्थं महेश्वरः ।
 तस्य दर्शनमात्रेण राजसूयफलं लभेत् ॥ ३३ ॥
 अन्यक्षारुवनं पुन्यं शंकरस्यातिबलभम् ।
 गिरिजापतिना यत्र मोहिता मुनिपत्नयः ॥ ३४ ॥
 भारद् उवाच—कथं भगवता तात मोहिता मुनिपत्नयः ।
 आचक्ष्व तन्समासेन कौतुकं हृदि वर्तते ॥ ३५ ॥

ब्रह्मोवाच- शुक नारद वक्ष्यामि भवस्य चरितं ब्रुवन् ॥

श्रवणादेव मनुजः शिवस्य दयितो भवेत् ॥ ३६ ॥

भृगुरभिरवसिष्ठश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

जमदग्निर्धरद्वाजो गौतमो भागुरिस्तथा ॥ ३७ ॥

वामदेवोऽङ्गिराः शङ्खो लिखितश्च बृहस्पतिः ।

विश्वामित्रोऽथ जाबालिरन्ये च मुनयस्तथा ॥ ३८ ॥

बह्वैष्यन्ति देवेशं तपन्ति च तपस्तथा ।

अज्ञात्सैव परं भार्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ ३९ ॥

तेषां मूर्धोत्थितो धूमस्तपसा स्तेजितात्मनाम् ।

तेन धूमेन महता व्याहो ब्रह्माण्डमण्डपः ॥ ४० ॥

शंभोक्तसङ्गता देवी धूमव्याप्तं जगत्पम् ।

रुद्रा पदच्छ विश्वेवं कोतुकादीश्वरेश्वरी ॥ ४१ ॥

देव्युवाच- आद्यर्षिभिः मे भाति धूमव्याप्तमिदं जगत् ।

धूमस्य कारणं ब्रूहि देवदेव महेश्वर ॥ ४२ ॥

ईश्वर उवाच- पञ्च दास्यते धूमं मम चादीच ब्रह्मणम् ।

तत्र तिष्ठन्ति ह्यनयस्तपोनिष्ठा जितेन्द्रियाः ॥ ४३ ॥

अभिरित्वैव मां देवि शरीरक्लेशकारिणि (णास्) ।

तेषां मूर्ध्नि स्थितो धूमो व्याप्नोति सचराचरम् ॥ ४४ ॥

कर्माणि चानि लोकेषु पुष्कलानि बहूनि च ।

सर्वाणि निष्कलान्येव यामज्ञात्सैव पार्यति ॥ ४५ ॥

एवं देवस्य वचनं श्रुत्वा शशंमथाब्रवीत् ॥ ४६ ॥

देव्युवाच- देवदेव महादेव मुनीनां भावितात्मनाम् ।

अज्ञानस्य यथा व्याप्नित्तामहं द्रष्टुमुत्सहे ॥ ४७ ॥

हृदं देव्या वचः श्रुत्वा भगवाञ्जीललौहितः ।

विद्वेषमथाऽऽस्थाय ययौ दास्यते मति ॥ ४८ ॥

स्त्रीरुपधारी विष्णुश्च शंकरेण समागतः ।

विष्णुना सह विश्वेशो देवदारुवनौकसः ॥ ४९ ॥

मोहथन्मायया शंभुर्विचचार वने तदा ।

मुनिस्त्रियः शिवं रुद्रा मद्वानलदीपिताः ॥ ५० ॥

त्यक्तलज्जा विचक्षाश्च ययुस्ता अनु शंकरम् ।

स्त्रीरुपधारिणं विष्णुं सर्वे मुनिकुमारकाः ॥ ५१ ॥

अन्वगच्छन्त देवर्षे कामवाणमपीडिताः ।
 तदद्भुतं तदा ज्ञात्वा कुपिता मुनयस्तदा ॥ ५२ ॥
 लिङ्गदीनं हरं कृत्वा गो(चक्रुर्गो)श्वेषधरं हरिम् ।
 तदा प्रभृति विभेन्द्र शिवा मेखलसंज्ञिता ॥ ५३ ॥
 उभयोर्देव संयोगः सर्वपापहरः शिवः ।
 इति श्रुत्वा तु देवर्षिर्ब्रह्मणो वचनं तदा ॥ ५४ ॥
 जगाम कर्तुं तीर्थानि शिवभक्तिपुरस्कृतः ।
 एतत्सौरं पुराणं ते यथावत्समुदीरितम् ॥ ५५ ॥
 चच्छ्रुत्वा मनुजः सम्यग्गोसदस्रफलं लभेत् ।
 किं नीर्येस्तु प्रयागाद्यैः किं यज्ञैर्भूरिदक्षिणैः ॥ ५६ ॥
 यदि श्रुतं श्रद्धयानैः पुराणविदमुत्तमम् ।
 यं देवाधिदेवस्य माहात्म्यं कथ्यते विभोः ॥ ५७ ॥
 गिरीशस्य तु योगीन्द्राः किं तेन सदृशं भवेत् ।
 श्रद्धयानः शिवे भक्तो नियतः शृणुयादिदम् ॥ ५८ ॥
 ब्राह्मणाश्शिवभक्ताश्च पुरस्कृत्य समाहितः ।
 समाप्य सकलं वेदं पूजयेद्वाचकं नरः ॥ ५९ ॥
 कनकेन मुशुद्धेन तथा चन्दनस्वण्डकैः ।
 विश्वेश्वरो महादेवः प्रीयतामिति भावतः ॥ ६० ॥
 दद्यात्स्वर्णं यथाशक्ति वाचकाय सचन्दनम् ।
 यद्येकशी(श)रमात्राऽपि दत्ता भूमिः शिवार्थिना ॥ ६१ ॥
 सा तारयति दातुर्हि पूर्वजान्सकलानपि ।
 श्रुत्वा ब्रह्मधिमं सम्यग्दद्याद्दानानि शक्तितः ॥ ६२ ॥
 तान्यक्षयफलान्याहुर्मुनयो वेद्वादिनः ॥ ६३ ॥ ३८९९

इति श्रीब्रह्मपुराणोपपुराणे श्रीसौरे सूतशौनकसंवादे शिवतीर्थ-
 कथनं मुनिपत्नीमोहनं नामैकोनसप्तति-
 तमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

—:+++:—

॥ समाप्तमिदं सौरपुराणम् ॥

